

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Душко Дамјановић

**УЛОГА ОДБРАМБЕНЕ ДИПЛОМАТИЈЕ
У САВРЕМЕНИМ
МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА**

докторска дисертација

Београд, 2013

UNIVERSITY IN BELGRADE

FACULTY OF SECURITY

Duško Damjanović

**DEFENCE DIPLOMACY
IN CONTEMPORARY
INTERNATIONAL RELATIONS**

Ph.D. Dissertation

Belgrade, 2013

Ментор:

- Др Жељко Иваниш, ванредни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности.

Чланови комисије:

- Др Радомир Милашиновић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности;
- Др Драгана Митровић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука;
- Др Жељко Иваниш, ванредни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности.

Датум одбране: _____

УЛОГА ОДБРАМБЕНЕ ДИПЛОМАТИЈЕ У САВРЕМЕНИМ МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Резиме:

Савремени међународни односи се развијају на темељима нестанка идеологије, прихватања идеја либерализма, демократије и слободног тржишта. Одликује их пролиферација нових субјеката и изразито милитаризован карактер, који је војни фактор учинио значајним инструментом спољне политике државе и повећао значај сарадње у безбедности. Комплексност савремених међународних односа узроковала је специјализацију дипломатије за њене поједине области, што је по питању креирања и реализације садржаја у области одбране и безбедности довело до генерисања одбрамбене дипломатије.

Одбрамбена дипломатија је развојни концепт настао пре 10-ак година кроз прилагођавање традиционалних функција и задатака војне дипломатије према променама у савременим међународним односима. Наведени концепт је, обзиром на кратак појавни облик, још увек недовољно научно истражен и тематизован у страним и посебно домаћим академским круговима. Због тога је главни циљ истраживања постављен у виду расветљавања функционалне улоге одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима и синтетизовања прикупљене искуствене грађе за неке будуће научне радове по овој теми.

Истраживање је сходно постављеном циљу усмерено ка сагледавању структура, функција, односа и веза између два основна чиниоца истраживања: одбрамбене дипломатије као специјализоване спољнополитичке делатности и савремених међународних односа као подручја њеног деловања. Истраживање је операционализовано кроз пет основних сегмената. Први сегмент истраживања даје приказ схватања савремених међународних односа, кроз ближе објашњење појма, субјеката, теорија и трендова након Хладног рата. Кроз други сегмент је сагледана појава, развој и традиционалне функције војне дипломатије из којих је настао концепт одбрамбене дипломатије. Фактичка појава и развој наведеног концепта, као и различити приступи његовог практиковања, чине предмет садржаја трећег сегмента истраживања. Идентификовање савремених токова одбрамбене дипломатије у свету чини четврти сегмент, који, имајући у виду постављени циљ, представља тежишни део истраживања дисертације. Последњи, пети сегмент истраживања, односи се на формулисање модела планирања одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима.

Временско одређење истраживања односи се на период од завршетка Хладног рата до данас, односно, од појаве првих практичних активности одбрамбене дипломатије до данашњих дана. Просторни обухват истраживања чини простор Европе и Северне Америке, који је под уобичајеним називом познат као евроатлантски простор.

Истраживање је теоријског карактера и као такво је оријентисано на теоријско сазнање. Имајући у виду чињеницу да је претходно научно сазнање оскудно или непостојеће, научни циљ истраживања је постављен у виду научне дескрипције одбрамбене дипломатије, односно, њене функционалне улоге у савременим међународним односима. Научна дескрипција је представљена кроз експликацију одбрамбене дипломатије, њених циљева и активности, па је самим тиме имала и поједине елементе научне класификације, типологије и предвиђања. Друштвени циљ истраживања је допринос разумевању суштине улоге одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима, а у функцији усмеравања избора тежишта друштвене акције. Формулисање модела планирања одбрамбене дипломатије у петом сегменту је реализовано управо у том смислу.

С обзиром на карактер, истраживање је засновано на теоријској анализи доступних извора на теме међународних односа, светске политике, дипломатије, одбране и безбедности. Коришћене су основне аналитичке методе анализе и дедукције, а од синтетичких метода синтезе. Имајући у виду циљ истраживања примењене су парцијалне анализе, првенствено анализа садржаја, компаративна и структурално-функционална анализа. Дедукција је примењивана у свим фазама истраживања, а нарочито у циљу описивања и верификације ставова. У примењивању методе синтезе, коришћена је репродуктивна синтеза, посебно приликом формирања научних ставова у закључку. У комбинацији са наведеним методама примењиван је и дескриптивни метод, као један од основних метода који се користи за описивање збивања у међународним односима.

Такође, теоријски карактер истраживања определио је коришћење оперативних метода прикупљања података, нарочито методе анализе садржаја докумената, историјско-компаративне и компаративне методе, које су послужиле за добијање сазнања о функционалној вези између одбрамбене дипломатије и савремених међународних односа. Коришћена је и класична метода испитивања, техником усмереног интервјуа или научног разговора, компетентних домаћих и страних стручњака на тему истраживања.

Искусвена евиденција за потребе реализације истраживања је стварана комплементарним коришћењем различитих извора података. Коришћени су постојећи подаци у виду научне и стручне литературе, институционални подаци у виду нормативних докумената и споразума, ванинституционални подаци у виду публицистике невладиних и других организација, као и подаци добијени из средстава јавног информисања.

Научна оправданост истраживања огледа се у дескрипцији недовољно истражене теме помоћу које се проширују и продубљују знања, те допуњује теоријски фонд наука о међународним односима. Истраживање је и друштвено оправдано, будући да указује на практичан значај одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима, доприноси квалитетнијем сагледавању њене улоге и указује на њен даљи развој и правац коришћења.

Истраживањем је потврђена генерална хипотеза, по којој је одбрамбена дипломатија развојни концепт понашања држава у савременим међународним односима, којим се кроз различите активности сарадње у области одбране настоји унапредити национална и међународна безбедност.

Резултати истраживања су показали да се савремени међународни односи изучавају у односу на догађаје који су се десили након завршетка Хладног рата и главне токове различитих теоријских праваца науке о међународним односима. Традиционална војна дипломатија се посматра као специјализована државна делатност, односно, вештина и средство општења између институционализованих субјеката међународних односа у области одбране и безбедности. Међутим, услови у којима савремени међународни односи егзистирају узроковали су промену традиционалних образаца практиковања војнодипломатских односа и појаву концепта одбрамбене дипломатије. Концепт одбрамбене дипломатије тежишно је оријентисан на интензивирање међународне војне сарадње на пољу превенције конфликта, промоције демократских начела, унапређење мировних капацитета, борбе против тероризма, праћења транзиције од међудржавних до унутрашњих ратова, борбу против нарастајућег утицаја оружаних група и идентификовања будућих изазова међународне безбедности. Правци развоја одбрамбене дипломатије зависе од промена и интереса у међународним односима, нарочито најмоћнијих субјеката. Због тога је важно дефинисање модела одбрамбене дипломатије, његове основне оперативне принципе и инструменте за планирање, на основу којих би могао бити сачињен и у пракси примењен концепт одбрамбене дипломатије.

Кључне речи: међународни односи, међународна безбедност, дипломатија, одбрана, војна дипломатија, одбрамбена дипломатија, концепт, токови, модел.

Научна област: Науке о безбедности.

Ужа научна област: Студије безбедности.

УДК број: 327:341.76

DEFENCE DIPLOMACY IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract:

Contemporary international relations are developing on the foundations of disappearing ideologies, embracing the idea of liberalism, democracy and free market. They are also characterized by proliferation of new subjects and extremely military nature, which made military factor very important mean of states' foreign policies and increased importance of defence cooperation. Complexity of contemporary international relations led to specialization of diplomacy, which caused creating of defence diplomacy in areas of defence and security.

Defence diplomacy is a developing concept created ten years ago through adjustment of traditional functions and military diplomacy tasks to the changes in contemporary international relations. Considering the fact that this concept is very young, it is still insufficiently explored and thematized among foreign and domestic scholars. Therefore, the main goal of this research is to clarify functional role of defence diplomacy in contemporary international relations and to synthesize collected empirical material for future scientific researches on this topic.

Based on the set goal, the research was aimed at analyzing the structure, functions, relations and connections between two main factors of the research: defence diplomacy as specialized foreign policy activity and contemporary international relations as areas of its activity. The research has five segments. The first segment of the research shows understanding of contemporary international relations through explanation of the terms, subjects, theories and trends after the Cold War. The second segment gives the overview of emersion, development and traditional functions of military diplomacy, from which was originated the concept of defence diplomacy. Emersion and development of this concept as well as different approaches to its use in practice are the content of the third segment of this research. Identifying the main streams in the world's defence diplomacy is described in the forth segment, which is the core of the research considering the set goals. The final, fifth segment refers to formulating a planning model of defence diplomacy in contemporary international relations.

Timeframe refers to the period after the Cold War to the present, in other words, since the appearance of practical use of defence diplomacy to the present.

The research has theoretical framework, and in this sense, is based on the theoretical knowledge. Considering the fact that previous scientific knowledge is poor or non-existent, the research goal is set as scientific description of defence diplomacy and its functional role in contemporary international relations. Scientific description is shown through explication of defence diplomacy, its goals and activities and therefore, contains elements of scientific classification, typology and prediction. Social significance refers to contribution of understanding the role of defence diplomacy in contemporary international relations and guidance to social action. Formulation of the planning model of defence diplomacy in the fifth segment is implemented in this regard.

Considering the theoretical character of this research, it was based on the theoretical analysis of the available sources regarding international relations, world politics, diplomacy, defence and security. The basic scientific methods which were used are analysis, deduction and synthesis. In view of research goal, was applied partial analysis as content analysis, comparative and structural-functional analysis. Deduction was applied in all research phases for the purpose of describing and verifying views. Together with applying the method of synthesis was used reproducible synthesis, especially in forming scientific views in the conclusion. Besides mentioned methods, descriptive approach was applied as one of the basic methods for describing events in international relations.

Due to the character of the research, mostly were used operational methods of data collection, such as method of content analysis, historical-comparative and the comparative method. These methods were used to obtain information about the functional relationship between the defence diplomacy and contemporary international relations. Also, it was used classical method of oral interview technique and scientific discussions with competent local and foreign experts in the field of the research.

Empirical evidence for the purpose of carrying out the survey was created using a variety of complementary data sources. Therefore, were used existing data of scientific and technical literature, institutionalized data in the form of normative documents and agreements, non-institutional data in the form of publications NGOs and other organizations, as well as data received from the media.

Scientific validity of research is reflected in the description of insufficiently investigated topic by which existing knowledge is extended. The research is socially justified since it indicates the practical significance of defence diplomacy in contemporary international relations and contributes to better understanding of its role and points to the further development and use.

This research confirms the general hypothesis that the defence diplomacy is the developing concept of states' activities in contemporary international relations, and, through a variety of military cooperation activities seeks to enhance national and international security.

The research results have shown that contemporary international relations are observed according to the events after the Cold War and main streams of different theoretical approaches of international relations. Traditional military diplomacy is observed as specialized government action in the form of skills and means of communication among institutionalized subjects of international relations in the area of defence and security. However, conditions in which contemporary international relations coexist, led to pattern transformation of military-diplomatic relations and appearance of defence diplomacy concept. The defence diplomacy concept is focused on intensification of international military cooperation by application of resources from across the spectrum of defence: conflict prevention, promotion of democracy, strengthening peacekeeping capabilities, counterterrorism, transition monitoring from interstate to intrastate wars, fight against growing influence of armed groups and identification of the future challenges for international security.

Future development of the defence diplomacy will depend on changes and interests in international relations, especially among the most powerful subjects. Therefore, it is important to define the model of defence diplomacy, which will set up the operational principles and defence planning instruments in order to create defence diplomacy plan.

Key words: international relations, international security, diplomacy, defence, military diplomacy, defence diplomacy, concept, streams, model.

Scientific area of study: Security science.

Scientific area of research: Security studies.

Reference No: 327:341.76

САДРЖАЈ

Увод	4
1. Схватања савремених међународних односа	15
1.1. Појам и субјекти међународних односа.....	15
1.1.1. Појам међународних односа.....	15
1.2.1. Субјекти међународних односа.....	18
1.2. Доминантне теорије међународних односа.....	24
1.2.1. Реалистичке теорије о међународним односима.....	26
1.2.2. Либералне теорије о међународним односима.....	27
1.2.3. Алтернативне теорије о међународним односима.....	29
1.3. Међународни односи након Хладног рата.....	30
1.3.1. Најзначајнија теоријска виђења постхладноратовског периода.....	31
1.3.2. Глобални трендови у међународним односима.....	35
1.3.2.1. Тријумф капитализма.....	36
1.3.2.2. Супремација Сједињених Америчких Држава.....	38
1.3.2.3. Европске интеграције и дезинтеграције.....	41
1.3.2.4. Глобализација.....	43
1.4. Међународни односи и међународна безбедност.....	45
1.4.1. Актуелни научно-теоријски приступи.....	46
1.4.2. Савремена пракса међународне безбедности.....	52
2. Традиционална војна дипломатија	56
2.1. Појава војне дипломатије.....	56
2.1.1. Појам војне дипломатије.....	56
2.1.2. Настанак војне дипломатије.....	60
2.1.3. Развој војне дипломатије.....	67
2.2. Војнодипломатски односи.....	72
2.2.1. Успостављање војнодипломатских односа.....	72
2.2.2. Отварање војнодипломатског представништва.....	75
2.2.3. Прекид војнодипломатских односа.....	79
2.2.4. Врсте војне дипломатије.....	81
2.2.4.1. Билатерална војна дипломатија.....	82
2.2.4.2. Мултилатерална војна дипломатија.....	84
2.3. Функције и задаци војне дипломатије.....	85
2.3.1. Функције војне дипломатије.....	85
2.3.1.1. Представљање оружаних снага у иностранству.....	86
2.3.1.2. Заштита интереса оружаних снага и њених припадника.....	87
2.3.1.3. Преговарање са представницима страних оружаних снага.....	88
2.3.1.4. Обавештавање о страним оружаним снагама.....	90
2.3.1.5. Унапређење пријатељских односа и развијање војне сарадње.....	92
2.3.2. Задаци војне дипломатије.....	93
2.3.2.1. Задаци обавештајног карактера.....	94
2.3.2.2. Стручно-функционални задаци.....	96
2.3.2.3. Репрезентативно-протоколарни задаци.....	100
2.4. Војнодипломатска организација.....	101
2.4.1. Управљање војном дипломатијом.....	102
2.4.2. Војнодипломатска тела.....	105
2.4.3. Војнодипломатски кадрови.....	107
3. Појава и развој концепта одбрамбене дипломатије	111
3.1. Појава концепта одбрамбене дипломатије.....	111
3.1.1. Дипломатија у свету који се мења.....	111
3.1.1.1. Утицај међународних организација и споразума.....	112
3.1.1.2. Утицај глобализације.....	112

3.1.1.3. Нови учесници у дипломатији	113
3.1.1.4. Дипломатија и унутрашња политика.....	114
3.1.1.5. Приоритетизација билатералних односа	114
3.1.1.6. Потреба за флексибилношћу у приоритетизацији.....	115
3.1.1.7. Актуелни задаци у билатералној дипломатији.....	116
3.1.2. Изазови реформе система одбране у Европи.....	117
3.1.2.1. Одбрана националне територије	119
3.1.2.2. Експедиционо ратовање	120
3.1.2.3. Подршка мировним операцијама и хуманитарним интервенцијама...	121
3.1.2.4. Одбрамбена дипломатија.....	122
3.1.2.5. Пружање помоћи на унутрашњем плану	122
3.1.2.6. Унутрашња безбедност	123
3.1.3. Генерисање концепта одбрамбене дипломатије.....	124
3.2. Водећи европски концепти одбрамбене дипломатије	130
3.2.1. Британски концепт одбрамбене дипломатије.....	131
3.2.2. Француски концепт одбрамбене дипломатије.....	135
3.3. Мултилатерални приступ одбрамбеној дипломатији	141
3.3.1. Организација уједињених нација	142
3.3.2. Северноатлантски безбедносни савез.....	146
3.3.2.1. Оквири успостављања партнерских односа са НАТО	147
3.3.2.2. Отварање војнодипломатске мисије при НАТО	148
3.3.2.3. Ангажовање НАТО у мировним операцијама.....	151
3.3.3. Организација за безбедност и сарадњу Европе	153
3.3.4. Европски безбедносни и одбрамбени идентитет	155
3.3.5. Реформа војнодипломатских организација.....	159
3.4. Амерички начин практиковања одбрамбене дипломатије	163
3.4.1. Еволуција спољнополитичке стратегије паметне моћи.....	164
3.4.2. Прилагођавање одбрамбених способности новим изазовима.....	170
3.4.2.1. Природа сукоба у 21. веку	171
3.4.2.2. Одбрамбене потребе за вођење ирегуларних сукоба	175
4. Савремени токови одбрамбене дипломатије	179
4.1. Војна сарадња као средство за превенцију конфликта	180
4.1.1. Војна сарадања Запада са Руском Федерацијом.....	184
4.1.2. Војна сарадња САД са Народном Републиком Кином	186
4.2. Промоција демократских и цивилно-војних односа	188
4.2.1. Демократизација у свету и његове последице.....	188
4.2.2. НАТО, Партнерство за мир и демократски процеси у Европи	191
4.3. Унапређење регионалних капацитета за мировне операције.....	194
4.3.1. Јачање капацитета за мировне операције у Европи	194
4.3.2. Развој капацитета за мировне операције у Африци	196
4.4. Транзиција од међудржавних ратова до унутрашњих ратова.....	198
4.4.1. Размишљања о рату	199
4.4.2. Категоризација рата.....	201
4.4.3. Природа државе	202
4.4.4. Слабе државе и унутрашњи рат	205
4.4.5. Типови држава и унутрашњи рат.....	206
4.4.6. Међународна безбедност и унутрашњи рат.....	209
4.5. Борба против нарастајућег утицаја оружаних група.....	214
4.5.1. Изазови деловања оружаних група.....	214
4.5.2. Разлике између оружаних група и националних држава.....	215
4.5.3. Категоризација оружаних група.....	216
4.5.3.1. Побуњеничке оружане групе	218

4.5.3.2. Терористичке оружане групе.....	221
4.5.3.3. Оружане групе милиције.....	222
4.5.3.4. Криминалне организације	223
4.5.4. Пролиферација оружаних група	224
4.5.5. Изазови оружаних група за САД	224
4.5.6. Оружане групе и међународна безбедност	225
4.5.6.1. Пролиферација оружја	226
4.5.6.2. Међународни тероризам.....	227
4.5.6.3. Међународни криминал	230
4.5.7. Профилисање оружаних група.....	234
4.6. Идентификовање будућих изазова међународне безбедности	235
4.6.1. Међународна економска безбедност	235
4.6.2. Безбедност животне средине и природних ресурса	238
4.6.3. Енергетска безбедност	242
4.6.4. Међународно јавно здравље.....	245
4.6.5. Међународни популациони трендови	248
5. Модел планирања одбрамбене дипломатије.....	252
5.1. Општи аспекти планирања	252
5.1.1. Основе.....	252
5.1.2. Дефинисање	253
5.1.3. Циљеви	253
5.1.4. Елементи.....	254
5.2. Оперативни принципи.....	256
5.2.1. Јединство акција у спољној политици.....	256
5.2.2. Поштовање међународних споразума и обавеза	256
5.2.3. Интеграција и координација активности	256
5.2.4. Ефективност и економичност средстава	256
5.3. Основни инструменти	257
5.3.1. Споразуми о сарадњи	257
5.3.2. Представљање и размена	257
5.3.3. Посете	257
5.3.4. Реформа сектора безбедности	257
5.3.5. Изградња капацитета.....	257
5.3.6. Образовање и обука.....	258
5.3.7. Учешће у војним вежбама	258
5.3.8. Билатерални сусрети	258
5.3.9. Индустијска и технолошка сарадња	258
5.3.10. Сарадња обавештајних и безбедносних служби	258
5.4. Корелација између циљева и инструмената	259
5.5. План одбрамбене дипломатије.....	259
5.5.1. Суштина и циљеви	259
5.5.2. Приоритети.....	260
5.5.3. Тренутне тежишне активности	260
5.5.4. Опште смернице за реализацију	260
5.5.5. Програм надгледања	261
5.5.6. База података.....	262
5.5.7. Финансирање, контрола и анализа	262
Закључак.....	263
Литература.....	273
Скраћенице	281
Биографија.....	282
Изјаве	283

УВОД

Истраживање међународних односа одувек је подразумевало проучавање друштва. То је неизбежна чињеница, посебно ако се има у виду да је међународни живот саставни део сваког друштва понаособ. О пореклу појма и објашњењу суштине међународних односа постоји велики број научних теорија и, као што је то случај код већине других друштвених појава, о томе нема потпуне сагласности научника. Несагласност међу научницима произилази из чињенице да је тумачење међународних односа најчешће везано за актуелне трендове општефилозофских и практикантских приступа друштвеним појавама у само одређеном временском периоду или политичком контексту.

Међутим, заједничко полазиште већине научника је да међународне односе везују за појаве које се тичу или одвијају изван граница једне државе. Другим речима, међународни односи се у већини тумачења јављају као општи оквир активности међународних субјеката изван граница појединачне државе. С тим у вези, међународни односи постоје и развијају се од настанка првих држава, али се по први пут почињу научно изучавати у XIX веку на основама деловања различитих мировних покрета и појаве идеја о светском миру. Убрзо на тим основама конституисана је наука о међународним односима, која за средиште својих истраживања одређује питања рата и мира. Таква пракса је углавном задржана до данас, где су у савременим теоријама о међународним односима предмет истраживања најчешће природа и елементи моћи држава и других субјеката у међународним односима, равнотежа снага, међународна безбедност, вођење и систем одлучивања у спољној политици, те различити чиниоци који делују на основна кретања у међународним односима.

Данас у том погледу постоје различити приступи у научном разумевању међународних односа, а суштинска разлика међу њима је у ширини тих приступа. Један број аутора сматра да међународни односи суштински упућују првенствено на односе међу нацијама (државама), други пак истичу важност међународних организација, а у најновијим ставовима већег броја западних писаца присутна је одређена ревизија схватања међународних односа и тренд да се они тумаче у оквиру новог појма „светска политика“. Различитим приступима у разумевању међународних односа засигурно је допринела њихова изразито променљива природа, а нарочито њихов динамичан карактер у последњим деценијама XX и с почетка XXI века, који су их за научне истраживаче учинили непредвидљивим.

Ипак, већина научника се слаже у чињеници да су државе упркос свим променама и даље основни субјекти међународних односа, те да њихов међународни живот представља суштински садржај тих односа. У том смислу се најчешће говори о политичким, економским, војним, културним, спортским и другим односима међу државама. Артикулисање наведених односа, без обзира на приступ у разумевању међународних односа као целине, везује се за постојање спољне политике и дипломатију као основно средство њеног остваривања. Спољна политика суштински дефинише стратегију и дугорочне циљеве понашања држава у међународним односима, док је дипломатија спољнополитичко средство за њихово остварење кроз успостављање и развијање дипломатских односа са другим субјектима.

Упоредо са променама у међународним односима мењали су се и сами облици дипломатског комуницирања, константно се прилагођавајући времену у коме живимо. Својеврсна комуниколошка револуција с краја XX века узроковала је свеопшту интернационализацију живота на земљи и самим тим преобликовала досадашњу улогу дипломатије у међународним односима. Питања разоружања, тероризма, криминала, глади, екологије, одрживог развоја, спречавања ширења преносивих болести или међународних миграција, само су неки од глобалних изазова савременог света који су захтевали ширу међународну сарадњу међу државама. Облици постојеће међународне сарадње јасно показују повећану спремност држава за одбрану заједничких вредности и њихову решеност да за те потребе развијају сасвим специфичне облике дипломатије. Појава одбрамбене дипломатије у међународним односима свакако представља израз наведених тежњи, које су у виду интегралног одговора изазовима међународне безбедности.

Изразито милитаризован карактер савремених међународних односа доделио је војном фактору незамењиву улогу инструмента спољне политике државе и повећао значај развијања одбрамбене сарадње у области међународне безбедности. Одбрамбени послови су постали доминантне теме у односима између држава. С обзиром на недељивост међународне безбедности, дипломатија је та која се на међународном плану прва наметнула у промовисању и одбрани националних интереса државе. Комплексност међународних односа узроковала је специјализацију дипломатије за њене поједине области, што је по питању креирања и реализације садржаја војнодипломатских односа довело до настанка и развоја војне дипломатије.

Војна дипломатија није настала одједном и њен настанак се може везати за дипломатске односе првобитних држава, док се њена институционализација везује за чувеног француског војсковођу Наполеона (Napoleon Bonaparte).¹ Појава војне дипломатије је испрва посматрана као покушај свеопште милитаризације међународних односа, док се њена улога данас везује за контекст успостављања сарадње и највиших облика поверења међу државама. У сваком случају, војна дипломатија је кроз историју пратила еволутивни ток опште дипломатије и заједно са њом се пролагођавала променама у међународним односима.²

Савремени међународни односи се посматрају у односу на догађаје који су обележили крај Хладног рата, међу којима се обично истиче пад берлинског зида. Терористички напади на тле САД 11. септембра 2001. године, иницирали су одређен број аутора да савремене међународне односе посматрају једино у контексту наведеног догађаја.³ Промене на глобалној сцени, нарочито појава нових изазова и претњи, захтевале су да се војни фактор, а тиме и војна дипломатија, прилагоде новом окружењу. Тежиште већине војнодипломатских активности се померило са билатералних на мултилатералне војнодипломатске односе, са сталних на привремена војнодипломатска тела, са посебним акцентом на сусрете на врху, уз све већи значај међународних конференција и иницијатива на одбрамбено-безбедносном плану.

Већина држава се војно оријентисала у правцу међународних војних интеграција на регионалном и глобалном плану, за партиципирање у војним вежбама и мисијама широм света, развијања војне сарадње и односа са суседима, транспарентности војног фактора и демократској контроли система безбедности. Наведене тенденције утицале су на прилагођавање традиционалних функција и задатака војне дипломатије, чија се улога мењала упоредо са општим кретањима у међународним односима. Најизразитија промена улоге војне дипломатије се догодила у развијеним западним државама, које у највећој мери и утичу на креирање међународних односа. Управо са њихове стране је обликован и у пракси током последњих година практикован концепт одбрамбене дипломатије, који је заснован на преовлађујућим, либералним идејама сарадње у безбедности.

¹ Видети више о историјату војне дипломатије: Vagts A., *The Military Attaché*, Princetown University Press, New Jersey, 1967, p.11.

² Упоредна анализа развоја дипломатије са променама безбедносних парадигми кроз савремену историју: Jazbec M., *Diplomacy and security after the end of the cold war: The change of the paradigm*, Diplomatic Academy of Vienna - An Outline, Vienna, october 2006, www.ifimes.org, приступио 24. јул 2007. године у 22.35 часова.

³ Виђење света након наведеног терористичког напада према Friedman T., *The World is Flat: A Brief History of Twenty-first Century*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2005, p. 33.

Идеја одбрамбене дипломатије (енг. Defence Diplomacy) се, по први пут званично, појављује током јула 1998. године у «Стратегијском прегледу одбране» Велике Британије⁴, како би се редефинисали њени стратегијски приоритети на спољнополитичком плану и обезбедила боља координација између ресора одбране и дипломатије. Сам концепт одбрамбене дипломатије се, ипак, по први пут разматрао током 1996. године, у научној студији Института за стратегијске студије националног универзитета одбране Велике Британије.⁵ Наведена студија је истраживала спектар различитих активности британског министарства одбране, политичког и невојног карактера, које су биле у функцији подршке спољне политике. Наведена британска студија иницирала је низ научних дискусија на тему одбрамбене дипломатије, које су махом биле усмерене на изналажење модалитета оптималне употребе оружаних снага на спољнополитичком плану. Основна идеја свих дискусија је била да оружане снаге треба да задрже своју традиционалну улогу, али у складу са тенденцијама савремених међународних односа. Управо из тих идеја заживео је концепт одбрамбене дипломатије, који је био интегрални део ширег концепта западних држава, део њихове замисли сарадње у безбедности.⁶

Можемо рећи да је британски концепт одбрамбене дипломатије препознат у свету као напредан одбрамбени концепт и у том смислу је развијан од стране многих држава. Томе треба додати да је развој одбрамбене дипломатије државе условљен њеном свеукупном моћи и утицају у међународним односима, те да је управо због тога немогуће генерисати јединствен апликативни модел. Одбрамбена дипломатија се нарочито развија кроз различите активности у мултилатералним безбедносним организацијама као што су Северноатлантски безбедносни савез (НАТО), Удружење држава Југоисточне Азије (АСЕАН), Организација америчких држава (ОАС) и Афричка Унија (АУ).⁷ Њима треба додати активности у оквиру бројних регионалних и субрегионалних безбедносних иницијатива, од којих је у свету свакако најпознатија и према чланству најуниверзалнија Организација за сарадњу и безбедност Европе (ОЕБС).

⁴ Видети шире: *United Kingdom Strategic Defence Review*, Ministry of Defence of United Kingdom, www.mod.uk, приступио 22.04.2008. године у 21.20 часова.

⁵ У питању је: Institut for National Strategic Studies of National Defence University, Great Britain.

⁶ Концепт замисли сарадње у безбедности према: Coen R. and Mihalka M., *Cooperative Security*, Marshal Center Paper No.3, Garmisch-Partenkirchen, 2001, p.16.

⁷ Cottey A. and Forster A., *Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for military Cooperation nad Assistance*, Adelphi Paper No. 365, Oxford University Press, New York, 2004, p.5.

Дипломатска и војна пракса се данас све више преплићу, имају сличне па и идентичне функције, чиме се најдиректније оправдава тврдња појединих аутора да су дипломатија и одбрана заправо два лица спољне политике државе.⁸ Савремене тенденције развоја и утицаја одбрамбене дипломатије у међународним односима то потврђују и просто намећу императив свестранијег истраживања у овој области. То је нарочито потребно због разјашњавања суштинске разлике између задатака концепта одбрамбене дипломатије и задатака традиционалне војне дипломатије, који се у научним круговима (нарочито домаћим) често појмовно и суштински поистовећују.

Имајући наведено у виду, намеће се више битних питања. У ком су односу садржаји војне сарадње дефинисани концептом одбрамбене дипломатије и садржаји који се практикују кроз активности традиционалне војне дипломатије? Да ли ће концепт одбрамбене дипломатије постати дуготрајан развојни пут или ће остати само још једна од одлика постхладноратовске ере? До које мере је одбрамбена дипломатија примарно европски феномен и као такав са релативно ограниченим утицајем на остатак света? Да ли ће амерички рат против тероризма утицати на развој одбрамбене дипломатије и вратити је поново у реалполитичке оквире? Да ли одбрамбена дипломатија може дати допринос у креирању одговора на појаву будућих изазова међународне безбедности?

Водећи се наведеним питањима, ово истраживање је било превасходно усмерено у правцу расветљавања функционалне улоге одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима.

Оскудност доступних резултата претходних научних истраживања из области војне дипломатије и практично непостојање резултата научних истраживања из области одбрамбене дипломатије код нас, чини ово истраживање донекле јединственим, а тиме, научно и друштвено значајним.⁹ Уз то треба поново истаћи да је одбрамбена дипломатија тек развојни концепт, који у међународним односима егзистира последњих 10-ак година и који још увек није привукао ширу пажњу у научним круговима. Научно-истраживачки изазов је тиме свакако још израженији. Из наведеног се јасно може закључити да у научној и друштвеној пракси недостаје комплексније разматрање постављеног проблема.

⁸ Fabiani H., *Diplomatie de Défense et Diplomatie Préventive*, Annuaire français des relations internationales, Volume III, 2002.

⁹ Једина публикација на тему војне дипломатије код нас је Зечевић М., *Војна дипломатија*, ВИНЦ, Београд, 1990. Једино научно истраживање на ту тему Дамјановић Д., *Улога војне дипломатије у функцији безбедности државе*, магистарски рад, Факултет Безбедности, Београд, 2008.

С обзиром на научну неистраженост и релативно кратак појавни облик проблема истраживања у савременим међународним односима, то не постоји његова валидна научна тематизација. Наведена чињеница суштински подразумева непостојање јасно дефинисаног појмовног апарата и утврђеног теоријског оквира. Зато је неопходно применити свеобухватан приступ у његовом истраживању и са аспекта науке о међународним односима, посебно студија безбедности, покушати синтетизовати прикупљену искуствену грађу за неке будуће радове.

Претходна разматрања о проблему истраживања указала су на сву ширину и сложеност проблематике одбрамбене дипломатије. Имајући то у виду предмет истраживања може бити дефинисан на различитим нивоима општости. У општем, филозофско-логичком смислу, предмет истраживања је део општег процеса еволуције међународних односа. У смислу посебног, ближег одређења, предмет истраживања је процес промена традиционалних образаца понашања у области дипломатије и дипломатских односа. Конкретно, предмет истраживања је везан за питања из области одбране и безбедности, односно, појединачно истраживање улоге одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима.

Интересовање филозофије за међународне односе углавном је било ограничено на размишљање о проблемима рата и мира. Савремена филозофска схватања међународних односа нису далеко одмакла од наведених проблема и само су се прилагодила новим околностима. Резултат филозофског интересовања за међународне односе су свакако разноврсни теоријски правци (школе), које изражавају како различите теоријске ставове, тако и општа схватања о битним епистемолошким и методолошким проблемима. У том смислу се може рећи да се у САД развијају школе емпиријског карактера, док су за државе европског континента карактеристични историјско-социолошки приступи проблемима међународних односа. Такође, данас су све чешћи аутори који се по свом филозофском опредељењу не сврставају у поменуте школе, већ настоје дати потпуно нове – алтернативне правце изучавања међународних односа. Теорија међународних односа се још увек развија и стално допуњује истраживањем нових појава. Узимајући наведено у обзир, можемо рећи да предмет истраживања има теоријски карактер, јер је реч о идентификацији појаве одбрамбене дипломатије, односно, у јасној класификацији њене улоге, циљева и активности у савременим међународним односима. С обзиром на научну и друштвену актуелност, као и значај предмета истраживања, утврђена је тема: „Улога одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима“.

Простом семантичком анализом утврђене теме истраживања могу се уочити кључни појмови који ће се користити у току истраживања, а то су одбрамбена дипломатија и међународни односи. Њиховом ближем појмовном одређењу поклоњена је посебна пажња током самог истраживања. Сходно формулисаном проблему истраживања, предмет истраживања је био усмерен ка аналитичком сагледавању улоге одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима. Аналитички процес се кретао у сагледавању структуре, функција, односа и веза два основна чиниоца истраживања: *одбрамбене дипломатије* као специјализоване спољнополитичке делатности и *савремених међународних односа* као подручја њеног остварења. Истраживање је суштински операционализовано кроз пет основних сегмената.

Први сегмент истраживања се односи на приказ схватања савремених међународних односа. Наведени приказ је дат кроз објашњење појма, субјеката, доминантних теорија и глобалних трендова у савременим међународним односима. Исти је обухватио идентификацију односа између актуелних научно-теоријских приступа и савремене праксе међународне безбедности. Кроз овај сегмент је дато објашњење природе међународних односа, истакнута су различита научна полазишта у њиховом истраживању и наведене одлике које их чине савременим. Наведено је важно због разумевања суштине међународних односа, из којих је деривиран проблем и предмет овог истраживања.

Са другим сегментом истраживања су сагледани појава, настанак и развој војне дипломатије, њене традиционалне функције и задаци. Укратко је објашњена структура војнодипломатске организације и реализација војнодипломатских односа у међународним односима, а све са циљем појашњења основе из које се развио концепт одбрамбене дипломатије. Зато је тежиште садржаја овог сегмента било на сагледавању функција и задатака војне дипломатије, као традиционалних начина реализације садржаја војнодипломатских односа.

У трећем сегменту истраживања смо навели околности које су довеле до појаве и развоја концепта одбрамбене дипломатије у међународним односима. Појава концепта одбрамбене дипломатије је објашњена кроз опис међународног окружења коме се дипломатија као делатност морала прилагодити и реформе система одбране у европским државама, који су директно утицали на генерисање концепта одбрамбене дипломатије. Развој концепта је илустрован на примерима Велике Британије, Француске, САД и утицајних међународних организација.

Четврти сегмент истраживања представља уједно главни део истраживања, посредством кога је објашњена суштинска улога одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима. У том смислу је извршено класификовање савремених токова одбрамбене дипломатије у свету, који одликавају улогу одбрамбене дипломатије и одговарају на раније постављена проблемска питања. Обрађене су активности одбрамбене дипломатије које су обележиле период непосредно након завршетка Хладног рата, попут војне сарадње која је била средство превенције конфликта, промоције демократских и цивилно-војних односа која је послужила за ширење западног система вредности и унапређења регионалних капацитета за мировне операције у циљу ширења утицаја на државе тзв. Трећег света. Такође, обрађене су и активности одбрамбене дипломатије које су обележиле период након терористичког напада на САД, попут праћења транзиције од међудржавних до унутрашњих ратова, борбе против нарастајућег утицаја различитих оружаних група и идентификовања будућих изазова међународне безбедности у свету.

Следећи ток истраживања, у петом сегменту је представљен модел планирања активности одбрамбене дипломатије. Наведени модел је представљен у циљу усмеравања друштвених акција заинтересоване јавности, посебно државних институција које би га у пракси могле применити или евентуално искористити за унапређење процеса рада. С тим у вези, обрађени су општи аспекти планирања, оперативни принципи, основни инструменти и дат је предлог конкретног плана одбрамбене дипломатије.

Истраживањем је тежишно био обухваћен период од завршетка Хладног рата до данашњих дана. У склопу наведене временске одреднице, а у циљу ближег разјашњавања приступа у изучавању предметне појаве из области науке о међународним односима, тежишно је сагледан период последње деценије XX века и период након извршеног терористичког напада на САД дана 11.09.2001. године.

У погледу просторног обухвата предмета истраживања реч је о простору који обухвата практично цео свет. Ипак, истраживањем је тежишно обухваћен простор Европе и Северне Америке, који је познат под уобичајеним називом „евроатлантски простор“. Овај простор географски, политички и војно обједињује најзначајније актере међународних односа. Такође, он је у наведеном временском оквиру био катализатор светских дешавања и имао је директан утицај на улогу одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима.

Предмет истраживања теоријски припада науци о међународним односима и студијама о безбедности. Реч је о комплексном научном истраживању улоге одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима. Посматрано у ширем контексту, предмет истраживања припада и социолошким, правним, војним, организационим, безбедносним и политичким научним дисциплинама, и као такав има интердисциплинарни карактер.

С обзиром на теоријски карактер истраживања, исто је било оријентисано у првом реду на теоријско сазнање. Имајући у виду чињеницу да је претходно научно сазнање о предмету истраживања оскудно или непостојеће, научни циљ овог истраживања је била научна дескрипција одбрамбене дипломатије, односно, њене улоге у савременим међународним односима. Научна дескрипција је представљала својеврсну експликацију одбрамбене дипломатије, њених циљева и савремених активности, те је самим тим имала и елементе научне класификације, типологије и предвиђања.

Друштвени циљ сваког истраживања на пољу међународних односа је допринос друштвеним структурама у праћењу и разумевању актуелних појава, како би се политичке и друге акције усмериле у правцу остваривања одређених друштвених интереса. У том смислу, наглашена улога војног фактора у креирању међународних односа и безбедности истакла је значај одбрамбене дипломатије, која је захтевала детаљније познавање. Друштвени циљ истраживања је допринос разумевању суштине улоге одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима, а у функцији усмеравања избора тежишта друштвене акције.

Имајући све претходно у виду, генерална хипотеза истраживања је утврђена кроз став да одбрамбена дипломатија представља развојни концепт дипломатског понашања држава у савременим међународним односима, којим се посредством различитих активности сарадње у области одбране настоји унапредити национална и међународна безбедност.

Посебне хипотезе у том смислу су дефинисане на следећи начин:

- Савремени међународни односи се посматрају у односу на догађаје који су се десили након завршетка Хладног рата и главне токове теоријских праваца науке о међународним односима.
- Традиционална војна дипломатија је специјализована државна делатност, односно, вештина и средство дипломатског општења између институционализованих субјеката међународних односа у области одбране и безбедности.

- Услови у којима савремени међународни односи егзистирају узроковали су промену традиционалних образаца практиковања војнодипломатских односа и појаву концепта одбрамбене дипломатије.
- Улога одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима се огледа у војној сарадњи као средству за превенцију конфликта, промоцији демократских и цивилно-војних односа, унапређењу регионалних мировних капацитета, транзицији од међудржавних до унутрашњих ратова, борби против нарастајућег утицаја оружаних група и идентификовању будућих изазова међународне безбедности.
- Модел планирања одбрамбене дипломатије подразумева дефинисање општих аспеката планирања, оперативних принципа, основних инструмената, начина корелације међу њима и утврђеног плана.

Планирано истраживање је засновано на теоријској анализи доступних извора на тему међународних односа, дипломатије, одбране и безбедности. Узорак, у којем је предметна појава истраживана јасно је дефинисан просторним и временским одређењем предмета истраживања.

Начин истраживања, као и избор коришћених метода истраживања, били су условљени претходно дефинисаним проблемом, предметом, циљевима и хипотезама истраживања. С обзиром на предмет самог истраживања, од основних аналитичких метода примењивана је метода анализе и дедукција, а од синтетичких метода синтезе. Примена метода анализе је била оправдана чињеницом да је предмет састављен из више сложених целина, у чијем су растављању и истраживању својстава, функција, међусобних веза и односа методе анализе биле незамењиве. Обзиром на циљ истраживања примењивана је парцијална анализа, првенствено структурално-функционална и анализа садржаја. Компаративна анализа, као битан начин сазнања сличности и разлике активности, функција, веза и односа, кретања, промена и развоја основних чинилаца предмета овог истраживања, подразумевала се као стално присутни методски поступак.

Метода дедукције је примењивана у свим фазама истраживања као мисаоно-логички процес закључивања, а нарочито у циљу описа и верификације појединачних ставова. Метода синтезе је била заступљена у виду репродуктивне синтезе, која је била основни метод спајања претходно растављених делова у једну сложу репродуктивну целину, посебно у формирању научних ставова у закључку. Примењиван је и дескриптни метод, као основни начин за описивање савремених збивања у међународним односима.

Карактер предмета истраживања нужно нас је упутио на коришћење оперативних метода прикупљања података. У том смислу је коришћена метода анализе садржаја докумената, помоћу које су истражена нормативно-правна решења у теорији и пракси држава дефинисаних просторним одређењем, којом се ближе регулишу послови и активности одбрамбене дипломатије. Историјско-компаративном методом је истражен развој одбрамбене дипломатије, док је компаративни метод послужио за добијање сазнања о функционалној вези између одбрамбене дипломатије и међународних односа. Коришћена је и класична метода испитивања, техником научног интервјуа или разговора, компетентних домаћих и страних стручњака у областима из садржаја предмета истраживања.

Имајући на уму недовољну теоријску обрађеност проблема истраживања искуствена евиденција је стварана комплементарним коришћењем различитих извора података. Извори података који су коришћени у овом истраживању су претежно били следећи:

- *Постојећи извори*: научна и стручна литература, као и ауторизована предавања, из области међународних односа, студија безбедности, правних, војних и социолошких наука, итд.
- *Институционални подаци*: нормативна документа и споразуми (домаћа и страна), званична и интерна документа која се односе на регулисање одређених права и обавеза субјеката међународне заједнице, писане и усмене изјаве, архивска библиотетска грађа.
- *Ванинституционални подаци*: публицистика невладиних организација и страних културних центара у Београду које се баве проблематиком одбране и безбедности, као и научни интервјуи.
- *Средства јавног информисања*: писана и електронска штампа, радио, ТВ и интернет адресе.

Научна оправданост истраживања огледа се у научној дескрипцији недовољно истраженог проблема истраживања, помоћу које се проширују и продубљују знања о свим питањима везаним за предмет истраживања, као и допуњује теоријски фонд наука о међународним односима.

Истраживање је и друштвено оправдано, будући да указује на друштвени значај и корист одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима, доприноси квалитетнијем сагледавању њене улоге и указује на њен даљи правац развијања и практичног коришћења.

1. СХВАТАЊА САВРЕМЕНИХ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

1.1. Појам и субјекти међународних односа

1.1.1. Појам међународних односа

О пореклу и објашњењу појма међународних односа постоји велики број теорија, међутим око његовог одређења нема потпуне сагласности научника. Несагласност научника произилази из већ поменуте чињенице да се тумачење појма најчешће везује за тренд општефилозофских и практикантских приступа друштвеним појавама. Стога, да би суштински разумели појам међународних односа требамо разумети дуготрајан период еволуције науке о међународним односима, која га је претежно и обликовала.

Заједничко полазиште већине научника је да међународне односе везују за појаве које се тичу или одвијају изван граница једне државе. Међународни односи се у већини тумачења јављају као општи оквир свих активности држава и других међународних субјеката изван граница појединачне државе. Односи међу државама постоје и развијају се од настанка првих држава, али се по први пут почињу научно изучавати у XIX веку, када долази до појаве различитих мировних покрета и развијања идеја светског мира.¹⁰ У то време се у Њујорку, Лондону, Паризу и Женеви стварају прва мировна друштва, док је у Лондону 1843. године одржан и први Међународни конгрес за мир. Наведени тренд је настављен и у XX веку, када је светски мир био два пута нарушаван, а питања рата и мира су била централна питања у односима између држава.

Окончање Првог светског рата на Версајској мировној конференцији и иницијатива америчког председника Вудро Вилсона (Woodrow Wilson) за очување светског мира посредством организације „Друштво народа“, резултирају конституисањем науке о међународним односима у америчким академским круговима.¹¹ Међународни институт за интелектуалну сарадњу Друштва народа током 1936. године дефинише предмет науке о међународним односима на следећи начин: “Наука о међународним односима је пре свега дескриптивног карактера. Она донекле припада врсти савремене историје народа и као таква, она

¹⁰ Видети шире о томе: Brown C. and Kirsten A., *Understanding International Relations*, Palgrave, London, 2005, pp. 1-7.

¹¹ О формирању организације „Друштва народа“ и њеном утицају на даљи ток међународних односа након Версајске мировне конференције видети шире у књизи: Кисинџер К., *Дипломатија*, Клуб плус, Београд, 2008, стр. 183.

обухвата све области као што су економија, трговина, размена производње, добара, новца, као и области политике и културе”.¹²

Поједини амерички теоретичари иду даље и наводе дисциплине које имају конститутивни значај за науку о међународним односима: међународно право, филозофија, међународни економски односи, дипломатска историја, војна историја, међународна политика, међународне организације, колонијална владавина и вођење спољних послова, али и ратна вештина, дипломатија, политичка географија, демографија и друге. У сваком случају, међународни односи се од конституисања науке о међународним односима изучавају као међународни политички односи формално и суштински, без обзира на то да ли су они садржани у економским, културним, или другим конкретним испољавањима њених субјеката.¹³ Они пружају увид у целину тих односа и захваљујући ефекту система више су од простог збира својих конститутивних дисциплина, а самим тим и знања која она пружа су целовитија и продубљенија. Како у наведеном контексту истиче амерички теоретичар Миршајмер (John Mearsheimer): “Наука о међународним односима објашњава начин на који свет ради”.¹⁴

Постоје различити приступи у разумевању међународних односа, а суштинска разлика међу њима је у ширини тог приступа. Један број писаца сматра да израз међународни односи упућује првенствено на односе међу нацијама (државама), чиме се у светским пословима минимизира или потпуно искључује учешће и утицај других недржавних субјеката (међународне или невладине организације). Наведено виђење је данас доста оспоравано и често преиспитивано у академским дебатама широм света, али је уједно и упорно брањено.

Тако, на пример, чувени амерички државник Кисинџер (Henry Kissinger) наводи да је „сам израз међународни односи, у ствари, однедавно у употреби и да имплицира како држава-нација мора неизбежно бити основа њихове организације, као и да они настају са појавом спољне политике држава“.¹⁵ Међутим, професор Нај (Joseph Nye) истиче: „Међународни односи нису наука која подразумева рад у лабораторијама. Могућност извођења контролисаних експеримената не постоји, јер је немогуће да неке ствари одржавате у непромењеном стању посматрајући

¹² Аћимовић Љ., *Наука о међународним односима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1987, стр. 19-45.

¹³ Симић Д., *Наука о безбедности - савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 15-19.

¹⁴ Mearsheimer J., *Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001, p.65.

¹⁵ Кисинџер Х., *Да ли је Америци потребна спољна политика*, БМГ, Београд, 2003, стр.16.

при том друге које се мењају. Аристотел је рекао како се може бити прецизан у било којој науци онолико колико то предмет науке допушта. Не покушавајте да budete превише прецизни уколико ће та прецизност бити лажна. У међународној политици постоји тако много варијабли, тако се много промена дешава у исто време, да су догађаји превише детерминисани - то јест, имају превише узрока¹⁶.

У најновијим ставовима већег броја западних аутора присутна је одређена ревизија схватања међународних односа и тренд да се они тумаче у оквиру појма „светска политика“.¹⁷ У њима се истиче значајна улога недржавних субјеката међународних односа, који заступају и воде политике у различитим областима, а које све заједно чине појам „светске политике“. С тим у вези, светска политика се у радовима западних аутора посматра у контексту „специфичних односа између светских влада и посебно између утицајних појединаца“.¹⁸ Ипак, чак и они признају да је држава, ма колико динамичне промене мењале њену унутрашњу и спољну физиономију, и даље основни субјекат међународних односа.

Евидентно је да је одређење појма међународних односа везано за проблем дефинисања предмета науке о међународним односима, који до данашњих дана није у потпуности одређен. Сагледавајући актуелне токове и достигнућа науке у међународним односима, можемо истаћи да главни ток схватања њеног предмета долази од аутора из Сједињених Америчких Држава (САД) и Велике Британије. Предмет проучавања науке о међународним односима у САД и Великој Британији најчешће обухвата природу и елементе моћи држава и других актера у међународним односима, равнотежу снага, међународну безбедност, вођење и систем одлучивања у спољној политици, те чиниоце који делују на основна кретања у међународним односима. У новије време се за предмет проучавања узима појединачно понашање држава или њихових лидера у међународним односима, односно постојање и функционисање система у овим односима.

Можда најкомплетнији приступ у разумевању предмета међународних односа долази од домаћих професора Војина Димитријевића и Радослава Стојановића, који закључују да: „Наука о међународним односима проучава основне чињенице односа између политичких територијалних потпуних друштава, која су данас

¹⁶ Видети шире о томе: Нај Ц., *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006, стране 15-19; 82 и 287-288.

¹⁷ Kegley C. and Wittkopf E., *World Politics - Trends and Transformations*, Wadsworth, Belmont, Ca., 2004, p.11.

¹⁸ Smith S. and Baylis E., *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, New York, 2005, pp. 1-3.

државе, степен и облик међузависности између њих, чиниоце који на њих утичу и објективне и субјективне процесе у кретању међународних односа и организовања облика ових односа, с циљем откривања законитости које их одређују”.¹⁹

Стојановић и Димитријевић из оваквог приступа изводе одређење појма међународни односи, које се може сматрати релевантним и за ову тезу: „Међународни односи подразумевају свеукупност економских, политичких, идеолошких, правних, дипломатских, војних веза и односа међу народима, државама и системима држава, међу основним социјалним, економским и политичким силама и организацијама које делују на међународном плану“.²⁰

1.1.2. Субјекти међународних односа

У најопштијем смислу, субјектима међународних односа подразумевамо све јединице, односно, учеснике или носиоце активности у међународним односима. Активности у међународним односима нису ништа друго до низ динамичних догађаја у односима међу јединицама које их реализују. У домаћој и иностраној пракси се може срести и израз актери, чиме се заправо наглашава проактивна улога носиоца активности у међународним односима. Ипак, у раду ћемо користити израз субјекти, јер се тај израз у домаћој литератури чешће користи и у његовом објашњењу ћемо се највише ослањати на домаће ауторе.

У сваком случају, да би одредили врсте субјеката међународних односа требало би утврдити када нека јединица (организована група људи, организација, заједница, ентитет, и слично) постаје субјекат међународних односа, односно, које би особине требала имати да би то постала. Међутим, особине једног субјекта међународних односа нису ни од кога и нигде децидно прописане, већ се изводе на основу искустава у пракси. Према досадашњим искуствима, међународни субјективитет неког ентитета се углавном утврђује на основу поређења са особинама које обезбеђују међународни субјективитет држави, као неоспорном субјекту међународних односа. Наравно, узимају се у обзир оне особине државе које јој дају способност активног учешћа у међународним односима, а не неке њене друге особине.²¹

¹⁹ О наведеном приступу шире: Димитријевић В. и Стојановић Р., *Међународни односи*, СЛ СРЈ, Београд, 1996, стр.11.

²⁰ Исто, стр.12.

²¹ Исто, стр. 84-85.

Треба још једном истаћи да поред државе постоје и други субјекти међународних односа, али да је она и даље по обухвату најшири, а по снази најмоћнији субјекат.²²

Приликом одређивања особина субјекта међународних односа, односно њиховог упоређивања са особинама државе, лако се може упасти у замку поистовећивања са особинама субјекта међународног права. Ту одмах треба подвући да субјекти међународних односа нису исто што и субјекти међународног права. Субјект међународног права тражи се одговором на питање ко може бити носилац међународних права и обавеза, док је за субјекте међународних односа одлучујућа способност изворног и стварног деловања у светским размерама. Из наведеног се јасно види да субјект међународних односа не мора унапред бити и субјект међународног права.

Генерално, субјекти међународних односа су они чиниоци који се састоје од људи, дакле, групе или заједнице, и уз то испољавају следеће услове:

- 1) Организованост - група људи мора бити организована и то тако да је способна да доноси одлуке које се приписују целој заједници и које њени припадници по правилу, усвајају и спроводе у дело. Иако се зову државе, иако формално имају позитивно законодавство, неке државе не могу испуњавати овај услов. Исто се може рећи за неке организоване религије и политичке покрете;
- 2) Независност - субјект међународних односа мора бити независан од других таквих субјеката, у првом реду од неке државе. Прелаз између јаког утицаја другог субјекта и ништења субјективитета веома је танан, те зато треба утврдити има ли уопште независног процеса одлучивања;
- 3) Међународни карактер - треће обележје субјекта међународних односа своди се на захтев да то заиста буду међународни субјекти, а не они који учествују у политичким односима унутар политичких система који нису међународни. Наведени захтев се крије већ у самом називу, јер „међународни” у ствари значи „међудржавни”, те према томе субјект међународних односа може бити само онај који ступа у односе који превазилазе и пресецају државне границе;

²² Наведена тврдња према: Симић Д., *Наука о безбедности - савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 17.

- 4) Политички значај - с обзиром на то да се под међународним односима у првом реду подразумевају међународни политички односи, субјекти тих односа морају бити политички релевантни, што значи да се могу оквалификовати као носиоци политичких интереса који су способни за политичко деловање.²³

У односу на изнете особине, субјекти међународних односа се у литератури најчешће деле на: националне, међународне и транснационалне.²⁴

У традиционалном реалистичком виђењу међународне политике једини значајни субјекти међународних односа су државе, а само велике државе су заиста важне. Ово се, међутим, мења. Број држава је изузетно порастао у последњих пола века, током 1945. године било је око 50 држава у свету, а до почетка XXI века било их је четири пута више. Много важнија чињеница од пораста броја држава је успон недржавних субјеката међународних односа.

Национални субјекти су они субјекти чија је организација територијално ограничена једном државом. Типични национални субјект међународних односа је сама држава. Према бројним ауторима, држава је главни и најважнији субјект међународних односа. Од успостављања модерних међународних односа држава је у средишту организације и успостављања законитости у истим. Оно што је карактеристично за државу и што је разликује од осталих субјеката међународних односа су: територија, становништво, државна власт, национална привреда и национална култура. Управо наведене специфичности државе јој одређују снагу утицаја у међународним односима. Релевантност државне територије у смислу величине, квалитета природних ресурса и географског положаја; квантитативне и квалитативне особине становништва; облик владавине и начин организације државне власти; економски потенцијал земље и доминантно културно наслеђе су својеврсна „лична карта“ сваке државе и предодређују јој улогу у односима са другим државама. Зато у међународним односима одувек постоје „велики“ и „мали“, односно, више и мање важни субјекти међународних односа.

Поред државе, као типично националног субјекта, постоје и други национални субјекти у међународним односима, а реч је у првом реду о националним организацијама. Њихови главни облици могу бити политичке партије, привремене владе, разни покрети и организације, и слично.

²³ Према: Димитријевић В. и Стојановић Р., *Међународни односи*, СЛ СРЈ, Београд, 1996, стр. 87.

²⁴ Исто, стр. 89.

Карактеристичан је субјективитет ослободилачких покрета. Они нису субјект међународних односа, када је у питању грађански рат унутар једне државе чија је влада једино међународно призната, али јесу у случајевима када их признају друге државе. Историја међународних односа је пуна разних примера признавања и непризнавања ослободилачких покрета, а нарочито учешћа великих сила у њиховом афирмисању. Стога је питање статуса ослободилачких покрета у међународним односима веома деликатно и за неко друго научно истраживање.

Међународни субјекти настају добровољним удруживањем држава и организација у одговарајуће међународне организације.²⁵ Конститутивни елементи међународних организација су државе (као чланице те организације), међународни уговор (основачки акт), стални органи и област деловања која се дефинише уговором. Такав субјект је организовани систем односа између држава чланица, који се изражава у постојању органа организације, које представљају средишта одлучивања и преко којих организација делује као посебан субјект међународних односа и међународног права. Правна претпоставка за постојање међународне организације јесте њен статут, који ступа на снагу ратификацијом потребног броја држава, а фактичка претпоставка је да су образовани њени главни органи и да су у пракси почели да раде.

Одлика већине међународних организација је добровољни пренос одређених надлежности држава чланица на саму организацију. Међународна организација се, тако, истовремено појављује као правно лице националног права и као субјект међународног права. Иако не постоји јединствен тип међународних организација, оне се, начелно, могу класификовати на: универзалне - оне које у свом чланству обухватају велики број држава на светском нивоу (нпр. Уједињене нације - УН) и регионалне - оне које у свом чланству обухватају велики број држава одређеног региона (нпр. Европска унија - ЕУ).

Транснационални субјекти међународних односа испуњавају све услове који су постављени за субјекте међународних односа, али се од других разликују по томе што су у њима окупљени људи из различитих држава, без посредовања својих држава. Њихов настанак је, према многим ауторима, један од производа актуелне информатичке револуције и комуникацијског повезивања људи, али и изразите глобализације светске економије која не познаје границе националних субјеката међународних односа.

²⁵ Рачић О. и Димитријевић В., *Међународне организације*, Београд, СЛ СФРЈ, 1988, стр. 7.

Они су типични недржавни субјекти међународних односа, чије је постојање суштинска негација државе и њених прерогатива. Такви субјекти међународних односа подстичу фрагментацију држава, тако што стварају више периферних појединачних економија, примарно зависних од доминантнијих мултинационалних економија, а не од матичне државе из које потичу. Политичке, економске, па чак и неке социјалне функције таквих субјеката нису више искључиво у надлежности државне контроле и потпуно независно наступају у међународним односима.

У научној јавности не постоји потпуна сагласност око разврставања транснационалних субјеката међународних односа. За потребе рада навешћемо поделу коју износе професори Димитријевић и Стојановић:²⁶

1. *Међународне невладине (приватне) организације* су удружења група и појединаца из различитих држава, чији циљеви нису лукративни, тј. не састоје се у стицању добити. Такве се организације фактички не могу бавити трговином или банкарством, али се могу залагати за интересе, онако како их њихови чланови опајају. Према неким подацима данас је у свету активно преко 150.000 таквих организација.²⁷ Међународном приватном организацијом сматра се свака она творевина која успе да се као таква региструје у некој од постојећих држава, задовољавајући захтеве њеног законодавства. Највећи број невладиних организација окупља људе исте професије – Међународни савез преводилаца или Европска федерација јавних службеника, али постоје и организације које штите сталешке интересе својих чланова попут Савеза клубова књижевника, Међународне федерације фудбалских удружења и друге. Свакако су најутицајније оне које су се наметнуле као значајан чинилац међународних односа, као што је на пример Међународна амнестија (Amnesti International)²⁸, која има саветодавни статус у УН.
2. *Транснационални политички покрети* редовно окупљају људе различитих националности и држављанстава, који не теже само једном делимичном или привременом политичком циљу, већ усвајају ширу политичку идеологију, учење или програм и залажу се за њихово

²⁶ Видети шире о наведеној подели: Димитријевић В. и Стојановић Р., *Међународни односи*, СЛ СРЈ, Београд, 1996, стр. 126-141.

²⁷ Податак преузет са адресе: www.geneva.ch/IGO.htm, 14. април 2008. године, 14.00 часова.

²⁸ Шире о активностима ове међународне организације на адреси: www.amnesty.org/activities

усвајање и остварење у целом свету. Карактеристично за ове покрете је то што теже променама у међународној политици, али не само њима. Они верују у предност одређених друштвених и политичких система, било да већ постоје у неким државама или да их тек треба остваривати. Социјалистичка интернационала и Светска демохришћанска унија су само неки од покрета ове врсте.

3. *Транснационалне верске организације* нису саме по себи изворни субјекти међународних организација. Док неке религије не познају хијерархијски организовану цркву, или имају само националне организације и вође, могуће је стварање светске цркве, на челу с органима којима верници дугују поштовање и своју послушност. Тек у таквом односу може бити речи о правим субјектима међународних односа. Најчвршће организована међународна црква је католичка и несумњиво је транснационални субјект међународних односа, јер представља светски центар одлучивања, није потчињена другом субјекту међународних односа, ужива оданост великог броја људи у разним земљама и непосредно ступа у односе с другим субјектима међународних односа. Карактеристичан облик у коме католичка црква правно потврђује своју самосталност јесте „конкордат“, уговор између Свете столице и одређене државе.²⁹

4. *Транснационалне привредне организације* би, према најширем гледишту, била вишенационална предузећа или мултинационалне компаније (корпорације) које имају своје огранке у више различитих држава. Однос вишенационалног предузећа и државе је веома сложен и ове две врсте субјеката међународних односа утичу једна на другу специфичним средствима. Наведени однос је подстакао бројне академске дебате на релацији приватног и јавног сектора.

Број субјеката међународних односа значајно се повећао у последњим деценијама XX века и има тенденцију даљег повећавања. Интересантно је виђење појединих аутора по коме субјектима међународних односа сматрају поједине светске личности, који са позиције глобалног политичког или економског утицаја самостално креирају ток међународних односа. Упркос свему, држава је код већине њих остала још увек најважнији субјект међународних односа.

²⁹ Видети шире: Лучић Д. и Живојиновић Д., *Варварство у име Христа*, Екопрес, Зрењанин, 2002.

1.2. Доминантне теорије међународних односа

Научна област коју истражујемо под великим је утицајем онога шта желимо, шта истински вреднујемо и онога шта мислимо да је исправно, због чега све може директно или индиректно утицати на наше знање. Истраживач са својом личношћу перцепцијом ствара менталну представу о свету око себе, настоји га објаснити и углавном упростити његову стварност. Како видимо свет (како га доживљавамо, а не какав је он уствари) одређује наше ставове, наша веровања и наше понашање. Наведене чињенице су посебно изражене у друштвеним наукама, а посебно у науци о међународним односима као младој научној дисциплини. Управо наведене околности подстакле су поједине ауторе да међународне односе окарактеришу као својеврсну међуигру између субјективног и објективног, те као међуигру између света праксе и света знања. Поједини од њих данас још увек преиспитују теоријски значај науке о међународним односима и сумњају у њену могућност предвиђања.

Зашто се бавити теоријама међународних односа у овом раду? Одговор на наведено питање је у предмету истраживања, који сам по себи има теоријски карактер и за чије разумевање су нам потребне „теорије као суштински важна средства која користимо да бисмо организовали чињенице“.³⁰ Оне су нам потребне и ради разумевања сложене стварности у којем војна дипломатија извршава своје функције, јер „ниједан појединачни приступ не може ухватити сву сложеност светске политике“.³¹ Такође, „у међународним односима не можемо рачунати на консензус и одсуство супротстављених виђења света, те су идеје и концепти који се појављују у њима, по својој политичкој природи, нешто око чега се људи стално споре“.³²

Најопштије речено, бавећи се теоријом, сваки истраживач на пољу међународних односа има три помоћна циља у мислима: (1) опис међународне стварности; (2) предвиђање догађаја у тој стварности и (3) обликовање обрасца понашања за субјекте међународних односа. Ипак, у овом раду ћемо обрадити теорије међународних односа само у оној мери која је потребна за разумевање основних теоријских токова.

³⁰ Nye J., *Understanding International Conflicts*, Longman, New York, 1997, p. 9

³¹ Walt S., *International Relations: One World, Many Theories*, Foreign Policy, Washington, 1998, p. 29.

³² Brown C., *Understanding International Relations*, Palgrave, London, 2004, p. 8.

Незахвално је вршити било какво разврставање, класификацију или поделу научно-теоријских приступа међународним односима, зато што је немогуће повући јасну границу између њих. Међутим, на основу доминантних теоријских приступа међународним односима може се извршити једна општа подела теорија међународних односа на реализам и идеализам. Најшире гледано, ове школе мишљења се разликују око схватања истинске природе човека, где реалисти сматрају да је човек по природи зао, а идеалисти да је човек по природи добар.

Постоји и виђење по коме се „студије међународних односа најбоље могу разумети као једно отегнуто такмичење између реалистичке, либералне и радикалне традиције. Реализам истиче трајну склоност ка сукобу у односима између држава; либерализам изналази неколико начина да се ублаже или превазиђу ове тенденције ка конфликтима; и радикална традиција описује како читав систем односа између држава може бити преобликован”.³³

Британски водећи теоретичари Смит и Бејлис (Steeve Smith и John Baylis) нам дају збирну мапу теорија међународних односа на крају миленијума, која садржи три групе теорија: (1) рационалистичке теорије (реализам, либерализам, марксизам, неореализам, неолиберализам); (2) рефлексивистичке теорије (постмодернизам, феминистичка теорија, нормативна теорија, критичка теорија, историјска социологија) и (3) друштвени конструктивизам, који покушава премостити јаз између претходна два правца.³⁴ Према истим теоретичарима, рационалистички приступи доминирају у актуелној литератури о главним токовима у САД, рефлексивистички добијају нове присталице у Европи, а друштвени конструктивизам се појављује као право откровење у теоријама међународних односа широм света.

Поделе теорија су само условне и разликују се од теоретичара до теоретичара, али већина научника која се бави теоријама међународних односа углавном разликује две велике традиционалне школе мишљења: реалистичку и либералну. Наравно, постоје и друге значајне теорије чија се полазишта и резултати не могу уврстити у ова два доминантна правца, а најчешће се називају алтернативним теоријама, међу којима је, засигурно, најутицајнија теорија социјалног конструктивизма.

³³ Walt S., *International Relations: One World, Many Theories*, Palgrave, London, op. cit., p. 30.

³⁴ Smith S. and Baylis J., *Globalization of World Politics*, Oxford University Press, New York, 2005, p.228-229.

1.2.1. Реалистичке теорије о међународним односима

Реалистичке теорије доминирају у политичким наукама од почетка академског изучавања међународних односа. Њихова традиција је дужа од њеног академског практиковања и везује се за Тукидидове описе Пелопонеских ратова, дела Макијавелија (Niccolo Machiavelli), Хобса (Thomas Hobbes) и Русоа (Jean Jacques Rousseau). У основи реалистичког приступа је став да је држава главни актер међународних односа, као и уверење, да опстанак државе зависи од њене моћи, тако да је борба за моћ природна тежња сваке државе. Ипак, у доступној литератури се видно осећа недостатак консензуса у погледу разматрања реализма као једне кохерентне теорије. Наиме, постоје оправдани разлози за издвајање више различитих типова реализма. Највећа мимоилажења су између оних који придају теоријску важност људској природи и оних који наглашавају важност међународне анархије и дистрибуције моћи у међународним односима.

Посебно место у реалистичким теоријама припада тзв. системским или структуралистичким теоријама, које нагласак стављају на међународну структуру или систем као узрок ривалског понашања држава. Чак и међу њима постоји подела на дефанзивни реализам, који истиче да држава максимизира своју безбедност (енг. Security Maximizers), и офанзивни реализам, који истиче да држава максимизира своју моћ (енг. Power Maximizers).³⁵ Наравно, постоје и савремени реалисти који одбацују оба структуралистичка правца, па тако неореалисти уводе «појединца» у теорију, а неки други реалистички правци препознају важност међународних институција. У суштини, реализам разматра државу као централну категорију. Прво, држава је за реалисте најдоминантнији субјект међународних односа и сви други су од мање важности. Друго, суверенитет државе означава постојање независне политичке заједнице, која има правни ауторитет над својом територијом. Такође, реализам разматра и кључне предуслове државе: опстанак и независност.

Опстанак је по њима основни циљ свих држава и представља врховни национални интерес коме се сви политички лидери морају покорити. Како би обезбедили безбедност државе, лидери морају усвојити етички код који више цени акције у односу на неки догађај, него добро или лоше понашање појединца. Реалисти истичу да је неморалност у међународним односима природна, те је понашање државе различито од морала појединца у свакодневном понашању.

³⁵ Mearsheimer J., *Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001, p. 32.

Независност према реалистичком гледању подразумева да се ниједна држава или институција не може ослонити на било какве гаранције о свом опстанку. Структура система међународних односа генерисаног из дуготрајних услова несигурности не дозвољава пријатељства, поверење и част. Коегзистенција је постигнута кроз одржавање равнотеже моћи и могућа је ограничена сарадња само на пољима где реалистичка држава може добити више од других држава. Питања попут: Да ли захтеви за апсолутном безбедношћу једне државе не значе и небезбедност друге државе?, указала су на извесне недоречености реалистичких теорија. Савремена пракса коју карактерише либерализација трговине, ширење концепта сарадње у безбедности, јачање улоге међународних организација и друго, довела их је на удар критика.

Упркос свему, реалистичке теорије су и даље референтне тачке многих еминентних научника у проучавању безбедности. За њих је држава била, јесте и највероватније ће остати кључни субјект међународних односа, а њена моћ је најсигурније средство очувања националне безбедности.

1.2.2. Либералне теорије о међународним односима

Либералне теорије имају корене још у идејама Џона Лока (John Lock) из XVII века, да би данас доживеле ренесансу и бројне следбенике међу научницима и политичарима. Наведене теорије су главни кривци за наша данашња размишљања о односу државе и њених грађана. Либерализам је истовремено теорија владавине унутар држава и теорија односа између држава и народа. Овај правац, за разлику од реализма који међународне односе посматра као својеврсно стање анархије, настоји у међународне односе унети вредности попут реда, слободе, правде и толеранције.³⁶

До практичне примене либералних теорија у међународним односима долази у периоду између два светска рата, захваљујући, пре свега, идеалистима који су веровали да је рат излишан и превазиђен начин решавања спорова међу државама. Баш у том периоду се почиње захтевати од домаћих и међународних институција да штите и вреднују ове вредности. Слобода држава је за идеалисте била део проблема међународних односа, али не и део решења. Управо из њихових закључака су проистекли први захтеви за нормативним размишљањем у циљу промовисања мира и изграђивања бољег света, као и за организовањем

³⁶ Charles K. and Wittkopf E., *World Politics - Trends and Transformations*, Wadsworth, Belmont, Ca., 2004, p. 128.

држава у међународне организације које би их обавезивале својим нормама. Након завршетка Другог светског рата либерали су иницирали стварање прве универзалне међународне организације (УН), која су на себе преузеле добар део оних функција које су некада биле искључиво у надлежности државе. Наведено је била иницијална каписла за интегративне теорије у Европи и плуралистичке теорије у САД, које су већ до раних 70-их година прошлог века постале својеврстан одговор реализму. Плуралистичке теорије су се примарно фокусирале на нове субјекте међународних односа (транснационалне корпорације, невладине организације итд.) и потпуно нове моделе односа међу њима (међузависност, интеграција, итд.).

У данашње време, карактеристична је појава неолиберализма као софистицираног изазова савременом реализму. Ова теорија настоје објаснити одрживост међународних организација упркос значајним променама контекста међународних односа. Према неолибералним теоријама, савремене међународне организације имају узрочну снагу на међународне односе, обликујући националне интересе држава и уједно их приморавајући на кооперативне аранжмане. Према њима, међународне организације су најбољи медијатор и средство постизања сарадње у међународним односима и, као такве, охрабрују мултилатерализам и сарадњу као средства обезбеђења националних интереса.

Неолиберализам уједно настоји да изгради теорије међународних односа кроз поновно преиспитивање основних постулата класичног либерализма и идеализма након Првог светског рата. Неолибералисти се посебно баве начином на који утицаји, као што су демократска власт, јавно мњење, масовно образовање, слободна трговина, слободно предузетништво, међународно право и организације, разна ограничења наоружања и разорување, као и етички инспирисана вештина управљања државом, могу унапредити живот на нашој планети. Њихово заједничко интересовање је за истраживање услова под којима блиски или истоветни интереси између иначе суверених субјеката међународних односа могу да доведу до сарадње.

Очигледна је супростављеност рационалистичког и либералног приступа у теоријама о међународним односима. Првима је национална безбедност камен темељац националних интереса, а другима је то неки вид колективне безбедности кроз сарадњу са другим државама.

Реалисти сматрају да је међународна сарадња између држава неодржива на дуже стазе, док либерали истичу како се сарадња међу њима може очекивати јер доводи до награде која умањује искушење за себичну конкуренцију. Анархија у међународним односима је за реалисте бољи избор од било какве светске владе или глобалних центара моћи, за шта се либерали здушно залажу. Заједничка карактеристика за обе традиционалне школе мишљења је у преиспитивању традиционалних образаца безбедности и опрезно прилагођавање новим изазовима међународној безбедности.³⁷

1.2.3. Алтернативне теорије о међународним односима

Како реализам и либерализам нису одговорили на сва питања о сложености међународних односа, како у ствари не постоји једна општа теорија која би могла да објасни наведену сложеност, истраживачи су тражили алтернативу. Многи од њих су се временом све више усмеравали на друштвени конструктивизам, да би протумачили како међународне односе, тако и различите суштинске теорије које су други изградили у циљу бољег разумевања међународних питања. Изразит поборник друштвеног конструктивизма, Александар Вент (Alexander Wendt), истиче да наведени теоријски правац помаже да се разјасне разлике и врлине алтернативних теорија.³⁸

Друштвени конструктивизам представља једну од алтернативних теорија, које су се појавиле након завршетка Хладног рата. Конструктивисти се користе већ утемељеним социолошким теоријама како би показали да друштвене науке могу помоћи истраживачима међународних односа у разумевању важности идентитета и норми у светској политици. Они су показали да усредсређивање пажње на нормативне и државне идентитете може помоћи у одговору на важна питања која су остала необјашњена од стране неореализма и неолиберализма. Према овој теорији, идентитет и интереси државе као субјекта међународних односа су обликовани самом структуром међународних односа.³⁹

Конструктивистички приступ настоји премостити све већи јаз између неолибералних и неореалних теорија прихватањем многих кључних претпоставки заједничких овим приступима. Друштвене чињенице као што су суверенитет и људска права постоје као резултат договора међу људима, док чињенице као што

³⁷ Исто, стр. 97. и 98.

³⁸ Изворно о томе: Wendt A., *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, pp 42.

³⁹ О суштини друштвеног конструктивизма видети: Snyder J., *One World - Rival Theories*, Foreign Policy, Washington, November/December 2004, pp. 53.

су планински венци постоје независно од тих договора. Према овој теорији, друштвена правила су регулативна, јер регулишу постојеће активности, и конститутивна, јер чине могућим и дефинишу те активности. Такође, моћ може бити схваћена не само као средство да један субјекат примора други на нешто што је супротно његовим интересима, већ и као резултат идентитета и интереса који ограничавају могућност контроле њихове судбине.

1.3. Међународни односи након Хладног рата

Неоспорна је чињеница да су међународни односи у светској историји пролазили кроз многе промене, а завршетак Хладног рата је свакако њихова најзначајнија промена у последњој деценији XX века. Пад Берлинског зида током 1989. године и дезинтеграција совјетског савеза током 1991. године узимају се за догађаје када је Хладни рат фактички окончан. Дотадашња биполарна структура центара моћи у међународним односима је престала да постоји и свет се нашао пред изазовом обликовања новог поретка.

Појам структуре у међународне односе први је увео Кенет Волц (Keneth Wolc), како би дефинисао структуру међународног система држава и како би означио оно што се апстраховањем може извући из главних токова међународне политике у погледу расподеле моћи.⁴⁰ Управо иницијална расподела глобалне моћи је била најважнија карактеристика међународних односа након Хладног рата, која је детерминисала све друге и практично одредила њихов главни ток. Америка је изашла као победник из наведеног рата, што је код већине западних теоретичара окарактерисано као суштинска победа америчких либералних вредности над комунизмом и тријумф капитализма, а за себе је аутоматски присвојила највећи део глобалне моћи. Амерички председник Џорџ Буш (George Bush) је тако у име америчке владе, по трећи пут у XX веку, прогласио стварање „новог светског поретка“⁴¹ и тиме најавио промене у међународним односима. Глобални утицај САД је од тада постао видљивији у свим пораме међународног живота и она је постала судионик свих значајнијих догађаја у свету. Америчко униполарно вођство се убрзо суочило са новонасталим проблемима, као што су војна инвазија Ирака на Кувајт, дезинтеграција и грађански ратови на простору бивше Југославије, етнички сукоби у подсахарској Африци, глобални рат против тероризма, ратови у Ираку и Авганистану и светска економска криза.

⁴⁰ Видети шире: Waltz K., *Theory of International Politics*, Waveland Pr Inc, New York, 2010.

⁴¹ Шире о томе у књизи: Кисинцер Х., *Дипломатија 1-2*, Верзалпрес, Београд, 1999.

Осим тога, Америка се у XXI веку суочила и са мултиполарним амбицијама држава БРИК (Бразил, Русија, Индија и Кина), ЕУ и њиховим све изразитијим утицајем у међународним односима. Наведене чињенице су тек кратак приказ главног тока међународних односа од Хладног рата до данас, али истовремено значајан изазов за његове истраживаче који су, чини се, једва стизали да научно објасне новонасталу међународну реалност. Данас се све отвореније поставља питање веродостојности таквих истраживања, нарочито ако се узме у обзир њихов учинак за време Хладног рата и потпуно одсуство научног предвиђања његовог краја.

Теорија међународних односа у том смислу није успела предвидети завршетак Хладног рата, а њени теоретичари чак ни данас нису сагласни у погледу начина на који се коначно завршио. Међутим, постоји начелна сагласност међу њима да је савремени ток међународних односа значајно условљен наслеђем нерешених међународних проблема из тог периода, као и да њихово решавање захтева исправљање теоријских грешака из прошлости.⁴² Имајући наведене околности у виду, анализираћемо међународне односе након Хладног рата кроз призму визија најутицајнијих западних теоретичара и актуелних глобалних трендова. Наведено је битно, ради веродостојнијег доживљаја амбијента, из којег је изведен проблем и посебно предмет истраживања.

1.3.1. Најзначајнија теоријска виђења постхладноратовског периода

Да би смо најбоље схватили комплексност савремених међународних односа након Хладног рата, мишљења сам да је потребно систематски сагледати теоријска виђења западних аутора различитих научних убеђења, који су покушали разумети или на одређени начин обликовати главне токове нашег доба. С тим у вези, бројна таква виђења се начелно свде на три главна теоријска правца:⁴³

1. Либералне оптимисте, који виде велики потенцијал новог светског поретка у контексту стварања боље будућности;
2. Тврдокорне реалисте, који тврде да је свет данас подједнако опасно место, ако није и више од тога и
3. Радикалне алтернативце, који инсистирају на тези да је нови светски поредак остао неједнак и израбљивачки као никад.

⁴² Шире о наведеној тези: Smith M., *International Security – Politics, Policy, Prospects*, Palgrave Macmillan, New York, USA, 2010, pp. 11 – 15.

⁴³ Подела према: Cox M., *International history since 1989*, LSE Press, London, 2002.

Либерални оптимисти су своја размишљања о међународним односима након Хладног рата засновали на раније поменутиим основама либералних теорија, које су прилично прилагодили новим околностима и успону либерализма уопште. Најбоље објашњење либералних виђења на постхладноратовски период можемо добити из ставова једног од њиховог најутицајнијег представника данашњице, америчког аутора Френсиса Фукујаме (Francis Fukuyama).

Крај Хладног рата је за Фукујаму био повод да он заузме став о „крају историје“, мислећи при томе на крај једног и почетак другог историјског периода у коме ће либерални капитализам потпуно завладати широм света.⁴⁴ Политички живот у будућности ће, према виђењу Фукујаме, бити мање драматичан, без идеолошких конфликта између великих сила и са свим изгледима за одређену предвидљивост политичких догађаја у свету. Фукујамин оптимизам почива на следећим аргументима:

- пацифички карактер демократија, према коме ће све државе од момента усвајања основа либералне демократије почети избегавати рат;
- интегративна улога међународних организација, према којима ће државе свесно поклонити поверење међународним организацијама попут УН, ЕУ, Северноатлантске организације за безбедност (НАТО), Међународном монетарном фонду (ММФ) или Светској банци (СБ) и преко којих ће бити међусобно повезане и тиме упућене на узајамну сарадњу у свим областима;
- бенигне безбедносне консеквенце глобалног капитализма, према којима је глобализација светског економског система, међународног тржишта роба, људи и капитала основ будуће безбедности света.

Међутим, док либерални оптимисти попут Фукујаме очекују мирније и просперитетније међународне односе, дотле *тврдокорни реалисти* очекују хаос, конфликте и дезинтеграцију светског поретка. Њихова теоријска виђења су инспирисана радовима класичних реалиста Макијавелија и Хобса, наученим лекцијама из периода Хладног рата и посебно реалношћу међународних односа након завршетка истог у виду актуелних догађаја у палим и slabим државама.

⁴⁴ Виђење о крају историје из књиге: Fukuyama F., *The End of History and the last Men*, Columbia University Press, New York, 1992.

Тројица утицајних реалиста су својим радом посебно обликовала дебате о постхладноратовском периоду, а то су Џон Миршмајер (John Mearsheimer), Семјуел Хантингтон (Samuel Huntington) и Роберт Каплан (Robert Kaplan). Савремене реалистичке теорије управо захваљујући њима делују кохерентније, при чему су нарочито прихваћене у изучавању питања међународне безбедности и као такве су релевантне за даљи садржај овог рада.

Миршајмер је међу првим реалистима реаговао на тријумфализам либералних оптимиста, са тврдњом да завршетак Хладног рата не доноси сигурност за свет и да је нарушавање његове биполарне структуре увод у нестабилност. Он је своје тврдње образложио у контексту тезе да Европа улази у период нестабилности, који је он окарактерисао као „повратак у будућност“.⁴⁵ Миршајмеров песимизам је био заснован на анализи структуре међународних односа током Хладног рата, за чију биполарну структуру је он тврдио да је више допринела безбедности света, него данашња анархија и нови безбедносни изазови. Поновно уједињење Немачке је за Миршајмера основан разлог за несигурност на европском континенту, док је пораз комунизма извор бујања национализма и етницизма на Истоку, који по њему може довести до нових конфликта. Његове суморне прогнозе за Европу су биле посебно цењене у време грађанских ратова у бившој Југославији, а данас се преиспитују и уједно допуњују новим тврдњама.

Можда још утицајнији реалиста од Миршајмера био је Хантингтон, чији су ставови утицали на одређење многих истраживача у погледу изучавања карактера међународних односа након Хладног рата. У средишту Хантингтонових ставова је било оспоравање либералних аргумената да свет улази у мирнија времена. Он је тим поводом истицао како је са крајем Хладног рата можда дошло до завршетка сукоба секуларних економских идеологија, али да то не значи и крај сукоба неке друге врсте. Хантингтон је наговестио нове сукобе, који ће у својој суштини имати цивилизацијски карактер и које је због тога симболично назвао „сукобом цивилизација“.⁴⁶ У основи наведеног сукоба ће бити развијене државе Запада са својим цивилизацијским нормама и друге државе или региони који нису усвојили или прихватили наведене вредности.

⁴⁵ Цењено реалистичко виђење настало из есеја аутора: Mearsheimer J., *Back to the Future*, International Security 15, New York, 1990.

⁴⁶ Видети шире: Huntington S., *The Clash of Civilisations and Remaking of World Order*, Simon&Schuster, New York, 1996.

Цивилизацијске норме Запада о којима Хантингтон говори су људска права, индивидуализам, демократија и секуларизам, преко којих идентитет и културу доводи у средиште међународног антагонизма. Западна Европа и САД су са њима издвојене од Блиског истока, Кине и Азије, чије су цивилизације за Хантингтона потпуно другачије и са којима је неминован сукоб на глобалном нивоу. У том погледу је интересантно Хантингтоново потенцирање сукоба између милитантног Ислама и либералних демократија, који је он кроз своје радове најавио много пре америчког покретања глобалног рата против тероризма.

Док је Миршајмер своје аргументе тражио у истраживању Хладног рата у Европи, Хантингтон своје у анализи променљивог карактера сукоба кроз историју, дотле је Каплан своје ставове засновао на проучавању оних делова света који су прошли кроз процес дезинтеграције. Његови ставови су поставили трећи изазов либералном оптимизму, који је симболично назван „долазећа анархија“.⁴⁷ Каплан је заговарао тезу да је економски слом и дехуманизација делова Африке еталон за разумевање будућег карактера међународних односа, који ће продубити јаз у свету између богатог Севера и сиромашног Југа. Он сматра да сиромашни и насељенији Југ неће моћи сам да се избори са својом тешком свакодневницом, што ће практично увући цео свет у анархију и нове сукобе.

Упоредо са претходним виђењима, на маргини главних токова теоријских схватања међународних односа, присутни су *радикални погледи* на свет након завршетка Хладног рата. Наведени погледи су махом засновани на суштинским темама из међународне политичке економије, које су изван академских кругова и за шири аудиторијум артикулисали аутори Ноам Чомски (Noam Chomsky) и Роберт Кокс (Robert Cox). Чомски је посебно утицајан на нове генерације теоретичара, које је инспирисао са својим импресионистичким, али изразито убедљивим виђењем модерног света.⁴⁸ Основа његовог виђења се своди на тврдњу да се свет након Хладног рата суштински није много променио, јер је и даље подељен између богатих и моћних држава, и држава из тзв. Трећег света, које су од њих високо зависне у сваком погледу.

Чомски у својим књигама нарочито критикује понашање Америке у међународним односима након Хладног рата, коју карактерише као империјалну и експанзионистичку силу. Он у том погледу сматра да је америчка стратегија

⁴⁷ Kaplan R., *Coming Anarchy*, Vintage, New York, 2001.

⁴⁸ Наведени радикални погледи на свет су свакако ван главних токова схватања савремених међународних односа, али су значајни као алтернатива истим.

хуманитарних интервенција само нови вид империјализма, који има за циљ ширење мултинационализма и модела демократије према њеним стратегијским интересима. Такво ширење демократије, према Чомском, у пракси смањује политички избор других држава и условљава њихово понашање у међународним односима. Утицај Америке на глобалном плану је за Чомског условљен њеном способношћу да произведе подршку домаће јавности и маргинализује појединце који озбиљно преиспитују шта то она ради у спољном свету.

Сличне ставове заснива Роберт Кокс, који истиче како се светски поредак након периода Хладног рата мора разумети у историјском контексту.⁴⁹ Он попут Чомског сматра да се након наведеног периода није ништа суштински изменило и да је истинска промена у међународним односима настала током 70-их година прошлог века, када су постављене основе светске неолибералне економије. Кокс сматра да је нови поредак света далеко од стабилног, чему посебно доприносе непланирана динамика акумулације капитала, глобална финансијска дерегулација, повећан број палих економија и сам крај Хладног рата са новим економским изазовима. Његови ставови су постали актуелни са генерисањем најновије светске економске кризе, којој се приписују поменути аргументи.

1.3.2. Глобални трендови у међународним односима

Завршетак Хладног рата означио је крај биполарне структуре света и уједно најавио нови светски поредак у међународним односима. Одмах се поставило питање структуре новог поретка, његових елемената, а посебно водеће силе или институције, те њихових компетенција која оне евентуално имају у одређивању правила понашања. Убрзани развој међународних односа био је бржи од његових моделских предвиђања, што је отежавало њихово изучавање и до дана данашњег потпуно утврђивање елемената новог светског поретка. Томе је посебно допринела дивергентност теоријских праваца у међународним односима, о којој је било више речи у претходном поглављу.

У даљем садржају пажња ће бити посвећена најизразитијим глобалним трендовима у међународним односима, који су обликовали постхладноратовски период и који су као такви релевантни за истраживану тематику. С тим у вези, можда они неће задовољити свачије критеријуме, али ће засигурно послужити за временски, просторни и предметни оквир овог рада.

⁴⁹ Видети шире: Cox R., *International Political Economy: Understanding Global Disorder*, Zed Books, New York, 2005.

1.3.2.1. Тријумф капитализма

Хронолошки приступ постхладноратовском периоду би почео са првим америчким ратом у Персијском заливу, потом распадом и сукобима у бившој Југославији, геноцидом у Руанди и војном интервенцијом држава-чланица НАТО на СР Југославију. Наведено је праћено значајним персоналним променама на челу руског политичког руководства, затим почетком дијалога између две Кореје, променама на челу америчке државне администрације, терористичким нападом организације «Ал Каида» на америчком тлу и отпочињањем глобалног рата против тероризма, ратовима у Ираку и Авганистану, те светском економском кризом и политичким променама у арапским земљама. Наведени догађаји су били главне насловне теме за јавна мњења широм света у протекле две деценије, као и већину научне јавности која се њима бавила на свој начин. Међутим, заборавља се да су сви наведени догађаји настали на последицама до тада најважније промене и потоњег тренда у међународним односима након Хладног рата, победи идеје капитализма над комунизмом и глобализацији светског тржишта.

Немали број аутора сматра да је Хладни рат добрим делом вођен на пољу економских система супростављених блокова, где је приватно власништво једног победило национализовану имовину другог. Због тога, код једног броја њих постоји тврдња да је Хладни рат завршен са престанком ривалства између блоковских економија, са преовладавањем једне над другом у пракси. Распадом Совјетског савеза престала је његова економска подршка државама савезницима, чиме је створен додатни притисак на исте да се економски отворе ка свету и препусте правилима светског тржишта. Већина наведених држава је ушла у економски транзицију и прилагођавање тржишним правилима капитализма.

Наведени моменат је у први план избацио међународне финансијске организације попут ММФ и СБ, које су на себе преузеле одговорност постепене трансформације договорених економских система у функционалне и либералне тржишне економије. Њихова улога је подразумевала спровођење често болних процеса: приватизације јавних предузећа, дерегулацију економских активности, охрабривање конкуренције, балансирање буџета држава, контролу средстава јавне потрошње и надгледање интеграције у светски економски систем. Иако наведени процеси нису били изворно амерички, они су током 90-их година прошлог века названи „Вашингтонски консензус“ и односили су се на економску транзицију.

Ако је примарни циљ победе капитализма било ширење идеје тржишне економије и јачање регулаторног утицаја његових горе поменутих тела, онда је секундарни утицај свакако била промена начина на који су државе дефинисале своје спољнополитичке циљеве. Можда би било претеривање ако би смо тврдили да је спољна политика већине држава током Хладног рата била везана за војну безбедност, а да је данас примарно орјентисана на економска питања. Међутим, такву тврдњу потврђује пракса. Евидентно је да већина развијених држава већ од почетка 90-их година прошлог века почиње редуковати финансијске издатке за војне потребе, те исте преусмеравати ка јачању конкурентности својих привреда.⁵⁰ Слично је и са издацима за обавештајне службе, које су се морале адаптирати на нове околности, усмерити своје капацитете ка новим безбедносним претњама и према новим потребама држава.

Значајно измењена парадигма у којој су економска питања преовладала над традиционалним питањима расподеле политичке и војне моћи у савременим међународним односима, подстакла су бројне ауторе да се запитају: Да ли ће геоекономија заменити геополитику и хоће ли се уз то променити спољна политика држава?⁵¹ Већ сада је извесно да је победа капитализма донела императив слободног протока капитала, људи и робе у свету, те својеврсну релативизацију граница и суверенитета националних држава. Државе се данас све чешће свесно одричу традиционалних прерогатива државности, зарад сопственог опстанка на светском тржишту.

Међутим, победа капитализма није решила проблеме који су наслеђени из Хладног рата и сада их је чини се још више актуелизовала. Наведено се пре свега односи на продубљивање економског јаза између богатог Севера и сиромашног Југа, при чему је јасно изражена тенденција да су поједине државе тзв. Трећег света постале још сиромашније на рачун даљег богаћења капиталистичких држава и њихових мултинационалних корпорација. Веома оштра тржишна конкуренција подстакла је тренд регионализације економских односа, где поједини региони света настоје обезбедити одржив економски развој на основама либерализације својих тржишта и међусобне сарадње. Упркос томе, актуелна светска економска криза је била неминовна и победу капитализма је донекле довела у питање.

⁵⁰ Видети шире о наведеном у књизи: Cotey A., *Security in the New Europe*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007.

⁵¹ Dannreuther R., *International Security: The Contemporary Agenda*, Cambridge Polity Press, London, 2007.

1.3.2.2. Супремација Сједињених Америчких Држава

Завршетак Хладног рата омогућио је САД ширење њиховог глобалног утицаја и успостављање права првенства у свим сферама међународних односа. Наведену чињеницу можда најбоље одсликава следећи коментар професора Наја: „Још од Римског царства није се појавила ниједна земља која је била толико изнад других. Према речима часописа “The Economist”, САД су опкорачиле глобус попут колоса. Оне доминирају пословањем, трговином и комуникацијама; њихова привреда је најуспешнија у свету, њихова војна моћ је без премца”.⁵²

Глобални утицај САД у међународним односима постао је евидентан већ током прве војне интервенције у Ираку, када је у јавности успешно разбијен тзв. „Вијетнамски синдром“ и када је америчка војска после дуже времена борбено употребљена зарад спољнополитичких интереса.⁵³ Већ од тада се појављују прве научне анализе дефинисања позиције САД у међународним односима, где јој се приписују придеви суперсиле, светске империје, позиција првенства и хегемона.⁵⁴

Интересантно је виђење професора Валта (Stephen Walt), који позицију САД у савременим међународним односима виду у контексту права првенства. Наведено виђење највише одјека има у западним академским круговима и уједно је најприхватљивије за потребе овог рада. Како Валт истиче: „Ако је првенство дефинисано као бити први по важности или ауторитету, или бити на првом или најважнијем месту, онда је то тренутна позиција САД у свету“.⁵⁵ За њега је првенство САД засновано на највећој светској економији, преовлађујућој војној предности, доминантној позицији у кључним међународним организацијама, те најпродорнијем културолошком и идеолошком утицају. Економска моћ САД је основа њене свеукупне моћи, а њена економија је сада већ преко једног века највећа економија на свету. Она је разноврснија и самодовољнија у односу на економије других великих економија, као и мање рањивија на неочекиване економске промене у свету од било које државе.⁵⁶

⁵² Шире о томе: Нај Ц., *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.

⁵³ Brown S., *The Illusion of Control – Force and Foreign Policy in Twenty-First Century*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2003, pp. 6-7.

⁵⁴ Британски аутор Пол Кенеди (Paul Kenedy) је истицао појам суперсиле, амерички аутор Мајкл Дојл (Michael Doyle) је наглашавао појам империје, док је Стивен Валт (Stephen M. Walt) баратао са појмовима хегемоније и првенства (енг. Primacy – првенство у нечему).

⁵⁵ Walt S., *International Relations: One World, Many Theories*, Foreign Policy, 1998.

⁵⁶ Валута међународне трговине у свету је долар, све финансијске институције користе наведену валуту и наведена чињеница је посебно погодујућа САД за спекулативно ангажовање.

Томе је свакако допринела географска позиција САД, која јој је током историје омогућавала несметан економски развој. Ипак, САД су данас у односу на ранији период много више зависне од спољног света, али опет мање зависне од осталих држава у међународним односима. Управо је економска флексибилност омогућила САД изградњу и опремање моћних војних ефектива.

Доминантна војна моћ САД је засигурно њихов најбитнији адут у актуелним међународним односима, који им обезбеђује глобални домашај и пројекцију утицаја на главне светске токове. Трошкови за потребе система одбране САД су током 2003. године чинили скоро 40% трошкова остатка света, при чему је издатак од 50 милијарди долара за потребе „истраживања, развоја, тестирања и евалуације нових технологија“ било више од појединачних војних буџета Немачке, Велике Британије, Француске, Русије, Јапана или Кине.⁵⁷ За пројекцију америчке војне моћи у свету задужене су њене регионалне команде, деташовени војни капацитети и софистицирана војна технологија. Америчка војска данас има превласт на мору, ваздуху, свемиру, као и способности ангажовања било где на копну.

Имајући у виду наведену економску и војну моћ САД, њихов утицај у кључним међународним организацијама је неминован.⁵⁸ Иако би међународне организације попут УН, НАТО или Светске трговинске организације (СТО), са њиховим интерним нормама требале бити онемогућене за било какав спољни утицај, то у пракси није случај са САД. За утицај у међународним односима најбитније је ко дефинише међународну агенду, односно, ко дефинише приоритете у решавању међународних питања. Наведену тезу посебно потврђују чињенице по којима САД донира 22% буџета УН, одређује правила пријема нових држава у СТО или дефинише нови концепт НАТО за 21. век.

Утицај америчке масовне културе и начина живота значајно су обликовали друштвену свест становништва остатка света. Енглески језик је за свет постао *Lingua franca*, као што је то својевремено био латински језик. Филмови, музика, мода, брендови међународних корпорација, информатичка и друга технолошка достигнућа, дефинисали су образац понашања претежно млађе популације и на тај начин утицали на формирање њихових вредносних ставова.

⁵⁷ Податак преузео са интернет адресе: www.globalsecurity.com

⁵⁸ Садржај из интервјуа са Хансом Бинендајком (Hans Binendijk), професором на Националном универзитету одбране у Вашингтону (National Defense University, Washington), Београд, 2009.

Познати амерички универзитети су постали одредишта за школовања светских елита и њихову социјализацију, чиме се амерички начин живота додатно ширио. Све наведено је подстакло поједине ауторе да тврде, како би евентуално постојање глобалне цивилизације засигурно носило предзнак – америчка.⁵⁹

Међутим, поменуто право првенства САД није без ограничења и под сталним је изазовом нових изазивача у међународним односима. С тим у вези, све гласније се говори о „униполарном моменту САД“, који је трајао последњих двадесетак година и који је прекинут са мултиполарном реалношћу.⁶⁰ Говори се о мултиполарним амбицијама ЕУ, Кине, Јапана, Индије, Бразила, Руске Федерације, а све више анализира будући постамерички свет.⁶¹

Западни теоретичари у последње време све више анализирају нови распоред моћи и промену снага у међународним односима. Распоред моћи у савременим међународним односима, где се као одлика савремености потенцира глобално информатичко доба, сагледава се кроз образац тродимензионалне шаховске табле, на којој се игра вертикално и хоризонтално. Наведени образац се у америчким академским круговима назива међузависност у међународним односима на више нивоа и у последње време привлачи све више пажње.⁶²

На врху поменуте шаховске табле, где су војнополитичка питања, војна моћ је униполарна са САД као једином војном суперсилом, али у средини табле где су економска питања, САД нису хегемон или империја и морају да се цењају са Европом са једнаких позиција када она делује јединствено. На пример, поводом антимонополских питања или питања која се односе на привреду, САД и ЕУ морају наћи компромис да би постигле споразум. На дну табле транснационалних односа, који прелазе границе контроле влада држава и на тај начин укључују разноврсне актере као што су банкарни или терористи, моћ се хаотично распршава. Управо наведена анализа распореда моћи значајно преиспитује, али истовремено не доводи у питање супремацију САД у савременим међународним односима.

⁵⁹ Виђење из књиге: Friedman T., *The World is Flat: A Brief History of Twenty-First Century*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2005.

⁶⁰ Мајер S., професор на Националном универзитету одбране САД, из његовог предавања током семинара (U. S. Summer Academy) на тему “U.S. Presidential Elections 2008”, Копаоник, 2008.

⁶¹ Интересантно виђење постамеричког света према: Zakaria F., *The Post-American World*, W.W. Norton, New York, 2008.

⁶² Шире о томе: Нај Џ., *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.

1.3.2.3. Европске интеграције и дезинтеграције

Европски континент је током XX века био идеално тле за проверу теорија науке о међународним односима. Догађаји коју су испунили поменути период дали су повода за интерпретације скоро свих до тада познатих теорија и уједно најавили стварање нових. Начелно су потенциране реалистичке и либералистичке теорије, у зависности од процеса који су били актуелни. Можда је превише упрошћено рећи, али реалисти су у том погледу видно стајали иза дезинтегративних, а либерали иза интегративних процеса на европском континенту. У сваком случају, период након Хладног рата у Европи су обележила оба наведена процеса и за њих су релевантне барем следеће четири теме: уједињење немачких држава, европске интеграције, ратови на простору држава бивше Југославије и проширење НАТО са новим државама-чланицама.

Уједињење немачких држава је једна од битнијих геополитичких последица постхладноратовског периода, којом је немачка нација подељена и контролисана од различитих блоковских сила, поново постала независни чинилац у међународним односима. Уједињена Немачка се одмах суочила са процесом транзиције, где је либерално друштво западног дела државе требало што безболније интегрисати свој источни део. Истовремено, уједињена немачка држава је, посредством своје снажне економије и са централним географским положајем, постала кључна држава и важан регионални играч у европским међународним односима. Њен интегративни потенцијал је убрзо пренесен на источноевропске државе попут Пољске, Чешке и Мађарске, са којима је она успоставила блиску економску сарадњу, али и на саму Руску Федерацију са којом успоставља партнерство на пољу енергетике.⁶³ Нова Немачка је убрзо проширила свој утицај и на политичке процесе у Европи, где је уз партнерство са Француском постала главни заговорник концепта стварања ЕУ.

Када се говори о *европским интеграцијама* најпре се мисли на настанак међународне организације у виду ЕУ. Процес њеног европског интегрисања је започео са стварањем првих заједничких европских институција, које су у почетку биле усредсређене на трговину и економски развој својих чланица. Наведена економска структура је имала свој еволутивни карактер, који је уједињењем немачких држава додатно поспешен и убрзо унапређен у виду политичког формирања ЕУ коју данас познајемо.

⁶³ Ђукић С., *Време енергије – више од дипломатије*, Службени гласник, Београд, 2009.

Европским интеграцијама је на руку ишао став САД, које су за Европу након Хладног рата предвиделе „нову безбедносну архитектуру“ у којој је била предвиђена улога за ЕУ, Организацију за безбедност и сарадњу Европе (ОЕБС) и НАТО.⁶⁴ Европски одбрамбени идентитет је постепено формиран управо на наведеним основама, а његова изградња траје до данас. Данашња ЕУ је најорганизованија и најутицајнија међународна организација на европском континенту. Најбољи је пример либералне замисли сарадње међу државама, глобални играч на политичком и економском плану, са тенденцијом ширења сфера утицаја на главне токове у међународним односима.

Упоредо са интегративним процесима уједињења немачких држава и изградње првих институција данашње ЕУ, током 1991. године отпочео је процес *дезинтеграције бивше Југославије (СФРЈ)*. Интересантно је истаћи да је уједињена Немачка тада показала и свој дезинтегративни потенцијал, који се огледао у унилатералном пружању подршке појединим југословенским републикама за осамостаљивање. Распад СФРЈ је био праћен грађанским ратом у Хрватској и БиХ, а нешто касније и оружаном интервенцијом НАТО током 1999. године на СР Југославију (СРЈ). Подручје наведених држава је, уз подручје БЈР Македоније, убрзо постало подручје светске пажње и интензивног ангажовања цивилно-војних ресурса међународних организација попут УН, ОЕБС, НАТО и данас претежно различитих институција ЕУ.⁶⁵ Природа конфликта на подручју СФРЈ је у западној литератури првобитно повезивана са реалистичким теоријама, а посебно са познатом Хантингтоновом тезом о сукобу цивилизација, да би данашњи развој догађаја појединим ауторима послужио као пример за потврду различитих неолибералних теорија.

Сукоби на простору бивше Југославије су карактеристични још по томе, што су по трећи пут у XX веку били разлог америчког интервенционизма у Европи и уједно нова потврда њене безбедносне зависности од САД након Хладног рата. Ако је амерички војни интервенционизам био редовна европска пракса, онда је одлука САД да током 1994. године подрже *проширење НАТО* и понуде Пољској, Чешкој и Мађарској пуноправно чланство била потпуно ванредна за актуелне међународне односе.

⁶⁴ Сам појам „европске безбедносне архитектуре“ је током 1990. године први употребио амерички државни секретар Џејмс Бејкер (James Baker).

⁶⁵ Интересантне су расправе о затечености и нереаговању Запада, те оцене о нефункционалности међународних организација попут УН или ОЕБС.

Пријем наведених држава у НАТО је, због међународних околности, био одложен до одржавања тзв. Вашингтонског самита у марту 1999. године.⁶⁶ Наведена самит је дао нови смисао постојања НАТО, чија политика проширења чланства данас упорно тежи према Грузији и Молдавији. Посебан вид експанзије НАТО су његови одбрамбени програми сарадње са партнерским државама, кроз разне билатералне и мултилатералне иницијативе, попут програма Партнерство за мир, Медитерански дијалог и слично.

1.3.2.4. Глобализација

Постоје различите интерпретације појма глобализација и већина њих се везује за период међународних односа након завршетка Хладног рата. Он се данас често повезује са појмововима секуларизације, вестернизације, демократизације, консумеризма, материјализма, модернизма или тржишног капитализма, чиме се додатно уноси конфузија у његово разумевање. Иако су сви наведени појмови на неки начин међусобно повезани, појам глобализације се у најширем смислу може тумачити као међузависност субјеката међународних односа, где позитивне или негативне промене код једног могу директно утицати на другог и обратно.⁶⁷ Нешто конкретније одређење појма везује се за неколико емпиријских трендова у међународним односима, који укључују:

- проток робе, услуга и интелектуалног власништва;
- глобалну финансијску мобилност;
- повећање директних страних инвестиција;
- технолошке иновације, посебно у комуникацијама и транспорту;
- проток нових идеја и међународних норми;
- веће промене цена и потреба на појединачним тржиштима;
- прекогранична путовања и миграције (легалне и илегалне).⁶⁸

С тим у вези, постоји изражена тенденција једног броја аутора да појам глобализације тумаче као најупечатљивију последицу завршетка Хладног рата, коју најпре доводе у везу са експанзијом капитализма на преостали део света и стварање глобалног финансијског система.

⁶⁶ Садржај из интервјуа са Хансом Бинендајком (Hans Binendijk), професором на Националном универзитету одбране у Вашингтону (National Defense University, Washington), Београд, 2009.

⁶⁷ Нај Ц., *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006, стр.259-272.

⁶⁸ Видети: Mittelman J., *The Globalisation Syndrome*, Princeton University Press, Princeton, 2000.

Други аутори су опет склони мишљењу да је глобализација заправо била један од главних узрока завршетка поменутог рата, да она не може бити последица када је много раније постојала на Западу и да је она својеврсна тачка континуитета два периода.⁶⁹ Ипак, већина аутора се слаже у чињеници да је глобализација савремени процес, чију окосницу чине веома брзе, развојне и неограничне комуникације.⁷⁰

Појам глобализације се из угла проблема и предмета овог рада посматра најпре као изазов самосталном спољнополитичком деловању државе као субјекта међународних односа. Захваљујући процесима глобализације државе су данас значајно ослабљене као субјекти, а њихове традиционалне функције прилагођене савременим трендовима и сведене на националне интересе у погледу суштинског опстанка. Како истиче амерички аутор Ричард Хас (Richard Haass): „Држава је у том смислу вертикално изнад ње пред изазовима од стране утицајних међународних организација, а испод ње од стране радикалних појединаца или група. Њени изазови у хоризонталној равни су у виду деловања невладиних организација и мултинационалних корпорација“.⁷¹

Актуелни међународни односи, упркос свим горе наведеним изазовима, егзистирају на темељу постојећег система држава и њихових односа на различитим нивоима повезивања. Оне су данас узајамно зависне на политичком, безбедносном, економском, културном, еколошком и сваком другом плану, што нарочито поспешују процеси глобализације. У том смислу се може рећи да је глобализација на одређен начин трансформисала природу традиционалне државе и уједно је приморала на прихватање неолибералне идеје у погледу сарадње о којој смо раније говорили.⁷²

Због тога се данас процеси глобализације све више посматрају у контексту обликовања новог светског поретка, односно, у контексту идентификовања његових елемената. Зато су многи аутори склони тврдњи да је нови светски поредак нејасан и без јасних елемената, док други истичу супротно, тврдећи како постоје елементи и како су све више евидентни у процесу глобализације.

⁶⁹ Аутор који је то посебно истакао у књизи: Rosenau J., *The Dynamics of Globalization: Toward an Operational Formulation*, Security Dialogue 27, 1996, pp. 18-35.

⁷⁰ Више о процесу глобализације видети: Кегли Ч. и Виткоф Ј., *Светска политика*, Дипломатска академија – едиција дипломатске свеске, Београд, 2004, стр. 404-446.

⁷¹ Haass R., *The Age of Nonpolarity - What Will Follow U.S. Dominance*, Oxford University Press, Council of Foreign Relations, New York, 2004.

⁷² Прилагођавање традиционалне државе у контексту безбедности: Buzan B., *Rethinking Security After the Cold War*, Cooperation and Conflict 32, Washington, 1997, pp. 5-28.

Један такав приступ подразумева следеће елементе:

- систем држава је постао социјалан;
- преиспитивање питања национализма и националног идентитета;
- поларизација и колективизација безбедности;
- глобална економија је обликована односима између три светске регије;
- тренд мултилатерализма у свим сферама међународних односа;
- тренд регионализма у различитим формама и деловима света;
- пораст значења људских права у међународним односима;
- продубљивање јаза између богатих и сиромашних.⁷³

Међутим, међу бројним ауторима међународних односа постоји уверење да су процеси глобализације неконтролисани, барем не у мери која би послужила за обликовање новог светског поретка. Зато се горе наведени елементи пре могу узети као својеврсни трендови наведених процеса, него као елементи неког поретка. За читав смисао процеса глобализације је релевантан став, по коме се сви данашњи актери међународних односа посматрају као објекти, а не као њихови субјекти. У наведеном контексту пре можемо говорити о систему глобализованих држава у међународним односима, чиме би коначно могли ближе појаснити тренд глобализације након периода Хладног рата.

1.4. Међународни односи и међународна безбедност

Тематика међународне безбедности је на централном месту шире академске дисциплине о међународним односима. Својеврсна еволуција у развоју проучавања наведене дисциплине била је постепена до завршетка Хладног рата, да би данас обухватала веома широк спектар истраживачких тема: међународна безбедност, међународна политичка економија, међународне организације и институције, међународно право, спољнополитичке анализе и регионалне студије. Свака од наведених тема развила је своју посебну научну дисциплину, која се данас мање или више дотиче питања безбедности. Док се наука о међународним односима интензивно развијала у периоду након Другог светског рата, студије међународне безбедности су биле уско дефинисане изучавањем питања рата и ратне стратегије.

⁷³ Clark I., *Hierarchy of States: Reform and Resistance in the International Order*, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

Студије међународне безбедности у последње две деценије доживљавају наглу експанзију. Научне дебате о природи безбедносних претњи, врстама теорија и концепата у безбедносним студијама, додатно су шириле до тада уску дисциплину међународне безбедности. Такав тренд посебно је инспирисао ауторе који су одраније проучавали међународну безбедност у контексту међународних односа. Међутим, предмет и методе студија безбедности до данас нису јасно дефинисани, али без обзира на наведену чињеницу за потребе овог рада потребно је разумети главне научно-теоријске приступе безбедности, емпиријске трендове у њеном практиковању и најутицајнији концепт међународне безбедности.

1.4.1. Актуелни научно-теоријски приступи безбедности

Транзиција студија безбедности из периода Хладног рата у период након њега праћен је значајним преобликовањем читавог подручја интересовања студија међународне безбедности. Покренуте су бројне научне дискусије на тему одређења предмета студија безбедности, на које су највећи утицај имале „западне вредности“ и аналитичке позиције академских кругова држава са подручја трансатлантске заједнице.

Без обзира на све околности, потрага за одговорима на садржај предмета студија безбедности је код већине научника почела са четири почетна питања:⁷⁴

1. Ко је или шта је објекат безбедности?
2. Каква је природа претње?
3. Ко је одговоран/ко се стара за безбедност?
4. Којим се поступцима, средствима и начинима достиже, чува и унапређује безбедност?

Такође, наведеним питањима код већине истраживача на пољу безбедности претходила су три допунска:⁷⁵

1. Ко је примарни актер/субјекат међународних односа?
2. Којим се мотивима руководе ови субјекти?
3. Да ли се они понашају по неким правилима, односно да ли постоје неке општости и законитости које би објасниле њихово понашање?

⁷⁴ Terriff T., Croft S., James L. and Morgan P., *Security Studies Today*, Cambridge Press, 1999, p. 38.

⁷⁵ Хацић М., *Зборник текстова школе реформе сектора безбедности*, Институт Г17+, Центар за цивилно- војне односе, Београд, 2003, стр.46.

За оне који су желели свеобухватнији приступ у студијама безбедности, то је омогућено кроз додатна питања:⁷⁶

1. Безбедност за кога?
2. Безбедност за које вредности?
3. Колико безбедности?
4. Безбедност од којих претњи?
5. Којим средствима?
6. По којој цени?
7. У ком временском периоду?

Из горе наведених полазишта може се издвојити централно питање свих научно-теоријских приступа, а то је питање референтног објекта безбедности чије основне вредности треба штитити. Генерално, све ставове о предмету студија безбедности, у зависности од доминантних научно-теоријских приступа, условно говорећи можемо поделити на традиционалне и савремене (проширене).

Одлике традиционалног мишљења и практиковања безбедности су производ понашања држава током читаве историје међународних односа, а нарочито током Хладног рата. Основна одлика овог мишљења је промишљање безбедности државе кроз неповредивост суверенитета њене територије. У том смислу, традиционални приступ безбедности карактерише размишљање и понашање у обрасцу безбедносне дилеме, по коме се безбедност државе одређује као одсуство претњи/агресије или као способност да се одврати/отклони претња непрекидним увећавањем њене моћи. Основни критеријум безбедности државе је, на основу наведеног обрасца, способност државе (њене војне моћи) да заштити, отклони, одврати или порази носиоца претње, са два могућа исхода: (1) када је претња већа од способности држава је жртва и (2) када је способност већа од претње онда је држава безбедна.

Није тешко закључити да таква становишта долазе из табора поборника реалистичког приступа међународним односима, који је током Хладног рата био најдоминантнији теоријски правац и који данас све више добија на значају у условима светске економске кризе.

⁷⁶ Baldwin A., *The concept of security*, Cambridge, Univ Press, 2001, p. 5-26.

Традиционални (реалистички) приступ међународним односима озбиљно је уздрман још раних 70-их година XX века становиштима поборника либералног институционализма и постојањем система колективне безбедности. Наиме, на врхунцу трке у наоружавању и извесности нуклеарног рата, у зениту старог безбедносног обрасца, понуђене су и неке другачије идеје и замисли безбедности. Нове идеје су биле засноване на животној неопходности развијања сарадње између субјеката међународних односа. У том погледу је посебно значајан концепт «безбедносне заједнице» Карла Дојча (Karl Deutsch), који је настао на основу његовог емпиријског истраживања понашања држава у северноатланској регији и као такав је утврдио пут њиховом удруживању зарад остварења заједничке безбедности.⁷⁷

Еволуцију концепта Дојчове „безбедносне заједнице“ можемо данас уочити у концепту „епистемолошке заједнице“, која подразумева мрежу научника и експерата који деле заједничка уверења у начин решавања безбедносних изазова. Савремени либералистички приступ безбедности још подразумева изградњу међународног јавног права и обликовање мултилатералних институција (или међународних регулаторних тела) попут глобалних или регионалних система безбедности (на пример УН и ЕУ).

У међународним односима су се, најпре као последица рачвања глобалне структуре, почели одвијати паралелни процеси глобализације и фрагментације, што је, додатно, имало за последицу слабу државу а јако друштво.⁷⁸ Упоредо са наведеним процесима обликовали су се и основни правци новог мишљења и практиковања безбедности:

- од државе ка: (1) регионалној и глобалној безбедности и (2) безбедности појединца, групе, мањина;
- од војних ка невојним изазовима, ризицима и претњама;
- од војних ка невојним одговорима;
- од појединачног до вишедимензионалног приступа;
- од заштите територије и суверености државе ка заштити заједничких вредности.

⁷⁷ Deutsch K. and Singer Д., *Multipolar Systems ans International Stability*, World Politics 16, New York, 1964, pp. 390-406.

⁷⁸ Наведени став према: Rosenau J., *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990, p.250.

Безбедност се све више почиње проучавати вишедимензионално кроз војну, политичку, економску, социјалну и еколошку димензију, а анализа безбедносних изазова спроводити на индивидуалном, друштвеном, државном (националном), регионалном и глобалном нивоу. У средишту већине савремених научно-теоријских приступа безбедности је све више појединац, као основна (недељива) јединица на коју се може применити било који концепт безбедности. Управо наведени приступ резултирао је развојем теорија друштвеног конструктивизма, критичких и феминистичких теорија међународне безбедности. Све три поменуте теорије су у средишту својих теоријских схватања поставиле идентитет појединца, са наглашавањем на његовој друштвеној улози, идентитету или полности, али и са озбиљним ограничењима у погледу могућности надмашивања различитих облика реализма, либерализма или чак једне велике теорије попут марксизма.

Безбедност појединца се данас узима као почетна тачка за шире и дубље безбедносне анализе, а његова важност проистиче из мреже веза и супротности између личне и државне безбедности:⁷⁹

- држава: главни извор претњи али и гарант безбедности појединца;
- појединац: главни разлог, али и препрека за достизање безбедности;
- људска бића су главни извор међусобне небезбедности;
- питање индивидуалне безбедности има шире социјалне и политичке димензије и води директно питању природе и суштине државе.

Због тога се у последње време све више проучава друштвена димензија индивидуалне безбедности и њен утицај на националну безбедност, чиме се појединац поставља као референтни објекат међународне безбедности. Питања која јасно одсликавају везе између безбедности појединца и државе су можда следећа: Да ли је индивидуална безбедност могућа без државе? и Да ли је нужна хармонија између националне и индивидуалне безбедности? и Да ли, како и колико акције појединца мотивисане његовом безбедношћу имају повратни утицај на националну или међународну безбедност? Може се рећи да између већине заговорника теорија безбедности преовлађује сагласност да будућа промишљања о безбедности треба проширити изван традиционалног приступа.

⁷⁹ Димитријевић В., *Зборник радова школе реформе сектора безбедности*, Институт Г17+, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2003, стр. 19-28.

Међу мноштвом идеја о безбедности, нарочито у редовима либералних институционалиста, преовладало је уверење да је јачање поверења и сарадње међу државама основни предуслов јачања сваког вида безбедности. Такве идеје су подржане чињеницом да су нови изазови и претње све више излазили из оквира граница државе, конституишући се као регионалне и транснационалне мреже опасности. Државе су постале све мање способне да им се појединачно успешно супроставе. Ширење дијалога, сарадње и партнерства у обезбеђењу, не само међународне, него и националне и безбедности појединца све више се намеће као једини образац за достизање свих видова безбедности. У условима промена у постхладноратовском окружењу, са све сложенијим безбедносним изазовима, настала је замисао сарадње у безбедности или кооперативна безбедност.

Сама идеја кооперативне безбедности потекла је из кругова америчких политичких и војних стратега, са циљем јачања поверења и сарадње „западних демократија“ са новонасталим и младим демократијама источноевропских земаља. Операционализација наведене идеје је уследила врло брзо кроз програм партнерских односа са источноевропским земљама, објављивањем програма „Партнерство за мир“ почетком 1994. године. Међутим, шири теоријски концепт кооперативне безбедности разрадили су тек амерички научници Ричард Коен (Richard Coen) и Михаел Михалка (Michael Mihalka), чије идеје су, практично, израсле у нови концепт замисли сарадње у безбедности.⁸⁰ Према обухватности, концепт сарадње у безбедности је интегрални приступ савременој безбедности, јер је успео да превазиђе бројна ограничења ранијих појединачних замисли сарадње и заједничке безбедности. Према тумачењу креатора кооперативне безбедности она представља настојање да консултације међу државама замене конфронтацију, сигурност - одвраћање, а њихова међузависност - унилатерализам.

Структура кооперативне безбедности садржи четири концентрична круга (прстена) безбедности, размештена тако да се појединачна безбедност налази у центру и представља исходиште свих осталих видова безбедности и покретачку снагу унапређења и активног ширења стабилности.⁸¹ Дакле, новине које овај концепт безбедности доноси су заједничка обавеза свих према индивидуалној безбедности и императив активног унапређења и ширења стабилности.

⁸⁰ Видети шире о овом концепту: Coen R. and Mihalka M., *Cooperative security: New Horizons for International Order*, The Marshal Center Papers, No 3, Garmisch-Partenkirchen, 2001, p.6.

⁸¹ Исто, стр. 10.

Да би била употребљива и ефикасна, кооперативна безбедност мора гледати у оба смера, унутра и напоље. Али она, такође, мора укључити поменуте новине, које нису експлицитно покривене раније практикованим концептима колективне безбедности и одбране. Индивидуална безбедност стоји у центру сваког система безбедности, изграђеног на либерално-демократским идеалима да је унапређење и заштита основних слобода индивидуе нуклеус из кога израстају сви други облици безбедности. Идејни творци кооперативне безбедности посебно наглашавају да се без остварења, очувања и унапређења индивидуалне безбедности, не може говорити ни о остварењу глобалне безбедности.⁸² Активно унапређење и ширење стабилности изван граница држава које формирају систем кооперативне безбедности је друга таква новина. Нестабилност у областима које се граниче са територијом система кооперативне безбедности, или оним које леже у даљем окружењу које може да угрози безбедност њених чланица, биће све више предмет ангажовања у оквиру интереса многих држава. Сматра се да стабилност може бити нарушена опасношћу од конфликта између држава, али такође и масовним нарушавањем личне безбедности унутар суседних држава. Како развијати стабилност, поново је успоставити и сачувати у свету који их окружује, требало би да остане брига држава унутар система кооперативне безбедности.

Кооперативна безбедност је, по својој суштинској концепцији, стратешки развијен систем око језгра кога чине државе, увезан у мрежу формалних или неформалних савеза и институција, које препознају заједничке вредности и које практично и транспарентно сарађују у области економије, политике и одбране.

У систему кооперативне безбедности циљеви националне безбедности појединачних држава увезани су са четири прстена безбедности:

1. Индивидуална безбедност - унапређење и заштита људских права унутар граница држава-чланица система и изван њих;
2. Колективна безбедност - одржавање мира и стабилности унутар њиховог заједничког простора;
3. Колективна одбрана - узајамна заштита држава-чланица од спољне агресије;
4. Унапређење и ширење стабилности - активно унапређење стабилности у конфликтним областима које могу угрозити њихову заједничку безбедност коришћењем политичких, информационих, економских и војних средстава.

⁸² Цитати према: Симић Д., *Наука о безбедности - савремени приступи безбедности*, СЛ СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр.93.

Управо овакав концепт безбедности, где је тежиште на међународној војној сарадњи и поверењу држава, најавио је стварање одбрамбене дипломатије о којој ће у даљем тексту бити речи.

1.4.2. Савремена пракса међународне безбедности

Крупне промене у међународним односима након Хладног рата подједнако су узроковале промене у разумевању и практиковању међународне безбедности. Држава као референтни објекат безбедности нашла се пред изазовом наведених промена, нарочито у погледу преиспитивања суверенитета њене територије. Нови безбедосни изазови и претње попут тероризма или организованог криминала релативизовали су питање суверенитета и других традиционалних атрибута државе. Процеси глобализације нарочито су умањили способност државе да се сама избори са таквим и сличним савременим безбедносним изазовима, који у пракси имају асиметричан утицај на међународну безбедност.

Међународна безбедност се може разумети једино у контексту актуелних токова међународних односа и политичких интереса субјеката који у њима егзистирају. Без обзира на све промене у међународним односима, о којима је већ било речи, државе се у контексту међународне безбедности сматрају основним субјектима који се баве безбедносним пословима. Наравно, када говоримо о држави у том погледу мислимо првенствено на њихове владе и политичке лидере, који су задужени за дефинисање безбедносне политике и њену примену у међународним односима. Међутим, ниједна влада на свету не може самостално усмеравати међународне безбедносне послове или се бавити свим безбедносним проблемима истовремено. У том погледу је можда право питање: «Ко одређује агенду безбедносних проблема у свету»? или, формулисано на другачији начин, «Ко одређује приоритет у решавању безбедносних проблема у свету»?

Одговоре на наведена питања би могли наћи у темељној анализи интереса, ресурса глобалне моћи и активности главних субјеката међународних односа, који су најинтензивније укључени у управљање пословима међународне безбедности. Поједини аутори из области међународне безбедности наглашавају значај политичке анализе наведених субјеката, јер их постављају у контекст сложених политичких процеса.⁸³ Дефинисање њихових интереса и перцепције безбедносних претњи су, према тим ауторима, неизбежно политички процеси и могу бити мењани или интерпретирани према домаћим или међународним околностима.

⁸³ Smith M., *International Security, politics, poliy, prospects*, Palgrave Macmillan, London, 2010.

Због наведене чињенице питање политичког интереса у међународним односима се све више наглашава и све чешће доводи у везу са питањем: «Ко светом истински влада иза сцене»? Другим речима, поставља се питање ко побеђује и ко губи у високим улозима политике међународне безбедности?⁸⁴ Управо наведена питања доводе студије безбедности у инфериоран положај у односу на неухватљиву праксу међународне безбедности, која је обликована према интересима њених најмоћнијих субјеката и која је као таква незахвална за научно истраживање. Овде се додатно јавља проблем објективности таквих истраживања, која су често по мери таквих субјеката.

Имајући у виду актуелне научно-теоријске приступе у истраживању безбедности и политичке околности у вези њеног практиковања, можемо истаћи да је држава, као и даље најдоминантији субјекат међународних односа, кључни референтни објекат међународне безбедности. Полазећи од наведеног става, савремена пракса практиковања међународне безбедности се структурно може сагледати у виду три специфична односа:

1. односа између националне и међународне безбедности;
2. односа између државе и других субјеката међународне безбедности и
3. односа између јавног и приватног сектора безбедности.

Први набројани однос указује на јасну разлику између два студијска нивоа анализе безбедности, као и на изразиту међузависност националне и међународне безбедности, где безбедносни проблеми на националном нивоу могу лако прерасти на транснационални и међународни ниво (као и обрнуто). Проблеми локалних или унутрашњих ратова, пролиферације наоружања и војне опреме, међународног тероризма, организованог криминала, економске или еколошке безбедности, глобалних изазова по здравље становништва или популациони трендови, само су неке од тема које су, подједнако од стране научних кругова и политичких центара моћи, окарактерисане као међународни безбедносни проблеми на свим нивоима. Треба истаћи да су наведени проблеми одувек постојали у међународним односима, али да су их процеси глобализације појачали у смислу њиховог дејства. Јасно је да због тога данас не може постојати довољно видљива граница између националне и међународне безбедности, те да су савремене државе нужно упућене на међусобну сарадњу.

⁸⁴ Интересантно је виђење утицаја неформалних центара моћи на токове међународних односа, који се постављају у форми светске владе. Билдерберг група је пример наведеног центра моћи.

Међутим, питање унутрашњег рата или питање међународне економске безбедности, ствара простора за политизацију међународне безбедности и критике деловања најмоћнијих држава света. Национална безбедност неке државе се у овим случајевима неретко девалвира зарад циљева међународне безбедности. То је посебно изражено у случајевима прокламованог обезбеђења људских права и људске безбедности, који се сагледавају према различитим интересима.⁸⁵

Због тога специфичан однос између државе и недржавних субјеката међународне безбедности треба посматрати у контексту дефинисања и управљања наведеним међународним проблемима. Постхладноратовски период је у том погледу обележен систематским трендом пораста значаја специјализованих међународних организација, које су основане на регионалном нивоу или са специфичним функционалним задацима у решавању безбедносних проблема. Свака држава је данас упућена на неку од таквих међународних организација, од којих је на евроатлантском подручју, поред НАТО, несумњиво најзначајнија ЕУ као глобални економски, политички и сада безбедносни субјекат у међународним односима.⁸⁶ Експанзија функционално-орјентисаних институција попут НАТО или ОЕБС, доводи у питање традиционалне државно-орјентисане приступе безбедности (реалистичке) и сада посебно наглашава либералне идеје сарадње у безбедности. Улога осталих недржавних субјеката, попут разних невладиних организација, мултинационалних корпорација, терористичких, организованих криминалних група и других, у зависности од државних интереса се посматра као претња, референтни објекат или субјекат безбедности.

Пратећи наведени контекст треба истаћи да актуелне међународне односе прати тренд својеврсне интернационализације онога што се некада сматрало националним проблемом или државном функцијом (здравство, правосуђе, војска, финансијски токови и слично), зарад унапређења међународне безбедности. Такав тренд додатно је имао за последицу ишчезавање границе између државне власти и приватног сектора безбедности, где је појачан међународни значај невладиних организација, приватних војних компанија и мултинационалних организација које се баве пословима безбедности.

⁸⁵ Пример унутрашњег рата у Либији, где је становништво било подељено у подршци досадашњем националном вођи Моамеру Гадафију и револуционарним снагама које отворено подржава део међународне заједнице. Сличан пример је Сирија, у којој још увек трају оружани сукоби.

⁸⁶ Садржај из интервјуа са Хансом Бинендајком (Hans Binendijk) професором на Националном универзитету одбране у Вашингтону (National Defense University, Washington), Београд, 2009.

Безбедност је одувек била велики бизнис, што је захтевало од државе да се према њој постави тржишно и на тај начин упостави специфичне односе са приватним сектором. Приватни сектор безбедности је данас у порасту и многи аутори предвиђају да ће се развијати на уштрб државног. Случајеви ангажовања приватних војних компанија у Ираку од стране САД најбоље потврђују таква предвиђања. На пример, током 1991. године постојао је једва један припадник приватне војне компаније на 100 припадника америчке војске, док је тај број током 2003. године порастао на 10 према 100 војника. Сличне примере можемо наћи у односима броја припадника ОС и полиције, наспрам броја припадника агенција за физичко-техничко обезбеђење.⁸⁷ Такође, евидентан је пораст развоја приватних медицинских установа, банака, интернет провајдера, индустрије наоружања и других компанија, које кроз своје пословање пружају алтернативу државним безбедносним функцијама.

Наведени примери потврђују да је државно-центричан приступ питањима међународне безбедности озбиљно изазван и да у глобализованом свету све више губи на значају. Безбедност држава је условљена наведеним околностима и не трпи изолационизам било ког облика. Државе су услед тога принуђене да безбедност обезбеђују кроз различите видове међународне сарадње, како би једноставно опстале у међународним односима.

⁸⁷ Истраживање Центра за цивилно-војне односе у о законодавним оквирима уређења агенција за физичко-техничко пословање у Републици Србији, Београд, 2008.

2. ТРАДИЦИОНАЛНА ВОЈНА ДИПЛОМАТИЈА

2.1. Појава војне дипломатије

2.1.1. Појам војне дипломатије

Појам војне дипломатије је немогуће одредити ван контекста одређења појма дипломатије. То је и логично с обзиром на чињеницу да се појам војне дипломатије историјски развио много касније у односу на појам дипломатије, те да је по својој ширини знатно ужи појам. Уз наведено треба истаћи да су се тек институционализовањем опште дипломатије створили услови за регулисање војних односа међу државама, а тиме и за институционализацију организације и делатности војне дипломатије.

Од својих најранијих зачетака па до данашњих дана дипломатија је била означавана различитим именима. Тумачење појма дипломатије је кроз историју представљало одраз актуелног степена развоја друштвених односа, као и укупних односа међу државама. У историјском смислу, зачетак дипломатије треба потражити у дипломатским односима градова држава античке Грчке, одакле су и њени етимолошки корени. Почетак примене појма „дипломатија“ у међународном комуницирању улази у употребу тек у XVII веку, када се у Француској оснива прво министарство спољних послова. Међутим, са покушајима појмовног одређења дипломатије сретћемо се тек у новијој историји.

У најопштијем смислу, у свакодневном говору, под дипломатијом се подразумева способност, спретност или умешност у вођењу неког посла. С друге стране, стручније одређење дипломатије није могуће без њеног повезивања са појмом „спољна политика“ државе, коју она води као субјекат међународних односа и међународног права.

Дипломатија се, наиме, често схвата као синоним за више различитих, али и међусобно повезаних активности државе у спољној политици: 1) представљање државе; 2) спољнополитичке послове 3) преговорање са другим државама; 4) државну институцију у виду министарства спољних послова; 5) активност шефова држава, влада и других државних институција у земљи или иностранству; 6) науку или вештину која обједињује све претходне садржаје и активности дипломатије.⁸⁸

⁸⁸ Митић М., *Дипломатија: делатност, организација, вештина и професија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

Наравно, понуђена гледишта појма „дипломатија“ су међусобно доста различита, будући да сваки од аутора сматра најважнијим неку од активности државе у спољној политици за коју веже своје објашњење. У покушају да макар одреди какве такве основне правце појмовног одређења дипломатије Радован Вукадиновић креће од четири врсте приступа:⁸⁹

Први приступ изједначава дипломатију са спољном политиком, чиме се између њих практично ставља знак једнакости. С тим у вези, Ханс Мортенгау (Hans Mortenghau) сматра да је дипломатија „формулисање и спровођење спољне политике“.⁹⁰

Други приступ изједначава дипломатију са техникама спољне политике, па тако, на пример, совјетски дипломатски речник дефинише дипломатију као „технички инструмент спровођења спољне политике“.⁹¹

Трећи приступ у потпуности поистовећује дипломатију са међународним преговарањем. Овај приступ схвата преговарање као главну функцију дипломатије и дипломата, те истиче да је дипломатија заправо међународно преговарање.

Четврти приступ прилично поједностављује виђење проблематике тврдећи да је дипломатија делатност дипломата. Угледни енглески речник (Oxford English Dictionary) објашњава да је дипломатија „бизнис или умеће дипломата“.⁹²

Сагледавајући наведене приступе лако се може уочити чињеница да се појам дипломатије најчешће изједначава са појмовима међународних односа, спољне политике и преговарања. Из приложеног се јасно види да не постоји јединствен концепт који би јасно дефинисао појам дипломатије. О концепту дефинисања дипломатије, чини се, има онолико погледа колико и аутора који су писали о том предмету. Ипак, када би резимирали досадашње, увидели би да се дипломатија схвата као професија, наука, вештина, процес, делатност, функција и институција.⁹³ Ако би требали сажети наведена схватања у једно конкретно одређење, увидели би да се појам „дипломатија“ претежно схвата као вештина и средство општења између институционализованих субјеката међународних односа (пре свега држава и међународних организација).

⁸⁹ Вукадиновић Р., *Политика и дипломација*, Накладно-истраживачки завод, Загреб, 2004, стр. 81.

⁹⁰ Mortenghau H., *Politics among Nations*, A. A. Knopf, New York, 1968, p.23.

⁹¹ Зорин А., *Основи дипломатическоу служби*, Москва, 1977, стр.14.

⁹² Oxford English Dictionary.

⁹³ Митић М., *Дипломатија: делатност, организација, вештина и професија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

У најширем смислу, дипломатија је вођење спољне политике ради реализације политичких и других циљева државе. То је скуп активности и средстава којима се држава користи у реализацији својих интереса у односима са спољним светом. Она је средство (инструмент) државе, којим се она служи за артикулисање државних и националних интереса у међународној заједници, њихову алокацију, имплементацију и антиципацију.

Имајући наведено у виду логично би било направити аналогију између појмова „дипломатија“ и „војна дипломатија“, те извести одређене закључке и дефиниције. Међутим, у сфери дипломатске теорије још увек се тражи одговор на питање: Шта је то војна дипломатија и како би се она могла дефинисати? У досадашњој научној пракси не наилазимо на много аутора који су обрађивали проблем војне дипломатије, а још су ређи они који су се упустили у његово дефинисање. Разлоге за оскудност научне грађе на тему војне дипломатије треба тражити, пре свега, у ексклузивитету који је она кроз историју имала. Наиме, од свог настанка па до данас војна дипломатија се посматра као индискретна делатност, као делатност која се обично везује за конспиративно и илегално деловање дипломата.

У домаћој литератури, изузев пар усамљених дефиниција, нема других озбиљнијих покушаја појмовног одређења војне дипломатије. Наиме, схватање по коме се појам војне дипломатије дефинише као „војна дипломатска организација - институција која планира, организује и води војне односе са иностранством, користећи сопствену методологију (методе, снаге и средства) у реализацији задатака војне природе у међународним односима“⁹⁴, је за већину истраживача заинтересованих за ову област и даље основна полазна тачка у истраживању. На први поглед, овакво схватање војне дипломатије изгледа веома примамљиво. Нарочито што су њиме обухваћени кључни појмови (војнодипломатска организација-институција, војни односи са иностранством и задаци војне природе који се реализују посебном методологијом), по којима се војна дипломатија истински разликује од опште дипломатије.

С друге стране, њему се може упутити доста приговора. Прво, јасно је да је такво схватање војне дипломатије настало у времену када су међународни односи били обликовани Хладним ратом и биполарном поделом света, те да није прихватљиво за данашње услове.

⁹⁴ Зечевић М., *Војна дипломатија*, ВИНЦ, Београд, 1990, стр.17.

Друго, сасвим је видљиво да је дефиниција преопширна и описна, са доста набрајања, што је супротно начелу да дефиниција буде што сажетија и без непотребних описивања. Такође, стиче се утисак да аутор дефиниције увелико поистовећује војну дипломатију са војнодипломатском организацијом - институцијом, што не може бити случај с обзиром да се једино ради о појединачном обележју (организација), по коме је војна дипломатија спецификована у односу на општу дипломатију.

Део страних аутора, чини се, поједностављује проблем и војну дипломатију види као део опште дипломатије, која је уско специјализована за војне односе у оквиру целокупних односа са другим земљама, као на пример економски, културни, спортски и други.⁹⁵ Други пак настоје војнодипломатске послове потпуно интегрисати у оквире опште дипломатије, при чему је уочљива тенденција брисања досадашње границе међу њима.⁹⁶

Генерално, можемо констатовати да се војна дипломатија увек посматрала у односу на концепт одбране и безбедности неке државе. Сам концепт одбране и безбедности једне државе није трајна историјска категорија, те аналогно томе не можемо очекивати да то буде ни њена војна дипломатија. Већ смо истицали да је војна дипломатија производ актуелног времена и да је практично слика актуелног стања у међународним односима. Савремени међународни односи су производ мултилатералне дипломатије на свим пољима, а као централно поље се услед појаве глобалних изазова, ризика и претњи наметнуло поље одбране и безбедности. Државе као субјекти међународних односа су све више окренуте ка међународној сарадњи и координацији активности у области регионалне, субрегионалне и глобалне одбране и безбедности. Војнодипломатски односи међу њима добијају нове димензије и померају своје тежиште са класичних сарадњи између војски, на најширу могућу међудржавну сарадњу на свим нивоима (политичку, економску, културну, еколошку, спортску, идр.). Истовремено, систем одбране и безбедности државе је данас много шири појам од војске, полиције и сличних институција силе, и обухвата много више елемената него што је то у прошлости подразумевао.

⁹⁵ Огорец М., *Војнодипломатска пракса*, Голден маркетинг, Загреб, 2005.

⁹⁶ На Западу је последњих неколико година актуелна одбрамбена иницијатива тзв. «3D Initiative – Diplomacy, Development and Defense», која настоји подстаћи размишљања у погледу интегралног приступа спољнополитичким акцијама кроз ресурсе одбране, економије и спољне политике. Наведена иницијатива на интернет адреси: www.3dinitiative.org

Несумњиво је да се концепти одбране и безбедности држава прилагођавају међународним околностима које им се намећу. Стога би се војна дипломатија, посматрана у савременим условима, могла дефинисати као вештина и средство општења између институционализованих субјеката међународног односа у области одбране и безбедности.⁹⁷ Такође, овакво тумачење војне дипломатије се подразумева у знатно ширем значењу од институције једног министарства, њен садржај превазилази војне односе (иако они и даље доминирају), а носиоци њених активности су све више цивилне него војне структуре.

Војска остаје и даље кључни чинилац у оквиру задатака војне дипломатије, јер ће вероватно увек бити главни носилац и реализатор онога што политичко руководство једне државе одлучи. С обзиром на недељивост међународне безбедности, војна дипломатија је та која се на међународном плану намеће у одбрани интереса државе, њених ставова и позиција, и у том процесу све више преузима функције опште дипломатије. Чак се може тврдити и обротно, да се општа дипломатија до те мере бави комплексом питања одбране и безбедности, да практично врши функције војне дипломатије. Граница у том смислу је заиста све мање видљива.

Управо преплитање спољнополитичких послова између дипломатије и војне дипломатије, које су подстакнуте променама у међународним односима, довело је до развоја концепта одбрамбене дипломатије, о коме ће касније бити нешто више речи.

2.1.2. Настанак војне дипломатије

Несагласност која влада међу ауторима око дефинисања појма дипломатије, углавном не постоји по питању разматрања њеног настанка. Разматрајући настанак дипломатије већина аутора тражи историјске корене дипломатије као делатности, тачније, трагове дипломатске делатности која егзистира у данашњем облику. Обзиром на овај приступ, сва објашњења настанка дипломатије везана су за настанак првих познатих држава. Зачетци су евидентни, али остаје питање: Када је заправо настала савремена дипломатија и шта је то што је чини савременом?

⁹⁷ Дефиниција према магистарском раду аутора: Дамјановић Д., *Војна дипломатија у функцији безбедности државе*, магистарски рад, Факултет Безбедности, Универзитет у Београду, Децембар 2008, стр. 59-62.

Има различитих приступа у објашњавању настанка савремене дипломатије, а један од најчешћих је објашњавање настанка дипломатије кроз сагледавање процеса њене институционализације. Развој дипломатије би се у том смислу условно могао поделити на два периода: класични и савремени, при чему је основна разлика између тих периода направљена на основу модалитета сталности (несталности) деловања дипломатских представништава.⁹⁸

Од времена када су из првобитних људских заједница израсле прве робовласничке државе постоје и разни посланици, изасланици, весници и, иако примитивни, одређени облици дипломатских односа.⁹⁹ Робовласничке државе (Грчка, Рим и Византија) су се без разлике служиле разним представницима, које су често упућивале преко граница своје државе у мисије са различитим задацима. Дипломатија Византије припадала дипломатијама старог века, али је толико доминирала над њима, да слободно можемо рећи како је била далеко испред свог времена. Њена вештина и мудрост у повезивању политичких циљева и потреба државе, и данас је у жижи интересовања многих истраживача. Већина њих ће се сложити у закључку да се ради о претечи модерне дипломатије, која је имала несумњив утицај на њен развој. Несумњиво је да је на основу својих достигнућа значајно утицала на развој дипломатије Средњег века, у првом реду дипломатије Венеције. Управо је Венеција усвојила њене методе, обичаје и праксу, преносећи их на цело Апенинско полуострво, где је међу северноиталијанским државама и настало оно што зовемо модерна дипломатија.

Ново доба у развоју дипломатије није наступило одједном, нити је почело неким великим преломом, него су се облици модерне дипломатије пробијали постепено. Ипак, као кључни моменат, по коме се идентификује настанак модерне дипломатије, сматра се заживљавање праксе сталних дипломатских представника. Ову праксу срећемо у траговима још у XIII и XIV веку, али је практично заживела тек у XVIII веку (барем у Европи). Ренесансни период је, уз значајне друштвене и културне вредности, и дипломатију поставио на виши ниво. Овај период је, како смо већ навели, по свом замаху био најизраженији у северноиталијанским градовима - државама.

⁹⁸ Кризман Б., *Постанак модерне дипломатије*, ИБИ, Загреб, 1957, стр.8.

⁹⁹ Посредовање међу робовласничким државама је било веома важно у погледу стања рата и мира, те се као такво давало на одговорност најпоузданијим и најобразованијим људима. Реторичке способности, неопходне за вођење преговора, су посебно красиле такве људе.

Венецију многи аутори сматрају колевком модерне дипломатије.¹⁰⁰ Она је у XIV и XV веку постала снажна трговачка сила и трговала је са свим земљама до тада познатог света. Као таква, имала је потребу за непрекидним и поузданим информацијама о односима у свету, безбедности саобраћаја и стању на тржиштима. У циљу сталног прикупљања информација (у првом реду војних, политичких и економских), њена дипломатска представништва остају све дуже у иностранству, њихови извештаји учесталији, а методе рада усавршеније. Управо на темељима потребе за информацијама дипломатија постаје стална делатност, а са њеном сталношћу укоренује се и дипломатска пракса.

У погледу развоја дипломатије, слично је било и са другим италијанским градовима (Милано, Ђенова и Фиренца), који су се такође брзо развијали и тежили даљој трговачкој експанзији. Римска црква је својим утицајем увелико обележила цео ренесансни период. Вешто манипулишући религијом успевала је да већину европских дворова држи у поданичком положају.

Француска је прва од европских држава увидела сву корист коју северноиталијанским државама доноси институција сталних дипломатских представништава у иностранству. Заражена тим италијанским дипломатским вирусом под Лујем XI (крај XV века) успоставља прве сталне дипломатске мисије у Бургундији и Енглеској. На њене просторе прве мисије упућују италијанске државе Милано и Венеција, а касније њихов пример следе Напуљ и Фиренца. Од овог периода се француска дипломатија непрестано развија и већ 1626. године кардинал Ришеље (Richelieu) за време Луја XIII оснива прво познато министарство спољних послова. Новонастала дипломатска институција постаје главно и стално средиште за вођење међународних послова, али свој пун капацитет у виду организованог система и чврсте организације добија тек под Лујем XIV (друга половина XVII века). Та институција је функционисала на принципу „централне“ и „мреже“ дипломатских представника.

Да је дипломатија заиста узела маха, говори у прилог чињеница да је тридесетогодишњи рат у коме су учествовале готово све европске државе, окончан Вестфалским миром 1648. године, захваљујући дипломатским напорима. Вестфалским миром, је између осталог, признато начело територијалног суверенитета и једнакости држава, раздвојена је црквена од световне власти и први пут успостављен какав такав систем међународних односа.

¹⁰⁰ Кризман Б., *Постанак модерне дипломатије*, ИБИ, Загреб, 1957, стр.28.

Носиоци легитимитета првобитног система међународних односа били су конгреси и конференције, на којима су се решавала сва спорна питања међу државама. Овим је био отворен пут и развоју мултилатералне дипломатије. Иста се потврдила на делу по завршетку Наполеонових ратова када је било потребно успоставити нову европску равнотежу снага, што је и учињено на Бечком конгресу 1815. године. Бечки конгрес је, између осталог, кодификовао дотадашњу дипломатску праксу уобличавајући је у „Правила дипломатског понашања“, чиме је дуг пут од њеног развоја до практичног заживљавања у односима међу државама коначно био прихваћен. Треба истаћи да су апсолутистичке монархије Европе са преузимањем концепта француске дипломатије постепено усвојиле и француски језик за језик дипломатије, који је до половине XVIII века одменио за те сврхе употребљаван латински језик. (Вестфалски мир из 1648. године је потписан на латинском језику, а мировни уговори на Бечком конгресу из 1815. године су били на француском језику).¹⁰¹

Крај Другог светског рата још више ће развити облике мултилатералне дипломатије, где се на међународној сцени, поред држава, као одлучујући субјекти појављују и бројне међународне организације (УН, НАТО, ЕЕЗ, ОЕБС и др.). Такође, дипломатска пракса ће се по други пут усагласити са Бечком конвенцијом о дипломатским односима.¹⁰² Тада ће доћи и до развоја нових облика дипломатије (*ad hoc*, шатл, самит и др.), које ће превасходно бити у складу са одликама времена у коме се живи, али и у складу са интересима најмоћнијих субјеката међународних односа. Можемо закључити да се дипломатија развијала упоредо са развојем националне државе и система међународних односа.¹⁰³ Развој дипломатије је посебно пратио комуниколошку револуцију у 21. веку, која је допринела развоју различитих облика дипломатског представљања и савремене дипломатске праксе уопште.

Војна дипломатија није настала одједном као засебна дипломатска грана и делатност, већ се континуирано стварала и развијала упоредо са општом дипломатијом. Војни фактор је, чини се, одувек био присутан у међународним односима и нико му не може оспорити релевантност у креирању и развоју истих.

¹⁰¹ Исто, стр.83.

¹⁰² Више детаља о бечким конвенцијама на адреси: www.vienna.convention.at

¹⁰³ Jazbec M., *Diplomacy and security after the end of the cold war: The change of the paradigm*, Diplomatic Academy of Vienna - An Outline, Vienna, october 2006, www.ifimes.org, приступио 24. јул 2007. године у 22.35 часова.

Увек актуелна питања рата и мира чинила су да у односима међу државама доминирају војни послови. Ти послови су у прошлости обично били у надлежности самог суверена или људи му од поверења, а од XVII века у рукама специјализоване државне институције за вођење спољних послова, када кардинал Ришеље оснива прво познато министарство спољних послова у Француској. Ипак, специфичност војних послова наметнула је временом потребу да се у склопу општих дипломатских односа засебно развијају и војнодипломатски односи. Послове војне природе нико други није могао боље разумети и обављати их од самих војника, те настанак војне дипломатије многи аутори везују за почетке укључивања професионалних војника у дипломатску службу својих држава.

Први подаци о деловању професионалних војника за потребе дипломатске службе налазе се у најранијим писаним војним делима, када се ратовање почело схватати као вештина која се може изучавати и унапредити. Већ у античком Риму наилазимо на трагове укључивања професионалних војника у дипломатске мисије које упућује Сенат, па тако римски писац Фронтинус (Frontinus), у свом делу о ратним лукавствима, описује како су римски официри прерушени у слуге укључени у састав дипломатске мисије у циљу прикупљања података.¹⁰⁴

Сличне писане трагове о деловању војника у дипломатији налазимо у дипломатској пракси многих држава и сваку од њих карактерише чињеница да се првобитна улога војника у саставу дипломатске мисије састојала у извршавању обавештајних задатака. Оваква пракса се задржала до данашњих дана, и као таква, допринела је да се војна дипломатија сматра за веома индискретну делатност. Управо оваква и слична схватања успоравала су, али не и потпуно зауставила институционализацију и развој војне дипломатије.

Наиме, тек се крајем XVIII века, односно, у доба француске буржоарске револуције и честих ратова међу тадашњим великим европским силама, устаљује идеја о упућивању и уграђивању официра у оквиру дипломатских мисија. У то време, сукоби између држава су вођени углавном уз помоћ савезника, где се јавила потреба за учешћем професионалних војника у улози официра за везу између савезничких армија. Њихова дужност је била да одржавају везу између сопствене и савезничке армије, пружају помоћ у обуци савезничких војника, дају војничке савете савезничким генералима и друго.

¹⁰⁴ Strategematon, Book I, ch 1: Vagts A., *The Military Attaché*, Princetown University Press, New Jersey, 1967., p.11.

Такође, официри за везу су имали задатак да заступају амбасадора када он из било ког разлога није могао да присуствује одређеној активности. Имајући у виду привременост боравка њихове мисије, они су поред наведених задатака користили одличну прилику да се детаљније обавесте о ОС земље пријема и да о томе детаљно извеште своју владу или суверена. Овакву праксу је још много раније упражњавао француски кардинал Ришелје, када је својевремено формирао „Војнополитички обавештајни биро“, из чијих редова су француски официри често упућивани да одржавају везу између савезничких армија.¹⁰⁵

Први покушаји укључивања официра у састав сталних дипломатских едставништва везују се за пруског генерала Масебаха (Massebacha), шефа штаба пруске војске у Јени, који је 1795. године предложио да се у пруске амбасаде акредитују официри са изразито војним задацима. Његов предлог је био одбијен, али га је он поновио 1800. Године кроз захтев да пруска војска на бази реципроцитета (већ тада устаљеног у дипломатској пракси) акредитује своје официре при посланствима у Паризу, Лондону, Петрограду и Бечу, односно, код генералштабова тих држава. Масебах је свој предлог образлагао чињеницама да су пруској војсци неопходне информације о страним армијама и да их могу прикупљати само официри, као стручњаци акредитовани у дипломатским представништвима. Он је у образложењу ишао дотле да је чак конципирао задатке које би будуће војне дипломате морале извршавати, истичући их веома корисним за политику државе и њену војску. Већ на овом примеру су се могли назрети првобитни задаци модерне војне дипломатије.

Међутим, Масебахови предлози упркос упорности нису били прихваћени од стране пруског генералштаба, који се показао исувише традиционалним за време у којем је битисао. Пруски генералштаб није могао да поднесе ризик акредитовања официра у дипломатска представништва, јер се плашио да би аналогно томе друге државе акредитовале своје официре у Берлину и да би тиме пруске ОС постале објекат истраживања акредитованих официра. Пруски генералштаб се тиме определио да остане без сопствене војне дипломатије, али и да не дозволи долазак и акредитовање страних војних дипломата. Слична идеја је постојала и у Француској, када је дипломата Бернадот (Bernadotte), по именовану на дужност шефа велепосланства у Бечу, захтевао да га поред секретара прате генерал Миреп (Mireur) и подофицир Сарацен (Sarazen).

¹⁰⁵ Ђорђевић О., *Шта је то шпијунска*, Политика, Београд, 1978, стр.26.

Не желећи да француска амбасада у Бечу има тако изражен војни карактер, министарство спољних послова (МСП) тадашње француске републике је одбило овај захтев. Међутим, на овим, али и на неким другим примерима, историја ће показати да политика државног изолационизма у међународним односима не доноси много користи онима који се у њу упусте.

Што није успело генералу Масебаху и другима, пошло је за руком француском војсковођи Наполеону, који је, по мишљењу већине писаца, у фактичком и формалном смислу ударио темеље војнодипломатској делатности. Наполеон је размишљао далеко испред времена у којем је живео и много боље је у односу на своје савременике увиђао корист коју може имати од слања својих официра у дипломатска представништва широм Европе. У том циљу, он је током 1806. године донео указ којим поставља коњичког капетана Лагранжа (Lagrange) на дужност другог секретара посланства у Бечу, са задатком да стално води прецизне податке о снази аустријске војске и њиховом борбеном положају.¹⁰⁶ Лагранж је имао искључиво задатке прикупљања и достављања информација војног карактера. Он је прикупљене податке свакодневно бележио по датумима и слао месечне извештаје свом ГШ и МСП. Извршавање задатака му је знатно олакшавао дипломатски статус који је уживао у Аустрији, јер га је штитио дипломатски имунитет.

Иако капетан Лагранж није био прави војнодипломатски представник, јер је као војник био инкогнито упућен у француску амбасаду у Беч, он је ипак кроз извршавање задатака војнодипломатског карактера вршио улогу и функцију војног дипломате. Стога се, упућивање овог официра у дипломатску службу, према већини доступних извора, сматра званичним почетком деловања официра унутар дипломатских представништава, односно, званичним почетком рада војне дипломатије. Истовремено, капетан Лагранж се сматра за првог војног аташеа.¹⁰⁷ Убрзо после Лагранжа, Наполеон је упутио неколико својих најспособнијих официра у француско велепосланство у Берлину да прате стање и кретање пруске војске, која је у то време била у ратном савезу са царском Русијом ради сукоба са Француском. Француски војни врх је упоредо са упућивањем официра у велепосланства у Аустроугарској и Прусској, дефинисао и програм рада ових официра, са доста детаљно разрађеним задацима на којима се морају ангажовати. Од тада почиње истинска институционализација војне дипломатије.

¹⁰⁶ Vagts A., *The military attaché*, Princetown University Press, New Jersey, 1967, p. 31-32.

¹⁰⁷ Исто, стр.34.

Наполеонови потези никога у тадашњој Европи нису оставили равнодушним. Долазак француских војних представника, најпре у Беч а потом у Берлин, изазвао је одређену збуњеност у дипломатским круговима. Заједничка оцена је била да се тиме милитаризују дипломатски односи и девалвира сама дипломатија. Поједини амбасадори су истицали да присуство официра у амбасадама може да подстакне напетост у земљи домаћина и уништи сав труд који је амбасадор уложио у унапређење пријатељских односа. Било је и оних који су заступали мишљење да официре треба упућивати у дипломатску службу само привремено и према потреби, а не као сталне чланове дипломатске мисије. Ипак, сви скептици успостављања војнодипломатских односа су практично били оповргнути самим историјским тренутком. Убрзани индустријски развој током XIX века имао је за последицу и убрзан развој војне индустрије, а тиме и осавремењавање војног потенцијала тадашњих ОС. Тада се појавила и потреба да дипломатски извештаји обавезно садрже и одговарајуће мишљење стручњака о све напреднијем наоружању.

2.1.3. Развој војне дипломатије

Опште мишљење о војном потенцијалу неке земље је могао дати и амбасадор, али је специјалистичко мишљење могао дати само војни експерт, односно одговарајући војни представник. Наведена чињеница је значајно убрзала успостављање праксе упућивања војних представника у друге државе.

Период од 1810. до 1852. године јесте период појаве легалних, сталних војних дипломатских представника.¹⁰⁸ Схватајући сву корист коју стални војни дипломатски представници могу донети, Аустрија 1810. године организује у оквиру свог генералштаба школу за обуку официра за посао војног представника. Следећи примере Француске и Аустрије, пруски генералштаб 1830. године упућује официра са звањем „војни експерт“ у састав своје амбасаде у Паризу. Од тада до средине XIX века између великих европских сила се усталила пракса легалне размене акредитованих војнодипломатских представника. Већ од 1852. године започела је пракса размене војних представника и са осталим, малим европским државама, чиме је фактички трасиран пут за институционализацију војнодипломатских односа. Она није била резултат жеље да се војна дипломатија одвоји од опште дипломатије, већ израз тежње ка неопходној стручној самосталности, која ће се касније јавити и на другим друштвеним пољима.

¹⁰⁸ Зечевић М., *Војна дипломатија*, ВИНЦ, Београд, 1990, стр.40.

Европске метрополе су од средине XIX века у оквиру сталних дипломатских мисија имале војнодипломатска представништва (ВДП), која су се активно укључила у међународне односе, посебно у она подручја где су доминирали војни садржаји. У почетку су се користили различите називи за официре у амбасади, попут: други секретар, војни саветник, војни експерт, помоћник амбасадора, војни посланик, војни аташе или војни опуномоћеник. Појмовна неусклађеност је потрајала извештан период, али се временом у пракси усталио термин из енглеског језика „војни аташе“ (енг. *military attaché*, фр. *attaché militaire*, нем. *militärattaché*, шп. *agregado militar*).¹⁰⁹

Етимолошки гледано, сам појам потиче из француског језика (им. *attache* - везати, повезати), али се ипак у дипломатску праксу уводи из енглеског језика који га први усваја и уједно промовише. Израз војни аташе се задржао у дипломатској пракси до данашњих дана и препознат је у свим дипломатским речницима, док га у нашем језику користимо и кроз израз војни изасланик.

На почетку војнодипломатске праксе уобичајено је било да све војне дипломатске послове извршава само једно лице - искусан официр који је акредитован као војни аташе. Такође, дуго се веровало да војни аташе треба да буде салонски официр, репрезентативна фигура која треба да прикрива акције официра које је у посланство уградила војна обавештајна служба. Имајући у виду повећавање обима задатака, рационалност употребе снага, али и предности које је имунитет доносио војном представнику за време боравка у страниј земљи, напушта се овакав дуалистички концепт употребе официра и даје акценат на проширење војнодипломатских представништава на више легалних представника. Уз војног аташеа су касније акредитовани и други војни аташеи, њихови помоћници и секретари.

Први војни аташеи су били официри копнене војске, што је и логично с обзиром на чињеницу да је главнину свих тадашњих ОС чинила управо копнена војска. Избор војног аташеа је углавном вршен из круга генералштабних официра. Они су сматрани као најкомплетнији официри, односно, официри који одлично познају војну доктрину, стратегију и тактику својих и страних ОС, а истовремено поседују високу штабну културу. Њихове прве задатке је дефинисао Наполеон, али су се они временом допуњавали.

¹⁰⁹ Група аутора, *Мала енциклопедија*, Просвета, Београд, 1978, И (А-Ј), стр.364.

Укупан друштвени развој XIX века узроковао је развој целокупних међународних односа, а унутар њих и војних. Како су се војни односи развијали, редовно су се увећавали и развијали задаци које је војни аташе требао извршити. Поред проблема бројности задатака, јавио се и проблем специјализације кадрова, јер су поверавани задаци често превазилазили могућност једног видовског аташеа. Наиме, официри копнене војске су у улози војног аташеа покривали комплетне послове ОС, које су у свом саставу тада већ имале копнену војску и морнарицу. То више није било могуће, с обзиром да су тадашње поморске снаге увелико детерминисале ратне стратегије држава.

Из ових разлога, јавља се пракса акредитовања поморских војних аташеа, као војнодипломатских представника другог вида ОС, те отварања правих ВДП, уз ангажовање одређеног броја административног и помоћног особља. Тако је Француска 1860. године упутила у Лондон поморског официра на дужност поморског војног аташеа. На бази реципроцитета, Енглеска је послала свог поморског официра на истоимену дужност у Париз. Овај случај је био иницијална каписла за све остале земље које имају морнарице, да пошаљу своје поморске официре за војнопоморске аташее, првенствено ради прикупљања података о поморских војним ефективима страних земаља. Овиме су били створени услови за првобитну институционализацију војне дипломатије, у виду формирања институције ВДП.

Већ 1870. године број акредитованих ВДП у европским метрополама изгледао овако: у Паризу-5; у Бечу-4; у Лондону-3; у Берлину-4 и у Петрограду-4.¹¹⁰ Карактеристика овог периода се огледа у томе што су војнодипломатски односи успостављани само између великих европских сила, јер исте нису виделе никакву корист од упућивања војних аташеа или отварања ВДП, како у другим европским тако ни у ваневропским земљама. Разлог томе свакако треба тражити и у изразито колонијалној свести европских сила, које су војнодипломатске односе виделе искључиво у функцији одржавања и (или) прерасподеле колонијалне доминације над добрим делом света. Остале европске и ваневропске земље су објективно биле принуђене да прихватају правила игре и последице нагодби главних европских колонијалних сила. Оне објективно говорећи нису биле у могућности да упознају институцију војне дипломатије.

¹¹⁰ Зечевић М., *Војна дипломатија*, ВИНЦ, Београд, 1990, стр.43.

Крајем XIX и почетком XX века свет улази у еру ваздухопловства. Само апсолутни лаици нису могли претпоставити да најновије друштвено достигнуће неће бити искоришћено у војне сврхе. Војна индустрија, која је већ тада била друштвени покретач, прилагођава ваздухоплове за војне потребе и развија војно ваздухопловство као нови вид ОС. Са истим се јавила и потреба за дипломатским презентовањем новог вида војске, која се у почетку задовољавала акредитовањем помоћника војног аташеа за војно ваздухопловство.

Поново, Француска и Велика Британија прве предузимају кораке и током 1919. године озваничавају статус и функцију ваздухопловног војног аташеа, који ће убрзо затим прихватити и остале државе. Заокруживањем укључивања припадника свих видова ОС у дипломатску службу, војна дипломатија се у свитање Првог светског рата уобличије у компактну институцију. Томе је допринела и напетост која је владала у међународним односима пред избијање светског рата, када се од војних дипломата очекивало да перманентно прикупљају податке војне и политичке природе. Оваква ситуација је несумњиво поговорила даљем развоју и ширењу ВДП, којих је током 1914. године у свету било око 215, са преко 300 акредитованих војних, поморских и ваздухопловних аташеа. Број запосленог особља у тим институцијама је био много већи и прелазео је цифру од 450 лица.¹¹¹

Почетак Првог светског рата означио је укидање дотадашњег међународног поретка, дипломатски односи међу зараћеним државама су прекинути, а са њима и војнодипломатски односи. Окупирани државе гасе своја ВДП, која престају са радом и својом функцијом. Новонастали услови су допринели да поједина ВДП савезничких земаља прерасту у војне мисије, које су кадровски ојачаване официрима за везу између савезничких армија. Завршетак Првог светског рата додељује војној дипломатији нову улогу. Она се ангажује на вођењу преговора и закључивању услова под којима се потписује мировни споразум са пораженим државама. Пораженим државама је париским мировним уговорима из 1919. године забрањено да развијају било какав облик војних дипломатских односа. Нарушавање мировних уговора у погледу акредитовања војних представника чине Мађарска (1927), Немачка и Бугарска (1933), као и Аустрија (1934), што ће поново интензивирати развој војне дипломатије.

¹¹¹ Vagts A., *The military attaché*, Princetown University Press, New Jersey, 1967, стр. 137.

Припреме за Други светски рат су посебно томе допринеле. Водеће државе света су тако већ 1936. године имале укупно 216 ВДП, од којих је само Француска у другим земљама имала 40 (1914. године их је имала само 14), док је у Паризу било акредитовано 48, у Лондону 38, у Вашингтону 22, у Берлину 24 и у Москви 21 акредитованих војних дипломата.¹¹²

Почетак, ток и завршетак Другог светског рата биће обележен сличним сценаријом у погледу статуса ВДП и војних мисија, као и у време Првог светског рата, али сада на знатно вишем нивоу и са далекосежнијим последицама по развој војне дипломатије у послератном периоду. Развој војнодипломатских односа у периоду након окончања Другог светског рата прошао је кроз више етапа. У том смислу, условно говорећи, можемо разликовати три етапе развоја војних дипломатских односа: (1) раздобље Хладног рата од 1945. године до краја 60-их година прошлог века, када је међу савезницима из антифашистичке коалиције дошло до размимоилажења и окупљања у идеолошки супростављене блокове, узрокујући војнодипломатске односе веома ограниченим; (2) раздобље од почетка 70-их до краја 80-их година прошлог века, које је обележено политиком несврстаности, деколонизације света и попуштања блоковске напетости (политика детанта), чиме су нормализовани војнодипломатски односи између тада веома супростављених блокова и подстакнуто њихово развијање у земљама тзв. «Трећег света»; (3) раздобље од почетка 90-их година прошлог века до данашњих дана, које одликује глобализација војнодипломатских односа и развијање, раније зачетих, мултилатералних облика војне дипломатије.¹¹³

Данас, од око 200 држава чланица УН, мали је број држава које немају своја ВДП. Савремена војнодипломатска пракса показује да свака држава има барем десетак акредитованих војних представника у некој од најутицајнијих држава или у држави са којом се граничи. У ВДП појединих држава ради и по више десетина официра, подофицира и цивилног особља, а поједине светске метрополе, као што су Вашингтон, Москва, Брисел, Лондон и Пекинг, бележе и преко 100 акредитованих ВДП. Последњих година бележи се експанзија мултилатералне војне дипломатије и реформа војнодипломатске организације, као одраз прилагођавања савременим међународним односима, што је утицало на смањења броја сталних ВДП у свету.

¹¹² Подаци преузети са предавања: Опачић М., *Историјски развој војне дипломатије*, Дипломатска академија МСП РС, Београд, 2005, стр.4.

¹¹³ Ђорђевић М. и Гудац Ж., *Савремена политичка историја*, Завод за уџбенике и наставна средства, Факултет политичких наука, Београд, стр.58.

2.2. Војнодипломатски односи

2.2.1. Успостављање војнодипломатских односа

Државе у међународним односима делују преко добро организованог и изграђеног апарата, који је овлашћен од стране највиших органа власти да је представља. Та овлашћења нису пуна права и овлашћења државе, она су сужена и извиру из државних прерогатива и функције на иностраном плану, које тај апарат има у међународним односима. Међународна заједница, као нужно интегрална заједница, зависна је од различитих међународно-правних субјеката чији су односи регулисани основним нормама међународног права. С тим у вези, успостављање међудржавних односа наступа тек након међусобног признавања држава, конститутивног или декларативног, односно њиховим признавањем *de jure* и *de facto*.¹¹⁴ Признавање држава и међусобно успостављање дипломатских односа представља процес, који пролази кроз систем међународне динамике.

Признавање држава у прошлости имало је различите токове, поступке и импликације, а редовно су га пратиле активности на дипломатском плану, успостављање и прекид дипломатских односа, као и друга политичка збивања. На пример, својевремено признавање независности САД од стране Француске, након њеног ослобађања од колонијалних веза са Енглеском, довело је до ратног сукоба између Француске и Енглеске. Таква компликованост око признавања држава указује на то да успостављање дипломатских односа није нимало једноставан посао. Уствари, са становишта међународног права и међународних односа, то је сложен политички и међународно-правни акт државе.

Савремена правна теорија је изградила два основна облика признавања држава, признавање на принципима *de jure* и *de facto*. Признавање држава још може бити индивидуално или колективно. Уопште, поступак око међусобног признавања држава је сложен и деликатан, те га је немогуће објаснити без дубљих теоријских објашњења и посматрања. С обзиром да нам то није приоритет у раду, ми ћемо се позабавити једино техничком страном наведеног поступка.

Успостављање дипломатских односа начелно зависи од међусобног признавања држава и влада. Како је питање дипломатских односа веома деликатан посао (успостављање или прекидање, заштравање или побољшавање), то захтева крајњу промишљеност у његовом решавању.

¹¹⁴ Подробније о теорији признавања држава видети у: Аврамов С. и Крећа М., *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2007, стр.87-94.

Успостављање дипломатских односа се никако не може једноставно поистоветити са разменом дипломатских нота са препорукама и предлозима да се успоставе дипломатски односи, па чак ни са разменом сталних дипломатских представника на бази реципроцитета. Изнад свега, то је планска и организована активност свих државних органа задужених за вођење спољне политике.¹¹⁵ Активност ових органа би требала бити континуирана и да представља организовано и планско испитивање политичких прилика, расположења и сврхе успостављања дипломатских односа. Наведено испитивање извршавају органи одлучивања преко комплетног државног система који је професионално окренут према иностранству, што су, у првом реду, одговарајуће дипломатске и обавештајне службе. Тек по свеобухватно обављеном испитивању релевантних чинилаца, по доношењу квалитетних процена и анализа позитивних и негативних реперкусија које решавање питања дипломатских односа носи, стварају се услови за доношење одговарајућих спољнополитичких одлука.

С тим у вези, успостављање војних дипломатских односа између две државе, по правилу, увек наступа након успостављања општих дипломатских односа. Наведени односи се успостављају и развијају у оквирима опште и посебне спољне политике државе, што значи да као такви имају и одређени дипломатски ексклузивитет. На пример, ако међу двема државама постоји обостран интерес успостављања сарадње из домена производња наоружања и војне опреме, оне то и могу остварити без успостављања сталних ВДП. Акредитовање сталних војних представника може уследити много касније, па чак се може десити и да се уопште не реализује. Наравно, у таквим случајевима, задатке међуармијске сарадње би реализовала одговарајућа привремена војнодипломатска тела. С тим у вези, војнодипломатска организација се може ангажовати према посебним одлукама војнополитичког руководства.

Општа пракса да отварање ВДП следи тек по отварању дипломатских представништава не би се могла прихватити и као начело, јер постоје и случајеви који су обрнути. У савременој међународној пракси је било случајева када су војнодипломатски односи, или одређени облици војнополитичке и војноекономске сарадње, претходили успостављању дипломатских односа између суверених држава. Таквих случајева је нарочито било у време оба светска рата.

¹¹⁵ О процесу доношења спољнополитичких одлука видети шире у: Вукадиновић Р., *Основе теорије вањске политике*, Центар за културну дјелатност, Загреб, 1981, стр. 83.

Савезничке војне мисије, формиране при штабовима национално-ослободилачких покрета или покрета отпора на територијама неких окупираних држава, практично су као такве претходиле формирању сталних дипломатских представништава. Дешавало се и да део особља војне мисије, по завршетку свог мандата, буде поново ангажован у саставу новоотвореног дипломатског представништва, а било је и појединих случајева да се шеф пређашње војне мисије акредитује у својству амбасадора, односно шефа новог дипломатског представништва.¹¹⁶

Поступак приликом успостављања војних дипломатских односа има различите прилазе и решења. Генерално посматрано, он се одвија на бази билатералних споразума држава које желе да успоставе те односе. Начини како се ти односи успостављају између пријатељских држава и држава где су та пријатељства мање изражена су различити. Они диктирају поступке владе и њених надлежних органа при успостављању тих односа. Међународно право је настојало да реши процедуралне проблеме успостављања односа и да регулише поступање државе пре, у току и после успостављања односа. Субјекти међународне заједнице су кроз историју настојали да изграде међународно-правне норме које ће регулисати односе између држава, предвидети и прецизирати органе који су овлашћени и стручни за вођење дипломатских послова. Међународно-правна основа дипломатских односа утемељена је на Бечкој конференцији о дипломатским односима из априла 1961. године, када је донета «Конвенција о дипломатским односима и имунитетима».¹¹⁷ Наведена конвенција имплицитно је предвидела поступак око успостављања дипломатских односа, који је на снази до данашњих дана.

У пракси, војнодипломатски односи између две државе практично заживљавају тек са слањем ВИ у дипломатско-конзуларна представништва (ДКП) и са почетком извршавања њихових функционалних задатака. Слању војних дипломата претходи обавезан технички процес нотификације, акредитације и добијања консантмана.

¹¹⁶ О природи савезничких војних мисија током Другог светског рата детаљније видети кроз историјски приказ улоге страних војних мисија у партизанском покрету: Зечевић М., *Војна дипломатија*, ВИНЦ, Београд, 1990, стр.188.-205.

¹¹⁷ Видети шире о наведеној конвенцији на интернет адреси: www.vienna.convention.at

Држава која има намеру или је донела јасну одлуку да успостави војнодипломатске односе са другом државом, дужна је да ту своју намеру или одлуку нотификује односној држави и да од ње затражи сагласност (одобрење) за отварање свог ВДП. По добијању такве сагласности, а уз вероватни реципрочан захтев државе која је даје, приступа се склапању међусобног споразума о паралелном отварању ВДП у метрополама обеју држава и обостраним правима и обавезама у вези са тим представништвима. Држава која акредитује ВИ у свом ВДП, обавезна је да нотификацију (обавештење) о томе достави држави код које се акредитује. Овај нотификациони документ се, након одговарајуће обраде и верификације у МСП државе пријема, преко протоколарне службе тог министарства, доставља на разматрање и оцену МО, односно органу државе пријема који је надлежан за обављање тих послова. Ако је држава пријема сагласна са тим да прихвати да акредитовано лице обавља дужност унутар ВДП државе која га акредитује, тада она, овој другој, доставља консантман (одобрење) да прихвата акредитацију (озваничење) именованог официра на дужност војног изасланика у ВДП .¹¹⁸

По добијању консантмана за акредитацију ВИ, матичне државе практикују да га пре упућивања на дужност у државу пријема за то адекватно припреме.¹¹⁹ Динамика тих припрема се разликује од државе до државе и начелно обухвата званично представљање ВИ код највиших војних званичника матичне државе, његово вишемесечно стручно усавршавање, као и његове индивидуалне припреме за само путовање. Индивидуалне припреме се превасходно односе на чланове уже породице ВИ, који са њим путују и који током његовог мандата планирају боравити у држави пријема.

2.2.2. Отварање војнодипломатског представништва

Приликом договора о успостављању дипломатских односа, две државе се обично истовремено усаглашавају и о отварању дипломатских представништава (амбасада). Уколико се то не учини тада, накнадно се постиже споразум о њиховом отварању. Најчешћи случај је да се представништва отварају истовремено у обе државе. Тамо где постоји интерес, отварањем дипломатских представништава отварају се и ВДП .

¹¹⁸ О томе видети шире: Митић М., *Дипломатија: делатност, организација, вештина и професија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр.32-35.

¹¹⁹ Видети међународна искуства на интернет адреси: www.dcaf.ch

Иначе, треба истаћи да се термин «војнодипломатско представништво» углавном користи у неформалној употреби, јер формално-правно нема статус самосталног дипломатског представништва. Другим речима, ВДП је интегрални део ДКП неке државе, без обзира на своју величину или евентуалну физичку издвојеност, а војни изасланици (војни аташеи) су акредитовани чланови дипломатског представништва.¹²⁰

Када једна држава акредитује свог дипломатског представника код друге државе, она то чини са намером да њен дипломатски представник најпре заступа и штити њене интересе. Међутим, дипломатски представник при обављању својих дипломатских функција мора подједнако водити рачуна да интереси државе код које је акредитован не буду угрожени или оштећени. Обе државе су, такође, обавезне да кроз упражњавање међусобних дипломатских односа не угрожавају интересе трећих држава, дакле, општи интерес међународне заједнице.

Заштита појединачних интереса држава и општег интереса међународне заједнице, обезбеђује се важећим нормама међународног права. Наведене норме подразумевају уживање јасно дефинисаних дипломатских привилегија и имунитета ДКП у држави пријема. Дипломатске привилегије и имунитети, који се односе на просторије и архиву, на рад и на лица дипломатске мисије, не праве никакву разлику у погледу карактера дипломатске мисије и важе подједнако за ДКП. Значи, дипломатске привилегије и имунитети се једнако односе на просторије, архиву и чланове ВДП. Оне ступају на снагу од оног тренутка када је војнодипломатски представник ступио на територију државе код које је акредитован, а престају по завршетку те функције, односно, до његовог повратка у матичну земљу.

У ужем смислу, синтагма војнодипломатско представништво једноставно значи војно изасланство. У почетку су војна изасланства често формирана као самосталне институције, ван састава амбасаде. Међутим, због економичности су све више стављана у физички састав амбасада, задржавајући у њима одређену аутономност, а војни изасланик је временом постао члан колегијума амбасаде и на месту специјалног саветника амбасадора.¹²¹

¹²⁰ О настанку појма „војни аташе“ видети: Здравковић М., *Функције војне дипломатије*, Војно дело, 1/2007, стр.91-93.

¹²¹ О раду колегијума једне америчке амбасаде видети чланак «A U.S. Embassy at Work» на адреси: www.state.gov/r/pa/ei/8710.htm, приступио 22. маја 2008. године, у 22.30 часова.

Службене просторије ВДП се данас најчешће налазе у оквиру објекта амбасаде, ређе у помоћном објекту у оквиру круга амбасаде, а врло ретко у издвојеном објекту изван круга амбасаде, тј. на другој локацији у метрополи државе пријема. Надлежности и одговорности амбасадора, које произилазе из његовог статуса и јурисдикције државе чијим ДКП руководи, протежу се и на чланове и објекте ВДП. Амбасадор је, начелно, одговоран за рад ВДП, за регуларност понашања и односа међу члановима ВДП, као и за односе припадника ВДП са органима државе домаћина. Међутим, између амбасадора и ВИ (шефа ВДП) нема јасно израженог односа субординације, какав иначе постоји између амбасадора и осталих чланова ДКП.¹²² Војног изасланика на дужност поставља и именује министар одбране (или шеф генералштаба) својом одлуком, како би представљао и заступао интересе МО и ОС своје земље. Он је у том погледу независтан у свом раду од остатка чланова ДКП.

Војни изасланик је редовно међу особљем амбасаде трећа или четврта личност по рангу или пресеансу. Он је у формалном смислу одговоран амбасадору, али је у функционалном, односно, стручно-оперативном смислу једино одговоран министру одбране, односно шефу ГШ ОС, или другом органу МО овлашћеном за послове вођења активности ВДП. Дакле, ВИ за организацију рада ВДП, за распоређивање послова и задатака, за начин и време извршавања оперативних функција и активности, не прима захтеве и задатке од амбасадора, нити га о таквим стварима нужно извештава. Овакав специфичан однос амбасадора и шефа ВДП не лишава их права и обавеза на сталне међусобне контакте, консултације и размену информација, ставова и мишљења од заједничког значаја за рад ДКП и ВДП.

Организација ВДП се разликује по државама и веома је променљива, а углавном је јасно детерминисана њиховим војнополитичким интересима и приоритетима. Крајем XIX и почетком XX века обликује се и установљава универзални, класични модел организације ВДП, који се заснива на критеријуму видовске структуре ОС и који начелно обухвата следеће органе:

1. војни изасланик који је најчешће високи официр КоВ и шеф ВДП;
2. поморски изасланик или помоћник ВИ за морнарицу, који је по правилу високи официр морнарице, истог или нижег чина;

¹²² О природи тог односа видети шире: Shea T., *Transforming Military Diplomacy*, Joint Force Quarterly, Internet, 10/09/2005, www.dtic.mil/doctrine/jel/jfq_pubs/toc38.pdf, p.2.

3. ваздухопловни изасланик или помоћник ВИ за ваздухопловство, који је по правилу високи официр ваздухопловства, истог или нижег чина;
4. секретар војног изасланства, који је по правилу нижи официр (ретко и подофицир) било ког вида ОС, али квалификованог за обављање административно-техничких послова;
5. шифрант војног изасланства, који је по правилу официр или подофицир рода везе, оспособљен за обављање шифрантских послова и опслуживање техничких уређаја везе војног изасланства;
6. потребан број одговарајућег помоћног особља (возачи, курири, кувари, конобари, хигијеничарке и сл.), који се обично регрутују из редова локалне заједнице земље пријема, а задужени су за извршавање послова за које су квалификовани.

Наведени модел организације ВДП постао је преовлађујући за већину савремених држава, али је за многе државе због недостатка финансија још увек остао недостижан узор. У периоду Хладног рата и међублоковског ривалства, велике силе су имале веома развијена ВДП на страним територијама, која су превасходно била у функцији обавештавања.¹²³ Наведени тренд се значајно променио завршетком наведеног периода, о чему ће у раду касније бити више речи. Карактеристично је, међутим, да су многе земље тзв. Трећег света биле принуђене да током Хладног рата прихвате и све до данас задрже модел организације ВДП, кога фактички чине ВИ, помоћник ВИ и секретар, или само ВИ и помоћник или чак само ВИ.

У постхладноратовском, савременом раздобљу, наступиле су крупне промене у структури система одбране и организацији ОС модерних држава. Ове промене, међутим, нису изазвале и радикално трансформисање наслеђених модела ВДП, мада су довеле до извесних модификација неких од елемената структуре ВДП, као што су: 1) установљавање ВИ, као шефа ВДП и овлашћеног представника министарства одбране и свих видова ОС своје земље, код државе пријема; 2) нова прерасподела функција и послова између изасланика одбране, војног изасланика (копнени вид), поморског изасланика, ваздухопловног изасланика и њихових помоћника, у складу са променама у структури ОС и интересима своје земље; 3) установљавање помоћника изасланика одбране за везу

¹²³ Огорец М., *Војно-дипломатска пракса*, Голден Маркетинг, Загреб, 2005, стр. 39.

са НАТО, односно са војном делегацијом при НАТО (ако су такви односи већ институционализовани); 4) пораст броја изасланика одбране или војних изасланика који су истовремено акредитовани у више држава, с тим што је његово седиште у једној држави; 5) успостављање војних изасланика са седиштем у сопственој земљи који могу бити акредитивани у једној или више држава; 6) опште смањење броја класичних ВДП на рачун повећања броја мултилатералних представништава при регионалним безбедносним савезима и 7) задржавање класичног модела организације ВДП код велике већине земаља тзв. Трећег света.

Поједине државе (Француска, Кина, Холандија, идр.) у новије време су у структуру својих ВДП увеле и функцију заменика ВИ. А неке државе су, попут САД, у склопу ВДП отвориле посебне канцеларије задужене за реализацију задатака билатералне војне сарадње (БВС).

2.2.3. Прекид војнодипломатских односа

Односи међу државама се манифестују у три дијаметрално различита процеса: сарадње, сукоба и индиферентности. Природу тих односа одређују спољнополитички интереси држава у међународним односима, чија ће се комплементарност или супростављеност најпре манифестовати кроз њихове дипломатске односе. У случају захлађења или погоршања односа између држава постоји низ начина којима се такво стање званично изражава.

Тим поводом, државе могу своје незадовољство изразити непостављањем новог шефа дипломатског представништва (након редовног одласка његовог претходника), дискретним повлачењем амбасадора на неко краће време, јавно привремено позивање амбасадора на консултације или директно због проблема у односима са државом код које се акредитује на краће или дуже време, демонстративно опозивање амбасадора, комбиновано или не са захтевом за повлачење амбасадора и друге државе, остављање представништва извесно време без дипломатског особља и на крају, затварањем дипломатске мисије. Све су то могући акти пре него што једна држава одлучи да учини и последњи акт, а то је званични прекид дипломатских односа. Прекид дипломатских односа је, по неписаном правилу, чин демонстрације незадовољства једне државе према другој и он делује узајамно, јер су у питању билатерални односи. Међутим, прекид односа се не мора нужно везивати за билатералне односе. На пример, резолуција СБ УН, у склопу које се налаже прекид дипломатских односа или редуковање дипломатског особља са неком државом, може бити обавезујућа за све чланице.

Промена стања у дипломатским односима међу двема државама не значи и престанак поштовања међународно-правних норми тих односа. У том смислу, Бечка конвенција о дипломатским односима предвидела је посебне одредбе у циљу заштите интереса државе са којом се прекидају односи, а такође и интереса њених држављана и правних лица, као и заштите имовине. Чланом 45. предвиђено је да ће у случају прекида дипломатских односа између две државе или ако нека мисија коначно или привремено буде опозвана, држава код које се акредитује бити дужна, чак и у случају оружаног сукоба, да поштује и штити просторије представништва, као и њену имовину и архиву. Исто тако, члан 44. предвиђа да држава код које се акредитује треба, чак и у случају оружаног сукоба, да пружи олакшице лицима која уживају привилегије и имунитете, као и члановима породица тих лица ма ког држављанства они били, да напусте територију у најкраћем могућем року.

Војнодипломатски односи се успостављају и развијају у склопу општих дипломатских односа, те се самим тиме погоршавају или прекидају према истим.¹²⁴ Уколико су ти односи билатерални и пријатељски, садржај рада војне дипломатије комплементаран је њима, а ако су уклопљени у мултилатералне односе између више држава, садржај рада ВДП укомпонован је у мултилатералне односе тих држава тако да поред националног добијају и наднационално обележје. Ако су дипломатски односи неразвијени или у фази погоршаног стања, тада су војнодипломатски односи сведени на минимум, или су прекинути. Међутим, активност војне дипломатије према тим земљама максимално је интензивирана на прикупљању тајних података о политичким догађајима у њима, њиховим ОС, припремама за вођење рата или одређеним политичким маневрима и потезима. Активности ВДП која су акредитована у суседним државама су појачаног интензитета и концентрично се усмеравају на оне суседне државе са којима нису успостављени дипломатски и војнодипломатски односи, и то првенствено на обавештајном плану, ради извршавања превентивних, одбрамбених или агресивних планова и задатака.

¹²⁴ Пример понашања војнодипломатског кора током агресије НАТО савеза на СРЈ из 1999. године, када су државе чланице наведеног савеза повукле своје дипломатске и војнодипломатске представнике из Београда, док су исти ти представници из Руске Федерације или Кине остали на својим радним местима. (Садржај из интервјуа са начелником Одељења за везу са страним војним представницима МО СРЈ, пуковник Милан Калчић, 2005, Београд)

Специфичност задатака војне дипломатије се огледа управо у њеном континуираном деловању у условима погоршања или прекида дипломатских односа. Задатак војнодипломатског обавештавања о стању у земљи акредитације је један од најважнијих задатака војне дипломатије и он се треба испунити у свим стањима дипломатских односа.¹²⁵ Што у пракси значи, правовремена обавештеност политичког и војног руководства матичне земље о претњама из спољашњег света мора бити континуирана и правовремена. Испуњавање оваквог задатка захтева потпуну флексибилност и прилагођавање ВДП на све измењене услове рада, што захтева одговарајућу стручну припремљеност и обученост војних дипломата. Јасно је да извршавање оваквих задатака захтева посебну методологију рада, која је још једна од специфичних обележја војне дипломатије.

2.2.4. Врсте војне дипломатије

Аутори који се баве проблематиком дипломатије обично ову делатност деле према различитим критеријумима, а нарочито, према оном критеријуму који тренутно задовољава прохтеве њихових истраживачких пројеката. Дипломатија се у домаћој и страниј литератури најчешће дели према специфичним подручјима рада (економска, културна, социјална, војна, полицијска итд.), према учесницима (билатерална и мултилатерална) или према начину рада (стална и повремена).

Већина аутора се слаже да се основна подела дипломатије базира на броју чланова потписница одређених аранжмана, те у том смислу разликујемо две основне врсте дипломатије: *билатералну* и *мултилатералну*. Међутим, има и оних који, уважавајући савремену дипломатску праксу, наведеној подели придружују још две врсте, *дипломатију на врху* и *шатл дипломатију*.¹²⁶

Не удубљујући се превише у анализу и класификацију врста дипломатије, за потребе овог рада ћемо укратко обрадити билатералну и мултилатералну дипломатију. Наиме, наведене врсте дипломатије су изведене на основу доминантних начина испољавања дипломатских акција држава у условима савремених међународних односа. Наравно, ово је груба подела која у савременом свету не одговара реалности услед свих промена које смо раније навели.

¹²⁵ Петровић С., *Дипломатски практикум*, Д.Т.А. Трејд, Београд, 2004, стр. 79.

¹²⁶ Митић М., *Дипломатија: делатност, организација, вештина и професија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 13.

2.2.4.1. Билатерална војна дипломатија

Билатерална дипломатија је најстарији начин упражњавања дипломатске праксе. С обзиром да она представља облик односа између две државе и да се манифестује кроз постојање и делатност сталних дипломатских представништава, њени почетци се везују управо за њихову појаву. Од настанка билатералне дипломатије па до данас за њу су карактеристична два временска периода, период тзв. „француске дипломатије“, који је био карактеристичан за њене почетке, и период „савремене дипломатије“, какав је карактеристичан данас.

Период од успостављања сталних дипломатских представништава па до њиховог чвршћег институционализовања у годинама након Првог светског рата је период преовлађујућег утицаја Француске на општи развој дипломатије. Управо због преовлађујућег француског утицаја на дипломатију, британски научник и дипломата Николсон (Harold Nicholson) први употребљава термин „француска дипломатија“, који је постао синоним за наведени период.¹²⁷ Основна обележја француске дипломатије су била континуитет у раду сталних дипломатских представништава, тајност, заживљавање дипломатског протокола и спора али коначна професионализација дипломатске службе.

Повећавањем броја држава у међународним односима, усложњавањем проблема који су се појављивали и са порастом хитности њиховог решавања, француски модел билатералне дипломатије је постао преспор и неадекватан за новонастале услове. Дотадашњи уобичајени дипломатски канали, односно, комуникација између влада посредовањем између сталних представништава, па и посебних изасланика, није била довољна. Оснивањем «Друштва народа» инаугурише се мултилатерална дипломатија, која ће у наредним годинама све више добијати на значају.

Савремена билатерална дипломатија добија своју форму у виду Бечких конвенција о дипломатским односима из 1961. године. Конвенције о дипломатским односима и имунитетима су практично кодификовале обичајно право у дипломатији, односно, објасниле су га и учврстиле, изнијансирале његов садржај и установиле у виду мултилатералног уговора.¹²⁸

¹²⁷ Више о томе: Berridge G., *Дипломација – теорија и пракса*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2004, стр. 98.

¹²⁸ Видети шире: www.vienna.conventions.org

Једно од веома важних подручја билатералних дипломатских односа је и војна сарадња, која се често узима као индикатор највећег степена развијености међудржавних односа. То није без основа, јер сарадња министарстава одбране, војних јединица, војних индустрија или војних школа, подразумева, захтева и подстиче не само изузетне политичке односе двају држава већ и развијене економске везе, комплементарност привреда, усклађивање индустријских стандарда, наставних програма и многих других параметара друштвеног развоја. Због тога, све државе настоје да по успостављању дипломатских односа успоставе и војнодипломатске односе. За ту сврху се у оквиру ДКП отварају адекватна ВДП, која се искључиво баве пословима из домена одбране и безбедности. Делокруг њихових послова је, такође, међународно-правно дефинисан поменутиим Бечким конвенцијама о дипломатским односима.

Пораст значаја мултилатералне дипломатије и чињеница да она захвата све више области међународних односа, дали су повода појединим ауторима да тврде како у задњих неколико деценија осетно слаби улога билатералне дипломатије.¹²⁹ Овакав тренд није заобишао ни војну дипломатију, где мултилатерална војна дипломатија до те мере потискује билатералну да је у неким земљама укида.¹³⁰ Ипак, искуствено се показало да само стално присуство војних представника једне државе у другој обезбеђује одвијање и унапређење војнодипломатских односа, а да се неке дипломатске функције и не могу замислити без ове врсте дипломатије (нарочито посматрање и извештавање). Управо билатерална војна дипломатија, као основни ешалон спољнополитичке делатности у области одбране и безбедности, доприноси остваривању свих других облика војнодипломатских активности. Само претходно ангажовање припадника ВДП на билатералном плану омогућава успешну реализацију садржаја мултилатералне или других облика дипломатије. Веома често министри одбране или начелници генералштабова свечано потписују и инаугуришу ставове и решења до којих је билатерална војна дипломатија дошла тек након месеци или година мукотрпног рада на постизању сагласности између двају страна. Стога, не треба сумњати да ће билатерална војна дипломатија и даље остати важна активност у остваривању војнодипломатских односа.

¹²⁹ У тим тврдњама се чак доводи у питање сврсисходност билатералне дипломатије, а њене дипломате упоређују са «техничким особљем» или «дежурним телефонистом». (Вукадиновић Р., *Дипломација и политика*, Политичка култура, Загреб, 2004, стр.92)

¹³⁰ Белгија је традиционалне билатералне војнодипломатске односе са земљама чланицама НАТО пакта надоместила отварањем канцеларије за везу у седишту НАТО. (Садржај из интервијуа са војним изаслаником Краљевине Белгије у Србији, мајор Vanden Steene, Београд, 2006)

2.2.4.2. Мултилатерална војна дипломатија

Већина аутора који се баве тематиком дипломатије сложиће се да је мултилатерална дипломатија феномен XX века. Иако њене корене можемо наћи још у дипломатији грчко-персијског света у IV веку пре нове ере или у првим европским конгресима у XVII веку, мултилатерална дипломатија свој прави замах и савремену димензију добија тек по окончању Другог светског рата. Наиме, формирањем војнополитичких блокова створени су предуслови за развој мултилатералне војне дипломатије какву данас познајемо.

Појавом ове врсте дипломатије дошло је до постепеног преузимања функција билатералне дипломатије и билатералних међународних уговора, али и измена суштинске улоге националне политике и законодавстава држава као субјеката међународних односа. Овакав утицај мултилатералне дипломатије одраз је тренда глобализације међународних односа, али и тежњи великих сила за доминацијом у њима. Мултилатералне конференције су постала идеална места за низ формалних и неформалних сусрета. Моћни посредници су их неретко организовали само да би под окриљем истих организовали билатералне преговоре. Тиме су конференције овог типа биле близу и далеко од очију јавности, а њихове одлуке су биле производ активности јавне и тајне дипломатије држава учесница.

Појавом међународних војних организација обликује се и савремена мултилатерална војна дипломатија. Прве такве организације се стварају у ери Хладног рата, када идеолошки супростављени блокови у циљу безбедности својих чланица формирају војне пактове. Тадашња војнодипломатска активност се одвијала међу државама унутар војних пактова, између самих пактова и између пактова и држава које су биле несврстане. Тада се по први пут у војнодипломатској пракси практикују конференције и састанци на којима су се решавала питања из области одбране и безбедности. У историји су остали забележени чувени преговори о разоружању између САД и СССР, који су својевремено заокупљивали пажњу светске јавности (познати су споразуми о разоружању САЛТ 1 и САЛТ 2).

Завршетком Хладног рата, НАТО је остао једина активна светска војна организација и као таква је морала пронаћи свој даљи правац развоја и одрживости. Евидентно је да се он састоји у његовом даљем ширењу и утицају на источну земљину хемисферу.

Државе које су чланице НАТО усмериле су своје војнодипломатске активности на креирање и реализацију његове безбедносне политике, а државе нечланице су сву своју енергију усмериле на успостављање и одржавање војнодипломатских односа са истим. Програми ПзМ или «Медитерански дијалог» представљају савремене облике мултилатералних дипломатских односа између НАТО и ОС других држава.¹³¹

2.3. Функције и задаци војне дипломатије

2.3.1. Функције војне дипломатије

Функције војне дипломатије су кроз историју биле изложене сталним променама. Развој функција војне дипломатије је био у складу са развојем функција опште дипломатије, али и саме војнодипломатске организације и праксе.

У литератури се може наћи доста покушаја одређивања појединачних функција дипломатије, али је за нас најприхватљивије њено одређење с тачке гледишта међународног права. Одређење функција дипломатије је нејцеловитије учињено у Бечкој конвенцији о дипломатским односима из 1961. године, која утврђује да се функције дипломатске мисије нарочито састоје у следећим активностима:

1. представљању државе која акредитује код државе код које се акредитује;
2. заштити у држави код које се акредитује интереса државе која акредитује и њених грађана у границама које дозвољава међународно јавно право;
3. преговарању с владом државе код које се акредитује;
4. обавештавању свим дозвољеним средствима о условима и развоју догађаја у држави код које се акредитује и подношењу извештаја о томе влади државе која акредитује;
5. унапређивању пријатељских односа и развијању привредних, културних и научних односа између државе која акредитује и државе код које се акредитује.

¹³¹ О природи тог односа видети шире: Огорец М., *Војно-дипломатски мултилатерализам*, војно-стручни часопис «Хрватски војник», број 170, Загреб, 2008, стр.33.

Набројане функције дипломатске мисије сигурно не исцрпљују листу могућих функција, али се може констатовати да скоро све представљају уобичајене и најпрактикованије дипломатске функције, признате и практиковане у међународним односима деценијама пре појаве наведене Бечке конвенције, која их је практично само кодификовала.

Војна дипломатија је саставни део опште дипломатије и своју делатност углавном реализује у склопу дипломатских мисија, уз њихову мању или већу подршку. Функције ВДП, начелно, не одступају много од основних задатака дипломатске мисије и прилагођене су делокругу војних послова, односно, војнодипломатским односима, као што је то у пракси случај и са другим специфичним подручјима дипломатије на пољу културе или економије.

2.3.1.1. Представљање оружаних снага у иностранству

Функција представљања из бечке конвенције о дипломатским односима јасно говори да се она односи на представљање државе која акредитује код државе код које се акредитује. Овај став би се могао пренети и на функцију ВДП, са акцентом и прецизирањем да оно представља ОС своје земље у држави код које је акредитовано.

Задаци представљања сопствених ОС код ОС државе пријема јесу најсенцијалнији. Активност везана за функцију представљања огледа се у постојању ВДП и одговарајућег броја војнодипломатског особља запосленог у њему, који су заједно репрезенти ОС. Овде се војни дипломата појављује као представник својих ОС, свога министра одбране, свога вида оружаних снага, што, напослетку, диктира сама његова акредитација.

Представљање највероватније представља прву и најстарију функцију дипломатске мисије, с тим што је она у првобитном облику, пре свега, значила представљање једног владара на двору другог владара. Отуда ова функција вуче значајне церемонијалне аспекте, који су везани за активности протоколарне природе и свакодневну репрезентацију. Како чланови ВДП редовно и свакодневно контактирају много шири круг органа, установа и личности и то у својству представника државе и њених оружаних снага која акредитује, то њихова функција представљања чини једну од најширих функција.

Поједини аутори функцију представљања виде у дводомном облику: кроз церемонијално и правно представљање. Ипак, функција представљања је суштински протоколарна и сматра се да војне дипломате највећи део својих послова обављају кроз извршавање низа протоколарних задатака. Представљање сопствених ОС почиње контактима са службеним представницима ОС земље пријема приликом чина акредитације, а наставља се официјелним или приватним сусретима и контактима, те присуствовањем на разним друштвеним активностима у организацији домаћина или других ДКП. Војне дипломате се нарочито ангажују током војних парада, помена, вежби и других војних свечаности, када представљају не само своје ОС него и државу (понекад мењају шефа дипломатске мисије у тим приликама).

Сматра се да су протоколарне активности најбитнија споредна ствар у дипломатији, то се оне често занемарују а њихова важност минимизира у односу на остале. Ипак, треба имати у виду да један војни дипломата у свакој ситуацији, укључујући и приватне активности, представља своју земљу, па је тиме његово несналажење у протоколарним нормама недопустиво. Пракса показује да се лични и углед државе најчешће кваре баналним стварима: непознавање протокола и бонтона; похлепност у приватном животу; арогантност и некомпетентност у контактима са саговорницима; непоштовање прописа земље пријема; неумереност у коришћењу привилегија и позивања на њих; лоши односи у оквиру ДКП или породици; неспремност на дијалог; одсуство захтеваних манира, непознавање културе и обичаја народа у земљи пријема. Стога је репрезентативност једна од битних ставки приликом избора војнодипломатског кадра, јер се сматра да ће војни дипломата кроз успешно лично представљање исто тако представити своје ОС и државу из које долази. Треба истаћи да функција представљања никад није засебна активност и да има смисла само ако се посматра заједно са осталима.

2.3.1.2. Заштита интереса оружаних снага и њених припадника

Један од главних разлога успостављања ДКП, односно ВДП, у некој земљи је заштита интереса државе и њених грађана. Дипломатске мисије се старају да се наведени интереси штите и да се у свакој прилици, када би ти интереси били на било који начин угрожени, правовремено посредује код надлежних органа државе пријема.

Дипломатска заштита је по својој суштини политичка заштита, јер као инструмент заштите подразумева политичку интервенцију представника једног суверенитета код највиших органа другог суверенитета, у случају нарушавања основа међусобних и међународних уговора и права. Та интервенција има широку лепезу и креће се од скретања пажње на проблем, разговора, преговарања, разних степена и видова протеста, до наговештаја реторзивних мера и прекидања дипломатских односа.¹³²

Интереси ОС могу бити угрожени на разне начине, од напада на њихову идеологију, политику, стратегију или ратну доктрину, политичке или војне званичнике, до непосредног угрожавања личних права и материјалних добара њених припадника на страниј територији. Природа угрожености интереса ОС у иностранству је веома променљива и ствар је нивоа свеукупних односа међу државама. Због тога ВДП обавља функцију заштите интереса у тесној сарадњи са ДКП, у мери у којој се односи на војни аспект, одбрану и припаднике оружаних снага. На тај начин, ВДП може бити овлашћено и да, кроз званичне разговоре са органима државе пријема, захтева предузимање потребних мера за уредно извршавање одређених билатералних споразума, као и да о спорним захтевима државе пријема извести надлежне органе своје земље.

2.3.1.3. Преговарање са представницима страних оружаних снага

Колико је преговарање важна функција у дипломатији можемо закључити из чињенице да се сама дипломатија поистовећује са преговарањем. С тим у вези, Вукадиновић истиче да је „за дипломату важно да преговара у свакој прилици о стварима о којима се да преговарати“.¹³³

Наравно, преговарање је окосница дипломатске делатности и обухвата разна питања из области међудржавних односа. Када је реч о преговарању мисли се шире од дипломатске функције и обично се разматра метод или начин обављања осталих дипломатских функција и активности. У сваком случају, то је и дипломатска функција која се обавља на различитим нивоима, те у складу са тим постоји више различитих нивоа и врста преговора у дипломатији.¹³⁴

¹³² Руска Федерација је због нелегалних активности службеника „Британског савета“ на њеној територији, током 2007. године, протерала неколико британских дипломата и убрзо се суочила са реципрочним одговором Велике Британије. (www.politika.co.yu/arhiva2007)

¹³³ Вукадиновић Р., *Политика и дипломатија*, Политичка култура, Загреб, 2004, стр.133.

¹³⁴ О преговарању као комуникацијском процесу видети шире: Иваниш Ж. и Субашић Д., *Безбедносно преговарање*, ФЦО, Београд, 2006, стр.80.

У том контексту се Бериџ (Geof Berridge) бави проблемом преговарања у дипломатији кроз призму комуникацијске револуције, где поставља питање: „Да ли стални дипломатски представник и даље задржава више од споредне улоге, чак и када политичка или географска близина погодује политичким лидерима и вишим државним званичницима да преузму примат у вођењу дипломатије“ ?¹³⁵ Он наведено питање закључује потврдно.

Преговарање због значајног проширења обима међудржавних односа (билатералних и мултилатералних) добија на значају, тако да се формирају посебне стручне делегације, организују састанци шефова држава, председника влада или састанци на министарским и другим високим нивоима, као и међународне конференције. Од дипломатских мисија се очекује да током вођења преговора прве пруже помоћ у формулисању одговарајућих предлога или сугестија око текста међународних уговора који треба да се закључе, а најчешће и у непосредном учешћу у преговорима између две државе. Такође, дипломатске мисије су те које припремају преговоре на „високом“ нивоу, док су потпуно овлашћене за вођење истих на „нижим“ нивоима. У разговорима на нижим нивоима акредитовани дипломата наступа у оквиру инструкција које је добио од своје владе или матичног министарства, разговара и труди се да преговоре доведе до постизања договора.

Преговарање са надлежним органима државе пријема о питањима сарадње у области одбране и другим питањима из домена војне сарадње представља класичну форму, али и смисао и сврху било које активности ВДП. Његова улога у функцији преговарања је различита, али увек формално и садржајно присутна. Основна улога ВДП у преговарању јесте да иницирају питања, области и тематике преговарања, да својој страни предоче расположење или нерасположење о појединим питањима која ће бити на дневном реду преговарања. Они су обично укључени у израду протокола преговарања и стално су у контакту са домаћином и са представницима сопствених ОС. Такође, представник ВДП је редовно у саставу сваке делегације или радне групе матичне државе, јер се од њега увек очекују корисна упутства и саопштења.

¹³⁵ Шире о наведеном питању у књизи: Berridge G., *Дипломација - теорија и пракса*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2004, стр. 111.

Представник ВДП треба да зна услове под којима ће се преговарати и евентуално како ће се преговори одвијати, на које проблеме се може наићи и како ће се они најлакше превазићи. Он, као познавалац прилика у сопственој земљи и земљи где је акредитован, једини је у могућности да направи објективна и перспективна предвиђања развоја преговора. Зато је саветодавни карактер представника ВДП члановима делегација и радних група уобичајен у војнодипломатској пракси. Може се закључити да је војни дипломата током преговора у својеврсној улози медијатора, учесника и саветника.

2.3.1.4. Обавештавање о страним оружаним снагама

Обавештавање је један од основних задатака сваке дипломатске мисије. Из поглавља о настанку војне дипломатије видели смо да је успостављање сталних дипломатских представништава било, између осталог, у интересу обавештавања држава о својим суседима и уопште о другим државама. Многи чак сматрају да се активна улога дипломатије концентрише управо око функције обавештавања.

Основна карактеристика функције обавештавања огледа се у нескривеној жељи једне државе да поседује што више података о другој држави. Дипломатски представници неке државе на служби у иностранству су, следно својој професионалној позицији, најупућенији у прилике које владају у некој страниој земљи и од њих се очекује највише на плану обавештавања. Упознати су са земљом у којој делују, њеним политичким и економским системом, проблемима и изазовима у њеном развоју. Они те податке прикупљају, разврставају, анализирају и шаљу централи у матичној држави. Све наведено нас лако може навести да изједначимо дипломатску функцију обавештавања са обавештајним радом. Ипак, треба правити јасну дистинкцију између дипломатске функције обавештавања и обавештајне делатности.

Обавештајна делатност подразумева сваку активност на прикупљању података и информација, без обзира да ли је та активност легална или илегална, односно да ли је усмерена на оне податке који су јавно доступни или пак оне који су посебно чувани.¹³⁶ Дипломатско обавештавање подразумева прикупљање података о условима и развоју државе пријема искључиво законом допуштеним средствима, односно, на начин који то прописи државе пријема не забрањују.

¹³⁶ Бајагић М., *Шпијунажа у 21. веку*, Савремени обавештајно-безбедносни системи, Book&Marso, Београд, 2008.

Дипломатско обавештавање има двосмерни карактер, јер дипломатски представници поред тога што прикупљају обавештења врше и обавештавање званичних органа државе пријема о појединим активностима од значаја за дипломатске односе двају држава. То се реализује кроз контакте са органима и институцијама државе пријема, грађанима, невладиним организацијама, дипломатским кором, иступањем у медијима и друго. Обавештавање је функција војне дипломатије због које су официри на дипломатској служби у страним државама добили епитет шпијуна. Истина, поједине историјске чињенице указују на шпијунско деловање, али и савремена пракса појединих војних дипломата, дају повода за такво етикетирање. Међутим, таква пракса је данас врло ретка и практично се мало примењује у савременим војнодипломатским односима. Основни разлог томе је транспарентност свих демократски контролисаних ОС.¹³⁷ Већина ОС данас редовно извештава акредитоване ВДП о својим активностима путем меродавних тела МО и ГШ, организује им присуство војним вежбама, посете јединицама и институцијама система одбране, брифинге са водећим личностима ОС и сличне активности. Државе ретко примењују илегалне методе прикупљања података и не желе ризиковати углед земље коју представљају. Наравно, углед државе је у труским временима мање битнији од прикупљеног податка, који евентуално може одлучити исход неког спора међу државама.

Обавештавање надлежних органа МО и ОС своје земље о стању и развоју система одбране, организацији, битним карактеристикама ОС, и свим другим безбедносним интересима, циљевима и проблемима државе пријема је за војне дипломате један од најважнијих задатака. Они такође могу имати за обавезу да исте или нешто измењене задатке извршавају у односу на трећу државу, која може бити суседна или географски близу држави пријема. Наравно, ВДП у погледу обавештавања нису свемогућа и често постављени им задаци превазилазе њихове могућности. Стога су за извршавање функције обавештавања веома битна усмеравања централе на конкретне објекте интересовања (институције, објекте, појаве и личности чије праћење може имати посебан значај у војним односима). За успешну реализацију задатака обавештавања најпресуднија је личност војног дипломате, његова способност и оспособљеност за рад у условима бројних обавеза које се намећу у држави пријема.

¹³⁷ Процене америчке ЦИА указују на чињеницу да се у демократским друштвима релативно мало информација налази у тзв. тајним сферама, док је у недемократским земљама та бројка двоструко већа и износи 10-20 процената укупних информација. (Вукадиновић Р., *Политика и дипломатија*, Политичка култура, Загреб, 2004, стр.130.)

2.3.1.5. Унапређење пријатељских односа и развијање војне сарадње

Унапређење пријатељских односа је функција дипломатије која се највише развила у послехладноратовском периоду. Као веома доминантна функција, непосредно зависи од ефективног остваривања свих осталих функција, мада је и сама кључни предуслов за њихово несметано и успешно извршавање. У том погледу, функција унапређења пријатељских односа и развијања војне сарадње је данас једна од носећих функција војнодипломатске делатности.¹³⁸

Квалитет дипломатских односа међу државама често се мери на основу достигнутог степена поверења, разумевања и укупне сарадње на политичком, економском, војном и сваком другом плану међу њима. Војна сарадња је, у том смислу, индикатор највишег степена развијености међудржавних односа. Западни аутори на пољу дипломатије истичу како је „прва дужност дипломатског представништва да представи политику своје државе, а то конкретно може захтевати да се дипломата каткад понаша и непријатељски“.¹³⁹ Сложићемо се са цитираном констатацијом, уз напомену да се већина држава превасходно одлучује на промовисање спољне политике кроз развијање пријатељских односа. Оштрој реторици се прибегава само онда када су односи међу државама толико нарушени да више не важе добри дипломатски манири. Само дипломатија, која је претходним радом успела успоставити пријатељске односе са другима, може успети да у тешким временима са лакоћом пренесе неугодне поруке другима и настави унапређење пријатељских односа.

Може се рећи да се војна дипломатија, по питању унапређења и развијање односа између државе слања и државе пријема, уклапа у целокупну активност дипломатске мисије. Основна функција сваког војног дипломате је, у том смислу, да делује као активна спона министарстава одбране своје и државе пријема. Унапређење пријатељских односа између двају министарстава се одвија управо преко развијања међународне војне сарадње. Улога војне дипломатије у међународној сарадњи огледа се, пре свега, у чињеници да она треба да буде њен главни иницијатор или покретач.

¹³⁸ Наведена функција је у потпуности сагласна са либералним замислима сарадње у безбедности, које су данас актуелне у међународним односима.

¹³⁹ Примери непријатељског понашања дипломата су описани у књизи: Berridge G., *Дипломација - теорија и пракса*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2004, стр. 110.

Међународна војна сарадња се реализује на основу политике одбране једне државе, која је комплементарна са циљевима безбедносне и укупне спољне политике. Стога, војна дипломатија се ставља у функцију међународне сарадње и развијања пријатељских односа према смерницама МО. Нарочито се ангажује на припреми и потписивању споразума билатералне и мултилатералне војне сарадње са другим државама и организацијама.¹⁴⁰ Улога ВДП је незамењива на операционализацији тих споразума, посебно код креирања и реализовања годишњих и средњерочних планова војне сарадње. Наиме, војни дипломата најбоље познаје и прати ситуацију у ОС државе пријема и у могућности је да најбоље процени и предложи интересантна подручја војне сарадње од обостраног интереса. Ангажовање војне дипломатије је значајно и при реализацији таквих планова, када се она активно укључује у организацију посета делегација и радних група, усавршавање и увежбавање својих припадника, примопредају донација, купопродају НВО и друго.

Управо ће због ових задатака, као и због других из његовог домена, квалитетно ВДП поштовати локалне обичаје, обележавати важне локалне догађаје и укључити се у што шире друштвене активности државе пријема. Том приликом ће се користити свим дозвољеним начинима да позитивном пропагандом представи војну политику своје државе.

2.3.2. Задаци војне дипломатије

Претходно наведене функције војне дипломатије се у пракси реализују у оквиру дефинисане спољне политике државе, политике одбране као њеног интегралног дела и билатералних дипломатских односа са другим државама (успостављених војнодипломатских односа). Конкретније, реализује се велики број задатака на пољу одбране и безбедности, чије садржаје дефинише највише војнополитичко руководство државе и на основу чијих инструкција се усмерава рад читаве војнодипломатске организације. Овај рад не претендује да поброји све такве задатке, али ће се у њему посветити пажња основним задацима једног ВДП.

Све делатности једног ВДП се, условно, могу поделити на задатке који се тежишно реализују кроз активности обавештајне, стручно-функционалне и репрезентативно-протоколарне природе. Наведене активности ВДП чине суштину рада војних дипломата у страним државама и њих ћемо детаљније обрадити.

¹⁴⁰ Перић М., *Прва линија одбране*, Одбрана, Београд, издање за 01. децембар 2006, стр.8-11.

2.3.2.1. Задаци обавештајног карактера

Општа безбедносна улога војне дипломатије у држави је заштита и остварење њених националних интереса на спољнополитичком плану, односно, допринос њеној спољној безбедности. Њена посебна безбедносна улога би, у том смислу, била обезбеђење информација и искустава за развој система безбедности, али и његово афирмисање у међународним оквирима, као система који је способан да обезбеди сигурност и економски просперитет својим грађанима. Обе наведене улоге се реализују кроз извршавање функција и задатака војне дипломатије, које, да би потпуно биле сврсисходне, као крајњи продукт морају имати поуздану и правовремену информацију о свим питањима значајним за безбедност матичне државе. Државно и војно руководство у сваком моменту мора бити правовремено подржано са потребним информацијама, анализама и проценама ради доношење целисходних одлука у вођењу државне политике. Тиме се продуктивност рада сваког ВДП огледа у броју квалитетних информација, на чије се прикупљање, обраду и њихово обликовање у садржајан извештај усмерава највећи део радног времена и енергије. Стога за већину активности ВДП можемо рећи да су мање или више обавештајног карактера.

Прикупљање информација, њихова обрада и достављање корисницима на даљу употребу је класичан обавештајни процес, карактеристичан за рад савремених обавештајних служби, који је на одговарајући начин примењен и практикован у војнодипломатској пракси.¹⁴¹ У том смислу, рад ВДП на прикупљању информација је у складу са основним начелима организације и методологије рада савремених обавештајних служби. Због тога савремену војнодипломатску праксу једнако детерминишу захтеви и задаци за обавештајну подршку одлука политичких и војних руководства. Припадници ВДП се у извршавању обавештајних задатака користе различитим методама и средствима, а у зависности од постављених задатака, материјалних могућности која су им на располагању и свеукупних околности средине у којој делују.

Већ је поменуто да се задаци прикупљања обавештајних података у савременој војнодипломатској пракси извршавају искључиво на легитиман начин. Међутим, такође је истакнуто да је линија између легитимног и нелегитимног начина рада у дипломатији веома танка. Да ли ће рад ВДП у некој земљи бити окарактерисан као легитиман или нелегитиман, зависиће, пре свега, од тога да ли

¹⁴¹ Делић М., *Обавештајна делатност*, МУП Републике Србије, Београд, 1996, стр.45.

оно у раду поштује међународно прихваћене принципе и законе, али и од наклоности земље домаћина. У сваком случају, ВДП се на задацима обавештајног карактера (прикупљања информација) може ангажовати на пожељан/легитиман или непожељан/нелегитиман начин.

Легитимне активности на прикупљању информација су, донекле, уоквирене Бечком конвенцијом о дипломатским односима, али су, најпре, регулисане позитивним законским прописима и обичајима земље домаћина. Битну улогу у одређивању легитимности рада ВДП игра и политичка наклоност земље домаћина, која ће, у случају добро развијених билатералних односа, много шире тумачити појам легитимности и толерисати већину одступања у раду.

Многе државе под легитимним начинима прикупљања информација подразумевају оне активности чланова ВДП, које су међународним и њеним унутрашњим законодавствима дозвољене, а то су углавном следеће:

1. праћење и анализа средстава јавног информисања и стручне публицистике;
2. присуство на организованим активностима за војнодипломатски кор;
3. самосталне посете војним јединицама и установама;
4. службени и неформални разговори са представницима ОС и другим органима државне управе земље домаћина и
5. контакти са осталим припадницима војнодипломатског кора.¹⁴²

С тим у вези, ниједна држава не може толерисати недолично понашање страних дипломата, а посебно њихово субверзивно деловање на својој територији.

Међутим, нелегитимни начини прикупљања информација свакако су алтернатива легитимним начинима у таквом раду. Војнодипломатски представници их примењују обично онда када су исцрпили све доступне легалне начине, а у циљу извршавања хитних и важних обавештајних задатака. То обично подразумева њихово ангажовање мимо уобичајених норми дипломатског понашања, али и, по потреби, активно деловање на изградњи илегалне обавештајне мреже.¹⁴³

¹⁴² Виђење према: Огорец М., *Војно-дипломатска пракса*, Голден Маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2005, стр.109.

¹⁴³ Савић А. и Бајагић М., *Улога обавештајне активности у спољној политици*, Наука - безбедност - полиција, Vol. VIII, No.1, 2003, стр.17-50.

С тим у вези, постоје одређене активности у раду ДКП које већина држава пријема, благо речено, не гледа са симпатијама и не толерише њихово одвијање на сопственој територији. Најчешће се ради о следећим активностима:

1. ненајављено путовање по територији државе пријема;
2. тајно осматрање војних објеката и активности;
3. контакти са дисидентима и опозиционим структурама;
4. кретање у субсоцијалним структурама друштва;
5. куповина информација од грађана државе пријема;
6. прављење илегалне информативне мреже у држави пријема и сл.¹⁴⁴

Нарочито непожељне (нелегитимне) активности припадника ВДП на прикупљању информација се сматрају оне које би готово свака држава окарактерисала као непријатељске. Такве активности су успостављање илегалне обавештајне мреже и врбовање грађана државе пријема, куповање информација о њеним тајнама, организовање субверзивних и других непријатељских радњи. Ангажовање припадника ВДП на оваквим активностима је крајњи метод, који се примењује на територији државе пријема и претпоставља затегнуте дипломатске односе, непријатељске намере једне према другој, непосредну угроженост њихових националних интереса и друго. Таквим активностима се ризикује углед сопствене државе, због чега се ангажовање припадника ВДП у њима данас ретко примењује. Делатност ВДП је углавном аналитичког и организационог карактера, те су војне дипломате, следно томе, пре свега одлични аналитичари и организатори прикупљања информација легитимним методама.

2.3.2.2. Стручно-функционални задаци

Ангажовање на пословима међународне војне сарадње (МВС) и пословима организационо-административне природе чини, поред прикупљања информација обавештајног карактера, суштину стручно-функционалних задатака сваког ВДП.

Тенденције даљег развоја војне дипломатије су окренуте управо ка развоју МВС, посебно у виду регионалне војне сарадње и односа са суседима, транспарентности војног фактора и демократске контроле система безбедности, што овим задацима даје посебну важност.

¹⁴⁴ Набројане активности преузете из књиге: Огорец М., *Војно-дипломатска пракса*, Голден Маркетинг, Загреб, 2005, стр.128.

С тим у вези, развијање МВС се сматра једним од деликатнијих питања укупних билатералних односа међу државама и обично се остварује са оним државама, са којима је претходно успостављена сарадња на другим подручјима или са државама блиских политичких интереса и циљева. Активности ВДП су тиме усмерене на развијање билатералне војне сарадње (БВС), убрзавање реализације њених садржаја, њено проширивање, развијање и тражење модалитета савладавања евентуалних препрека у комуникацији. Конкретније, најзаступљеније активности ВДП на плану БВС код већине држава су:

1. учествовање у изради планова БВС;
2. службена комуникација са телима државе пријема;
3. учествовање у организацији и реализацији службених посета;
4. помоћ и посредовање у реализацији војно-техничке сарадње и др.¹⁴⁵

Билатерална војна сарадња се планира и реализује у склопу успостављених војнодипломатских односа међу државама. Планирање и реализација активности БВС је код већине држава у домену одговарајућих тела њихових министарстава одбране или генералштаба ОС (посебни сектори, дирекције, управе или службе за МВС). Планирање БВС се, начелно, врши унапред за наредну календарску годину и обухвата конкретне планове и програме сарадње, којима се дефинишу њен обим, заједнички интереси и потребна материјално-финансијска средства за реализацију. Приликом наведеног планирања веома је битна сарадња горе наведених тела, односно координација њихових активности посредством акредитованих ВДП.

Основна улога ВДП приликом израде планова БВС састоји се у припреми предлога о корисним подручјима војне сарадње, техничкој помоћи током усаглашавања или потписивања одговарајућих споразума БВС, те на праћењу и учествовању у њиховој реализацији. Сугестије ВДП се нарочито очекују у фази припреме предлога о садржајима МВС, јер су они најкомпетентнији да процене подручја МВС у интересу двају држава. Исто тако, у фази усаглашавања садржаја МВС, они су активни учесници истих као чланови преговарачких делегација или официри за везу преко којих се врше измене и корекције. Понекад је лични углед и утицај припадника ВДП довољна гаранција за страну државу да прихвати предлог плана МВС или да га можда допуни додатним захтевима.

¹⁴⁵ Подела преузета из књиге: Огорец М., *Војно-дипломатска пракса*, Голден Маркетинг - Техничка књига, Загреб, 2005, стр.140.

По потписивању међудржавних планова МВС, припадници ВДП се даље ангажују на активностима усвојених планова и програма, тако што их изнова непосредно припремају, учествују у њиховој реализацији и том приликом настоје омогућити потпуно остварење зацртаних интереса сопствених ОС.

Активности ВДП приликом израде планова и реализације садржаја БВС, као и све остале њихове активности, незамисливе су без успостављања службене комуникације са званичним органима државе пријема. Комуникација ВДП са званичним органима државе пријема се, у складу са војнодипломатском праксом, остварује преко канцеларије за везу са страним војним представницима МО, путем размене дипломатских нота или непосредним преговорима.¹⁴⁶ Како савремена дипломатија прати техничко-технолошке могућности, тако је и актуелна службена комуникација знатно олакшана и веома интензивна. Слање службених факсова или електронске поште доста је убрзало и унапредило одређене сегменте дипломатског комуницирања, али је имало за последицу дистанцирање саговорника (у нашем случају ВДП и МО државе пријема). С тим у вези, већина ВДП настоји избећи поменути комуникацијски проблем и кроз непосредне преговоре иницирати одређена питања, подручја или тему која их интересује, те настоји решити потенцијалне проблеме.

Организација службених посета је практично немогућа без активног учешћа ВДП у њиховом договарању и реализацији. Приликом организације службених посета ВДП се посебно ангажује на њиховој припреми, која подразумева договор тока целокупне посете са органима државе пријема у стручно-протоколарном смислу.

У стручном погледу, то подразумева усаглашавање нивоа посете, састава делегација на преговорима, тема и циља преговора, а у протоколарном, дефинисање програма посете, времена доласка и одласка делегације, церемоније њеног дочека, резервацију смештаја и осмишљавање садржаја осталих активности (посете разним културно-историјским знаменитостима, куртоазни приједи, посебан програм за супруге исл.).

¹⁴⁶ Дипломатска нота је формални облик комуникације у дипломатији (у пракси се често назива „вербална нота“, иако се увек предаје у писаној форми), којом се држави пријема или другом ДКП предочавају одређене чињенице или шаљу поруке. Нотом се могу пренети или затражити информације или ставови по одређеним питањима, предложити текст међународног споразума и прихватити такав предлог. (Ник С., *Дипломација*, Методе и технике, Загреб, 1997, стр. 146)

Свакако најважнији део службене посете су званични преговори из домена билатералних војнодипломатских односа. Преговори су, у крајњем, основни разлог организације службених посета и на њихов успех у великој мери утиче адекватна претходна припрема ВДП, али и самих чланова делегације. Треба истаћи да је припадник ВДП, по правилу, члан службене делегације матичне државе у чијој је пратњи током трајања њене посете. У том смислу, целокупно ВДП је својеврсна саветодавна, техничка и логистичка подршка званичној делегацији матичне државе, те јој помаже у вођењу преговора, решавању административних и свих других послова који се током њеног боравка могу појавити (вођење службеног записника током посете, решавање виза и пасоша, евентуалног лекарског збрињавања чланова делегације и др.).

Битан сегмент војне сарадње међу државама је трговина наоружањем и војном опремом, која се реализује у оквиру одговарајућих споразума и уговора о војнотехничкој сарадњи.¹⁴⁷ Овај вид војне сарадње је најделикатнији чинилац у садржају свеукупних односа међу државама. Осим велике финансијске добити, која се добија од продаје наоружања и војне опреме, много је важнији политички утицај који држава извозник остварује на државу купца, намећући се тиме као његов стратешки партнер, који неретко то партнерство може касније условљавати разним погодностима за своје економске или политичке интересе.

Улога ВДП на пољу војнотехничке сарадње се огледа у његовој посредничкој улози, која, у том смислу, може бити двојака. Припадници ВДП ће, ако матична држава има развијену војну индустрију, настојати да кроз позитивну пропаганду заинтересују државу пријема за куповину њиховог наоружања и опреме, док ће у супротном или по потреби, водити прелиминарне преговоре са њеним органима у циљу испитивања могућности за закључивање одређених војнотехничких споразума.

Они су, такође, задужени да ослушкују државу пријема, њене поруке, сугестије и спремност за закључивање споразума из домена војнотехничке сарадње, нарочито ако је предмет трговине оно наоружање и војна опрема чија је продаја или трансфер под стриктном међународном контролом или евентуалним ембаргом. Исто тако, купопродаја наоружања и војне опреме је питање којим се директно задире у туђе интересе, како у интересе оних чије се такво пословање

¹⁴⁷ Војнотехничка кооперација у развоју наоружања и војне опреме је нарочито изражена у технолошко и материјално захтевнијим сферама, као, на пример, у развоју млазног авиона за потребе више европских држава. (авион типа „Eurofighter“)

тима угрожава, тако и оних који у томе виде одређену претњу. Опет, након потписивања конкретних уговора о купопродаји, ВДП се даље ангажује на праћењу њихове реализације, пре свега у погледу претходно описане организације службених посета (организује потоњи долазак, смештај и боравак војнотехничких комисија, прати евентуално школовање и оспособљавање својих припадника у држави пријема, решава техничка питања везана за транспорт наоружања и војне опреме и слично).

2.3.2.3. Репрезентативно-протоколарни задаци

Како је представљање једна од основних функција ВДП, тиме су активности репрезентативно-протоколарног карактера од посебног значаја у њиховом раду. Репрезентативно-протоколарне активности се одвијају свакодневно, у одређеном континуитету, према важећем и устаљеном протоколу државе пријема. Наизглед небитне и периферне обавезе које се намећу у раду ВДП (присуство или организовање свечаности, вечера, коктела, пријема, излета и других сличних друштвених активности), нису само привилегија или пука разонода припадника ВДП и њихових породица, чије испуњавање или неиспуњавање зависи од њихове добре воље и тренутног расположења, него саставни део посла и радних обавеза. То су заправо војнодипломатски задаци који су обавезни у животу и раду војних дипломата, као и њихових породица.

Извршавање репрезентативно-протоколарних активности узима доста времена у професионалном и приватном животу припадника ВДП, а понекад захтева од њих немерљива одрицања. Тим поводом је потребно нагласити веома битну улогу супружника у реализацији наведених активности.¹⁴⁸ Супружници нису тек пасивни пратиоци припадника ВДП током реализације репрезентативно-протоколарних активности, већ активни учесници тих активности.

Због тога, супружници пролазе посебну обуку у матичним државама и једнако се припремају за војнодипломатску службу, углавном, управо за извршавање репрезентативно-протоколарних активности. Основа успешне реализације репрезентативно-протоколарних активности је одлично познавање и примена правила лепог понашања. Поред тих, условно речено необавезујућих норми правила понашања, веома је битно и одлично познавање обавезујућих и строго захтеваних норми понашања.

¹⁴⁸ Више о улози супружника у дипломатији: Глишић В., *Бонтон и Протокол - Практикум о лепог понашању*, Министарство одбране РС, Београд, 2007, стр.155-170.

Познавање норми дипломатске писмене и усмене комуникације; познавање и поштовање пресеанса; правила одевања и понашања на церемонијалним активностима; начина организовања и присуства протоколарним догађајима; слања или примања поклона, честитки и позивница; само су неке од обавезујућих норми које могу олакшати или отежати рад сваком припаднику ВДП.

Већина војних дипломата често истиче како су већи део времена током своје дипломатске каријере провели обављајући протоколарне задатке и како су они практично полазна основа за успешно реализовање свих осталих задатака. Лични углед у земљи пријема је истовремено и углед своје земље или ОС. Извршавање свих претходно наведених војнодипломатских функција и задатака захтева строгу селекцију, избор и специјално школовање кадрова за војну дипломатију. Због тога је, у безбедносном и сваком другом смислу, веома битан избор и адекватна припрема кадрова за војнодипломатску службу.¹⁴⁹

2.4. Војнодипломатска организација

Војну дипломатију је, понављамо, немогуће посматрати ван контекста опште дипломатије из које је она настала и са којом је крајње комплементарна. Развој дипломатије је уско повезан са успостављањем и развојем међународних односа, у којима се она наметнула као основна делатност преко које држава покушава утицати на њихову динамику. С обзиром на тесну везу између међународних политичких односа као тоталитета и дипломатије као средства којим држава остварује своје циљеве и интересе у међународним оквирима, дипломатија која данас делује у знатној мери одражава дух свог времена и прати све оне промене које настају у међународној заједници.

Промене које утичу на међународне односе су бројне и непрестано се надовезују једна на другу. Томе је свакако значајно допринела својеврсна комуникацијска револуција и општи трендови у свету након периода Хладног рата. Институционализација савременог живота довела је до тога да више не постоји друштвено подручје које нема своју међународну димензију. Контакти међу субјектима међународних односа постају све бројнији, њихове димензије су све разноврсније, а све то заједно је утицало и на потребу развијања још већег броја дипломатских представништава и дипломата различитог профила.¹⁵⁰

¹⁴⁹ О избору дипломатских кадрова видети шире: www.dcaf.ch

¹⁵⁰ О пролиферацији дипломатских циљева и задатака опширније видети у књизи: Вукадиновић Р., *Политика и дипломација*, Политичка култура, Загреб, 2004, стр. 153-184.

Имајући у виду наведене промене, савремена дипломатија обухвата субјекте који планирају, организују и реализују дипломатске активности државе. Ти субјекти представљају дипломатску институцију државе и они у дипломатију, осим организације, избора и школовања кадрова, уносе и вештину којом се користе у остваривању својих циљева и извршавања функционалних задатака. Аналогно томе, савремену војну дипломатију чине одговарајући субјекти, организација рада кадрова.¹⁵¹ У том погледу треба истаћи да је, сходно променама у међународним односима, војнодипломатска организација сваке државе понаособ другачија и подложна променама њене унутрашње структуре. У даљем раду ћемо дати начелан увид у једну такву организацију.

2.4.1. Управљање војном дипломатијом

Државе у развоју сопственог система одбране и ОС теже да се ослоне пре свега на сопствене људске и материјалне ресурсе, како би задржале одређени степен аутономности при опремању, припреми и употреби својих ОС. Упоредо са ослонцем на властите ресурсе, државе истовремено настоје да успоставе и унапреде разноврсне облике међусобног савезништва или војне сарадње и тиме фактички обезбеде стабилнији развој свог система одбране и ОС, али и њихово прилагођавање савременим безбедносним изазовима и потребама. Отуда је сасвим природан интерес и одговорност највиших органа власти сваке државе (шефа државе, владе и парламента), за садржаје војнодипломатских односа.

Обим и карактер дипломатских надлежности највиших органа власти државе зависе од облика владавине (монархија или република), карактера друштвеног система (демократија, аутократија, и тд.) и карактера политичког система (скупштински, председнички, конвентски и тд.). Наведене надлежности су обично утврђене уставом, а могу бити прецизиране другим законима којима се уређују области дипломатских односа, одбране и ОС, као и војнодипломатских односа.¹⁵² Савремена дипломатска пракса указује на постојање различитог степена надлежности код председника државе, председника владе или парламента. Међутим, без обзира на степен наведене надлежности, њихове дипломатске функције се условно говорећи могу класификовати у две међусобно комплементарне групе: протоколарне функције и управно-контролне функције.

¹⁵¹ Детаљније о савременој војној дипломатији у магистарском раду: Дамјановић Д., *Војна дипломатија у функцији безбедности државе*, Факултет безбедности, 2008.

¹⁵² Пример извршне надлежности шефа државе видети према француском председничком систему на адреси: www.elysee.fr/elyseeorg.fr

На основу компаративних искустава, може се утврдити да протоколарне функције државних органа обухватају мноштво разноврсних послова и активности на пољу дипломатског представљања у земљи и иностранству. Њихове управно-контролне функције су по свом значењу свакако сложеније и далекосежније, а тичу се доношења политичких одлука, законске регулативе и смерница за реализацију дипломатских односа са другим државама, али и контроле њиховог спровођења.

Свакако најзначајнија државна институција за реализовање функција и задатака војне дипломатије је МО, које најчешће има извршне и оперативне функције управљања војнодипломатском организацијом. Министарство одбране је обично ресор владе који је овлашћен за извршавање утврђене политике одбране земље и употребе ОС. С тим у вези, МО је одговорно највишим државним органима за обављање извршно-оперативних и унутрашњих управно-контролних функција, тачније, за извршавање свих послова и активности везаних за планирање, организовање, непосредно руковођење и надзор војнодипломатских односа са иностранством. Поред ових послова, у надлежности МО су и послови из делокруга протоколарне функције, које оно обавља уз подршку за то специјализованих органа војнодипломатског протокола и репрезентативних састава из редова ОС (почасна јединица, оркестар, одговарајућа моторна возила и почасба оруђа и слично).

Министарство одбране за обављање функција из своје надлежности располаже стручним органима, односно, посебним организацијским јединицама задуженим за извршавање појединих или групе сродних послова и задатака из домена војнодипломатских односа. Искуства из војнодипломатске праксе говоре да су то најчешће војнообавештајне службе, потом одговарајуће организацијске јединице задужене за питања политике одбране и међународне војне сарадње, издвојене канцеларије за везу са акредитованим страним војним представницима и служба војнодипломатског протокола.

Војнообавештајна служба (агенција, управа или дирекција) традиционално је најодговорнији стручни орган управљања војном дипломатијом, чији су послови из домена извршно-оперативних и делимично управно-контролних функција.¹⁵³ Наиме, наведена служба је углавном одговорна за израду обавештајних информација, процена и анализа за потребе надлежних државних

¹⁵³ Петковић М., *ВОС и УДБА нису исто*, Златни пресек, Београд, 2005, стр.95-97.

органа; за непосредне стручне припреме кадра пре њиховог упућивања на војнодипломатске дужности и за непосредно усмеравање и координацију рада ВДП у иностранству. Такође, она може бити надлежна и за обављање других послова и задатака везаних за планирање и организовање организације ВДП, за школовање и избор војнодипломатског кадра и друге сличне активности.

Организацијске јединице МО задужене за питања политике одбране су најодговорније за планирање и спровођење МВС. Тим пословима се најчешће баве управе за међународну војну сарадњу које су, пре свега, надлежне за извршавање управно-извршних функција али и значајног дела послова из домена извршно-оперативне, па и протоколарне функције. У надлежности ове управе су питања планирања, организовања и координације МВС; активности у оквиру међународних одбрамбено-безбедносних организација; стручна усавшавања и школовања кадрова у иностранству; иницирање, усаглашавање и закључивање међународних споразума и конвенција; утврђивање предлога организације и систематизације (структуре) ВДП; утврђивање критеријума за избор официра и цивилних лица за упућивање на војнодипломатске дужности; утврђивање војнодипломатског протокола и обезбеђивање других услова за рад страних ВДП; планирање и организовање преговора о међуармијској, војноекономској и научно-техничкој сарадњи у области одбране; праћење остваривања планова свих видова војне сарадње са другим државама; планирање и организовање службених и свечаних пријема, коктела и других протоколарних активности за стране војне представнике и чланове ВДК; планирање и расподела одобрених буџетских средстава за потребе војнодипломатских активности итд.

Код неких држава се у структури МО, поред наведених, могу наћи и друге организацијске јединице у чијем се делокругу налази неко од специфичних и посебно осетљивих подручја или аспеката војнодипломатских односа и војне сарадње са другим државама. На пример, то је обично случај по питању увоза и извоза оружја, реализације мултинационалних програма и пројеката у производњи наоружања, истраживања и развоја програма шифарских система, праћења и контроле спровођења међународних или регионалних споразума о смањењу ОС и наоружања или већ нека слична, од посебног значаја за одбрану и безбедност земље. За извршавање оваквих, често конспиративних послова и задатака, при МО се формирају специјализоване установе, које у зависности од природе ангажовања могу бити сталног или привременог карактера.

Већина држава, која на својој територији има страна ВДП, у оквиру МО има засебне организацијске целине задужене за контакте са акредитованим страним војним представницима. Називи тих организацијских целина су различити од државе до државе, али је у војнодипломатској пракси за њих уобичајен назив „канцеларије за везу са страним војним представницима“.¹⁵⁴ Основна улога наведене канцеларије огледа се у остваривању функционалне везе између званичних органа државе пријема и страних војних представника (СВП). Односно, сва службена комуникација ВДП са државом пријема мора ићи преко ове канцеларије или бар уз њено знање. У пракси, служба војног дипломате у некој држави почиње и завршава се посредством канцеларије за везу, а доста задатака током мандата решава управо уз њену помоћ. Основни послови канцеларије за везу су углавном следећи: организација и координација поступака акредитације СВП; организација и реализација представљања СВП; решавање њихових службених захтева, питања и потреба; организација и реализација посета СВП јединицама и организацијским целинама МО и ГШ; организација и реализација званичних сусрета и састанака и друго.

Активности ВДК у држави пријема се реализују према општеприхваћеним правилима дипломатског понашања, односно према војнодипломатском протоколу.¹⁵⁵ Војнодипломатским протоколом се, за страно ВДП и његово особље, обезбеђује адекватан третман, прерогативи, привилегије и имунитети, на које они имају право по бечким конвенцијама, позитивним прописима и пракси државе пријема, као и несметано вршење функција и послова за које су акредитовани. То је случај и код реализације садржаја МВС, када је неопходно протоколарно обезбедити различите догађаје у земљи и иностранству, који се реализују према плановима БВС или сарадње са међународним организацијама.

2.4.2. Војнодипломатска тела

Већ смо истакли да је појава сталних војнодипломатских представника означила настанак војне дипломатије. Првобитна војна дипломатија је била персонализована у личности ВИ, да би се са усложњавањем задатака и обавеза развила у својеврстан војнодипломатски апарат.

¹⁵⁴ Британски пример: «The Foreign Liaison Staff» се налази у Одељењу за одбрамбену дипломатију Централног штаба МО Велике Британије и представља основну «контакт-тачку» између МО и СВП акредитованих у Лондону. Има шест припадника и бави се искључиво пословима који се односе на ВДК (не решава послове из домена БВС).

¹⁵⁵ Шире о војнодипломатском протоколу: Ђокић С., *Протокол у министарству одбране и Војсци Србије – Опхођење у рукавицама*, лист «Одбрана», Београд, издање од 15.05.2008. године, стр. 56.

Са порастом обима послова, војнодипломатски апарат се континуирано модернизовао и проширивао. Због тога данас има савременију организациону структуру, већи број нових војнодипломатских тела и следно томе сложенију структуру у односу на првобитна ВДП.

Савремена војна дипломатија се реализује путем сталних и привремених војнодипломатских тела, која се састоје од војнодипломатских, војностручних и помоћних органа. Многе земље су због економичности извршиле спајање надлежности појединих органа, али тако да војнодипломатски органи могу извршавати део задатака из надлежности помоћних органа, док помоћни органи ни у ком случају не могу обављати задатке из делокруга војнодипломатских и војностручних органа, осим техничких и административних послова. Такође, евидентно је да се део задатака војне дипломатије данас све више реализује преко министарстава других ресора, научно-истраживачких установа из области међународних односа, појединаца или посебних група из састава одговарајућих међународних владиних или невладиних организација.

Променама у стратегијском окружењу након Хладног рата и јачањем свести о значају развоја војнополитичких односа, стална војнодипломатска тела су константно модернизована и у организационом смислу проширивана. Њихова улога је издиференцирана према доминантним областима које заступају. Стална војнодипломатска тела су данас углавном заступљена у следећем облику: војнодипломатска представништва, војноекономска представништва, војне мисије, војне комисије и војне инспекције контроле наоружања.¹⁵⁶ Међу њима су свакако најзначајнија ВДП, који су практично институционална основа и модел за креирање других војнодипломатских тела.

Привремена војнодипломатска тела, иако привременог карактера, имају значајну улогу у успостављању, одржавању и унапређењу војнодипломатских односа. Историјски гледано, привремена дипломатска тела су претходила успостављању сталних дипломатских представништава, а данас имају нешто другачију улогу. Она су данас претежно заступљена у следећем виду: војне делегације које предводе највиши војни руководиоци; војне мисије привременог карактера; војни посматрачи и верификационе мисије; мировне мисије; војни саветници једне при министарству одбране друге земље; војни инструктори;

¹⁵⁶ Подела преузета са предавања: Опачић М., *Војнодипломатска тела*, Дипломатска академија МСП РС, Београд, 2005, стр.7.

ратни бродови и војне школе приликом посета у иностранству; специјалистичке студије, симпозијуми, конференције и разни семинари; као и билатералне и мултилатералне војне вежбе.¹⁵⁷ Досадашња пракса показује да су привремена војнодипломатска тела у експанзији и да је такав тренд директна последица најновијих замисли сарадње у безбедности.

2.4.3. Војнодипломатски кадрови

Избор и припрема кандидата за потребе војнодипломатске службе је један од најважнијих предуслова за њено успешно функционисање и даљу изградњу. Извршавање претходно помињаних војнодипломатских функција и задатака захтева високо обучен и надасве професионалан кадар. Одмах на почетку се намеће питање: Које то особине војни дипломата мора имати да би испунио све захтеве војнодипломатске службе?

Поједини аутори, када уопште говоре о војним дипломатама, истичу како је њихова појава у свету дипломатије својеврстан хибрид у међународним односима, како је израз тежње за милитаризацијом међународних односа.¹⁵⁸ Други их сматрају делом дипломатама, делом војницима, делом извиђачима и, како су поједини наводили, не потпуно добродошлим. Савремена схватања их, коначно, виде као саветнике шефова дипломатских представништава за војна питања и као најпозваније стручњаке за војнодипломатске односе.

Без обзира на различита схватања о војним дипломатама постоји начелан консензус по питању основних особина које они морају поседовати, да би успешно обављали своје дипломатске дужности. Већина аутора на пољу дипломатије, када наводи основне особине које један дипломата мора поседовати, позива се на класична дела о дипломатији, која подразумевају да сваки дипломата мора поседовати „ум који добро запажа и снагу интелектуалне пенетрације која ће му омогућити да продре до мисли других људи“.¹⁵⁹ Листа особина коју сваки дипломата треба имати је по многим ауторима небројива, али се подразумева да код њега мора бити заступљена широка образованост, комуникативност и јасност у изражавању, уљудност и добри манири, познавање обичаја и менталитета државе пријема, одлична самоконтрола, проницљивост, знање страних језика и сл.

¹⁵⁷ Исто, стр.2.

¹⁵⁸ Виђење према: Shea T., *Transforming military diplomacy*, Joint Force Quarterly, Internet revue, 10/09/2005, www.jfq.org/pub, p.2.

¹⁵⁹ Вукадиновић Р., *Политика и дипломација*, Политичка култура, Загреб, 2004, стр. 154-155.

Природа посла војнодипломатског представника подразумева да они морају поседовати и друге особине, боље рећи способности, и то обавештајне, стручне и протоколарне. Војног дипломату додатно мора одликовати одлична способност запажања, стрпљивост, рационалност, аналитичност и веома високе организацијске способности. Од војних дипломата се очекује и да одлично познају функционисање војне организације, употребу страног наоружања и војне опреме, методологију обавештајног рада, основне војне вештине, специфичну церемонију војног протокола и др. Због свега наведеног, за војнодипломатску службу се бирају искуснија професионална војна лица, која су у досадашњој каријери била на одговорнијим дужностима. За дужност шефа ВДП се обично бирају виши официри (обично чина пуковника), док се за дужности помоћника шефа ВДП бирају нижи официри (обично чина мајор-потпуковник). Наравно, при одређивању структуре и ранга ВДП води се рачуна о политичким мотивима према држави пријема, па се у државе од утицаја обично шаљу најискуснији кадрови.

По избору кадра, исти је потребно припремити за упућивање на службу у ВДП, што захтева њихово специјализовано школовање и обуку. Школовање војнодипломатског кадра је карактеристично за сваку државу понаособ, јер је засновано на њиховим досадашњим војнодипломатским искуствима и циљевима употребе војнодипломатске организације.

Кандидати за војнодипломатску службу се у већини држава бирају из редова припадника ОС, путем конкурса или на основу одговарајуће интерне кадровске политике надлежних органа МО, односно, њихових војнообавештајних служби.¹⁶⁰ Поједине државе, сходно ухораној војнодипломатској пракси у избору кандидата, најчешће примењују комбинацију наведених модела. На који начин ће се вршити избор кандидата за војнодипломатску службу зависи нарочито од политичког система државе, као и дефинисане друштвене улоге и структуре њених ОС. Начелно, систем конкурисања је карактеристичан за ОС у демократски уређеним државама, док је модел заснован на интерној кадровској политици углавном карактеристичан за ОС у идеолошко-политички конципираним државама, што опет не мора бити правило.

¹⁶⁰ Отворен конкурс за дипломатску службу оружаних снага САД (тзв. Foreign Area Officers) може се наћи на интернет адреси: www.fao.org

Конкурси су најчешћи модел за избор кандидата за војнодипломатску службу у свету. Њих обично расписују одговарајући органи МО, а у односу на начин на који су расписани они могу бити јавни или интерни. Сваки конкурс те врсте подразумева постојање одређених општих и посебних услова, које сви потенцијални кандидати и чланови њихових породица морају испунити да би били изабрани. Расписивање конкурса за избор кандидата подразумева и постојање одређених административних и извршних тела која га спроводе, које оформљује надлежни орган МО или ГШ.

Већина држава, под општим условима за избор потенцијалних кандидата за војнодипломатску службу подразумева следеће критеријуме: кандидат мора имати држављанство државе која га бира; мора бити психофизички здрав и способан за извршење функционалних дужности; да је ожењен (удата) и мора водити породицу са собом; да је достојан репрезент војске и државе коју заступа; да поседује одговарајуће социјалне и моралне квалитете; да је одговарајуће старосне доби; да поседује вербалне, писмене, адаптивне и друге способности.

Посебни услови који се постављају пред потенцијалне кандидате извиру из специфичности војног позива, као и самог садржаја задатака војне дипломатије. Они су карактеристични за сваку државу понаособ и свака држава их детерминише на основу сопствених искустава из војнодипломатске праксе. Тако се у посебним условима подразумева да кандидати морају имати одређена војностручна искуства, да су током професионалне каријере обављали одређене командне дужности, да имају искуства у раду на обавештајним пословима, да поседују поједина административна искуства, да имају неко звање са цивилног школовања, да говоре стране језике и сл. Такође, постоје и услови за породицу кандидата (супружника), који су донекле компатибилни са условима кандидата.

Избор кандидата врши се искључиво на добровољној основи и, по правилу, из састава ОС или војнообавештајне службе. Управо из тих редова се образују одговарајућа тела у виду стручних комисија, које треба да распишу конкурс, спроведу изборни поступак у виду прикупљања пријава, тестирања и селекције кандидата. Начелно, кандидати који формално задовоље постављене услове конкурса, упућују се на даља тестирања и провере. Психолошка тестирања, тестови знања из појединих војних и невојних области, само су неки од тестова који ће направити додатну селекцију и избор кандидата учинити квалитетнијим.

Треба нагласити да је најважнији и коначни тест у селекцији кандидата заправо његова безбедносна провера, коју спроводе надлежни органи служби безбедности државе. Кандидати који су успешно прошли сва тестирања и селекције упућују се на вишемесечне припреме.

Савремена војнодипломатска пракса се у погледу школовања и припреме кандидата прилагођава времену у коме живимо. Наиме, потенцијални кандидати за војнодипломатску службу основно образовање морају стећи у одговарајућим војним школама или цивилним факултетима, искуство и практично војно знање током рада у јединицама и установама МО и ГШ, док се школовање за војну дипломатију реализује у специјализованим установама искључиво као интерно специјалистичко усавршавање. У последње време, војнодипломатски кадар се може усавршавати и на одговарајућим институцијама страних ОС, а према унапред утврђеним плановима БВС.

Специјалистичко усавршавање за војнодипломатску службу има за циљ оспособљавање кандидата за успешно обављање свих војнодипломатских функција и задатака. Концепција усавршавања зависи од државе до државе и разликује се у трајању школовања, предметима који се изучавају, те специфичним наставним садржајима. С тим у вези, школовање војних дипломата траје од неколико месеци до неколико година, а програм и наставни садржаји су променљивог карактера и током школовања се прилагођавају актуелним државним потребама и процесима у међународним односима.

Начелно, тежиште у обуци војних дипломата се у већини држава ставља на учење страних језика, обуци у политици одбране, безбедности, обавештајном раду, протоколу, познавању структуре страних ОС, процедура у контроли наоружања, специјализованом информатичком тренингу, културолошкој обуци и прилагођавању за боравак у држави код које се акредитује.¹⁶¹

¹⁶¹ О начину обуке војних дипломата шире на: www.dcaf.ch/defencediplomacy/background

3. ПОЈАВА И РАЗВОЈ КОНЦЕПТА ОДБРАМБЕНЕ ДИПЛОМАТИЈЕ

3.1. Појава концепта одбрамбене дипломатије

3.1.1. Дипломатија у свету који се мења

У првом поглављу смо указали на глобалне трендове који су наметнути у међународним односима по завршетку Хладног рата. Имајући наведене трендове у виду потребно је додатно указати на то какав су они утицај имали на дипломатију и ОС савремених држава, како би схватили околности које су довеле до генерисања концепта одбрамбене дипломатије.

Завршетак Хладног рата се, у контексту утицаја на развој дипломатије, може упоредити са вестфалијским миром и променама које је наведени догађај изазвао у међународним односима.¹⁶² Наведене промене су биле сличне по величини територије које су са њима биле обухваћене (читава Централна и Источна Европа, европски део бившег СССР и Трансазијски регион), великом броју људи којих су се директно тичале, кратком периоду у којем су се одиграле (око три године), великом броју држава које су биле обухваћене, изузетној друштвеној енергији која је била ослобођена и крупним политичким заокретима који су потом уследили. Кулминација наведених заокрета је била појава и потом политичко признавање нових, углавном мањих држава на политичкој карти Европе. Националне државе су тада поново потврдиле своју незамењиву улогу у међународним односима, али су се неки аспекти из дипломатске праксе ипак значајно изменили.

Пролиферација међународних организација, конвенција и споразума је присутна у међународним односима од Другог светског рата. Међутим, тренд глобализације је све то додатно убрзао и уједно подстакао појаву нових субјеката, те интензивирао њихове дипломатске активности на свим нивоима. Комплексност савремених међународних односа појачала је потребу држава да приоритетизују билатералне односе према њиховој важности и да уједно рационализују своје спољнополитичке акције. Наведено је за дипломатију као делатност свакако значило постављање нових захтева и задатака које је требало испунити, али и изазова у виду прилагођавања новим међународним околностима.

¹⁶² Виђење наведеног утицаја из интервјуа са председавајућим тзв. «Групе за реформу одбране» (Defense Reform Group), господином Френком Боландом (Frank Boland), Београд, 2006.

3.1.1.1. Утицај међународних организација и споразума

Суверенитет савремених држава је данас озбиљно подривен. Наведено је последица развоја међународних организација као што су УН, ЕУ или СТО, те нових међународних конвенција и споразума. Можда најбољи пример за то је вољна предаја дела државног суверенитета кроз чланство у ЕУ, где државе чланице кроз потписане споразуме (на пример на пољу трговинске политике и пољопривреде), предају суверенитет Европској комисији (ЕК) која делује према договореном мандату држава чланица.¹⁶³

3.1.1.2. Утицај глобализације

Процес глобализације је глобални тренд, који је као такав понајвише обликовао савремене међународне односе. Уска дефиниција глобализације би била да она представља «процес путем кога се финансијском и инвестиционом тржишту омогућава да послује интернационално, највећим делом као резултат тржишне дерегулације и унапређених комуникација».¹⁶⁴ Међутим, уопштено гледано, глобализација данас представља шири, интеграциони процес, који утиче на све аспекте људских активности.

Глобализација је додала комплексност дипломатским активностима. Она је довела до веће међузависности између држава, како су се роба, услуге, капитал, рад, знање и информације кретали нарастајуће брзо и слободно широм света. Уз то, проток информација и комуникационе технологије убрзале су дијалог између држава, доносећи оно што је споља ближе кући и стварајући глобално село.

Како смо већ раније истицали, традиционалне границе између домаћих и међународних питања су скоро избледеле. Данас се готово све институције неке владе морају бавити међународним аспектима својих активности. С друге стране, министарства спољних послова и одбране, као владине институције које углавном имају ексклузивно право репрезентовања државе у међународним пословима, сада сво време морају водити рачуна о осетљивости својих активности према унутрашњој политичкој сцени, те морају разумети и блиско сарађивати са колегама из других владиних агенција или институција. Њихов заједнички, интегрални приступ у спољној политици се просто подразумева.

¹⁶³ Видети шире: <http://europa.eu>

¹⁶⁴ Више о овом виђењу видети на: www.fco.gov.uk

3.1.1.3. Нови учесници у дипломатији

Данас су у добро организованим државама скоро све институције владе, укључујући чак и неке невладине организације (НВО), укључене у вођење међународних послова и реализацију дефинисане спољне политике. Ту се посебно мисли на мултинационалне корпорације, трговачка удружења, синдикате, академију наука, академску заједницу, медије, невладин сектор, дијаспору и наравно јавност. Сваки од поменутих субјеката је потенцијална заинтересована страна, коју треба узети у обзир приликом креирања спољне политике и њене реализације кроз различите дипломатске активности. Министарства спољних послова и одбране нису више једини владини канали за контакте у спољном свету, али морају бити њихови координатори и нарасе суштински уредници.

Друге владине институције у том смислу виде мрежу министарстава спољних послова и одбране у свету у контексту вредности коју могу додати својим приоритетима у раду. Наведена министарства за неофицијелне субјекте морају радити више како би стекли кредибилитет и створили одређену вредност. Неки субјекти су, попут пословних удружења, академија наука, научне заједнице или медија, навикли да послују посредством државне дипломатске мреже. Други, попут НВО, могу у томе бити мање искусни и могу понекад имати негативна предубеђења која их спутавају да успоставе такву сарадњу. Дијаспора је у многим државама данас све важнији субјекат у контексту вођења ширих дипломатских активности, где се често користи као мост за успостављање поверења и сарадње међу државама.

Имајући наведено у виду то је пред министарства одбране и спољних послова постављен озбиљан изазов, да подстичу допринос заинтересованих субјеката у вођењу дипломатских активности, да искористе расположиве могућности и евентуално пронађу решења за проблеме глобализованог света, без угрожавања своје примарне улоге координатора у тим покушајима.

Осим горе наведених заинтересованих субјеката, данас су обични грађани све више заинтересовани за спољне послове и дипломатију, нарочито за конзуларне услуге или ангажовање ОС изван граница државе. Ипак, јавност често под утицајем медија фокусира своју пажњу на селективна питања, грубо их апсорбује и може имати искривљен доживљај реалности.

Овакав концепт сарадње ширег круга учесника није потпуно прихваћен у дипломатској пракси савремених држава, нити су свугде државне институције довољно развијене да га реализују. Међутим, партиципација јавности се свугде развија на универзалан начин. Транзиционе државе Источне и Централне Европе су у том смислу најбољи примери њеног брзог учења, где је тежиште стављено на јавну дипломатију и њене главне активности.¹⁶⁵

3.1.1.4. Дипломатија и унутрашња политика

Повећано укључивање горе наведених учесника је донекле изоловало дипломатију од унутрашње политике. Због тога се постављају бројна питања надлежним министарствима и њиховим дипломатским службама: они морају размотрити скоро исти спектар чинилаца код куће као што то обично чине за иностранство, морају остати укључени у осетљиве унутрашње политичке токове и више су изложени притиску јавног мњења (у степену који варира од државе до државе). Надлежна министарства су тиме приморана за вођење јавне дипломатије.

3.1.1.5. Приоритетизација билатералних односа

Државе данас од своје дипломатске службе захтевају да уради више са чак мање ресурса. Због овога је потреба за приоритетизацијом веома важна. Наведена приоритетизација се начелно огледа у подели страних држава према приоритету билатералних односа, што на примеру британског министарства спољних послова значи поделу на три категорије: унутрашњи круг, активни партнери и сиве зоне.¹⁶⁶

Унутрашњи круг обухвата ону групу страних држава којима британска влада даје највиши дипломатски приоритет и са којима интензивно гаји односе. Он се састоји од суседа, држава са којима се деле блиске историјске, етничке или друге везе, великих сила, антагонистичких држава (актуелне или потенцијалне).¹⁶⁷ У унутрашњи круг се шаљу највештије и најискусније дипломате. Ако се којим случајем појави проблем у некој од држава унутрашњег круга, њему се тренутно придаје највећа пажња праћена интензивнијим дипломатским активностима. Често се у тим случајевима покрећу посебни механизми на високом нивоу, како би се изгладили дипломатски односи. Такви механизми су често надгледани изван министарстава спољних послова и одбране, уз укључивање шефова влада и њиховог особља са поменутиим министарствима као координаторима.

¹⁶⁵ <http://www.NATO.org/PublicDiplomacyDepartment>

¹⁶⁶ <http://www.gov.uk/foreign-commonwealth-office>

¹⁶⁷ Антагонистичке државе су за британску владу оне државе за које је процењено да могу угрозити виталне националне интересе Велике Британије у свету.

Примери приоритетизације билатералних односа су активности лидера Француске и Немачке, који имају билатералне сусрете по неколико пута током године, као и лидера Велике Британије и Француске.¹⁶⁸

Активни партнери су оне стране државе са којима британска влада одржава уобичајене дипломатске односе, без посебних мера или споразума. Односи са тим државама су обично одређени економским интересима, на основу којих се државе посебно приоритетизују. На пример, британско министарство спољних послова је током 2007. године пребацило тежиште својих дипломатских активности са подручја ЕУ ка развојним економијама држава БРИК.

Сиве зоне се односе на делимично запостављене или издвојене регионе. Наведене зоне у дипломатији подразумевају све оне државе са којима су успостављени дипломатски односи и са којима су размењене дипломатске мисије, али је ниво међусобних односа веома низак. Велика Британија, на пример, може имати мале дипломатске мисије у таквим државама у склопу своје флексибилне, глобалне мреже, или може успоставити дипломатске мисије за ограничен период као својеврстан одговор на појаву неке кризне ситуације.

Дипломатске мисије у сивим зонама су често вођене амбасадорима, који се у њима ангажују само једном. Оне могу дати допринос за остварење једног или два циља у глобалној дипломатској мрежи неке државе, или другим неким иницијативама у име партнерских држава са којима се блиско сарађује. У неким случајевима се не отварају дипломатске мисије на резидентној основи и државе се покривају на нерезидентној основи из суседних држава или региона. Поново британски пример, где њихова амбасада у Гани на нерезидентној основи заступа интересе британске владе у Буркини Фасо, Нигеру, Тогоу и Обали Слоноваче.¹⁶⁹

3.1.1.6. Потреба за флексибилношћу у приоритетизацији

Приоритетизација не представља вољно игнорисање било које државе. Нека држава може изненада постати приоритетна са развојем догађаја или ако постане предмет националних интереса. Најбољи примери за то су државе Централне Азије, које су након терористичког напада на САД (11/09) постале веома важне због терористичке претње или добијања потребних гласова у СБ УН за војну интервенцију у Ираку.

¹⁶⁸ Све учесталији билатерални сусрети на високом нивоу, нарочито великих сила, постали су тренд савремене дипломатске праксе.

¹⁶⁹ Видети шире на: www.fco.gov.uk

У таквим условима, билатерална дипломатија је ангажована на постизању циљева у мултилатералном контексту унутар УН, ЕУ, НАТО или других међународних организација, или на неким међународним конференцијама. Она се тада информисе о позицијама државе или организације пријема, обавештава исту о позицијама своје владе и потом је убеђује како би задобила подршку.

Стална мисија у УН може бити добро место за билатералне контакте са представницима државама у којима тренутно не постоје стална дипломатска представништва. Слично томе, значајни билатерални контакти се одржавају на маргинама разних међународних и регионалних конференција, које у последње време све више, поред шатл дипломатије, добијају на значају.

3.1.1.7. Актуелни задаци у билатералној дипломатији

Сталне промене у међународним односима утичу на то да се дипломатски задаци често редефинишу. Актуелна дипломатска листа задатака коју прописује британско министарство спољних послова укључује:¹⁷⁰

- спољну сарадњу,
- утицај,
- преговарање,
- извештавање и
- пружање услуга.

Спољна сарадња подразумева заједничко ангажовање са институцијама или појединцима који нису део владе. Овакав вид сарадње је суштински услед присуства нових учесника у међународним пословима, која би требала бити култивисана, у иностранству или код куће. Различитост људи који у овом виду сарадње могу бити ангажовани поставља нове изазове пред дипломатију.

Дипломате нису саме по себи ангажоване у култивисању сарадње са невладиним сектором, него настоје остварити утицај кроз промоцију идеја или вредности. Важност остварења утицаја и промоције је растао како је дипломатија морала да се прошири изван спољне политике на економију, културу, медије и друге секторе друштвеног живота.

¹⁷⁰ Исто.

Преговарање је традиционални задатак дипломатије, који је као такав остао њена витална функција у веома динамичним међународним односима. То је посебно изражено у кризним ситуацијама, чије се решење увек тражи прво кроз преговарачки процес.

Такође, извештавање представља још једну од традиционалних функција дипломатије, а креће се од описивања одређених активности или догађаја, до њихових предвиђања, давања савета и прослеђивања информативних сазнања свим заинтересованим кориснима државне управе.

Пружање услуга обухвата конзуларне услуге, визе, комерцијалне послове, као и локалне контакте са јавношћу, из којих се види да су то делови дипломатских мисија који су најближи држави пријема и својим грађанима који бораве у иностранству.

3.1.2. Изазови реформе система одбране у Европи

Промене у међународним односима и посебно друштвене промене у савременим државама које су њима подстакнуте имале су велики утицај на ОС. Крај Хладног рата, демократизација бивших комунистичких држава, процеси проширења НАТО и ЕУ, потом глобални рат против тероризма, утицали су на корените реформске промене система одбране у Европи. Томе је значајно допринео интерни социјални фактор европских држава. Под овим се мисли на нарастајући плурализам и индивидуализам унутар друштава европских држава, повећана специјализација и професионализација различитих друштвених улога, а посебно промена система вредности код већине европских народа, нарочито код њихове млађе популације.

С тим у вези, уочено је неколико типичних трендова трансформације ОС у Европи након Хладног рата:¹⁷¹

- професионализација – стварање професионалних војних састава, на добровољној основи, уз достизање високих професионалних стандарда;
- промена функционалности – ОС већине држава су у прошлости биле фокусиране на одбрану националних територија, док су данас усмерене на извршавање нетрадиционалних војних мисија, као што су мировне операције, хуманитарне интервенције и кризни менаџмент;

¹⁷¹ Edmunds T. and Malešič M., *The Challenge of Defense Transformation in Europe*, p. 32, IOS Press, Ljubljana, 2005.

- интернационализација мисија – данашње војне мисије су доминантно реализоване у мултинационалном контексту;
- нарастајућа војна легитимизација – популаризација оружаних снага је посебан тренд широм Европе, а нарочито у бившим комунистичким државама. Ипак овај тренд се није позитивно одразио на степен регрутовања нових припадника;
- одбијање приступању оружаним снагама – ОС су се у током процеса професионализације суочиле са конкуренцијом на тржишту рада у виду других институција и предузећа која су такође у потрази за високо квалификованим кадром. Млади и образовани људи нису били вољни да се запосле у ОС;
- разочаравајућа социјална улога оружаних снага – такође гледано на последицама професионализације, млади људи не успевају да се социјализују са ОС и потпуно их доживљавају као затворене системе;
- комплексна природа цивилно-војних односа – ОС су све више упућене на сарадњу са цивилним сектором, нарочито на пољу стручне обуке, коришћења људства и пружања услуга.

Набројани трендови су изазвали друге промене унутар система одбране: структурно и културно преклапање цивилне и војне сфере, смањење осећаја различитости унутар самих ОС према њиховим видовима, чиновима или улози, као и интернационализацију војних снага. Ту су такође неки специфични и атипични изазови војне реформе са којима су се све ОС суочиле, нарочито у државама Западне Европе: шира интеграција националних мањина у војску, равноправност полова, питање хомосексуалаца, интеграција различитих раса, као и повећана цивилна улога унутар система одбране.

У сваком случају, реформа система одбране у Европи се тицала измењене улоге ОС и њених мисија у савременим међународним односима према следећим активностима:¹⁷²

- одбрана националне територије;
- експедиционо ратовање;
- подршка мировним операцијама и хуманитарним интервенцијама;

¹⁷² Исто.

- одбрамбена дипломатија;
- пружање помоћи на унутрашњем плану;
- унутрашња безбедност.

3.1.2.1. Одбрана националне територије

Промене наведене улоге ОС можемо најбоље приказати кроз искуства реформе ОС у СР Немачкој.¹⁷³ Немачке ОС су образоване на врхунцу Хладног рата, у време када је главна претња била могућност масивног конвенционалног напада од стране оружаних формација СССР. Немачке ОС су тада образоване искључиво за одбрану националне територије, примарно са задатком војног одвраћања уз подршку савезника. Важна варијабла немачких ОС у овој улози је била нуклеарна димензија конфронтације између Истока и Запада, где би територија истурене Немачке била главно бојно поље. Улога одбране националне територије је због тога имала велики утицај на структуру немачких ОС, на њихову величину и на композицију.

С друге стране, завршетак Хладног рата иницирао је идеје унутар немачког друштва за постизање федералне републике – државе без конвенционалних ОС. Овај тренд се током 1989. године проширио и на Швајцарску, где је одржан референдум за распуштање ОС, као и на Словенију током 1991. године, где је тамошња дебата о потпуној демилитаризацији државе била веома јака. Први заливски рат из 1991. године био је својеврстан шок за немачку јавност, која је под утисцима почела ревидирати своје првобитне захтеве за демилитаризацију и мењати их у ставове који заступају редукацију немачких ОС. След наредних догађаја у свету, нарочито оних ратних на простору бивше Југославије, потпуно су одагнале идеје у вези распуштања ОС, а потом су током 1994. године преко одлуке уставног суда и уз већинску подршку парламента, омогућиле немачкој влади да по први пут након Другог светског рата, ангажује ОС ван своје националне територије у мировним операцијама. На последицама наведених политичких одлука у последњих двадесет година је било неколико реформи циљева немачких ОС, њихових мисија и структуре. Улога одбране националне територије од војног угрожавања је сада све више посматрана као несагласна са актуелним потребама безбедносне политике.

¹⁷³ Поменути искуства немачких ОС из садржаја интервјуа са немачким војним изаслаником у Републици Србији, потпуковником Ерхардом Гелером, Београд, 2006.

Резултат тих посматрања је да су ОС биле смањене по величини и реструктуриране по три основна елемента: снаге за одговор, стабилизацију и подршку. Овако измењена улога немачких ОС је виђена као својеврстан зид према њиховој традиционалној улози одбране националне територије, који је требало изградити кроз допринос глобалној безбедности. Немачке ОС су од тог момента улогу одбране националне територије почеле интензивно остваривати кроз учешће у мировним мисијама, међународну сарадњу и војне интеграције.¹⁷⁴ Њихова улога у том смислу је данас посебно изражена у креирању структуре европских одбрамбених капацитета, као стално задејствоване војне структуре ЕУ у којој активно партиципирају.

3.1.2.2. Експедиционо ратовање

Мисија експедиционог ратовања представља велики изазов за развој ОС. У том смислу су посебно интересантна искуства британских ОС, када је реч о њиховом ангажовању у првом рату против Ирака.¹⁷⁵ Војне операције у овом рату су биле веома скупе и организационо захтевне. Британска пракса показује да је, у погледу захтева за обуком, одсуством и опоравком, било потребно пет војника за сваког једног који је био борбено ангажован на терену. Војне операције у рату са Ираком су биле захтевне у логистичком смислу, што је успоравало активности на терену. Такође, како су војне операције биле међународног карактера, то је захтеван одређен ниво интероперабилности снага на терену, посебно са јединицама америчких ОС које су биле најангажованије. Наведено је посебно имало за последицу касније реформе већег дела европских ОС (или барем неких њихових делова), са циљем достизања њихове интероперабилности са америчким. Британска искуства експедиционог ратовања још указују на чињеницу да је требало истовремено извршавати различите задатаке у оквиру једне војне операције и то на истом географском подручју борбеног ангажовања. Тако су истовремено извршавани борбени задаци са задацима одржавања мира, пружања подршке локалним снагама, изградње и успостављања институција и пружања хуманитарне помоћи локалном становништву.

¹⁷⁴ Више о тренутним активностима немачких ОС у свету на интернет адреси министарства одбране СР Немачке: www.bmvg.de

¹⁷⁵ Више на тему британских искустава експедиционог ратовања (енг. Expedition Warfare) видети на интернет адреси и релевантним форумима британског МО: www.gov.uk/ministry-of-defence.htm

3.1.2.3. Подршка мировним операцијама и хуманитарним интервенцијама

Учешће у мировним операцијама је био веома важан и посебно значајан покретач реформе система одбране ОС Краљевине Данске. Реформа ОС од структуре која је била фокусирана на одбрану националне територије ка експедиционим снагама је почела током 1992. године. Једна од главних одлика наведеног процеса је био јак национални консензус о легитимитету промена између цивилног друштва, ОС и политичког руководства. Резултат тога су веома интернационализоване ОС Краљевине Данске, које су данас свеprisутне у мировним мисијама широм света.

Важност мировних операција у данској перцепцији безбедносне политике је илустрована кроз четири основна индикатора: улози ОС у данској спољној и одбрамбеној политици, њиховој стварној величини у условима и трошковима ангажованих припадника, њиховом утицају на структуру ОС и њиховом утицају на политику логистике ОС.¹⁷⁶

Иако су данске ОС у периоду од 1948 до 1987. године учествовале у девет мировних и посматрачких мисија под окриљем УН, одбрана националне територије је у том периоду остала њихова доминантна улога. Учешће у мировним операцијама је било скромно и не претерано цењено међу официрским кором, јер није много утицало на промоцију њихових каријера. Данас мировне операције имају водећу позицију у данској спољнополитичкој доктрини познатој као „активни интернационализам“, док одбрамбена политика мировне операције идентификује као „основни задатак оружаних снага“.¹⁷⁷ Јавна и политичка подршка међународном ангажовању ОС је веома висока, уз изузетак другог рата у Ираку који су током 2003. године предводиле САД. Међутим, ангажовање данских ОС у постконфликтној стабилизацији Ирака поново је подржала већина данског јавног мњења и посланика у парламенту и тиме обезбедила неопходан легитимитет.

Упркос чињеници да су данске ОС потпуно укључене у мировне операције, оне су и даље организоване на бази војне обавезе као начина функционисања система одбране. Ипак, оваква одлука не треба бити схваћена као недостатак воље да се прихвати експедициони тип организовања ОС.

¹⁷⁶ Видети шире о реформи и актуелностима у вези оружаних снага Краљевине Данске на интернет адреси њиховог министарства одбране: www.fmn.dk

¹⁷⁷ Исто.

Насупрот томе, данска војска верује да је одржавање четворомесечне војне обавезе најбољи начин да се млади људи упознају са ОС и да се потом ултимативно од њих регрутује најбољи кадар у довољној мери за учешће у међународним мисијама. Наведене мисије се данас међу припадницима данских ОС сматрају престижним и битним за допринос националној безбедности.

Да је заиста тако говори и чињеница по којој је сва војна опрема посебно обликована, према критеријумима за коришћење у међународним мисијама. Успешна прича данских ОС у мировним мисијама може данас једино бити угрожена од стране невољности данског друштва, да у условима светске економске кризе потроши више од 1.6% БДП на одбрану и проблеме у вези регрутовања. У том смислу се данас поставља питање да ли ће данске ОС икада више моћи ангажовати преко 2.000 војника у мировним мисијама?

3.1.2.4. Одбрамбена дипломатија

Мисија одбрамбене дипломатије је тема овог рада и биће подробније обрађена у наредним поглављима, али ћемо за потребе тренутне елаборације исте навести одређена искуства Републике Бугарске.¹⁷⁸ Основно подручје ангажовања бугарских ОС на активностима одбрамбене дипломатије је била изградња стратегијских партнерстава, коришћење саветника из страних ОС, подстицање регионалне сарадње на пољу одбране, креирање мултинационалних војних формација и традиционална војна дипломатија.

Основне карактеристике бугарске одбрамбене дипломатије су чврста регионална сарадња и интензивни контакти са НАТО. Иста је заснована на претпоставци да је за мир и стабилност веома важан развој комуникације са ОС из региона и изградња свеукупног поверења међу државама. Бугарска искуства говоре да је одбрамбена дипломатија вођена на дуалној основи, са позиције спољне и политике одбране, али координирана од стране владе. Индикативно је да се традиционална војна дипломатија, према истим тим искуствима, посматра као део ширег концепта одбрамбене дипломатије.

3.1.2.5. Пружање помоћи на унутрашњем плану

Улога пружања војне помоћи цивилним властима се у данашње време појачала, при чему је поред одбране националне територије и мировних операција постала један од главних задатака ОС.

¹⁷⁸ Бугарска искуства из садржаја предавања Валерија Ратчева, службеника МО Републике Бугарске, округли сто на тему билатералне међународне војне сарадње, Београд, 2006. године.

Интересантан пример у том погледу су ОС Републике Чешке,¹⁷⁹ које су посебно одређене за пружање помоћи цивилном сектору. Наведена помоћ се углавном односи на хуманитарне и операције спасавања, полицијске операције попут граничне контроле или неких других активности, чувања важних цивилних објеката, те ваздушни транспорт медицинског и цивилног особља. Чешке ОС су у потпуности интегрисане у спасилачки систем државе, који се као такав доказао ефикасним током великих поплава лета 2002. године.

Слична ситуација је у ОС Републике Словеније.¹⁸⁰ Основни задатак ОС је војно образовање и обука за оружани конфликт или други вид војне одбране, кроз обезбеђење војне спремности за заштиту и спасавање у случајевима природних или других акцидената, као и испуњавање међународних обавеза које је држава прихватила кроз чланство у међународним организацијама или кроз међународне уговоре. Словеначка јавност као највећу војну претњу доживљава елементарне непогоде, чему по њеном мишљењу треба поклонити већу пажњу него војној одбрани државе. Елементарне непогоде су тако, заједно са ангажовањем у мировним операцијама, постале главни индикатори препознавања словеначких ОС након њиховог образовања и оне су због тога у сталној конкуренцији са цивилним властима у домену непогода.

Интересантно је да обе државе, Чешка и Словенија, имају значајне рестрикције у погледу правила употребе ОС на унутрашњем плану, где је војсци дозвољено да интервенише једино када их претходно позову цивилне власти. Једна од ствари коју цивилне власти наведених држава тек треба да дефинишу је капацитет нивоа вештина и опреме коју војска може употребити, у случају њеног формалног ангажовања на пружању помоћи у заједничкој борби са цивилним сектором против елементарних непогода.

3.1.2.6. Унутрашња безбедност

Иако раније поменута „полицијска“ улога ОС на примеру Чешке није потпуно својствена европским ОС, то се не може рећи за праксу која постоји када се ради о употреби ОС Турске.¹⁸¹

¹⁷⁹ Шире о томе: www.mzv.cz

¹⁸⁰ Шире о томе: www.mo.gov.sl

¹⁸¹ Студија о турском друштву и утицају турских оружаних снага на његове главне токове се може наћи на интернет адреси италијанског геополитичког часописа «Limes» (www.limes.org) и, такође, италијанске невладине организације «Epos» (www.EPOS.org)

Турски генералштаб наглашава улогу унутрашње безбедности својих ОС кроз два подручја активности. Прво се односи на борбу против курдских сепаратиста, а друго на борбу против политичког Ислама. Борбе против курдских сепаратиста су у последњих двадесет година узроковале више од 30.000 жртава и око милион избеглих и расељених. Турске ОС своју улогу остварују кроз блиску сарадњу са жандармеријом, са којом су претежно ангажована на југоистоку државе.¹⁸² Паралелно са тим активностима, турске ОС као претњу унутрашњој безбедности виде у политичком Исламу. Турске ОС су се у том смислу самопрокламовале заштитником легата Кемала Ататурка, оца секуларне Турске какву данас познајемо. Како се у турским ОС сматра, улазак Ислама у турски економски и политички живот је препрека мдоернизацији државе. Последица наведеног става је отворен прогон исламских политичких лидера и њихових партија, који су често били искључивани из друштвених токова или су били затварани. Турске ОС сматрају да обе унутрашње безбедносне претње, такође, имају своје међународне димензије. Курдски сепаратисти према њеним изворима добијају подршку са подручја Северног Ирака, док политичке исламисте опет подржава Иран. Наведено схватање обезбеђује турским ОС важну међународну димензију, пружа одређени легитимитет за њихову унутрашњу борбу против исламског екстремизма и тероризма.

Јака унутрашња безбедносна улога турских ОС је делом последица недовољно развијених цивилних институција. Цивилне институције попут судова, политичких партија или цивилног друштва нису довољно јаке да успоставе владавину права и демократски поредак. Међутим, иако турске ОС нису у потпуности имуне на наведене проблеме, чини се да оне понекад могу имати конструктивну улогу у спречавању негативних друштвених и политичких догађаја. Последње политичке промене у Турској указују на слабљење утицаја ОС и потенцијално најављују дуго очекиване реформе у сектору безбедности.

3.1.3. Генерисање концепта одбрамбене дипломатије

Судбина војне дипломатије је, условно речено, одувек везивана за главне токове међународних односа и деловање опште дипломатије из које је она настала. Њен развој је редовно условљаван стањем и тенденцијама у савременим међународним односима.

¹⁸² Исто.

Савремену војну дипломатију карактерише изражена тенденција померања тежишта са билатералних на мултилатералне војнодипломатске односе, са сталних на привремена војнодипломатска тела, са акцентом у организацији сусрета на врху, уз све већи значај међународних конференција и иницијатива на одбрамбено-безбедносном плану.¹⁸³ Већина држава данас је, такође, опредељена у правцу међународних војних интеграција, за партиципирање у војним вежбама и мисијама широм света, развијање војне сарадње и блиских односа са суседима, транспарентности војног фактора и демократској контроли система безбедности. Наведене тенденције су директно утицале на прилагођавање функција и задатака војне дипломатије. Најизразитија промена у активностима војне дипломатије догодила се у развијеним државама трансатлантске регије, које у највећој мери и утичу на креирање савремених међународних односа. Управо са њихове стране је обликован и последњих година практикован концепт одбрамбене дипломатије.

Можемо рећи да је традиционално схватање безбедности државе у складу са латинском пословицом: „Ако желиш мир припремај се за рат“¹⁸⁴. Основна мирнодопска улога ОС се, према том схватању, састојала у њиховој припреми за вођење рата, а у циљу одвраћања потенцијалног противника да је нападне. Међутим, наведени задатак ОС, колико год био суштински, није могао остати довољан за осигурање безбедности државе у условима савремених међународних односа. Крај предвидивости у међународним односима имао је за последицу измену стратегијског окружења за већину држава, које су своју дотадашњу безбедност заснивале на равнотежи снага и припремама за велики рат. Дошло је до појаве нових безбедносних изазова, ризика и претњи, за које дотадашњи планови употребе ОС нису били у потпуности или уопште примењиви. Нове безбедносне претње су сада имале асиметрични утицај на безбедност држава. Наведена асиметрија се огледала у пролиферацији нових безбедносних претњи, њиховој потпуној непредвидивости, комплексности, повезаности, ефикасности и несразмерном утицају носиоца претње на објекат који се потенцијално угрожава. Разумљиво, одговор на нове безбедносне претње најпре је стигао из најразвијенијих држава Запада. Њихов императив заштите територије замењен је потребом заштите система вредности, који је у великој мери био резултат либералне и глобалистичке оријентације виђења постхладноратовског света.

¹⁸³ Дамјановић Д., *Војна дипломатија у функцији безбедности државе*, магистарски рад, Факултет Безбедности, Универзитет у Београду, 2008.

¹⁸⁴ Латинска пословица која изворно гласи: «Si vis pacem para bellum».

Окосницу наведеног система вредности чиниле су западна тржишна економија, људска права и демократија као пожељни облик власти у државама. Извори угрожавања наведених вредности су најпре виђени у дезинтеграцији бившег СССР, односно у посрнулој економији њених бивших држава чланица, демобилизацији масовне стајаће војске, неконтролисаним арсеналима оружја, организованом криминалу и њиховим режимима. На европском континенту су као посебан извор угрожавања сматрани грађански ратови у државама бивше Југославије, док су на афричком и азијском континенту то биле активности различитих тоталитарних режима.

Првобитни одговор западних држава на новонастале изворе угрожавања је био у јачању дипломатске улоге министарстава одбране и оружаних снага, те њиховом проактивнијем укључивању у токове спољне политике. Решење на сада невојне изворе угрожавања западног система вредности је виђено у унапређењу међународне војне сарадње са доскорашњим непријатељима. Постало је актуелно схватање безбедности у контексту: „Када одбрана напредује, мир се развија“.¹⁸⁵ Управо са таквим схватањем настаје и афирмише се концепт одбрамбене дипломатије, који прве почињу развијати и у пракси примењивати Велика Британија и Француска. Њихов пример, са нешто другачијим приступом, следиће нешто касније и САД као једина светска суперсила.

Концепт одбрамбене дипломатије се почетком 90-их година прошлог века почео обликовати на активностима које су раније биле стручно подвођене под међународну војну сарадњу или војну помоћ страним државама, односно војну дипломатију. Наведене активности су претежно обухватиле следеће садржаје:¹⁸⁶

- билатерални и мултилатерални контакти између високих војних и цивилних званичника министарстава одбране;
- постављење војних изасланика у страним државама;
- билатерални споразуми о одбрамбеној сарадњи;
- обука страних војних и цивилних људских ресурса;
- обезбеђење експертске помоћи за потребе демократске контроле ОС, менаџмента система одбране и војнотехничку сарадњу;

¹⁸⁵ Незванични слоган француског министарства одбране, који је усвојен почетком 90-их година прошлог века и који изворно гласи: «Quand la défense avance, la paix progresse».

¹⁸⁶ Cottey A. and Forester A., *Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for Military Cooperation and Assistance*, Adelphi paper 365, Oxford University Press, New York, 2004, p.7.

- контакти и размена војног особља, јединица и посете ратних бродова;
- постављење војног или цивилног особља у партнерска министарства одбране и структуре ОС;
- слање тимова за обуку припадника страних ОС;
- обезбеђење војне опреме и других видова помоћи;
- билатералне или мултилатералне војне вежбе за потребе обуке.

Имајући у виду наведене активности, може се рећи да је тек неколико њих ново у војнодипломатској пракси. Практика постављања војних изасланика утемељена је у европској дипломатији током 19. века. Међународна војна сарадња региструје се још знатно раније, као начин понашања унутар коалиција система европских држава. Најразвијенији вид међународне војне сарадње те врсте су биле посете ратних бродова страним лукама, што је најпре развило посебан облик поморске дипломатије. Такође, европске империјалне државе су својевремено развијале блиске везе са својим колонијама. Велика Британија је 1922. године основала одбрамбени колеџ (изворно: „Imperial Defence College“), који је служио за обуку војних официра и развијање заједничке одбрамбене доктрине Британске империје. Француска је убрзо потом основала високу ратну школу (изворно: „Ecole Supèrieur de Guerre“), која је имала сличну функцију.

Након завршетка Другог светског рата дошло је до таласа деколонизације бројних држава, при чему је већина њих поново задржала блиске војне везе са својим колонијалним силама, посебно са Великом Британијом и Француском.¹⁸⁷ Током Хладног рата, САД и СССР су развијале војне односе са својим савезницима обезбеђујући им оружје и војну обуку, те успостављајући разноврсну билатералну и мултилатералну одбрамбену сарадњу.

Међутим, крајем Хладног рата дошло је до значајне промене у природи и сврси међународне војне сарадње, посебно у развијеним државама Запада. Историјски гледано, војна сарадања је била део међународне реалполитике великих сила, где је примарни циљ био одржавање баланса моћи у међународним односима и реализација уско дефинисаних националних интереса. Војна сарадња између европских империјалних сила и њихових колонија је следила ову логику, а околности Хладног рата су је још више појачале.

¹⁸⁷ Велика Британија на тај начин преко комонвелта гаји блиске односе са својим бившим колонијама.

Запад и посебно САД су током Хладног рата правиле противтежу СССР и комунизму, тако што су војно сарађивале са ауторитативним режимима широм света. Међутим, МВС током последње две деценије није само коришћена у контексту поменуте реалполитике, него је постала средство постизања ширих спољнополитичких циљева у међународним односима. Насупрот њеној ранијој употреби за одржавање равнотеже моћи, МВС је сада коришћена у циљу изградње кооперативних веза са бившим или потенцијалним непријатељима. Илуструјући наведену тврдњу, очигледна је потреба западних држава за успостављање војне сарадње са Руском Федерацијом и Кином. Слични примери су данас посебно индикативни на регионалном нивоу, на пример између Немачке и њених суседа. Такође, западне државе данас јавно одбацују војну сарадњу са ауторитативним режимима и залажу се за демократску контролу ОС, а све у циљу ширења либералних идеја и начела демократске владавине. Можда се најбољи приказ данашње улоге МВС огледа у напорима западних држава на јачању капацитета источноевропских држава за ангажовање у мировним мисијама, где посебну улогу има НАТО кроз своје програме сарадње.

Наведене чињенице јасно раздвајају МВС која карактерише садржаје раније војне дипломатије, од оне која је данас практикована кроз значајно шири концепт одбрамбене дипломатије. Током 90-их година прошлог века дошло је до одклона од старе ка новој политици одбране у практиковању МВС, при чему се може уочити да нова одбрамбена дипломатија још увек егзистира уз стару војну дипломатију и понегде се интензивно сукобљава са њеним садржајима.

С тим у вези, постоје контрадикторности у самом концепту одбрамбене дипломатије, који својим циљевима не може да оправда чињеницу да, на пример, НАТО војно сарађује са државама попут Јапана, због кога може покварити жељене војне односе са Кином. На тај начин се концепт одбрамбене дипломатије суочава са дилемом балансирања између војне сарадње са својим дугорочним савезницима и њеног успостављања са својим потенцијалним непријатељима. Исто се може тврдити за развијену војну сарадњу између САД и тоталитарног режима у Саудијској Арабији, што само говори о томе да се концепт одбрамбене дипломатије још увек развија и прилагођава новим околностима.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Сарадња између САД и Саудијске Арабије је на нивоу стратешког међудржавног партнерства, што су потврдила документа на интернет адреси: www.wikileaks.org

Појам концепта одбрамбене дипломатије (енг. «Defence Diplomacy») се, по први пут званично, појављује током јула 1998. године у «Стратегијском прегледу одбране» Велике Британије.¹⁸⁹ Наведени документ је предложила влада бившег британског премијера Тонија Блера (Tony Blair), како би се редефинисали њени стратегијски приоритети и обезбедила боља координација између ресора одбране и дипломатије. Делатност наведених ресора је, због преплитања војне и дипломатске праксе, сада посматрана у контексту два лица јединствене спољне политике државе. У Француској се израз одбрамбена дипломатија (фр.«Diplomatie de défense») први пут званично појављује у «Програмском оквиру развоја оружаних снага у периоду од 2003 до 2008. године», као и у «Интервидовској доктрини за превенцију криза», коју је током 2002. године објавио здружени генералштаб ОС Француске.¹⁹⁰

Сам концепт одбрамбене дипломатије се, ипак, по први пут разматрао током 1996. године, у једној научној студији Института за стратегијске студије националног универзитета одбране Велике Британије.¹⁹¹ Наведена студија је истраживала спектар различитих активности британског МО, политичког и невојног карактера, које су биле у функцији подршке спољне политике. Закључци истраживања су били да је повећан обим активности на пољу одбране, да су из тог разлога унутар ОС и МО формиран одговарајући мислећи тимови (енг. Think Tanks), али да недостаје независна структура која би централизовано обављала нову врсту дипломатских задатака. Наведена студија је иницирала низ научних дискусија на тему одбрамбене дипломатије, које су махом биле усмерене на изналагање модалитета употребе ОС на спољнополитичком плану. Основна идеја свих дискусија је била да ОС треба да задрже своју традиционалну улогу, али у складу са тенденцијама развоја савремених међународних односа. Управо из тих идеја се појавио концепт одбрамбене дипломатије, који је био интегрални део ширег концепта западних држава, део њихове замисли сарадње у безбедности. Одбрамбена дипломатија је данас узела замах у савременим међународним односима, као интералан дипломатски приступ држава и као још увек развојни концепт. Њени покретачи су тренутно намоћније државе света, које су увиделе спољнополитичку предност у синергији деловања ресора дипломатије и одбране.

¹⁸⁹ Видети шире у: Strategic Defence Review, Ministry of Defence of United Kingdom, www.mod.uk, приступио 22.04.2008. године у 21.20 часова.

¹⁹⁰ Изворно видети: «Loi de Programmation Militaire 2003-2008 et la Doctrine interarmées sur la prévention des crises», www.defense.gouv.fr, приступио 24.07.2008. године у 23.00 часа.

¹⁹¹ У питању је: Institut for National Strategic Studies of National Defence University, Great Britain.

3.2. Водећи европски концепти одбрамбене дипломатије

Већина држава европског континента је од 1990. године почела развијати сопствене концепте одбрамбене дипломатије, који су се обликовали у контексту главних токова међународних односа и њихових националних интереса. Немачка је развила широку лепезу билатералних одбрамбених споразума са државама Централне и Источне Европе, нарочито са својим суседима Пољском и Чешком, али и са Русијом, са којима је настојала унапредити, историјски гледано, проблематичне међудржавне односе. Остале државе Западне Европе су развиле сличне одбрамбене програме, који су били на бази специјалних веза са својим источним суседима: Норвешка са Русијом ради уређивања њихових северних граница, Данска са балтичким и Италија са балканским државама. Европске државе, које су традиционално биле неутралне, развиле су сопствене концепте одбрамбене дипломатије: Финска и Шведска са балтичким државама; Аустрија са Мађарском, Хрватском и Словенијом; Швајцарска кроз специјализован рад научно-истраживачких институција и разних невладиних организација. Такође, централно и источноевропске државе су, иако саме као корисници међународне помоћи на пољу одбране и безбедности, развиле одбрамбене дипломатије са својим суседима и међународним организацијама. Русија је у том погледу активности одбрамбене дипломатије усмерила на државе бившег СССР, а посебно на суседне регионалне војне силе попут Турске и Кине.

Активности одбрамбене дипломатије свакако нису биле нове за дипломатску праксу Велике Британије и Француске. Адмирал Слејтер (Jock Slater) је својевремено, током једне од расправа у доњем дому британског парламента, истакао да су британске ОС практиковале одбрамбену дипломатију још за време краљице Викторије, нарочито у виду пријатељских посета британских бродова ратној морнарици царске Русије.¹⁹² Слично је било и са француским ОС, чији су ратни бродови већ у XIX веку својом појавом промовисали и штитили државне интересе у њеним колонијама и пријатељским земљама. Одбрамбене дипломатије Велике Британије и Француске данас су једне од најразвијенијих на свету и представљају путоказ за дипломатије других држава. Пошто су наведене државе генератори одбрамбене дипломатије на европском континенту, то ћемо у даљем раду подробније обрадити њихове националне концепте.

¹⁹² Шире о историји британске морнарице на интернет адреси: www.royalnavalmuseum.org

3.2.1. Британски концепт одбрамбене дипломатије

Одбрамбена дипломатија, као што смо претходно увидели, није нова идеја у британској дипломатској пракси. Такође, британска влада је међу првима у свету постала свесна измењеног стратегијског окружења након Хладног рата. Она је ново стратегијско окружење доводила у везу са глобализацијом, slabим и палим државама, пролиферацијом оружја за масовно уништење, демографијом, присилним или илегалним миграцијама, недостатком природних ресурса, деградираним екосистемом, загађењем, климатским променама, пандемијским болестима, унутрашњим и међудржавним ратовима, тероризмом и међународним организованим криминалом.¹⁹³ Закључак британске владе је био да је свет нагло постао комплексан, несигуран и међузавистан, те да ниједна држава сама неће моћи успешно остварити своје циљеве у међународним односима. Одговор британске владе је био веома прагматичан, као и увек у историји до тада, а тицао се преиспитивања њене дотадашње спољне политике и одбрамбене стратегије, односно њихове ефективности у значајно измењеним међународним односима.

С тим у вези, британска влада је одмах уочила потребу успостављања блиске везе између британске спољне политике и одбрамбене стратегије. Наведена веза је формално упостављена усвајањем раније поменутог документа „Стратегијског прегледа одбране Велике Британије“, који је испуњавао жељена очекивања. Британска спољна политика је тада почела заговарати тезу о „активној дипломатији за свет који се мења“, док су убрзо потом усвојени основни стратегијски приоритети за 21. век према следећем:¹⁹⁴

1. безбедност света од глобалног тероризма и оружја за масовно уништење;
2. смањење штетности организованог криминала по Велику Британију, у погледу препродаје дроге, шверца људи и прања новца;
3. превенција и решавање конфликта кроз јак међународни систем;
4. изградња ефективне и глобално утицајне ЕУ у безбедноом окружењу;

¹⁹³ Интервју са главним уредником специјализованог међународног магазина за питања одбране „Jane`s Defense Weekly“ за Европу, госпођа Миа Марзук, на тему измењене безбедносне парадигме у Европи након Хладног рата, Београд, 2010. године.

¹⁹⁴ Преузето са интернет адресе: www.gov.uk/ministry-of-defence/strategic-defence-review

5. пружање подршке британској економији и пословању кроз отворену и потрошачку глобалну економију, науку, иновације и безбедно снабдевање;
6. промоција одрживог развоја и редукција сиромаштва уз поштовање људских права, демократије, владавине права, заштите животне средине и природних ресурса;
7. управљање миграцијама и борба против илегалних миграција;
8. пружање подршке британским држављанима у иностранству у свим условима;
9. обезбеђење безбедности и владавине права британских прекоморских територија у свету.

Упоредо са прилагођавањем приоритета британске спољне политике према новом стратегијском окружењу, прилагођена је њена одбрамбена стратегија. Од војних стратега је захтеван холистички приступ у формирању визије будуће одбране Велике Британије, која је визионарски обухватала три главна подручја:

1. одбрану Велике Британије и њених интереса;
2. јачање међународног мира и безбедности и
3. употреба силе за благостање (енг. Force for Good).

Оквир за спровођење наведене визије налазио се у ставовима британске владе по којима ће УН највероватније остати главни форум за дебате о међународној безбедности и ауторизацију употребе силе у свету; да ће мултинационалне снаге бити употребљаване и када у УН није могућ договор; да су НАТО и ЕУ организације са могућношћу избора у погледу одговора на кризу; да ће војне коалиције бити одговарајуће у многим случајевима и да ће обимније војне операције бити вођење заједно са САД. Истим ставовима је констатовано да рат у својим класичним облицима није ишчезао, али да је у новом стратегијском окружењу мање могућ. Због свега наведеног тежиште британске одбрамбене стратегије је усмерено на испуњење специфичних мисија и посебних задатака ОС, од којих је међу првима наглашена потреба превенције криза и конфликта. Улога британских ОС и МО у превенцији криза и конфликта у свету потпуно је озваничена у поменутом стратегијском прегледу одбране.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Исто.

Британска влада је наведеним документом предвидела већу међународну ангажованост својих ОС, зашта је обезбедила посебна финансијска средства (за прву руку је то била редукација тадашњег буџета тзв. Територијалне армије), утврдила политику, оптималну организацију и заједнички назив свих активности у виду јединственог појма «Defence Diplomacy». Тај нови назив се касније, током децембра 1999. године, потврђује и у тзв. Белој књизи британског МО.

Према горе наведеним документима, британска одбрамбена дипломатија се јасно дефинише на следећи начин: «Обезбедити да снаге реализују разноврсне активности МО, како би се неутралисале претње, изградило и развијало поверење и помоћ са демократски опредељеним ОС, а тиме и значајан допринос превенцији и разрешењу конфликта».¹⁹⁶ Циљ британске одбрамбене дипломатије је тиме допринос обезбеђењу мира и безбедности у свету. Британци у том погледу нарочито истичу богато искуство сопствених ОС у превенцији и управљању криза, које издижу на једну од осам основних мисија.

Функције британске одбрамбене дипломатије се индиректно огледају у раније поменутом изразу «сила за благостање», који се данас званично користи за опис свих активности британских ОС на међународној сцени. Под наведеним изразом подразумевају три основна задатка, који представљају конкретизацију одбрамбене дипломатије као једне од мисија ОС, према следећем:

1. Military Task 16: Контрола производње и продаје наоружања, изградња мера поверења и безбедности, са нарочитом пажњом на: доприносу примени споразума о забрани биохемијског наоружања и побољшању мера против пролиферације опасног оружја; развијању механизма контроле смањења конвенционалног оружја.
2. Military Task 17: Програм «Outreach», чији је основни циљ допринос стабилности држава Централне и Источне Европе, нарочито држава са простора бивше СФРЈ и СССР, кроз активности војне сарадње и помоћи. Основна идеја овог програма је помоћ наведеним државама у демократској контроли система одбране, буџета и реформе њихових ОС, а реализована је кроз чешће посете високих представника МО, упућивање експерата, заједничке вежбе, обуку и школовање кадра;

¹⁹⁶ Изворно: «To provide forces to meet the varied activities undertaken by the Ministry of Defence to dispel hostility, build and maintain trust and assist in the development of democratically accountable armed forces, thereby making a significant contribution to conflict prevention and resolution» (Policy Paper, Paper 1: Defence Diplomacy, www.mod.uk, pristupio 22.04.2008. године у 21.30 часова.)

3. Military Task 18: Пружање војне помоћи регионима који нису обухваћени програмом «Outreach», што подразумева одговарајуће билатералне војне програме као што су: упућивање војних изасланика, посматрача, саветника или читавих цивилно-војних мисија у остале регионе света. Државе попут Зимбабвеа, Јужне Африке, Кувајта и Бангладеша, биле су једне од корисника садржаја наведених програма.

Задаци британских ОС у вези контроле производње и пролиферације наоружања, изградње мера поверења и безбедности у свету, махом су интегрисани кроз њихово деловање у оквиру различитих међународних организација (посебно НАТО). Међутим, програм «Outreach» је потпуно нови задатак за британске ОС, а заснован је на старој идеји да безбедност Велике Британије ултимативно зависи од безбедне и стабилне Европе. Његовом креирању увелико су допринели ранији конфликти у Чеченији, Босни и на подручју КиМ, који су према тој идеји били претња британској безбедности. Такође, пружање помоћи другим регионима у свету део је традиције британске монархије, која је задржала утицај на своје бивше колоније и сада га на овај начин директно појачава.

Британске ОС су у том погледу посебно ангажоване на тзв. „разоружању умова“.¹⁹⁷ Њихова улога стога није само да буду спремне да ефикасно реагују када дође до кризе, него да активно помогну да се она на првом месту и не догоди. Циљеви британске обрмбене дипломатије су због тога примарно усмерени на структуралну превенцију конфликта и криза у свету, при чему се настоји подржати реформа целокупних друштава држава у којима се делује. Надасве, настојања британске одбрамбене дипломатије су специфично усмерена на стварање јединствене одбрамбене културе, која би требала допринети међусобном поверењу и интероперабилности ОС у циљу њиховог заједничког деловања у међународним односима. Зато данас уопште не чуди интензивна ангажованост британских кадрова у реформи сектора безбедности у државама Источне и Југоисточне Европе. Британска влада је због тога одувек била интензивно посвећена изградњи блиских трансатлантских и посебно односа са државама англосаксонске војне коалиције (САД, Канада, Велика Британија и Нови Зеланд). Заједничка карактеристика свих раније поменутих задатака британских ОС је чињеница да, иако сви носе војну димензију, они нису потпуно војни, нити је МО једина институција задужена за њихову реализацију.

¹⁹⁷ Синтагму «разоружање умова» први је током 1998. године употребио бивши британски министар одбране Џорџ Робертсон (George Robertson), током интервјуа на тему реформе одбране.

Насупрот томе, одбрамбена дипломатија претендује да буде интегрални приступ спољне политике британске владе, јер на њеној реализацији заједнички учествује неколико најважнијих министарстава владе, као што су министарства одбране, спољних послова, међународног развоја, трговине и индустрије, царине, саобраћаја, обавештајне агенције и друге. Управо због ангажовања великог броја министарстава у креирању и вођењу одбрамбене дипломатије, при британској влади је формиран тзв. „одбрамбени савет“ и при МО тзв. „министарски тим“, који су задужени за координацију и руковођење свих одбрамбених активности.¹⁹⁸

Такође, многи релевантни аутори су склони перцепцији британске одбрамбене дипломатије у виду модела за подршку извоза одбране и безбедности, што, наравно, није озваничено британским доктринарним документима. Према њима, крајњи циљ такве одбрамбене дипломатије је промоција британских националних интереса, кроз наметање одбрамбеног модела у интересним земљама и стварање услова за директни утицај на њих (извоз и утицај према принципу пакета услуга, енг. Defence Package). Њихове тврдње имају смисла, посебно ако се има у виду да је британска одбрамбена дипломатија протеклих година нарочито усмерена на регионе бивших совјетских и балканских држава, које су традиционално биле неформалне зоне националних интереса Велике Британије. Британске ОС су у наведеним регионима активно учествовале, и још учествују, у оквиру операција подршке миру под различитим мандатима УН, ЕУ и НАТО.

3.2.2. Француски концепт одбрамбене дипломатије

Промена геостратегијског окружења у свету и потреба интензивнијег ангажовања француских ОС у складу са наведеном променом, евидентирани су још 1994. године у доктринарном документу тзв. „Белој књизи“ (фр. *le Livre Blanc*).¹⁹⁹ Наведени документ је тада прецизирао четири подручја реализације будуће француске политике одбране:

1. безбедносне институције у Европи;
2. подршка улоге УН у свету;
3. билатерална одбрамбена сарадња и
4. праћење свих токова наоружања.

¹⁹⁸ Више о наведеним телима на интернет адреси: www.mod.uk

¹⁹⁹ Fabiani H., *Diplomatie de Défense et Diplomatie Préventive*, article autorisé, EMA, 2000, Paris.

Поменута подручја представљала су својеврстан оквир деловања француских ОС у циљу одбране националних интереса, њиховог учешћа у међународним операцијама и указивала су на глобалну усмереност система одбране. Међутим, Бела књига није говорила о концепту француске одбрамбене дипломатије, мада је углавном садржала њене принципе и наговештавала промену модалитета ангажовања ОС. Она није разликовала одбрамбене активности у периоду мира и рата, нити је предвиђала формирање посебне организације за њихово вођење или буџетско финансирање. Такође, убрзо је постало јасно да садржајем Беле књиге није у потпуности сагледана међународна реалност након Хладног рата, нити се довољно одступило од традиционалних образаца.

Француско министарство одбране је потом, током 1998. године, уочило две главне карактеристике које су значајно промениле стратегијско окружење и које нису биле довољно уважене у садржају Беле књиге. Прва таква карактеристика се односила на чињеницу да ниједна од бројних операција француских ОС након Хладног рата није била усмерена против конкретног непријатеља (осим у случају првог рата у Ираку). Она је посебно била изражена због чињенице да УН ратом подразумева сукоб против декларисаног непријатеља. Друга таква карактеристика је била везана за прву и тичала се измењене природе сукоба, где су они постали унутрашњи, на етничким или идеолошким основама, у државама које нису биле у могућности да обезбеде сопствену територијалну или социјалну кохезију. Наведена карактеристика је посебно добила на тежини због чињенице да нестанком непријатеља нису нестали сукоби и насиље у међународним односима. Ангажовање француских ОС у међународним операцијама је тада постало интензивније, од Либана, Косова до Малија, од Авганистана до Источног Тимора. Међутим, њихово ангажовање је сада зависило једино од воље француске владе да задржи активно војно присуство у међународним односима.²⁰⁰

Појава концепта одбрамбене дипломатије у Великој Британији, посебно његова фактичка реализација у пракси, изазвала је пажњу код суседне Француске. Највећу пажњу у том смислу изазвала је систематична и другачија употреба британских ОС у државама бившег СССР и на простору бивших југословенских република, преко којих је оствариван жељени стратегијски утицај.

²⁰⁰ Више о актуелном учешћу француских ОС у мировним операцијама у свету на интернет адреси министарства одбране Републике Француске: www.defense.gouv.fr

Првобитна француска реакција била је у виду анализа британских искустава у практиковању одбрамбене дипломатије, где је закључено да она представља јединствен начин прилагођавања владиних ресора дипломатије и одбране на војнополитичку реалност у Европи након Хладног рата, али и на процесе глобализације у међународним односима. Такође, наведеним анализама је утврђено да британски концепт одбрамбене дипломатије не може бити у потпуности апликативан на друге европске државе, у том смислу свакако не може на Републику Француску, али да су његови циљеви прихватљиви за све у погледу превенције криза у свету, одговорности ОС у стабилизацији кризних подручја, промоцији демократије и одрживог развоја.

Концепт француске одбрамбене дипломатије коначно је дефинисан њеном војном доктрином из 2002. године, која га укратко дефинише на следећи начин: «Учествовање француских ОС у активностима француске дипломатије, која настоји предупредити све кризне ситуације и допринети реализацији интереса Француске у иностранству. Под кризним ситуацијама се, осим јасно декларисаних кризних ситуација, подразумевају све оне ситуације које су изазване војним средствима».²⁰¹ Овако дефинисан концепт у први план ставља превенцију, коју одбрамбена дипломатија настоји постићи кроз стварање односа поверења у међународним односима. Изрази „помоћи и подржати“, „победити и утицати“ и „претити и неутралисати“ представљају модалитете деловања француске одбрамбене дипломатије, а у функцији су остварења националних интереса.

Наведеним концептом предвиђено је да се француска одбрамбена дипломатија реализује кроз операционализацију пет посебних активности:

1. традиционалну војну стратегију;
2. замисао сарадње у безбедности;
3. извоз и контролу наоружања уз постојање мера узајамног поверења;
4. учешће у међународним и стратегијским дијалозима и
5. подршка дипломатским активностима у оквиру међународних организација.

²⁰¹ Изворни садржај: «La participation des forces armées françaises aux actions de la diplomatie française, qui cherche à prévenir tout risque de crise et à contribuer à la réalisation des objectifs de la France à l'étranger. Hors de tout crise déclarée, elle inclut déjà le concours, voire le recours à des moyens militaires» (Doctrines Interarmées sur la Prévention, INS 1 100, EMA, www.defense.gouv.fr, 2002).

Активности цивилно-војног карактера и допринос разоружању оружаних група у свету су, такође, међународне активности од велике важности за француску одбрамбену дипломатију.

Француски концепт одбрамбене дипломатије базиран је на реалполитици и тежишно је усмерен на заштиту националних интереса. Његова основна претпоставка о превенцији криза и конфликта, нарочито оних у блиском окружењу, као и ангажовање ОС у одржавању мира, заснива се на француским националним интересима, примарно на безбедности, а потом на економским, политичким, културним и другим интересима. Већ из наведеног става, увиђа се можда најбитнија разлика између француског и британског концепта одбрамбене дипломатије, где дефиниција британског концепта експлицитно не помиње националне интересе и све подводи под израз „Force for Good“. Такође, француски концепт одбрамбене дипломатије је више усмерен на структуралну и посебно операционалну превенцију криза, чиме се наглашава оперативна спремност ОС на тренутно реаговање.

Француска влада је активности одбрамбене дипломатије одмах схватила озбиљно и доделила их је ресорима одбране и дипломатије. Она је тако одлучила да одбрамбеном дипломатијом управља на дуалном принципу, подједнако са позиција и интереса наведених ресора, а у духу јединствене спољне политике. Француска влада је циљу координације двају важних ресора најпре основала тело тзв. „Делегацију за информисање и комуникацију у систему одбране“, а потом и специјализовано међуресорско тело тзв. «Дирекцију за војну сарадњу и одбрану».²⁰² У пракси, наведена војна дирекција потчињена је дирекцији за спољну политику и безбедност МСП Француске, којом руководи њен генерални секретар, док је директор поменуте војне дирекције деташовани официр МО.

Француска одбрамбена дипломатија, данас, можда више него икада, партиципира у француском утицају у иностранству упоредо са њеним економским и културним утицајем. С тим у вези, активности француске одбрамбене дипломатије подразумевају прикупљање и обраду информација, а у циљу правовременог предвиђања појаве криза. То подразумева ангажованост обавештајних капацитета, који су задужени за анализу и праћење међународног окружења, њихово предвиђање, процену ризика и указивање на претње.

²⁰² Изворни садржај: „Délégation à l'information et à la communication de la défense“ и «Direction de la coopération militaire et de défense», видети шире на интернет адреси: www.journal-officiel.gouv.fr, приступио дана 12.04.2008. године, у 23.00 часова.

За прикупљање обавештајних информација задужено је више независних тела француске владе, од којих је тежишно ангажована њена војнообавештајна служба, али и сличне службе у другим владиним институцијама. Њихов рад и посебно правовремену дистрибуцију прикупљених обавештајних информација координира посебно формирано тело француске владе тзв. „Међуминистарски комитет за обавештајни рад“, које је под директним надзором премијера.²⁰³

Замисао сарадње безбедности је подручје коме се у француској одбрамбеној дипломатији поклања посебна пажња. Француска војна сарадња је до краја Хладног рата била ограничена на савезнике и бивше колоније у свету. Безбедност Француске је осигуравана кроз чланство у НАТО и са ослоном на сопствени арсенал нуклеарног оружја. Међутим, крај Хладног рата и појава концепта одбрамбене дипломатије мењају модалитете војне сарадње. Послове војне сарадње преузимају владини ресори дипломатије и одбране, при чему сваки од њих развија сопствену структуру за извршавање наведених послова. Министарство спољних послова се ослања на раније поменуто међуресорско тело, тзв. «Дирекцију за војну сарадњу и одбрану», која преузима структуралне послове одбрамбене дипломатије. Наведена дирекција је претежно задужена за дугорочне активности у циљу остварења војнополитичког утицаја у државама Јужне Америке, Југоисточне Азије и Африке, кроз пружање експертске помоћи у реформи њихових министарстава одбране, школовању кадра, распоређивању војних мисија, полицијских и правосудних снага, и уопште успостављању односа међународног поверења.

Војна сарадња за коју је задужено МО је комплексна и реализује се кроз три главне активности: 1) извоз наоружања и војне опреме; 2) стратегијски дијалог са партнерима и 3) операционалну сарадњу на нивоу ОС. Њих спроводе одговарајућа тела на више различитих нивоа, па тако активности војне сарадње реализују органи у МО, здруженог ГШ, видовских ГШ, самосталних јединица и сами појединци из француских ОС.

Француска заступа своје интересе веома интензивно на афричком континенту, где спроводи низ активности одбрамбене дипломатије. Подаци о активностима француске војне сарадње говоре да 70% свих активности војне сарадње и 80% буџетских средстава које су за њих намењене, отпада на војну

²⁰³ Изворни садржај: „Le Comité Interministériel du Renseignement“, видети шире на интернет адреси: www.journal-officiel.gouv.fr, приступио дана 13.04.2008. године, у 21.00 часова.

сарадњу са афричким државама.²⁰⁴ То не чуди, ако се има у виду неформална и историјска подела интересних сфера са Великом Британијом, по којој су британски национални интереси усмерени на географском правцу Запад-Исток, док су француски национални интереси усмерени на географском правцу Север-Југ. Најпознатија активност француске одбрамбене дипломатије у Африци је програм «RECOMP»²⁰⁵, чији је циљ унапређење способности афричких ОС за самостално учествовање у мировним операцијама. Наведени програм подразумева помоћ локалним владама за реформу ОС, превазилажење постконфликтних привредних и свих других проблема, разоружавање оружаних група, подизање нивоа образовања кроз оснивање школа, учење француског језика и др.

Веома битна компонента француске одбрамбене дипломатије је извоз и контрола пролиферације наоружања и војне опреме у свету. За наведену активност је задужена посебна дирекција француског МО под називом „Генерална делегација за наоружање“.²⁰⁶ Она је задужена за процену француских потреба у погледу набавке и извоза наоружања, израду пројеката и предлога за војну сарадњу. Њене интересе у свету заступају „аташеи за наоружање“, који су стално распоређени у интересним деловима света. Сама контрола наоружања, која је предвиђена француским концептом одбрамбене дипломатије, заснована је на интензивном праћењу токова наоружања у свету, разменом података са другим државама и на раду тзв. „Француске јединице за верификацију наоружања“.²⁰⁷ Та активност је остварена и преко разних међународних организација где Француска кроз своје пуноправно чланство партиципира.

Француска је, такође, веома заинтересована за активности на међународној сцени, где активно учествује у раду различитих форума и међународних организација из области одбране и безбедности. Њена одбрамбена дипломатија се глобално развија у оквиру активности НАТО, система УН, ангажовањем у војним коалицијама и нарочито кроз активности подршке у изградњи европског идентитета одбране и безбедности.

²⁰⁴ Подаци преузети из стручног рада: Carreno G., *La Diplomatie de Defense – Thématiques N°6*, Institut d'Etudes Politiques de Lille, Decembre 2006, p.23.

²⁰⁵ Изворно: «Renforcement des capacités africaines de maintien de la paix», војно-стручни часопис «Armées d'aujourd'hui», No.305, novembre 2005, стр.22.

²⁰⁶ Изворни назив дирекције: „Délégation Général pour l'Armement“.

²⁰⁷ Наведена јединица се изворно назива „l'Unité français de vérification“, а задужена је за верификацију бројних међународних споразума у погледу ограничења конвенционалног, атомског и хемијског наоружања. Њени припадници носе звање инспектора и ангажују се на личном увиду у страна складишта наоружања.

Опште је позната ствар да француска одбрамбена дипломатија већ дуго предводи идеју о стварању европских одбрамбених снага и да се због тога интензивно ангажује на њиховом оперативном оспособљавању.²⁰⁸ Она је тим поводом била креатор веома успешног мултилатералног програма одбрамбене дипломатије «пет плус пет»²⁰⁹, где се у виду сусрета званичника на врху и разних облика МВС настоји унапредити безбедносна политика држава Медитерана (Португал, Шпанија, Француска, Италија, Малта, Мауританија, Мароко, Алжир, Тунис и Либија). Наведена француска иницијатива добила је потврду успеха кроз подршку НАТО и развијање посебног мултилатералног концепта одбрамбене дипломатије који је у пракси заживео под називом «Медитерански дијалог».²¹⁰ Превенција и решавање криза предвиђене су француским учешћем у операцијама подршке миру, а у духу замисли сарадње у безбедности. У наведеном контексту, француске ОС су данас можда најангажованије на свету и подједнако учествују у војним операцијама под окриљем УН и НАТО.

3.3. Мултилатерални приступ одбрамбеној дипломатији

Већ у овом делу рада можемо закључити да постоји суштинска асиметрија између реалности глобалног стратегијског окружења и међународних механизма за руковођење. Та реалност се односи пре свега на динамично кретање потпуно нових, комплексних и међузависних безбедносних претњи након Хладног рата, којима се ниједна појединачна држава света не може сама супроставити. Истовремено, још увек не постоји глобални безбедносни концепт или својеврстан светски поредак, који је општеприхватљив и којим би се осигурала безбедност света као у ранијим периодима. У том смислу можемо рећи да је питање међународне безбедности постало главно питање глобалног развоја и да ће још увек актуелно преструктурирање хладноратовских међународних институција утицати на дистрибуцију моћи у савременим међународним односима.

Концепти одбрамбене дипломатије Велике Британије и Француске које смо обрадили у претходном поглављу потврђују тенденцију развоја дипломатије, која се данас огледа у јачању њеног мултилатералног карактера. Мултилатерализам је постао одлика времена у коме живимо. У том смислу, већина савремених држава посебну пажњу поклања развијању односа из области одбране и безбедности на мултилатералној основи.

²⁰⁸ Шире о томе: www.eda.europa.eu

²⁰⁹ Изворно израз: «Cinq plus Cinq».

²¹⁰ Шире о томе: www.nato.int/officialhomepage

Мултилатерални приступ садржајима концепта одбрамбене дипломатије данас се практикује у оквиру више различитих међународних организација, безбедносних форума и иницијатива на различитим нивоима. Међународне организације, које понајвише детерминишу улогу одбрамбених дипломатија већине држава евроатлантског простора, свакако су УН, НАТО, ОЕБС и ЕУ. Њихов утицај у међународним односима је интегралан и за већину тих држава представља заједничку безбедносну архитектуру, на основу које се настоји изградити њихова национална безбедност.

Међу њима је свакако најважнији НАТО, који тренутно представља најутицајнију војнополитичку организацију у међународним односима и који је заговорник концепта кооперативне безбедности. Такође, по мишљењу научних креатора наведеног концепта „једино НАТО делује по моделу кооперативне безбедности“.²¹¹ Због тога ћемо мултилатерални приступ одбрамбене дипломатије тежишно сагледати из угла војнодипломатских односа државе - нечланице НАТО, која активности сопствене одбрамбене дипломатије усмерава у смеру успостављања сарадње са НАТО. Такође, настојаћемо приказати мултилатерални приступ одбрамбеној дипломатији кроз активности држава у најзначајнијим међународним организацијама у свету и то кроз одговарајућу дескрипцију начина функционисања релевантних тела у тим организацијама.

3.3.1. Организација уједињених нација

Уједињене нације су сигурно највећа постојећа међународна организација у свету, која је настала након Другог светског рата. Основане су са циљем осугурања мира у свету на основу суверено једнаких држава, пре свега кроз остваривање принципа колективне безбедности, али и широке сарадње држава у оквиру саме организације.

Функционисање УН се одвија према дефинисаним принципима и одредбама из «Повеље УН», а кроз њена два главна органа: Генералну скупштину (ГС) и Савет безбедности (СБ). Како је наведена повеља настала половином XX века и у значајно другачијим условима међународних односа, то су њени суштински принципи, одредбе и органи последњих деценија изложени великим критикама да не одсликавају реалност међународних односа.

²¹¹ Виђење аутора у публикацији: Coen R. and Mihalka M., *Cooperative Security*, Marshal Center Paper No.3, Garmisch-Partenkirchen, Germany, 2001, p.16.

Наиме, још од раних 80-их година прошлог века траје својеврсна криза организације УН, када су јој САД и поједине сиромашније земље ускратиле финансијска средства за њено издржавање, да би се иста продубила завршетком Хладног рата, нестајањем блоковске равнотеже и покушајем успостављања новог светског поретка под вођством САД.²¹² Унилатералне војне операције које су САД предузимале у потоњим међународним односима само су појачале ту кризу.

Генерална скупштина УН је централни орган, у коме су заступљени представници свих држава-чланица. Њена заседања могу бити редовна (једном годишње у септембру) и ванредна (посвећена актуелним светским проблемима који захтевају посебна заседања). Генерална скупштина УН реализује своје активности кроз седам главних комитета, од којих је за ову дисертацију релевантан тзв. «Први главни комитет», који се бави питањима међународног мира, безбедности и разоружања. С тим у вези, комитети окончавају свој рад у виду подношења предлога за дневни ред заседања Генералне скупштине или предлога о расправи за усвајање одређених резолуција, које немају обавезујући, већ само карактер препоруке.

Савет безбедности, иако формално и званично други главни орган УН, представља тело са највишим овлашћењима по питању одлучивања о миру и безбедности у свету. Наведени савет чини петнаест држава чланова, од којих пет имају статус сталних чланова са правом вета на доношење одлука (САД, Руска Федерација, Кина, Француска и Велика Британија), док се осталих десет чланова бира периодично на основу критеријума регионалног распореда.²¹³ Савет безбедности је, за разлику од ГС, у сталном заседању, где утврђује да ли у конкретној ситуацији постоји претња миру, повреда мира или агресија, а сходно томе одлучује које ће мере (санкције) предузети ради одржања или успоставе међународног мира и безбедности. Наведене санкције могу обухватити потпун или делимичан прекид привредних или железничких, поморских, ваздушних, поштанских, телеграфских и других веза, а исто тако и прекид свих дипломатских односа. Ако СБ процени да су наведене мере недовољне, онда он може одлучити да предузме одговарајућу војну акцију.

²¹² Аврамов С., *Безбедност у XXI веку*, Зборник радова, СИМВОН, Београд, 2001, стр.22.

²¹³ Научна јавност је пуна критика оваквог устројства СБ, где се може наићи на аргументе како Француска и Велика Британија нису више светске силе или да треба направити више простора за Немачку и Јапан. Постоји чак и аргумент како би Француска и Велика Британија требале уступити место у СБ јединственом представнику ЕУ. Међутим, најозбиљнија критика организације СБ је стигла у виду тзв. «Razali Paper» (www.globalsecurity.org/security/reform/raz-497.htm, приступио 21.08.2008. године у 12.00 часова).

С тим у вези, постоји обавеза свих држава-чланица УН да, на позив СБ и у складу са специјалним споразумом, ставе на располагање ОС, помоћ и олакшице ради одржања међународног мира и безбедности у свету. Наведена обавеза је најизразитија карактеристика деловања мултилатералне одбрамбене дипломатије држава чланица УН, које на тај начин стављају своје одбрамбене ефективе у службу реализације мировних операција под мандатом УН и које тиме као тзв. «државе контрибутори» јачају свој међународни углед у свету.

Под мировним операцијама УН се, у њиховом изворном смислу, подразумевају операције за одржавање мира и (или) операције за успостављање мира у свету.²¹⁴ Оне представљају један од ефективних инструмената принуде УН, којим се сукобљене стране фактички присиљавају да приступе решавању сукоба политичким преговорима или другим мирним средствима. У досадашњој пракси примењивана су два типа мировних операција УН, а то су посматрачке операције и операције уз употребу наоружаних снага.

Посматрачке операције извршавају мање или веће групе посматрача (од десетине до више стотина), по правилу, ненаоружаних војних и цивилних лица, опремљених само са средствима за осматрање и детекцију. За потребе пратње и заштите посматрача, као и обезбеђења штабова посматрачких мисија, ангажују се наоружане снаге УН (тзв. страже УН), чија је јачина примерена величини групе посматрача и другим реалним околностима у којима се посматрачка мисија изводи. Основна функција посматрача је посматрање ситуације, прибављање података и информација на лицу места (на одређеном терену-територији), строго констатовање чињеничког стања и извештавање о њему, али без права на изјашњавање или квалификацију стања. Због тога су обично ангазоване групе посматрача УН на одређеном терену разнородне у погледу свог састава, при чему се настоје одабрати посматрачи из оних држава које су прихватљиве за све сукобљене стране.

Операције уз употребу наоружаних снага УН представљају комплекс разноврсних задатака мировних снага УН на територији где је мир нарушен. Састав ових снага чине национални или мешовити војни контингенти одређеног броја држава-чланица УН. Национални контингенти се опремају оним типовима наоружања и војне опреме, која је примерена ситуацији ангажовања контингента.

²¹⁴ Видети шире о мировним операцијама: Durch W., *Twenty-first-century Peace Operations*, United States Institut of Peace, Washington, 2006.

Бројна величина мировних снага УН је у досадашњој пракси била врло различита и утврђивана је за сваки конкретан случај, у зависности од сложености безбедносне ситуације. За техничку организацију и руковођење мировним операцијама УН првенствено је надлежан СБ, а њихово непосредно руковођење се обично поверава Генералном секретару УН. Овлашћење СБ изузетно се може поверити и индивидуално некој од држава-чланица, па чак и неком регионалном савезу или организацији, с тим што одговорност за опште руковођење и утврђивање мандата мировне операције остаје у надлежности СБ УН.

Међународно-правни статус мировних снага УН произилази из Повеље УН и одговарајуће «Конвенције о привилегијама и имунитетима УН» која је на основу њих донесена.²¹⁵ Ипак, пуна легитимност мировне мисије УН на територији државе домаћина може се гарантовати тек билатералним споразумом о статусу снага, кога потписују држава домаћин и Генерални секретар УН. Овим споразумом се настоје детаљно регулисати следећа питања:

1. привилегије и имунитети за припаднике мировних снага;
2. финансијске обавезе, царинске, пореске и друге олакшице;
3. коришћење телекомуникација и поштанских услуга;
4. слобода кретања;
5. коришћење саобраћајне инфраструктуре;
6. употреба воде, електричне енергије и других јавних инсталација;
7. расположивост домаће валуте за коришћење;
8. снабдевање материјалним средствима;
9. услови регрутовања локалног особља;
10. решавање међусобних спорова;
11. организовање службених контаката између безбедносних снага државе домаћина и ангажованих контигената мировних снага;
12. одговарајућа судска надлежност и
13. статус припадника мировних снага УН.²¹⁶

²¹⁵ Шире о наведеној међународно-правној основи на интернет адреси: www.un.org/conventions

²¹⁶ Наведена подела преузета са предавања: Опачић М., *Мировне операције*, Дипломатска академија МСП РС, Београд, 2005, стр.3.

Споразуми УН са државама контрибуторима и са државом домаћина постају правоснажни тек онда када их својим одлукама верификују СБ и парламенти држава контрибутора, односно, државе у којој се распоређују мировне снаге (њена ратификација није обавезна али је неформално пожељна). Након закључивања потребних споразума са државама контрибуторима и државом домаћина, СБ доноси посебну резолуцију којом прецизира мандат мировних снага УН и утврђује рокове почетка размештаја снага. По доношењу такве одлуке, а на основу претходно разрађеног оперативног плана (на терену земље домаћина и у седишту УН), започиње процес пристизања, прихвата и размештаја, најпре, команданта и чланова штаба, а потом и појединих националних контингента на територији државе домаћина. Мировне снаге УН тек након одговарајућег размештаја започињу ефективно извршавање свог мандата.

Припадници мировних снага УН се ангажују у својим националним униформама, задржавају своје националне амблеме и ознаке, а у погледу унутрашњег реда, дисциплине и правила службе, подвргавају се војним законима своје земље и команди надређених старешина. Истовремено, сви национални контингенти, њихови објекти и возила су обавезни да истичу заставе УН, а њихови припадници да носе амблеме УН на својим униформама ради распознавања.

3.3.2. Северноатлантски безбедносни савез

Завршетком хладноратовске ере дошло је до изразите промене безбедносне парадигме у међународним односима, која је код већине држава евроатлантског простора иницирала напуштање традиционалних образаца безбедности, њихово прилагођавање и образовање потпуно нових. Ширењем НАТО, те интересовањем већег броја транзиционих држава за укључивање у његово пуноправно чланство, мултилатерална војна дипломатија добија потпуно нове садржаје и подручја делатности.

У првом реду, НАТО дефинише критеријуме које потенцијална држава - кандидат за пријем треба испунити, а потом учествује у контролисаном процесу припреме његових ОС и осталих државних структура везаних за питања одбране и националне безбедности. Сходно томе, државе су у циљу успешне кандидатуре за пријем у НАТО развиле посебне војнодипломатске механизме, како би олакшале комуникацију са његовим надлежним структурама и припремили државу за пријем у пуноправно чланство.

Заправо, државе-кандидати су успоставиле војнодипломатске односе са једном међународном војном организацијом, у коме на одређен начин учествује читаво друштво државе-кандидата.²¹⁷

3.3.2.1. Оквири успостављања партнерских односа са НАТО

За све потенцијалне државе-кандидате за чланство први квалитативни искорак у погледу сарадње са НАТО догодио се током 1991. године, образовањем тзв. «Северноатлантског савета за сарадњу» (НАСС).²¹⁸ Његова улога је била усмерена на развијање нове политичке улоге НАТО, која је подразумевала пружање подршке развоју демократије и ширење дијалога, сарадње и партнерства у безбедности са својим стратегијским окружењем у Европи, а нарочито према постсоцијалистичким државама из бившег ривалског војног блока.

Други важан корак сарадње са НАТО је формално отворен са покретањем програма тзв. «Партнерство за мир» (ПЗМ), чија су основна начела:

1. укључивости - све се нуди свима, али уз обавезе;
2. саморазликовања - индивидуално вредновање сваке државе и
3. отворености - повећање транспарентности у односу са НАТО.²¹⁹

Држава која је примљена у програм ПЗМ предаје у писаном облику тзв. «Презентациони документ» (изворно: PfP Presentation Document), којим званично обавештава НАТО због чега се укључила у ПЗМ и које циљеве у њему жели остварити. У склопу програма ПЗМ развијен је и усвојен тзв. «Радни програм партнерства» (енг. Partnership Work Programme - PWP), који обухвата двадесет и четири различита подручја у оквиру којих је више од две хиљаде годишњих активности. Свака држава у оквиру овог програма бира активности у којима планира учествовати током следећег годишњег циклуса, односно, она усваја тзв. «Индивидуални партнерски програм» (енг. Individual Partnership Programme - IPP) и тиме спроводи потребне реформе према стандардима НАТО.

²¹⁷ Виђење по коме се војни односи често повезују са политичким и економским.

²¹⁸ Пуни назив је: Peace and Cooperation issued by Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (including decisions leading to the creation of the North Atlantic Cooperation Council - NACC), (The Rome Declaration, Rome), 8 November 1991. (Чехулић Л., *НАТО и нови међународни односи*, Политичка култура, Загреб, 2004, стр.194.)

²¹⁹ Declaration of the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Brussels Summit Declaration), Brussels, 11 January 1994. (Исто, стр.195.)

На тзв. «Вашингтонском самиту» утврђени су услови које све државе будући кандидати за чланство требају испунити, под називом «Акциони план за чланство» (МАР).²²⁰ У МАР се наглашава да НАТО остаје отворен за пријем нових чланица које прихвате обавезе оснивачког уговора и испуне захтеване политичке и војно-безбедносне стандарде. С тим у вези, државе у циљу достизања тих стандарда предају тзв. «Годишње националне програме» (енг. Annual National Program - ANP), како би кроз спровођење МАР након одређеног времена добили статус члана НАТО.

У успостављању партнерских односа са НАТО учествује комплетна државна дипломатија, тежишно њен одбрамбени део. С обзиром на велики број политичких и војнобезбедносних стандарда који се морају усвојити, од државе се очекује да за потребе реализације наведених активности у седиште НАТО делегира квалификован дипломатски кадар. С тим у вези, државе иницирају и отварају одговарајуће канцеларије за везу или војнодипломатске мисије (ВДМ) при седишту НАТО, које постају окосница развоја војнодипломатских односа. Структура и методологија рада мултилатералне војне дипломатије се, у суштини, много не разликује од билатералне. Постоје, на пример, одређене термилошке разлике (уместо ВДП отварају се ВДМ), те у интересној сфери и подручју рада (функције су прилагођене), али су по свим осталим правима, обавезама и дипломатским привилегијама оне су изједначене.

3.3.2.2. Отварање војнодипломатске мисије при НАТО

Развој мултилатералне дипломатије увео је у дипломатску праксу представљање држава у међународним организацијама. Оно што је «Бечка конвенција о дипломатским односима» за билатералну дипломатију, то је «Бечка конвенција о представљању држава» за мултилатералну дипломатију.²²¹ С тим у вези, државе најчешће успостављају и одржавају дипломатске односе са међународним организацијама кроз отварање одговарајућих дипломатских мисија, а у случају успостављања дипломатских односа са НАТО ради се о отварању одговарајућих војнодипломатских мисија.

²²⁰ Шире о томе у: The NATO Handbook Documentation - Membership Action Plan (MAP) approved by the head of state and government participating in the meeting of the NAC, Washington D.C., 23-24. April 1999, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1999, p.433-442.

²²¹ Шире о Бечкој конференцији о представљању држава, која је усвојила наведену конвенцију: Митић М., *Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера - Четврта кодификација дипломатског права*, Међународни проблеми бр. 2/1975, стр.84-100.

Држава која планира отварање ВДМ у седишту НАТО (или канцеларије за везу), мора претходно са овом војном организацијом потписати одговарајући споразум о безбедносној сарадњи.²²² Истовремено, поред наведеног споразума, потписује се и посебан споразум о правилима понашања у седишту НАТО (Code of Conduct). Такође, од државе се очекује да у свом националном систему безбедности има отворену одговарајућу институцију у виду тзв. «Канцеларије за безбедност» (енг. National Security Authority), такође и тзв. «Централни регистар» (енг. Central Registry). Наиме, за разлику од већине међународних организација код којих је потребно само извршити правовремену и јасну нотификацију дипломатских чланова мисије, у НАТО се захтева спровођење процедура акредитације за комплетан састав мисије.

Процедура акредитације састава ВДМ је таква да све државе-чланице НАТО морају дати одговарајуће одобрење (агреман), чији процес не може трајати мање од шест недеља (за шефа мисије краће од недељу дана). Такође, за добијање сталних дозвола за припаднике мисије помоћу којих ће моћи ући у седиште НАТО и равноправно учествовати у раду његових тела, канцеларији НАТО за безбедност се мора доставити потврда о њиховој позитивној безбедносној провери, што је посао официра за безбедност државе која отвара мисију.²²³

Следећи корак у отварању мисије при седишту НАТО је проналажење и адаптирање одговарајућег простора за боравак и рад мисије. Већина држава, у почетку, смешта ВДМ у просторије ДКП у Бриселу, док се не изнајме адекватне просторије у седишту НАТО. Рад ВДМ се чак може неко време одвијати и преко тзв. «Контакт амбасада» једне од чланица НАТО у матичној држави.²²⁴ По формалном започињању рада ВДМ, њени припадници се постепено почињу укључивати у активности многобројних тела НАТО. Редовно је случај да државе кандидати, услед недовољне стручне и финансијске подршке, или пак слабе организационе поделе унутар своје мисије, делегирају исте људе у више текућих активности. Поједине државе су опет направиле организациону поделу ВДМ на политички, одбрамбени и војни део, а према свом тежишном ангажовању.

²²² Наведени споразум се потписује на оба службена језика НАТО (енглески и француски), а његов изворни назив на енглеском гласи: «Agreement on Security Cooperation between North Atlantic Treaty Organisation and Country Candidate».

²²³ Официр за безбедност је члан мисије, кога на тај положај одређује државна «Канцеларија за безбедност». Мисија је дужна извршити нотификацију канцеларији НАТО-а за безбедност о имену особе која ће обављати послове «официра за безбедност».

²²⁴ Изворни израз је «Point of Contact Embassy» и представља амбасаду једне од чланице НАТО главном граду државе кандидата, која пружа додатне информације по релевантним питањима.

У сваком случају, активности ВДМ су веома интензивне и начелно обухватају: учествовање у раду одбора Евроатлантског партнерског већа и ПЗМ; разговоре и консултације са другим међународним особљем; билатералне сусрете са члановима делегација држава-чланица НАТО; учествовање у различитим семинарима и округлим столовима везаним за НАТО; организовање посета званичника, радних група и делегација из матичне државе; као и учествовање у бројним протоколарним активностима (приједи, балови, обеди, комеморације и друге свечаности).

Међутим, две су основна безбедносна форума кроз које свака држава – кандидат (у својству на енг. «Third Party State») може значајно учествовати у активностима НАТО:

1. Евроатлантско партнерско веће (енг. Euro Atlantic Partnership Council – ЕАРС), које служи као својеврстан мултилатерални форум за регуларне консултације о политичко-безбедносним питањима држава -чланица и држава-партнера;²²⁵
2. Партнерство за мир (енг. Partnership for Peace – PfP), који делује као форум у коме државе партнери сарађују са НАТО на билатералној основи. Свака држава у оквиру овог програма бира оне активности које су у њеном посебном интересу и са којима ће остварити зацртане циљеве кроз заједничке активности са НАТО. С тим у вези, наведени програм обухвата политичко-војни оквир (енг. Political-Military Framework – РМФ), који дефинише улогу државе-партнера у планирању и извођењу партнерских војнополитичких операција.

Конкретно деловање ВДМ у наведеним форумима се одвија кроз њен рад у већима и одборима ЕАРС/PfP, од којих су засигурно најважнији следећи:

- Заседање ЕАРС на нивоу амбасадора – редовно заседа једанпут месечно, а углавном расправља о активностима ЕАРС/PfP, ситуацији на Балкану, борби против тероризма, ситуацији у Афганистану, Либији, данас у Сирији или сарадњи са другим међународним организацијама. На тим састанцима се усвајају документи који се ратификују на министарским заседањима;

²²⁵ Шире о раду ЕАРС видети у: *NATO Handbook*, NATO Office and Information and Press, 2001.

- Заседање ЕАРС на нивоу министара спољних послова – редовно заседа два пута годишње, где је пролећно заседање редовно у некој од држава-чланица НАТО, а јесење у седишту НАТО. Води унапред договорене панел дискусије, чије одлуке потом имају дугорочне импликације на активности НАТО;
- Заседање ЕАРС на нивоу министара одбране – такође редовно заседа два пута годишње, али искључиво у седишту НАТО у Бриселу. Обично се одржава недељу или две након заседања на нивоу министара спољних послова, а према посебно договореним панел дискусијама из војне тематике;
- Заседање ЕАРС на нивоу војних представника – у редовним условима се одвија пет пута годишње (начелника генералштаба два пута). На њиховим састанцима се информисе и дискутује о безбедносној ситуацији на подручјима у којима делују снаге НАТО.

3.3.2.3. Ангажовање НАТО у мировним операцијама

Важан сегмент тзв. «Доктрине НАТО за 21. век» је стратегијски концепт превенције конфликта и управљања кризама.²²⁶ Наведени концепт је утврдио обавезујућа начела понашања чланица НАТО, међу којима је спремност да се допринесе превенцији конфликта, њиховом раном упозорењу и спречавању, преко управљања кризама до операција наметања и одржавања мира. На тај начин је јасно истакнуто доктринарно опредељење НАТО за предузимање војних и мировних операција. Питање учешћа НАТО у одређеној мировној операцији могу да покрену државе чланице и Генерални секретар НАТО, партнерске земље из ПЗМ, али и друге међународне организације попут УН и Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС). Систем одлучивања у НАТО је веома комплексан, али коначну одлуку са јасним смерницама о ангажовању снага НАТО у мировној операцији доноси НАС. Након одлуке НАС, Војни комитет и остали војни органи НАТО, у директној комуникацији и договорима са надлежним органима УН и чланицама НАТО, разрађују планове за ванредне ситуације, којима се одређују величина контингента, састав, концепција употребе, командна структура, задаци команданта ангажованих снага и рокови извођења операције.

²²⁶ Наведени концепт је оквирно дефинисан на самиту у Риму током 1991. године, а потпуно заокружен на самиту у Вашингтону током 1999. године.

У случају доминантног ангажовања снага НАТО у мировној операцији, то је неретко у његовој надлежности и именовање команданта целокупне мировне операције (иако је мандат у оквиру СБ УН).

Међународно-правни статус мировних снага НАТО, које су у мировне операције укључене под мандатом УН, утврђује се по стандардној процедури УН, склапањем споразума о статусу снага између УН, НАТО и државе домаћина. Овим споразумом се, формално, сви потписници обавезују да ће поштовати неутралност и међународни легитимитет мировних снага, са пратећим привилегијама и имунитетима за припаднике мировних снага УН. Предвиђено је, такође, да се за учешће снага НАТО у мировним операцијама УН примењују стандардна начела и процедуре која важе за класичне мировне операције УН. Наравно, постоје и одређене специфичности ангажовања НАТО, које се огледају у процедурама које су карактеристичне само за ту организацију. У том смислу, за операције у којима су ангажоване снаге НАТО примењују се посебна правила ступања у дејство (енг. Rules of Engagement - ROE), која се односе на правила употребе силе у специфичним ситуацијама на терену мисије.

Такође, НАТО може дати значајан допринос мировним операцијама и преко индиректног ангажовања својих снага и средстава. Употреба снага и средстава НАТО за овакве намене подлеже истој процедури одлучивања НАС, као што је то случај и код одлучивања о директном ангажовању снага НАТО.

Предвиђена су и разрађена три облика таквог посредног ангажовања:²²⁷

1. Координација подршке, односно, пружање услуга одређеној мировној операцији, у смислу посредовања и координирања логистичких активности (нпр. транспорта контингената мировних снага, њихове опреме и наоружања), коришћењем логистичке организације НАТО и применом његових, стандардизованих принципа и процедура.
2. Употреба одбрамбених ресурса НАТО, која, на пример, може бити затражена ради побољшања укупних оперативних могућности неке мировне операције УН. У том смислу, НАТО може понудити мешовити одред за везу или постојећу мултинационалну команду, као језгро за формирање руководеће и командне структуре мировних снага УН за такву мировну операцију.

²²⁷ Шире о томе: www.nato.org.

3. Обиман комплекс акција снага НАТО на праћењу примене санкција, које се предузимају према одређеној држави или странама у сукобу, на основу одговарајуће одлуке СБ. У том смислу, НАТО има неколико структура које могу помоћи у праћењу примене санкција, као што су стално задејствоване поморске снаге НАТО за пружање подршке таквим операцијама у поморском окружењу. Сличним могућностима располажу и ваздухопловне снаге НАТО за рано упозорење, осматрање и извиђање активности на копну.

3.3.3. Организација за безбедност и сарадњу Европе

Организација за безбедност и сарадњу Европе је несумњиво најзначајнија регионална међународна безбедносна организација. У њеном чланству су све државе на европском континенту, што је истовремено чини и најуниверзалнијом међународном организацијом на евроатлантском простору.²²⁸ Томе у прилог иде и сама надлежност ОЕБС, која обухвата најширу европску сарадњу и безбедност, што подразумева скоро све аспекте односа међу државама.

Институционализација ОЕБС траје непрекидно од прве Конференције европске безбедности и сарадње у Хелсинкију из 1975. године (КЕБС), када су утврђени основни принципи деловања организације и постављене основе за њен даљи развој и активност. У том погледу, нарочито су значајни састанци КЕБС у Паризу из 1990. године (донесена тзв. Париска повеља) и Хелсинкију из 1992. године (донесена декларација), јер су тада установљени неки од најзначајнијих органа ОЕБС. Врхунац институционализације КЕБС представља промена имена у ОЕБС (1995. године). Од тада се ОЕБС све изразитије развија као регионални споразум или организација која, у духу Повеље УН и у сарадњи са СБ УН и другим регионалним организацијама (НАТО, ЕУ), учествује у мирном решавању спорова и у спровођењу превентивних мера за спречавање конфликта.

С тим у вези, ОЕБС је развио одговарајуће органе, механизме и инструменте деловања. Свакако најрелевантнији за ову тезу међу њима су: Стални савет ОЕБС, Секретаријат са својим центром за спречавање сукоба, Форум са сарадњу у области безбедности и различите мисије ОЕБС за утврђивање чињеничног стања (енг. Fact Finding Missions).

²²⁸ С тим у вези треба истаћи чињеницу да су Канада и САД чланице наведене међународне организације од њеног оснивања.

Стални савет је оперативни орган ОЕБС, састављен од сталних представника држава-чланица, са седиштем у Бечу. Састаје се сваке седмице, а може и чешће у хитним случајевима. У његовој надлежности су свакодневне, текуће одлуке о решавању актуелних проблема, али и послови руковођења ОЕБС. Стални савет, у паузама заседања Министарског и Високог савета који се састају једном или два пута годишње, представља врховно руководеће тело ОЕБС.

Секретаријат је орган ОЕБС који је задужен за административно-техничке послове, међу којима је и надгледање имплементације њених одлука. У оквиру секретаријата, како смо већ истакли, налази се и „Центар за спречавање сукоба“, који помаже активности ОЕБС у области раног упозоравања, спречавања сукоба и управљања кризним ситуацијама. У последње време, у његовој надлежности је и функција спровођења верификације споразума у области разоружања и контроле наоружања. Наведени центар помаже мисијама ОЕБС на терену, одржава комуникациону мрежу и обезбеђује логистику.

Форум за сарадњу у области безбедности је релативно новија установа ОЕБС, чији је основни задатак обезбеђивање преговора о контроли наоружања, разоружању и изграђивању мера поверења и безбедности међу државама-чланицама. Заседања форума се организују сваке седмице, а питања за дискусију се усаглашавају тако да су прихватљива за све државе-чланице.

Поред наведених органа, ОЕБС је развила институционалне могућности да, самостално или у сарадњи са другим међународним организацијама, предузима или учествује у различитим мисијама. Ради се о класичним посматрачким мисијама, чији мандат и задаци могу бити веома различити: од надгледања поштовања људских и мањинских права, преко верификације спровођења споразума о мирном решавању сукоба и контроле наоружања, до ефективних мера помоћи, саветовања, посредовања или пружања добрих услуга ради предупређења или ублажавања сукоба.²²⁹ Ангажовање мисије ОЕБС може бити организовано и као интегрални део неке шире међународне мировне мисије. За доношење одлуке о учешћу ОЕБС у било којој мисији надлежан је Стални савет, коју консензусом одобрава Савет министара. Стални савет ОЕБС, такође, именује шефа мисије, утврђује њен јасан мандат, задатке, циљеве, овлашћења, временске рокове извршења и делокруг рада.

²²⁹ Мисија ОЕБС може пружити помоћ државама-чланицама у организовању демократских избора на свим нивоима, развоју грађанског друштва, заштити мањинских права и др.

За попуну особља наведених мисија, ОЕБС се претежно ослања на своје државе чланице, а делимично и на помоћ других регионалних институција и НВО. Када се ради о учешћу у мировним мисијама, тада се ОЕБС најчешће обраћа НАТО или ЕУ, за стављање на располагање њихових ресурса и механизма. Одобравање коришћења и начин употребе ресурса НАТО за потребе мисија ОЕБС, иначе, подлеже истим начелима и процедури који важе и при ангажовању снага НАТО у мировним мисијама УН.

За статус и одговорност шефа и особља мисије ОЕБС важе слични критеријуми и стандарди, који су установљени и за мировне мисије УН, односно мировне мисије у којима су директно или индиректно ангазоване снаге НАТО. Шеф и особље мисије ОЕБС, на основу одговарајућег пристанка сукобљених страна и споразума са властима државе домаћина, уживају међународни статус и одређене привилегије и имунитете (ограничене), који су им неопходни за извршавање њихових функција и задатака. Мисија ОЕБС непосредно је одговорна органу наведене међународне организације који му је претходно утврдио мандат. Међутим, ако је мисија ОЕБС саставни део шире мировне мисије УН, тада и за њу важе иста правила двоструке одговорности, при чему је увек приоритетна одговорност према СБ УН.

У циљу адекватног заступања у органима ОЕБС, све државе-чланице оформљују одговарајуће дипломатске мисије при седишту и при релевантним институцијама ОЕБС. У оквиру њих је и одговарајући број реномираних војних дипломата, који су укључени у рад оних органа и форума везаних за војну проблематику. Такође, већина држава настоји да делегира сопствене кадрове на руководећа места унутар ОЕБС, како би тиме повећале сопствени утицај и углед, али и допринеле европској безбедности. С тим у вези, треба истаћи да све дипломате на служби у ОЕБС уживају привилегије и имунитете који су им гарантовани постојећим конвенцијама међународног права.

3.3.4. Европски безбедносни и одбрамбени идентитет

Европски идентитет одбране и безбедности се прогресивно развијао упоредо са развојем идеје о уједињеној Европи. Генеза тог развоја би се условно могла поделити на периоде током и након завршетка Хладног рата. У том смислу, треба истаћи да развој европског безбедносног и одбрамбеног идентитета још увек траје, да је његов правац неизвестан и да је веома условљен разним интересима најутицајнијих субјеката међународних односа.

Идеје о уједињењу Европе и идеје о заједничком идентитету одбране и безбедности потекле су од водећих западноевропских земаља Велике Британије, Француске и држава Бенелукса. Војна и економска неспособност наведених држава да се саме супроставе претњама комунистичког блока, иницирала је укључивање поменутог западноевропског простора у јединствено евроатлантско подручје колективне безбедности и одбране у оквиру НАТО, које се ослањало на нуклеарну моћ и војне ефективе САД. Главнина западноевропских земаља успела је да се до краја Хладног рата политички и економски чвршће повеже (оснивање тзв. Западноевропске уније - ЗЕУ), али им то није успело по питању обликовања заједничке одбране и безбедности. Већина напора на том пољу би се сводила на покретање заједничких пројеката и оснивање организација, који су једино били у функцији својеврсних дебатних форума на тему одбране и безбедности. Због тога ће НАТО и САД све до краја 80-их година XX века остати кључни субјекти унутрашње и спољне безбедности западноевропских држава.

Конкретнији прилаз обликовању европског идентитета безбедности и одбране учињен је 1989. године, када је Савет ЗЕУ донео одлуку о формирању тзв. «Института за безбедносне студије ЗЕУ», са својим седиштем у Паризу. Мастрихтским уговором из 1990. године се у том смислу отишло још даље, којим је предвиђено обликовање «заједничке спољне и безбедносне политике ЗЕУ» као једног од три будућа стуба ЕУ. Заједничка спољна и безбедносна политика ЗЕУ поставила је потребан политички оквир за даљи развој самосталних европских одбрамбених капацитета, кроз остварење следећих прокламованих циљева:²³⁰

1. заштита заједничких вредности, основних интереса и независности;
2. јачање безбедности ЗЕУ и њених држава-чланица у свим областима;
3. очување мира и јачање међународне безбедности у складу са принципима Повеље УН, декларацијама из Хелсинкија и Париском повељом о европској сарадњи и безбедности;
4. унапређење међународне сарадње и
5. развијање и јачање демократије, владавине закона и поштовање људских права.

²³⁰ Наведени циљеви преузети из магистарског рада: Савић С., *Европска безбедност и односи северноатлантских савезника на почетку XXI века*, ФПН, Београд, 2006, стр. 125.

Грађански ратови на Балкану и немогућност европског самосталног реаговања на насталу кризу, подстакли су почетак процеса формирања војних способности ЗЕУ. Током 90-их година прошлог века формиран је први европски војни корпус (EUROCOR), снаге за брзо реаговање (EUROFOR) и поморске снаге (EUROMARFOR). Поред наведених снага, формирани су сателитски центар у Турејону и ситуациони центар у Бриселу. Ипак, наведене војне способности ЕУ биле су далеко од жељених оперативних могућности и практично су већ чиниле делове формација НАТО (чиниле су његов европски стуб).

Проблеми у формирању европских војних способности неће бити повољно решени ни са тзв. „Амстердамским уговором“ о ЕУ из 1997. године, понајвише због противљења Велике Британије и САД. Упркос томе, наведени уговор промовише потпуно нову функцију тзв. «Високог представника ЗЕУ за заједничку европску спољну и безбедносну политику», којој је у надлежност стављена брига о развоју европског идентитета одбране и безбедности. Преломни тренутак у изградњи европског идентитета одбране и безбедности, према оцени многих аутора, представља француско-британски самит одржан у Сент Малоу (St.Mallou) из 1998. године, на коме је постигнута сагласност о правцима и модалитетима даљег развоја европског система одбране и безбедности.²³¹ Поред тога, на основу уговора о ЕУ из Нице (усвојен децембра 2000. године), ЕУ убрзо преузима све војне надлежности од ЗЕУ, те доноси тзв. «Стратегију европске безбедности» и суштински, постаје реалан субјекат европске и међународне безбедности.²³²

С тим у вези, ЕУ је до данашњег дана успела развити одговарајућу политичко-војну структуру из области одбране и безбедности, која тренутно и структурално изгледа на следећи начин:²³³

1. Европски савет - дефинише опште принципе и смернице развоја одбрамбене политике, поставља захтеве и одређује политички оквир за доношење одлука из области одбране и безбедности. Чине га сви шефови држава или влада земаља чланица и председник Европске комисије, а у раду му интензивно помажу министри иностраних послова држава чланица;

²³¹ Више о закључцима наведеног самита видети на: www.consilium.europa.eu/newsroom/eudefence

²³² Више о закључцима уговора из Нице видети на: www.europa.eu.org/niceagreement

²³³ Наведена структура преузета из магистарског рада: Савић С., *Европска безбедност и односи северноатлантских савезника на почетку XXI века*, ФПН, Београд, 2006, стр. 153-154.

2. Савет ЕУ - у послове безбедности и одбране укључен посредством тзв. Општег савета (Савет ЕУ за опште послове и спољне односе), кога чине министри иностраних послова држава-чланица, са одговорношћу за извршење одлука Европског савета везаних за одбрану и безбедност;
3. Високи представник ЕУ за спољну политику и безбедност - личност која је задужена да помаже Савету ЕУ, доприносећи формулисању, развоју и примени политичких одлука Европског савета;
4. Политичко-безбедносни комитет ЕУ - чине га амбасадори држава-чланица, који воде послове управљања кризама, спроводе развој и планирање, и дају политичке савете Европском савету;
5. Војни комитет ЕУ - чине га начелници генералштабова ОС држава-чланица и одговарајући војни делегати, као стални представници при седишту ЕУ. Представља својеврстан форум за консултације у области превенције конфликта и управљања кризама, усмерава одбрамбене активности на нивоу ЕУ, има саветодавну улогу Политичко-безбедносном комитету ЕУ и у складу са тим даје одговарајуће директиве Војном штабу ЕУ;
6. Цивилни комитет ЕУ - има сличну улогу или ранг као војни комитет, само у погледу цивилних аспеката руковођења кризама;
7. Војни штаб ЕУ - представља основни орган за војну експертизу. Основне функције су му праћење и управљање кризама. У оквиру њега је одељење за пружање помоћи и процењивање ситуације, рано упозорење и пружање оперативне помоћи у случају војног ангажовања.

Треба истаћи да је развој политичко-војне структуре ЕУ подржан од стране НАТО у виду споразума «Берлин плус»,²³⁴ којим су договорени оквири будућег јачања војне сарадње и координације између ЕУ и НАТО. Између осталог, на основу наведеног споразума је формирана тзв. «ћелија ЕУ» у Команди НАТО снага за Европу (SHAPE)²³⁵, која је задужена за припрему операција ЕУ при чијем извођењу се користе капацитети НАТО. Развој одбрамбених способности ЕУ отпочела је са војнопосматрачком мисијом у БЈР Македонији 2003. године, да би наставила ангажовањем у БиХ, Африци, Азији, Кавказу и Републици Србији.

²³⁴ Више о наведеном споразуму: www.europa.eu

²³⁵ SHAPE - Supreme Headquarters Allied Powers Europe.

Развој европског идентитета одбране и безбедности настављен је у виду дефинисања циљева развоја до 2010. године (енг. *Headline Goal 2010*). Наиме, Савет ЕУ је убрзо усвојио нову етапу развоја европског одбрамбеног идентитета, ради превазилажења постојећих ограничења и даљег јачања војних способности. Одбрамбени капацитети ЕУ би данас према том плану требали бити способни за извршавање следећих задатака:

- операције подршке миру;
- хуманитарне интервенције;
- регионалне операције у одбрани европских стратегијских интереса;
- одбрану територије држава-чланица ЕУ;
- превенцију напада, укључујући оружје за масовно уништење.

Актуелни врхунац развоја европског безбедносног и одбрамбеног идентитета ЕУ је усвајање тзв. „Лисабонског споразума“, који је ступио на снагу децембра 2009. године и који је са собом донео значајне промене. Наведене промене су биле оличене у напуштању ранијег концепта ЕУ у виду „три стуба“ и нарочито у формирању институције „Високог представника ЕУ за спољне послове и безбедносна политику“. Наведена институција је практично настала спајањем институција „Високог представника за спољну политику и безбедност“ и „Комесара за спољне односе и европску политику суседства“, са циљем конзистентности и боље координације спољне политике ЕУ. Нова институција високог представника ЕУ је заправо функција министра спољних послова, која је задужена за руковођење тзв. „Сервисом за спољно деловање“. Основна идеја његових креатора је да наведени сервис, након одређеног времена, постане заједничко министарство или дипломатија ЕУ.²³⁶

3.3.5. Реформа војнодипломатских организација

Критичари актуелног система дипломатских односа тврде како је комуникацијска револуција до те мере изменила међународне односе, да је сасвим непотребно и скупо наставити даље плаћати данашњи број сталних дипломатских представништава. Наведено се покушава образложити тиме да се данас брзо и лако долази до информација, те да постоји директна комуникација између шефова држава и влада, министара спољних послова и одбране, као и на другим нивоима.

²³⁶ Видети шире на интернет адреси Савета Европе: www.consilium.europa.eu.

Поједине државе су под утицајем наведених критика кренуле у реформски процес сопствених дипломатских организација, па је тако Шведска акредитовала амбасадора за неколико афричких држава, док је он своју дужност претежно обављао у Штокхолму и повремено путовао у те државе. Канада и Аустралија су тако најавиле могућност отварања заједничких амбасада, са мешовитим дипломатским кадром, који би на тај начин обављао дипломатске послове у интересу обе државе. Такође, нешто слично је покренула и сама ЕУ, са отварањем заједничке европске дипломатске мисије у Улан Батору у Монголији.

Поврх свега, све израженији тренд мултилатерализма иницирао је интензивне дипломатске односе унутар и између утицајних међународних организација. Деловање међународних организација попут ЕУ, УН, ОЕБС и НАТО, као и глобалних форума попут Г8, Г20, БРИК или ШОС, указују на мултилатералан и надасве интегралан приступ на пољу политичких, економских и безбедносних интереса. Односно, њихове активности представљају јасан тренд дипломатских односа и указују на потребе реформе дипломатских организација.

Тренд реформе дипломатске организације такође се одразио и на војнодипломатску организацију, која је са појавом концепта одбрамбене дипломатије била предодређена за функционално прилагођавање. Промене безбедносних парадигми у свету поставиле су велике изазове пред функцију ВИ. Војни изасланици се данас, поред испуњавања традиционалних задатака, баве широким спектром питања која између осталог укључују: реформу система одбране и безбедносног сектора у државама у транзицији, сложене операције за подршку мировним процесима и цивилним ванредним стањима, давање подршке глобалној борби против тероризма, као и анализа тока светске економске кризе.²³⁷ Сходно томе, спектар задатака ВИ се ширио, а захтеви за његовом техничком експертизом и стручним политичким знањем су константно увећавани. У складу са наведеним променама, многе државе су се одлучиле да започну процес ревизије досадашњег система употребе ВИ. На дневном реду су се нашала питања функционалног управљања војнодипломатском организацијом, унапређење обуке и начина избора војнодипломатских кадрова, њиховог размештаја и усмеравања.

²³⁷ Измењена улога војног изасланика се најбоље може описати на примеру улоге француског војног аташеа у Либану за време израелских војних операција током лета 2006. године. Француски војни аташе је, за време израелских војних операција, био веза између француске амбасаде, власти западних држава, либанске војске и француског војног особља, док је извршавао безбедносне и евакуационе планове за цивилно становништво. Он је током извршавања наведених планова имао директну команду над француским војницима и управљао логистичким средствима евакуације.

Свакако највећи изазов у овом процесу је прилагођавање постојећег система ВИ савременим безбедносним потребама, уз истовремено поштовање буџетских ограничења која могу бити значајно лимитирајућа.²³⁸ С тим у вези, можемо говорити о два главна приступа реформи система употребе ВИ. Први приступ подразумева свеобухватну реформу система ВИ, ради унапређења процеса прикупљања информација и овај приступ практикују оне државе чији је систем углавном остао непромењен након завршетка Хладног рата. Други приступ се односи на функционално преобликовање система ВИ у духу концепта одбрамбене дипломатије и примењује га већина држава чланица ЕУ и НАТО. Неке државе су, попут Аустрије, постепено приступиле процесу реформе система употребе ВИ, док су неке, попут Швајцарске, настојале га ревизирати у једном покушају. Свака држава, у том смислу, настоји прилагодити систем употребе ВИ актуелним међународним односима, те сопственим могућностима и потребама.

У сваком случају, главне карактеристике актуелних државних програма реформи система употребе ВИ су следеће:²³⁹

- *Од билатералних ВИ ка војним саветницима*: неке државе су смањиле број билатералних и повећале број мултилатералних позиција у војнодипломатским мисијама при УН, ЕУ, ОЕБС или НАТО, с обзиром да се сарадња и размена података у великој мери одвијају у овим контекстима;
- *Из развијених ка земљама у развоју*: поједине државе су средиште својих активности преместиле са традиционалног размештања особља у суседне земље, на размештање у земље које попримају нови стратешки значај. На пример, снажне везе између ОС држава-чланица ЕУ и НАТО значајно су умањиле њихову потребу за разменом ВИ. Све је израженија тенденција отварања једног ВДМ у Бриселу. Сходно поменутом тренду, многе западноевропске државе успостављају нове војнодипломатске позиције на Блиском Истоку и Африци, док истовремено укидају друге;

²³⁸ Национална обука војних изасланика све више добија алтернативу у виду одговарајућих мултилатералних програма обуке. Пример таквог програма је годишња обука за војне изасланике коју организује женевски центар за безбедносну политику, где програм обуке траје четири дана и организује се за групу војних изасланика из више од двадесет држава. (додатне информације о томе на: www.gcsp.ch/e/training/Short%20courses/DA%20Module/index.htm)

²³⁹ Наведене карактеристике програма реформи система војних аташеа преузете са интернет адресе: www.dcaf.ch/background, 21. мај 2008. године, 23.00 часа.

- *Од билатералне до мултилатералне акредитације*: неке државе су прешле са система посебних ВИ стационираних у две или више различитих држава, на систем у коме један ВИ одржава билатералне односе са две или више различитих држава или региона. Најбољи пример за то је уобичајена акредитација ВИ за државе Бенелукса, где је његово седиште обично у централној држави наведене регије и одакле он врши дужност на подручју три државе;
- *Од распоређивања у друге државе до рада из домовине*: поједине државе су замениле ВИ као локалне заступнике са путујућим ВИ, који одржавају билатералне односе са више земаља. Док су локални ВИ распоређени у појединим државама или регијама, путујући ВИ обављају дужност из домовине и кроз циљна путовања ради извршавања постављених задатака;
- *Од сталном ка привременом*: неке државе су прешле са сталног на привремено распоређивања ВИ у одређене државе, а у зависности од ванредних потреба. Наведена чињеница је данас у већини држава посебно оправдана у условима актуелне светске економске кризе;
- *Од ВИ до безбедносног изасланика*: парламенти појединих држава захтевају да се позиција ВИ преименује у позицију безбедносног аташеа. Аргументи за наведени захтев се налазе у намери да се омогући шири политичко-безбедносни приступ државе која акредитује изасланика.

Анализом предности и мана наведених државних програма реформе система употребе ВИ се нећемо подробније бавити, јер би тиме изашли из оквира ове дисертације. Међутим, можемо ипак закључити да свака држава развија сопствени приступ систему употребе ВИ и у томе се руководи пре свега својим безбедносним потребама. Неоспорно је да код свих њих постоји наглашен мултилатерализам као тенденција у савременим међународним односима и да је он основа за све националне пројекције система употребе ВИ. О чињеници да је национални приступ реформи система ВИ и даље веома изражен, сведочи понајвише реалност у којој данас живимо. Управо наведена чињеница потврђује јако присуство неповерења између држава, што даје повод реалистима за додатну аргументацију против кооперативне безбедности.

3.4. Амерички начин практиковања одбрамбене дипломатије

Завршетак Хладног рата означио је уједно почетак доминације САД у савременим међународним односима, која је била најевидентнија у њеном потоњем начину вођења спољне политике. Америчка спољна политика је од завршетка Хладног рата до данас прошла кроз различите фазе и углавном је зависила од спољнополитичких концепција актуелних државних администрација. У том смислу се могу издвојити три фазе у вођењу америчке спољне политике.

Прву такву фазу је свакако чинио амерички војни интервенционизам у свету, који је посебно обележио 90-те године прошлог века под вођством државних администрација председника Џорџа Буша Старијег (George Bush Senior) и његовог наследника Била Клинтона (Bill Clinton).²⁴⁰ Спољна политика заснована на војном интервенционизму била је утемељена на војним елементима моћи САД, односно на тзв. «тврдим средствима моћи» (енг. Hard Power) и представљала је јасан одраз преовлађујуће реалистичке мисли државних администрација које су је спроводиле. Друга фаза се односи на период председничких мандата Џорџа Буша Млађег (George Bush Junior), који је у свом првом мандату наставио са праксом примене тврдих средстава моћи, док се у другом мандату покушао усмерити на тзв. «мека средства моћи» (енг. Soft Power). Он је у другом председничком мандату више пажње поклатио дипломатији, економији и другим невојним средствима америчке моћи у свету, који су окосница либералне мисли у вођењу спољне политике. Трећа фаза америчке спољне политике још увек траје, а њен креатор је државна администрација актуелног председника Барака Обаме (Barack Obama).²⁴¹ Обамина визија америчке спољне политике је оличена у концепту тзв. «паметне моћи» (енг. Smart Power), којим се настоји направити компромис између реалистичке и либералне мисли, остварити синергија њихових средстава.²⁴²

Управо концепт паметне моћи представља амерички начин практиковања одбрамбене дипломатије, који ћемо укратко обрадити кроз приказ његове еволуције и указати на одбрамбене активности које су за њега везане. Он је тренутно актуелан и веома утицајан на савремене токове међународних односа.

²⁴⁰ Peterson J. & Pollack M., *Europa, America, Bush – Transatlantic Relations in Twenty-First Century*, Routledge, 2003, p. 9.

²⁴¹ Vasconcelos A. & Zaborowski M., *The Obama Moment: European and American Perspectives*, EUISS, Paris, November 2009, p. 41.

²⁴² Obama B., *A World that Stands as One*, Remarks at Berlin's Victory Column, Berlin 24 July 2008, <http://my.barackobama.com/page/content/berlinvideo>, retrieved 26 January 2009.

3.4.1. Еволуција спољнополитичке стратегије паметне моћи

Амерички војни интервенционизам потврдио је доминацију САД у савременим међународним односима након Хладног рата. Милитаристичка и унилатералистичка спољна политика САД можда су најбоље представљене речима Роберта Кејгена (Robert Kagan), који је био један од њених идејних твораца и који је истицао како «САД исказују моћ у анархичном Хобсовском свету».²⁴³ Међутим, наведена америчка политика никога у свету није оставила равнодушним, популарност и јавна подршка САД су значајно опале, док су циљеви њене спољне политике остали кратког домета. Дуготрајне војне операције у Ираку и Авганистану учиниле су САД свесном чињенице да је униполарни моменат прошао и довеле је до самопризнања да постоје ограничења у војним моћима.²⁴⁴ Наведене околности приморале су Буша Млађег да у свом другом мандату размишља о невојним средствима америчке моћи и утицаја, док су код Обаме утицале на обликовање спољнополитичког концепта «паметне моћи».

Спољнополитички концепт «паметне моћи» заснован је на идеји да ће вешта комбинација «тврде моћи» и «меке моћи» омогућити САД, да изгради одговарајући одговор на савремене безбедносне претње. Наведени концепт би се могао објаснити кроз компарацију кључних појмова на следећи начин.²⁴⁵

- Тврда моћ: «моћ да се порази» кроз употребу војних, економских и финансијских средстава;
- Мека моћ: «моћ да се придобије» кроз способност да оствариш оно што желиш, пре кроз придобијање него пораз или плаћање;
- Паметна моћ: ни «тврда» ни «мека», него вешта комбинација обоје.

Концепт «паметне моћи» се на овај начин идентификује као синтеза два антагонистичка приступа у спољној политици САД, при чему представља «развој интегрисане стратегије, базе ресурса и средстава за постизање циљева».²⁴⁶

²⁴³ Видети шире у књизи аутора: Kagan R., *Paradise and Power: America and Europe in the NWO*, Atlantic Books, London, 2004, pp. 4.-5.

²⁴⁴ Seroka J., *Evolution of U.S. National Security Strategy: Implications for the Western Balkans*, предавање на научној конференцији у организацији Факултета политичких наука у Београду, 28.09.2010. године.

²⁴⁵ Наведено објашњење изведено према: Nye J., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004, pp. 5 - 10.

²⁴⁶ Armitage R. & Nye J., *CSIS Commission on Smart Power – A Smarter, More Secure America*, CSIS / Bipartisan Commission on Smart Power, 2007, p.7, http://media.csis.org/smartpower/071105_Smart_Power_Report.pdf, retrieved 5 February 2009.

Обамина администрација је од почетка свог мандата решена да успостави баланс између најважнијих средстава америчке моћи у међународним односима, између одбране, дипломатије и развоја (модел «3D» - defense, diplomacy and development)²⁴⁷, тако што ће обновити дипломатске и развојне капацитете САД. Промена спољне политике САД означава превладавање либералне мисли, односно ставова и идеја аутора попут професора Наја. Обликовање америчког спољнополитичког концепта «паметне моћи» није било једноставно и преко ноћи. Њему су претходиле дуготрајне дебате академских кругова о средствима националне моћи САД, својеврстан тихи сукоб између реалиста и либерала, односно, неоконзервативаца и неолиберала међу интелектуалном елитом. Наведени сукоб се убрзо пренео и на политичке кругове у САД, конкретније на републиканце који су чврсто подржавали реалисте и демократе који су махом подржавали либерале.

Управо је утицај реалистичког мишљења обележио спољну политику првог мандата Буша Млађег, која се чврсто заснивала на војним средствима моћи и унилатерализму САД. Опоненти таквој спољној политици су истицали како «постоји тенденција да се мека средства моћи асимилирају са популарношћу, те да Бушов тим сарадника сматра да се америчка спољна политика не би требала водити на основу тако зависних елемената».²⁴⁸ Резултат таквих ставова Бушове државне администрације био је значајан контраст између раста буџета за потребе одбране и недостатка финансијске подршке за дипломатију и развој. Укупни годишњи трошкови америчког МО су износили око 500 милијарди долара, где је додатно било издвајано око 36 милијарди долара на војне операције у Ираку и Авганистану.²⁴⁹ Интересантан податак у том погледу је чињеница, да је Пентагон трошио више на здравствену заштиту својих припадника, него што је америчка влада издвајала за активности дипломатије и међународног развоја.²⁵⁰ Оваква неуравнотеженост у финансирању била је најбољи одраз различитог односа америчке државне администрације према три најважнија стуба националне безбедности САД – одбрани, дипломатији и међународном развоју.

²⁴⁷ Шире о наведеном моделу: www.3dinitiative.org

²⁴⁸ Nye J., *The Decline of America's Soft Power*, Foreign Affairs, vol. 83, no. 3, New York, May – June 2004, p.16.

²⁴⁹ Nye J., *The US Can Reclaim Smart Power*, Los Angeles Times, 21 January 2009.

²⁵⁰ Holmes J., *Where Are the Civilians? How to Rebuild the US Foreign Service*, Foreign Affairs, vol. 88, no. 1, January – February 2009, p. 150.

Упркос томе што је међународни развој у стратегији националне безбедности САД из 2002. године прокламован као трећи стуб националне безбедности, Агенција за међународни развој САД (енг. United States Agency for International Development – USAID) је маргинализована из године у годину. У наведеној агенцији је била значајна редукција кадра, што је истовремено био случај и са кадровима дипломатије (енг. Department of State – DoS). Како је администрација Буша Млађег давала приоритет «тврдим средствима» америчке националне моћи, то је МО постало незаобилазна владина институција за спољнополитичко деловање САД. Улога МО је чак била проширена на операције стабилизације и реконструкције, изградње нација (енг. Nation Building), развоја и хуманитарне помоћи, које су све до тада биле претежно у надлежности цивилних институција америчке владе.

Проширење делокруга активности МО изван суштинских компетенција је озваничено његовом посебном директивом «FM3000.05»²⁵¹, којом су операције стабилизације проглашене званичном мисијом америчких ОС.²⁵² Штавише, мисије стабилизације и реконструкције су скоро изједначене са традиционалним борбеним мисијама. Међутим, последице милитаризације цивилних послова су убрзо постале видљиве у пракси, где се показало да америчке ОС нису довољно обучене за послове реконструкције и стабилизације, који су традиционално били у надлежности дипломатије и развоја. Осим тога, ангажовање војних ефектива на наведеним пословима је било изразито контрапродуктивно, пошто је локално становништво страних држава према њима изражавало отворене сумње. Сасвим друга последица се односила на ризик да «спољна и политика развоја САД бива подређена уским и краткорочним безбедносним циљевима, на рачун ширих и дугорочних дипломатских циљева и напора на изградњи институција у свету».²⁵³ Кохерентност спољне политике и имиџ САД у свету су тиме били угрожени, што је резултирало са последицом да је администрација Буша Млађег постала најнепопуларнија у америчкој историји.

²⁵¹ Изворно значење наведене директиве америчких ОС: “Directive on Military Support for Stability, Security, Transition and Reconstruction Operations”, 2005.

²⁵² Serafino N., *Peacekeeping and Related Stability Operations: Issues of US Military Involvement*, Congressional Research Service, 24 January 2007, p.11.

²⁵³ Patrick S. & Brown K., *The Pentagon and Global Development: Making Sense of the DoD's Expanding Role*, Center for Global Development – Working Paper, no. 131, November 2007, p. I.

Администрација Буша Млађег је тек на крају свог првог мандата схватила да војна моћ није одговарајућа основа за дугорочно одрживе америчке спољнополитичке циљеве и покушала је променити дотадашњу стратегију. Главни заговорник промене стратегије био је нови амерички државни секретар за одбрану Роберт Гејтс (Robert Gates), који је често јавно истицао како су ратови у Ираку и Авганистану показали да «војни успех није довољан за потпуну победу».²⁵⁴ Због тога су током другог мандата Буша Млађег предузете различите иницијативе у циљу развоја невојних средстава америчке моћи. Најважнија од тих иницијатива је била креирање тзв. «Канцеларије координатора за реконструкцију и стабилизацију» (енг. Office of the Coordinator for Reconstruction and Stabilization – S/CRS) од јула 2004. године, која је функционално била подређена државном секретару САД. Циљ формирања наведене канцеларије био је развијање механизма за јачање цивилних способности и побољшање интерагенцијске сарадње у планирању и вођењу активности стабилизације и реконструкције. Једно од највећих достигнућа наведене канцеларије је формирање тзв. «Корпуса за цивилни одговор» (енг. Civilian Response Corps), који је током јула 2008. године промовисала бивши амерички државни секретар Кондолиза Рајс (Condoleezza Rice). Она је заступала тезу да мисије реконструкције и стабилизације морају водити цивили, како би се ОС могле усмерити на војна питања.

Корпус за цивилни одговор представља међуресорско тело америчке владе и чине га три независне структуре обучених цивила, које могу брзо одговорити на хитне потребе стабилизације и реконструкције. Његова структура је:

1. Активна компонента (енг. Active Component / CRC-A) – представља структуру за први одговор, а чине је дипломате и службеници различитих владиних агенција (администрација, развој и друге извршне службе). Припадници наведене компоненте су данас у Авганистану;
2. Стајаћа компонента (енг. Standby Component / CRC-S) – структура састављена од активних и пензионисаних државних службеника, који су спремни да се у случају потребе додатно ангажују са припадницима активне компоненте на хитним задацима стабилизације и реконструкције. Наведени случајеви су били у погледу њиховог ангажовања у Либану, Непалу и Дарфуру;

²⁵⁴ Gates R., Landon Lecture – Kansas State University, Manhattan, Kansas, 26 November 2007, <http://www.defenselink.mil/speeches/speech.aspx?speechid=1199>, retrieved 12 January 2009.

3. Резервна компонента (енг. Reserve Component / CRC-R) – наведена структура ће условно бити образована од добровољаца из цивилног друштва, приватног сектора, државних и локалних власти, који би својим вештинама требали допринети активностима на стабилизацији и реконструкцији.

Америчка државна секретарка Рајс је, упоредо са стварањем наведене цивилне структуре, покренула иницијативу за реорганизацију дипломатске службе и дипломатске праксе у државној администрацији САД, која је објављена кроз промовисање идеје «трансформационе дипломатије» (енг. Transformational Diplomacy). Наведена идеја је уа приоритете спољнополитичке стратегије САД истакла промоцију демократије и изградњу нација, кроз деловање организационо прилагођене дипломатије, развоја и меких средстава моћи.

Међутим, нове иницијативе администрације Буша Млађег нису имале превише успеха, при чему је «било сасвим лакше говорити него остварити изградњу цивилних капацитета».²⁵⁵ Евидентне су биле празнине између политичке посвећености и реалности, између нивоа амбиције и финансијских ресурса за нове иницијативе. Раније поменута тзв. «Канцеларија координатора за реконструкцију и стабилизацију» није била адекватно финансирана, амерички конгрес је оклевао да обезбеди потребне фондове за њен рад и она је опстала захваљујући финансијској подршци МО. Услед наведене чињенице наметнута је пракса ангажовања војног особља у име поменуте канцеларије, а МО је наставило реализацију цивилних послова на терену. Сарадња између ресора је била ограничена, највише због ривалитета ресора одбране и дипломатије.

Имајући у виду наведене чињенице јасно је да је и други мандат Буша Млађег био под значајним утицајем реалистичке мисли. Негативне последице спољне политике САД под таквим утицајем, отвориле су могућност за критике и најавиле промене. Прве критике су стигле из америчких академских кругова, који су покушавали пронаћи алтернативу милитаристичкој и унилатералистичкој спољној политици. Једна од тих алтернатива је било разматрање Сузане Носел (Suzanna Nossel), која је прва теоретисала о «паметној моћи» и у складу са тим предлагала обнову доктрине либералног интернационализма.²⁵⁶

²⁵⁵ Sanger D., *A Handpicked Team for a Sweeping Shift in Foreign Policy*, Article, The New York Times, Issue of 1 December 2008.

²⁵⁶ Nossel S., *Smart Power*, Foreign Affairs, vol. 83, no. 2, March – April 2004, Washington, pp. 6.

Носел је предлагала да се, осим војне моћи на коју се чврсто ослањају конзервативци, као главно средство управљања спољном политиком користе трговина, дипломатија, међународна помоћ и ширење америчких вредности у свету. Следећи Носелову, професор Нај је убрзо потом дао дефиницију «паметне моћи», која по њему «није ни тврда ни мека, него обоје».²⁵⁷ Појава идеје и заговорника о «паметној моћи» била је у складу са новом спољном политиком тзв. «прогресивних реалиста» (енг. *Progressive Realist*), чији је највећи заговорник Роберт Врајт (*Robert Wright*).²⁵⁸ Прогресивни реализам, као нова парадигма спољне политике САД, једнако препознаје хуманитарне циљеве идеалиста са моћном логиком реалиста».²⁵⁹ Управо овакво размишљање потврђује нови председник Обама, који у свом говору приликом церемоније за доделу Нобелове награде за мир из 2009. године, истиче да унапред одбацује наметнути избор између идеалистичког и реалистичког приступа спољној политици.

Спољнополитичка стратегија «паметне моћи» је постала суштински принцип спољне политике Обаине администрације. Имплементација наведене стратегије је била видна нарочито у спољнополитичких акцијама. Промена односа са супарницима (тзв. ресетовање односа са Русијом и уважавања партнерства са Кином), прилагођавање односа са савезницима (сарадња са чланицама НАТО и појединачним државама), промена стратегије у Авганистану (пребацивање тежишта на цивилни сектор) и истицање потребе комбинованог коришћења свих елемената америчке националне моћи (дипломатија, економија, информационе технологије, култура и ОС), само су неке од спољнополитичких акција којима се реализује Обамина стратегија. Он је у том циљу настојао обновити дипломатске и међународне развојне капацитете, како би тиме успоставио равнотежу између раније помињана три стуба националне безбедности САД. Обама је одмах на почетку свог мандата циљно дао приоритет дипломатији, где је подржао функционално јачање државне администрације у њеном проширењу и обуци дипломатског кадра. Он је у том погледу основао нову «Канцеларију за превенцију и решавање конфликта» (енг. *Office of Conflict Prevention and Resolution*), која је задужена за пружање подршке у међународним преговорима на високом нивоу, стручне експертизе и капацитета за праћење насталих криза.

²⁵⁷ Nye J., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, op. cit, p. XIII.

²⁵⁸ Wright R., *An American Foreign Policy that both Realist and Idealist Should Fall in Love With*, The New York Times, 16 July 2006.

²⁵⁹ Исто.

Штавише, Обама је сам иницирао више различитих програма јавне дипломатије, који су имали за циљ одбацивање раније створене слике о америчкој ароганцији и поправљање имица САД у свету. Упоредо са тим програмима повећана су буџетска издвајања за дипломатске и активности међународног развоја. У погледу побољшања координације и сарадње између владиних ресора, Обама је настојао сузбити постојећи ривалитет између ресора одбране, дипломатије и развоја кроз креирање заједничких тзв. «Мобилних тимова за развој» (енг. Mobile Development Teams – MDTs). Поред тога, Обама је повећао ауторитет институције савета за националну безбедност, кроз успостављање посебне функције заменика саветника за националну безбедност.

Данас са сигурношћу можемо рећи да је Обамина спољнополитичка стратегија «паметне моћи» заживела, али да се још увек развија и прилагођава околностима у којима се примењује. Наведене околности се највише односе на актуелну светску економску кризу и буџетска ограничења САД, на већ устаљену суздржаност конгреса у погледу смањивања буџета америчким ОС зарад повећања другим ресорима, али и на саму америчку политичку традицију која се системски одупире било каквој централизацији у вођењу спољне политике.

3.4.2. Прилагођавање одбрамбених способности новим изазовима

Бивши амерички државни секретар за одбрану Гејтс (Robert Gates) је кроз своје говоре наговестио значајне промене у будућем раду ресора одбране. Поступајући по раније изнетој Обаминој спољнополитичкој стратегији «паметне моћи», он је постао главни заговорник промене приоритета америчког МО. Промене које је Гејтс заговарао биле су индикативне у његовим препорукама за буџетско повећање финансирања обавештајне и извиђачке опреме, за бројно повећање састава копнене војске, али и за буџетске резове у погледу набавке традиционалних оружаних система.²⁶⁰ Његови предлози су били засновани на стеченим искуствима из неконвенционалних сукоба у Ираку и Авганистану, који су јасно указивали на велику способност америчких ОС да порази непријатеља и заузме територију, али истовремено и на њену видљиву неспособност да се на тој територији безбедно одржи и ефикасно учествује у операцијама изградње нације (енг. Nation Building Operations).

²⁶⁰ Bumiller C. & Drew C., *Military Budget Reflects a shift in US Strategy*, The New York Times, New York, 7 April 2009.

Суштина Гејтсових предлога се односила на просто прихватање реалности на терену, односно, на прилагођавање америчких одбрамбених способности у погледу значајно измењене природе сукоба у 21. веку. О измењеној природи сукоба и прилагођавању америчких одбрамбених способности су вођене и воде се данас бројне дебате, где се за референтне теме узимају различити индикатори или безбедносне пројекције. С тим у вези, у даљем раду ћемо се, ради елаборације наведене теме, усмерити на садржај научног разговора који сам водио са уваженим професором Ричардом Шулцом (Richard Shultz) у Бостону.²⁶¹

3.4.2.1. Природа сукоба у 21. веку

Свет се брзо мења и то је непобитна чињеница. Безбедносно окружење постаје све комплексније, са недовољно јасним и непредвидивим претњама широм планете. Оно што можда понајмање разумемо јесте како се то окружење мења и зашто еволуира тако брзо, те који су трендови и обрасци тих промена, пошто ће се они највероватније одржати у наредним деценијама. Један од основних трендова је да се пола од скоро 200 данас признатих држава света сматра слабим, падајућим или палим државама (типологија држава енг. *Weak, Failing or Failed States*). Наведене државе често имају слабу контролу над већим деловима своје територије. Оне нису у стању обезбедити безбедност или пружити основне услуге за већи део своје популације, због чега су рањиве на било кога ко успе наведену популацију оружаном организацијом унутар њихове територије. Да би ствари биле још сложеније, поједине државе или екстремистички покрети у свету настоје искористити територије и оружане групе унутар слабих држава зарад остварења својих интереса. То је отприлике пејзаж са којима ће се САД и друге демократске државе суочити у наредним годинама, односно, то ће бити њихов највећи безбедносни изазов током 21. века.²⁶²

Терористички напад на тло САД најавио је природу сукоба који ће обележити прве деценије 21. века.²⁶³ Они се не могу најбоље схватити кроз објектив 20. века, односно, безбедносну парадигму држава као главних актера међународне безбедности. Прва декада 21. века обележена је управо сукобима са недржавним противницима, који су били ниског нивоа и веома интензивни.

²⁶¹ Richard Shultz – Director of the International Security Studies Program of Tufts University’s Fletcher School of Law and Diplomacy, Medford, Boston, November 2010.

²⁶² Shultz R. & Godson R., *Adapting America’s Security Paradigm and Security Agenda*, National Strategy Information Center, Washington DC, USA, 2010.

²⁶³ Мисли се на терористички напад комерцијалним авионима у САД од 11.09.2001. године.

Наведени сукоби су окарактерисани као «ирегуларни» или као «рат међу људима», како би се истакла њихова потпуна неконвенционалност на коју смо навикли у прошлом веку.²⁶⁴ У њима нема формалне објаве рата, потпуно војних решења за сукобе или мировних споразума о његовом завршетку.

Да би јасније објаснили природу поменутих «ирегуларних сукоба», требали би идентификовати најважније субјекте, указати на њихове основне циљеве и начине деловања. Према процени америчких академских кругова, главни извори нестабилности и сукоба у периоду од 2010. до 2025. године на локалном, регионалном или глобалном нивоу, биће субјекти који су груписани у следеће категорије:²⁶⁵

- јаке, слабе или пале државе;
- локалне, регионалне или глобалне оружане групе и
- утицајни појединци, групе или институције.

Државе различите јачине и различитог унутрашњег уређења имају различите циљеве и стратегије деловања. Либералне демократије попут држава атлантске заједнице, али и Израела, Јапана, Аустралије, Новог Зеланда и других, деле исте вредности и визију деловања у међународним односима. Суштина њиховог деловања је у међусобној сарадњи и заједничким акцијама, мада то у протеклој деценији није у потпуности увек био случај. Већина њих је безбедносно окупљена око НАТО, али и посебних коалиција попут одбрамбеног програма АВСА.²⁶⁶ Јасно је да је циљ наведених држава очување вредности либералне демократије и евентуално ширење њиховог утицаја на остатак света. Државе попут Кине, Ирана или Русије су у категорији јаких и ауторитативних држава, које са својим геополитичким интересима и циљевима представљају велики изазов за вредности либералне демократије. Посебан изазов у том смислу су њихови специфични односи са разним оружаним групама у свету или пак њихови међусобни односи кроз различите војнополитичке иницијативе попут оне у погледу Шангајске организације (ШОС).

²⁶⁴ Shultz P. & Drew A., *Insurgents, Terrorists and Militias – The Warriors of Contemporary Combat*, Columbia University Press, New York, 2009, p.15.

²⁶⁵ Исто, стране 5-14.

²⁶⁶ Одбрамбени програм који обухвата оружане снаге САД, Велике Британије, Канаде и Аустралије, а односи се на заједничко увежбавање снага, трансфер одбрамбених технологија и њихову интероперабилност.

Међутим, процењује се да ће пролиферација слабих држава бити међу најчешћим изворима нестабилности и сукоба. Иако је линија поделе држава често дискутабилна, оне могу бити класификоване према својој јачини и систему владавине. Већина данашњих држава се сматра слабим, укључујући једну од пет њих које су фази пропадања или су већ пропале. Слабе државе нису у стању да реализују своје основне функције, нарочито у погледу безбедности људи, добара и територије. Њихова територија је неконтролисана и подложна развоју различитих оружаних група, које су директна претња њиховом опстанку. Због тога је једини циљ слабих држава да преживе. Оне су неретко под утицајем појединих јаких држава, демократских или ауторитативних, које кроз њих настоје остварити своје геополитичке или геоекономске амбиције.

Постоје различите оружане групе и оне представљају посебан безбедносни изазов. Без обзира на разлике међу њима, све оне имају следеће карактеристике:

- имају јавну структуру која за њих настоји обезбедити легитимитет и јавну подршку, као и контролу територије;
- имају тајну структуру која контролише јавну структуру, обезбеђује фондове кроз илегална средства, набавља оружје, комуникациону опрему и податке обавештајне природе, утиче на дисциплину и безбедност организације, као и територије која се контролише;
- уопште не признају међународне норме, владавину права или идеју хуманитарних права и спремни су да убију све оне који им се противе;
- користе ирегуларну тактику да остваре контролу над одређеном територијом и локалним становништвом;
- много су веште у коришћењу медија, пропаганде и интернета, са циљем емитовања њихових обавештења;
- скоро све оружане групе презиру амерички утицај и њене норме.

Док се наведене карактеристике за аналитичке потребе могу даље класификовати на одређене подтипове, то оне у стварном свету еволуирају и нису статичне. Најбољи пример за то је деловање либанског Хезболаха (енг. Hezbollah), који је данас формално веома утицајна политичка партија, али је истовремено терористичка структура, увежбана милиција и криминална организација.

Деловање оружаних група је директан безбедносни изазов за оне државе на чијим територијама делују, а индиректан за оне државе које су на било који начин угрожене њиховим активностима. Циљеви деловања оружаних група су различити, при чему неке од њих делују стриктно територијално и са јединим циљем обезбеђења финансијске добити, док друге настоје деловати глобално и остваривати политичке циљеве. Најбољи пример за први случај је деловање сомалијских пирата, који врше препаде на трговачке бродове, отимају посаду и за исту траже висок откуп. Пример за други случај је деловање терористичке организације «Ал Каида», која је својим нападима на тлу САД фактички одредила спољнополитички курс наведене државе у наредним годинама, док је бомбашки напад њених оперативаца приморао Шпанију на повлачење из Авганистана. Посебан безбедносни изазов данас је и у деловању веома утицајних појединаца, који могу деловати самостално или у сарадњи са неким оружаним групама или институцијама. Пример у том смислу се односи на случај који се везује за Пакистанца Кана (А.К. Хан), преко кога је нуклеарна технологија својевремено подједнако дистрибуирана Шиитима и Сунитима.

С тим у вези, евидентно је да ће будући сукоби у 21. веку укључити горе наведене субјекте, да ће њима доминирати ирегуларна средства са асиметричним утицајем на безбедност држава и да њихов исход неће нужно одлучити традиционална војна моћ. Слабе државе се намећу као највећи безбедносни изазов у савременим међународним односима, где се данас процењује да ће њихови унутрашњи проблеми бити значајан извор нестабилности и да ће као такви захтевати свеобухватнији одговор у односу на досадашње ангажовање војних снага на терену. Због тога се све више намеће теза о будућем «рату међу људима», којом се означава политичка борба кроз насилну или ненасилну тактику, како би се остварила контрола или подршка над популацијом тих држава.²⁶⁷ Наведеном тезом се, истовремено, указује да је «рат међу државама» данас аномалија.

²⁶⁷ Теза «рат међу људима има упориште у књигама многих аутора, али је изворно потекла у речнику западних војних експерата попут британског генерала Руперта Смита (Sir Rupert Smith), који о у својој књизи о њој говори као рату на стратегијском, тактичком или оперативном нивоу. Он истиче да је «реалност по којој су људи на улицама и кућама и другим теренима – било који људи, било где – заправо бојно поље. Војно ангажовање може бити било где, са присутним цивилима, против цивила, у одбрани цивила. Цивили су мете, циљеви победе, исто толико као и непријатељске снаге». (Smith R., *The Utility of Force – The Art of War in Modern World*, Penguin Books, London, 2006).

3.4.2.2. Одбрамбене потребе за вођење ирегуларних сукоба

Амерички планери националне одбране су још од средине прошле деценије постали свесни измењене природе сукоба у 21. веку, као и ограничења актуелног система одбране за адекватно ангажовање у њима. Наведена свест је произашла из непосредних искустава ангажовања ОС у Ираку и Авганистану, које су након завршетка борбених операција увучене у исцрпљујући ирегуларни сукоб са оружаним групама регрутованим из редова локалног становништва. Искуства из ирегуларних сукоба значајно су утицала на уређење нормативних докумената, која су од значаја за усмеравање америчког система одбране у наредном периоду. Амерички систем националне одбране је данас нормативно уређен и усмерен кроз следећа документа:²⁶⁸

- Преглед одбране (енг. The Quadrennial Defense Review), који је усвојен у фебруару 2010;
- Стратегија националне безбедности САД (енг. The US National Security Strategy), усвојена у мају 2010 и
- Нови стратегијски концепт НАТО (енг. NATO's New Strategic Concept), усвојен у новембру 2010.

Наведена документа представљају оквир прилагођавања америчких одбрамбених способности новим изазовима, односно, смернице за њихово дугорочно усмеравање у погледу планирања и будућег ангажовања. Она су свакако одраз нових тежњи САД у обликовању система одбране за 21. век. Из поменутих докумената се могу уочити најважније промене у стратегији националне безбедности САД, које су релевантне за ову тезу и то према следећем:

- наглашена је намера у погледу редукције трошкова одбране;
- изражена је потреба одређења приоритета у циљевима националне безбедности, односно, њихова класификација на «најважније» и «хитне»;
- издате су смернице за ближу координацију политика различитих институција државне администрације и

²⁶⁸ Seroka J., *Evolution of U.S. National Security Strategy: Implications for the Western Balkans*, предавање на научној конференцији у организацији Факултета политичких наука у Београду, 28.09.2010. године.

- дата је препорука за повећано ослањање на савезничке снаге и ангажовање у међународним мисијама у свету.

Промене у стратегији националне безбедности САД представљају јасан одраз међународне реалности света и ставова актуелне америчке државне администрације. Редукција трошкова одбране је директна последица актуелне светске економске кризе, али и намере председника Обаме да уравни тежи стубове националне безбедности САД. Јасно одређење главних приоритета у циљевима националне безбедности се своди на рационалност при коришћењу америчких ресурса у све комплекснијем безбедносном окружењу. Смернице за координацију унутар државне администрације су у духу спољнополитичке стратегије «паметне моћи», као и препорука за ослањање на савезнике и ангажовање у међународним мисијама, које указују на будући мултилатерални карактер у коришћењу одбрамбених способности САД.

Академски кругови у САД посебно истичу важност стварања одбрамбених потреба за вођење ирегуларних сукоба, где захтевају специфичне капацитете за борбу са раније идентификованим изворима нестабилности у свету.²⁶⁹ Нарочито се истиче захтев за стварање одбрамбених способности за превентивно деловање у погледу стабилизације слабих држава, са основним циљем утврђивања порекла њихове слабости пре генерисања извора нестабилности.

С тим у вези, указано је на потребу изградње следећих одбрамбених способности америчких ОС:²⁷⁰

1. Преобука већег броја припадника америчких ОС у правцу надоградње њихових војничких вештина са цивилним пословима, које се примарно тичу изградње владавине права и реформе безбедносног сектора. При томе се не истиче потреба за већим бројем војника, него другачији и бољи приступ при употреби постојећих капацитета америчких ОС. У том погледу је потребно формирање неколико борбених тимова ранга бригае у копненој војсци и маринским снагама, који би подржали локалну борбу са оружаним групама;

²⁶⁹ Ради се о институцији: National Strategy Information Center, www.strategycenter.org

²⁷⁰ Shultz R. & Godson R., *Adapting America's Security Paradigm and Security Agenda*, National Strategy Information Center, Washington DC, USA, 2010, p 16-19.

2. Развој обавештајних капацитета на локалном нивоу, који подразумевају обуку и сарадњу са полицијским и војним снагама, као и обавештајним службама државе у којима се ангажују америчке снаге. Прикупљање података о оружаним групама, њеним члановима, лицима који их подржавају, њиховим политичким дисидентима и уопште њиховој структури, основни је предуслов успеха у сукобу. Крајњи циљ је унапређење америчких обавештајних способности на локалном нивоу, а у циљу што успешније борбе у ирегуларним сукобима и квалитетнијег ангажовања на пословима изградње институција слабе државе;²⁷¹
3. Успостављање сталних капацитета експертских тимова за безбедност, стабилност, реконструкцију и владавину права, који би требали превентивно деловати у slabим државама, како би предупредили сукобе и унапредили функције државе и цивилног друштва. У том погледу постоји посебна процена да је боље и јефтиније деловати проактивно са слањем поменутих експертских тимова и спречити неки сукоб, него изводити војне операције ради прекида већ отпочетог сукоба. Наведени амерички одбрамбени капацитети би се у будућности највероватније могли ангажовати у три различита безбедносна окружења: 1) превентивно деловање у slabим државама Централне Америке; 2) подршка високог интензитета на подручју slabих држава Југоисточне и средње Азије и 3) ангажовање у конфликтима ниског интензитета у Африци.
4. Унапређење стратегијске комуникације са пријатељским и савезничким државама, ради обезбеђења додатне подршке америчким националним интересима. Наведена способност се посматра из угла вођења спољне политике и доношења политичких одлука, а тиче се бољег планирања и ангажовања америчких одбрамбених капацитета у координацији са политичким средствима. Стратегијска комуникација се односи на то како високи војнополитички руководиоци разумеју и воде послове из области одбране у контексту савремених међународних односа и безбедносних изазова;

²⁷¹ За развој америчких обавештајних капацитета на локалном нивоу се посебно залаже професор Рој Годсон (Dr Roy Godson - President of the National Strategy Information Center and Emeritus Professor of Government, Georgetown University, Washington, USA).

5. Изградња потпуно нових политичких капацитета ради успостављања локалних, националних и регионалних коалиција између страних држава и недржавних субјеката, које би биле у стању да спрече настајање или се успешно супротставе створеним непријатељским коалицијама. Наведени контекст подразумева развој професионалног кадра, који би се ангажовао код лидера страних влада или локалних организација у циљу њиховог међусобног повезивања и заједничког одбрамбеног наступа према непријатељским снагама. Овде се захтева образовање професионалног програма, који би поменути кадар припремио за ангажовање.

Набројане способности су међусобно повезане. На пример, обавештајна доминација на неком локалном подручју, која систематски идентификује деструктивне снаге и њихову инфраструктуру, појачава снагу тимова за безбедност, реконструкцију и владавину права, који су ангажовани на изградњи капацитета у слабој држави. Стратегијска комуникација би требала да ослаби подршку локалног становништва оружаним групама, али и да ојача оне који се опирају ауторитативним, корупционашким и насилним државним елитама. Вешт амерички дипломата, који би се ангажовао на локалном или регионалном нивоу, могао би искористити наведене предности како би унапредио и учврстио односе између САД и локалних војнополитичких снага. Наведене способности су парцијално већ испробане на примеру стабилизације Ирака, али се на овај начин по први пут теоријски систематизују.

4. САВРЕМЕНИ ТОКОВИ ОДБРАМБЕНЕ ДИПЛОМАТИЈЕ

Сва истраживања обично почињу са постављањем одговарајућег питања. Наше питање у овом поглављу рада се односи на идентификовање савремених токова одбрамбене дипломатије, односно, тежишних активности кроз које се она данас практикује. Издвојити токове у савременим међународним односима није једноставан посао, нарочито ако се има у виду сва њихова комплексност и научна неухватљивост. Наведено свакако захтева кумулацију искуствене евиденције и потребу генерализације. Такође, веома је битан приступ приликом прикупљања искуствене евиденције, који се у погледу токова у савременим међународним односима тиче интереса, извора моћи и активности главних политичких субјеката, који су активно укључени у управљање међународним пословима и креирање светске политике.

Питање одбрамбене дипломатије директно је везано за међународну безбедност, као дисциплину међународних односа за коју је изразито релевантан политички приступ, јер политика диктира суштинску динамику перцепције савремених претњи међународне безбедности. Дефиниција интереса и перцепција претње су политички процеси држава као основних субјеката међународних односа, који могу бити мењани или интерпретирани у складу са разним унутрашњим и спољашњим околностима. Међународна безбедност је пре сукоб вредности него њихова хармонија, због чега се у погледу идентификације главних токова међународне безбедности увек прво разматра како велике силе стављају неку вредност испред друге, што опет захтева одређен ниво политичке анализе. Схватање токова међународне безбедности, а тиме и одбрамбене дипломатије, подразумева уочавање контекста актуелних међународних односа и политичких интереса који у њима доминирају.

Имајући у виду горе наведено савремене токове одбрамбене дипломатије би могли поделити у два временска периода, који се везују за крупне међународне догађаје након којих је драстично мењана безбедносна парадигма у свету. Први временски период се односи на крај Хладног рата, крај биполарне структуре света и прве активности одбрамбене дипломатије које су потом уследиле. Наведени период карактерише интензивирање одбрамбених активности у погледу војне сарадње, промоције цивилно-војних односа и унапређења регионалних капацитета за мировне операције, који су били у духу концепта сарадње у безбедности између некадашњих непријатеља.

Други временски период је уследио након терористичког напада на тлу САД, са почетком глобалног рата против тероризма и значајног проширења дотадашњих активности одбрамбене дипломатије. Суштински гледано капацитети одбране су сада кориштени за борбу против нових безбедносних претњи, које су под утицајем најмоћнијих политичких субјеката проглашени међународним. Унутрашњи ратови, деловање оружаних група кроз активности пролиферације оружја, криминала и тероризма, подривање међународне економске безбедности, животне средине, јавног здравља, енергетска безбедност и популациони трендови у свету, постали су нова агенда међународне безбедности.

Први наведени временски период би могли окарактерисати као својеврсну мирну транзицију са традиционалне војне дипломатије на концепт одбрамбене дипломатије, док би други временски период у том смислу могли назвати бурним прилагођавањем одбрамбене дипломатије новим изазовима, ризицима и претњама међународној безбедности. У оба случаја се ради о актуелним политичким интересима најутицајнијих држава у међународним односима, према којима су коначно и обликовани савремени токови одбрамбене дипломатије.

4.1. Војна сарадња као средство за превенцију конфликта

Једна од главних промена традиционалних образаца деловања војне дипломатије након завршетка Хладног рата је интензивирање међународне војне сарадње са некадашњим противницима. Успостављени су односи сарадње између држава које су сада сматране бившим непријатељима, са циљем развијања међусобног поверења, разумевања и посебно ради превенције конфликта. Најкарактеристичнији примери у том смислу су успостављање и развијање стратешког партнерства између Запада и Руске Федерације, САД и Кине, Бугарске и Румуније, Аустралије и Индонезије, или Аргентине и Бразила.

Међународна војна сарадња након Хладног рата је развијана на различитим нивоима војних и ширих политичких односа, као и са различитим средствима. Облици наведене сарадње су тежишно били следећи:²⁷²

- Војне и политичке елите држава су у својим јавним наступима потенцирале обострано поверење и спремност за превазилажење свих разлика, промовишући симболе међународног уважавања и добре воље за проширење међусобне сарадње;

²⁷² Cottey A. and Forester A., *Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for Military Cooperation and Assistance*, Oxford University Press Inc, New York, 2004, p.15-17.

- Полазна основа за успостављање поверења међу државама је била транспарентност у погледу планирања система одбране, нарочито у погледу намера и могућности. Покретане су јавне дискусије на ту тему, које су биле за потребе приказа одбрамбеног карактера и тиме за изградњу поверења;
- Стваране су основе за изградњу или подршку перцепцији постојања заједничких интересовања на пољу одбране. Најбољи пример у том смислу су напори Запада да укључе Руску Федерацију у заједничку сарадњу у мировним мисијама и посебно у глобалној борби против тероризма у свету;
- Приступ у стварању партнерских односа са бившим непријатељима кроз промену њихове свести, тзв. «разоружање умова», где Запад, на пример, настоји уверити своје руске и кинеске partnere да они међусобно нису више непријатељи. Наведено се настоји остварити кроз објашњење одбрамбених намера и могућности Запада, као и истицање заједничких интереса и изазова са којима се сви сусрећу;
- Пружање подршке у специфичним и конкретним реформама одбране. Запад је, на пример, уложио значајне напоре и ресурсе у пружању подршке повлачењу припадника руских ОС из Источне Европе, те у преквалификацији руских војника пре њихове коначне демобилизације. Наведена сарадња је примарно била у циљу развијања поверења;
- Указивање војне помоћи страном држави као подстицај за развијање сарадње на другим подручјима. Сарадња САД са Украјином у погледу њене денуклеаризације се посматра на стратегијском међудржавном нивоу, док активности размене војних официра, заједничка обука или организовање међународних конференција, иако понекад називане «војни туризам», суштински помажу јачању интерперсоналних веза између званичника на различитим нивоима система одбране.

Употреба војне сарадње као средства за изградњу поверења и унапређења ширих политичких односа са потенцијалним непријатељима поставља бројне дилеме. Иза употребе војне сарадње као активности одбрамбене дипломатије лежи главно питање о узроку проблема међународног конфликта, као и веза између војне моћи и политичких односа међу државама.

Конфликти између држава најпре почивају на међусобном неповерењу у вези њихових намера, претећег потенцијала војне моћи или историјски наслеђеног неповерења, што суштински условљава војну сарадњу. Такође, конфликти између држава резултирају из реалних и суштинских политичких разлика, било у вези неких специфичних питања попут територије или границе, или ширих питања као што су норме које се тичу међународних односа или међународне равнотеже моћи, што све заједно ограничава развој војне сарадње.

Односи Запада са Руском Федерацијом и Кином, на пример, у потпуности рефлектују набројане дилеме и проблеме војне сарадње. Док у оба случаја војна сарадња напредује, те има потенцијал да превазиђе историјско неповерење и генерише обострану безбедност, то су међу њима још увек присутне суштинске политичке разлике које се не могу превазићи кроз одбрамбену дипломатију. Најбољи примери за то су ширење НАТО према бившим совјетским републикама у првом и питање суверенитета Тајвана у другом случају.²⁷³ Сличан пример је однос између Индије и Пакистана, који не рефлектује само наслеђено историјско неповерење и обострану претњу њихових војних потенцијала, него и отворен међудржавни спор у вези статуса граничне територије Кашмира.²⁷⁴

Природе политике одбране и војне професије саме по себи представљају препреку за успешну употребу одбрамбене дипломатије као средства изградње одрживе сарадње са непријатељима. Фундаментални циљ политике одбране је да усмери одбрану државе од напада, а то значи да се војне снаге припремају за рат као најгори сценарио. Док међусобни војни контакти и њихова транспарентност могу избећи или умањити неповерење, то ће једва превазићи тенденцију планера из области одбране који увек разматрају оно најгоре. Оружани конфликт тиме понајвише зависи од војнополитичких одлука лидера једне државе.

Други сет дилема се тиче питања кондиционалности, односно, питања до које мере и како би војна сарадња требала бити повезана са партнерима у погледу других области, њених унутрашњих питања или предузимања специфичних реформи? Партнерства међу државама могу бити посматрана као дуготрајан и постепен процес промоције међусобних интереса.

²⁷³ Више о војној сарадњи држава Запада са Кином: Shambaugh D., *Modernizing China's Military: Progress, Problems and Prospects*, Berkeley CA and London, University of California Press, 2002.

²⁷⁴ Кашмир је подељена географска област између Индије и Пакистана. Наведене државе су водиле два рата око превласти над истом након стицања независности од Велике Британије 1947. године.

Кључ успеха у наведеном процесу је одрживо ангажовање држава, без постављања тренутних циљева и било каквих кондиционалности у развијању међусобних односа. Изградњи међусобних односа се мора приступити дугорочно, стрпљиво и активно са обе стране.

Међутим, међународни односи су оптерећени бројним кондиционалним дилемама, од којих су у погледу војне сарадње три посебно релевантне:

1. С обзиром да одбрамбена дипломатија чини планирање и активности политике одбране транспарентнијим, до које мере треба бити зависна од реципроцитета? Ако је њен примарни циљ изградња поверења са потенцијалним непријатељем, онда се може рећи да транспарентност политике одбране и ОС једне државе помаже остварењу циља, без обзира да ли ће то учинити и друга држава. Истовремено, ако је одбрамбена дипломатија суштински виђена као обостран процес, онда је реципроцитет важан.
2. До које мере сарадња кроз активности одбрамбене дипломатије треба бити кондиционална, у односу на понашање државе партнера на његовом унутрашњем плану, нарочито када је реч о људским правима или демократији? Ако је циљ превенција конфликта онда је то потпуно ирелевантно. Такође, стратешко партнерство на дуге стазе може бити корисно за остварење утицаја на унутрашњем плану друге државе. Међутим, сарадња са ауторитативним државама где је кршење људских права евидентно, ризикује пружање имплицитне политичке подршке и утиче на међународни углед државе.²⁷⁵
3. До које мере сарадња кроз одбрамбену дипломатију треба бити развијана са државама партнерима на ширим питањима, као што су регионални конфликти или спречавање пролиферације наоружања за масовно уништење, изван директних билатералних односа? Наведена врста сарадње се, начелно, условљава са релативном важношћу различитих циљева, као и кроз балансирање више циљева у различитим околностима међусобне сарадње.

²⁷⁵ Пример сарадње између САД и Саудијске Арабије, где се САД залажу за ширење демократије у свету, док истовремено подржавају саудијску краљевску породицу која влада аутократски. Такође, пример сарадње између Аустралије и Индонезије, а у погледу догађаја везаних за Источни Тимор. Више о томе: Greenless D, *Khaki Diplomacy under Post-Timor Constraints*, The Australian, 10 March 2000, www.etan.org/et2000a/march/5-11/10khaki.htm, приступио 10.06.2013. године у 21.00 час.

Наведене кондиционалне дилеме најбоље се илуструју кроз примере војне сарадње између Запада и Руске Федерације, такође САД и Кине, које су значајне активности одбрамбене дипломатије након Хладног рата

4.1.1. Војна сарадња Запада са Руском Федерацијом

Распад СССР је отворио бројне могућности за успостављање различитих облика сарадње између некадашњих непријатеља. Наравно, најважнија држава са којом је Запад желео успоставити сарадњу је била Руска Федерација.

Циљ одбрамбене дипломатије држава Запада према Руској Федерацији је изградња кооперативних односа и превенција конфликта кроз партнерство. Војна сарадња са постсовјетском Русијом је успостављена кроз два међусобно повезана начина: мултилатералну сарадњу са НАТО и билатералне везе са појединачним државама Запада.

Војна сарадња НАТО са Руском Федерацијом се развијала постепено, уз двоструке стандарде западних држава и изразиту руску амбивалентност ка истој. Иницијални контакти су успостављени током 93/94. године прошлог века, да би Руска Федерација током 94/95. године приступила програму ПЗМ и потом потписала споразум о војној сарадњи током 1997. године.²⁷⁶ Наведени споразум је подразумевао њихову војну сарадњу у оквиру СФОР у БиХ, али је руска страна потом суспендовала због интервенције НАТО на Југославију током 1999. године. Војна сарадња је обновљена након терористичких напада на САД из 2001. године, након чега је током 2002. године успостављено посебно тело за војну сарадњу, тзв. «Савет НАТО-Руска Федерација». Наведени савет је током 2003. године прекинуо свој рад и постао је ирелевантан, због руског противљења нападу војне коалиције на Ирак коју је предводила САД. Војна сарадња је данас изразито побољшана, али је условљена свеукупним политичким односима Запада према Руској Федерацији, при чему је веома индикативна њена интензивнија војна сарадња са Немачком и Француском ради стварања глобалне противтеже САД.

Најчешће активности одбрамбене дипломатије између НАТО и Руске Федерације су се огледале у следећим облицима војне сарадње:

- редовни састанци између виших цивилних и војних службеника двају министарстава одбране;

²⁷⁶ Хронологију односа између НАТО и Руске Федерације видети на: www.nato.int/docu/basicxt/fndact-c.htm, Clarke D., *Uncomfortable Partners – Transition*, 1995-2010.

- дискусије о политици одбране, структури оружаних снага и питањима из тог домена;
- војни контакти на нижем нивоу, размене официра и јединица, међусобне посете ратних бродова;
- учешће руских официра на обуци у државама-чланицама НАТО;
- руско учешће на војним вежбама, мировним мисијама, углавном хуманитарног карактера, помоћ у ванредним ситуацијама, вежбама трагања и спасавања на мору, борби против тероризма;
- западна подршка размештају руских војника из Европе, као и бивших совјетских република, те у преобуци војника који се демобилишу;
- западна подршка руским напорима за смањење и безбедну контролу нуклеарног, биолошког и хемијског наоружања и инфраструктуре, првенствено од стране САД.

Утицај западне одбрамбене дипломатије је, упркос свим набројаним активностима, остао ограничен на руску одбрамбену политику и ОС. Више је разлога за то, али кључни леже у неповерењу и отпору руског војног и политичког руководства, те значајним политичким разликама на глобалном нивоу попут проширења НАТО на Исток, затим интервенционизам Запада на Балкану и Либији, питање антиракетног штита САД, актуелна ситуација у Сирији итд.²⁷⁷

Треба истаћи да се руска политика одбране након Хладног рата променила, али не под утицајем војне сарадње са Западом, него под утицајем последица распада СССР, лоше економске ситуације у земљи, те демобилизације већег дела стајаће војске. Међутим, руска стратегија националне безбедности и даље као глобалну претњу по своју безбедност види Запад на челу са САД.²⁷⁸ Конфликт са Западом је према руској стратегији неизбежан, као и за све државе које подржавају идеју мултиполарног света. Такође, руски цивилно-војни односи су остали далеко испод западних стандарда демократске и цивилне контроле, при чему је за западне демократије несхватљива чињеница по којој су руске ОС активно укључене у вођење унутрашње политике (ту се пре свега мисли на изборно присуство активних официра у руском парламенту).

²⁷⁷ Више о неповерењу између Запада и Руске Федерације: Ivanov I., *The New Russian Diplomacy*, The Nixon Center – Brookings Institution Press, Washington D.C, 2002.

²⁷⁸ Актуелна стратегија националне безбедности Руске Федерације је донета 2009. године и односи се за период до 2020. године.

Одбрамбена дипломатија између НАТО и РФ остаје несигурна. Чини се да је историјско наслеђе још увек непремостива препрека за ширење партнерства. Обе стране и даље имају различите политичке ставове у погледу пројекција безбедности у Европи, Блиском Истоку и Африци, као и у погледу уређивања светских економских токова. Ипак, евидентни су њени позитивни резултати у погледу заједничке борбе против тероризма, смањења нуклеарних капацитета и обуздавање извоза руске високе технологије у државе тзв. Трећег света.

4.1.2. Војна сарадња САД са Народном Републиком Кином

Бројне су дебате о томе како друге државе света требају одговорити на константан економски, политички и војни успон Кине. Оне засигурно највише простора добијају у САД, које Кину у будућности виде као највећи изазов својој тренутној доминацији у савременим међународним односима, односно, својим националним интересима.²⁷⁹

Спољна политика САД према Кини би се укратко могла описати као нешто између покушаја обуздавања њеног развоја и напора за успостављање сарадње. Војна сарадња се у томе наметнула као један од начина САД да се приближе Кини. Америчка државна администрација успоставља дипломатске односе са Кином током 1979. године, након чега се иницирају први програми војне сарадње. Дипломатске односе између две земље су касније оптерећивали догађаји на тргу Тјенанмен, статус Тајвана, Северне Кореје, бомбардовање кинеске амбасе у Београду, случајеви шпијунаже, пролиферације високих војних технологија у државе тзв. Трећег света и посебно питање људских права на које Запад често потенцира у међународним односима.

Док је државна администрација председника Клинтона (Bill Clinton) покушавала постепено развијати дипломатске односе, дотле је администрација председника Буша млађег Кину отворено квалификовала као «стратејског конкурента» и значајно захладнела међусобне контакте, који су тек нешто побољшани након терористичког напада у САД. Актуелни амерички председник Обама још увек покушава наћи праву меру дипломатских односа између две државе, именујући их сада «стратешким партнерством».²⁸⁰

²⁷⁹ Видети: Kugler R., *New Directions in U.S. National Security Strategy, Defense Plans and Diplomacy*, Institute for National Strategic Studies – Center for Technology and National Security Policy, National Defense University Press, Washington D.C, 2011.

²⁸⁰ Ставови државне администрације САД су отворено рефлектовани кроз говоре америчких председника, који се изворно могу наћи у електронској архиви листа: www.washingtonpost.com

Досадашњи облици војне сарадње између две државе су у пракси били следећи:²⁸¹

- сусрети на високом нивоу;
- размене кадрова на високом нивоу;
- сарадња војних универзитета;
- споразум о консултацијама у вези војних активности на мору;
- посете ратних бродова према реципроцитету;
- дискусије у вези заједничког приступа хуманитарним интервенцијама;
- споразум о присуству посматрача на војним вежбама;
- споразум о декодирању циљева ракета са нуклеарним бојевим главама.

Набројани облици војне сарадње САД са Кином су, у поређењу са Руском Федерацијом, више ограничени и мање по природи суштински. Овде се ради о свега неколико сусрета на врху и ограниченој размени војних официра. Њихова ограничена војна сарадња се објашњава кроз више фактора, који су суштински политичке и војне природе. Односи САД и Кине по завршетку Хладног рата су постали проблематични услед политичких разлика у погледу америчког војног присуства на подручју Азије. Такође, кинеске ОС су организационо устројене комунистичким наслеђем, доста су пасивне и благо речено, незаинтересован партнер за војну сарадњу, посебно у погледу реципроцитета и транспарентности. Евидентни су велики отпори кинеских војнополитичких лидера за развијање било каквих облика сарадње са САД.

Упркос свим проблемима, може се рећи да је одбрамбена дипломатија САД кроз војну сарадњу успела утицати на постепено отварање кинеских ОС, које су током 1998. године публиковале тзв. Бели документ.²⁸² Током 90-их година прошлог века Кина је под утицајем САД приступила бројним споразумима о спречавању пролиферације наоружања. Поврх свега, активностима одбрамбене дипломатије САД избегнути су односи неког новог Хладног рата са Кином, који би се вероватно рефлектовали на остатак света.

²⁸¹ Детаљније о наведеним облицима војне сарадње САД и Кине: Gill B., *Rising Star – China's New Security Diplomacy*, Brookings Institution Press, Washington D.C, 2007.

²⁸² Shambaugh D., *Modernizing China's Military: Progress, Problems and Prospects*, Berkeley CA and London, University of California Press, 2002.

Резимирајући војну сарадњу као средство одбрамбене дипломатије можемо увидети да она може допринети превенцији конфликта на више начина:

- сигнализирајући политичку спремност за развој кооперативних односа;
- промовишући транспарентност активности ОС;
- смањујући простор за погрешно разумевање ставова;
- заговарајући заједничке интересе;
- социјализујући ОС према сарадњи.

Општи закључак је да одбрамбена дипломатија кроз војну сарадњу може бити средство превенције конфликта у зависности од ширих политичких односа између држава. Такође, она треба бити дуготрајан процес, пре него приступ за постизање брзих резултата. За успех одбрамбене дипломатије је понекад потребна промена читавих генерација, са којом долази до промене свести и превазилажења евентуалних отпора. Потенцирање заједничких интереса је посебно важно, при чему је обично најефективније усмеравање на конкретне пројекте могуће сарадње. Одбрамбена дипломатија на тај начин може бити део шире стратегије државе за превенцију конфликта са бившим непријатељима.

4.2. Промоција демократских и цивилно-војних односа

Други важан сегмент одбрамбене дипломатије у периоду након Хладног рата била је промоција демократских цивилно-војних односа. Наведена пракса је постојала одраније приликом изградње немачких и јапанских ОС након Другог светског рата, као и током реформе шпанских ОС током 80-их година прошлог века. На развој цивилно-војних односа и њихову промоцију током 90-их година прошлог века утицали су бројни фактори.

4.2.1. Демократизација у свету и његове последице

Талас демократизације био је видан још 70-их година прошлог века у политичкој транзицији држава од аутократије до демократије у Јужној Европи, Јужној Америци, Источној Азији, а посебно у Централној и Источној Европи, бившем СССР и Африци. Државе у наведеним регионима често су биле суочене са проблемом успостављања демократске и цивилне контроле њихових ОС. Демократија је од 80-их година прошлог века постала важан елемент многих постконфликтних мировних процеса, где су реинтеграција и демократизација ОС постале значајне компоненте међународних стратегија за изградњу мира.

Измењене међународне околности након Хладног рата утицале су на обликовање политика западних држава, које су све мање биле спремне подржавати ауторитативне режиме и које су сада у први план ставиле ширење демократије. Током процеса ширења демократије постала је реална хипотеза: «Демократије не ратују међусобно!»²⁸³ Тиме је промоција демократије, и кроз њу цивилно-војних односа кроз одбрамбену дипломатију, виђена као јак допринос безбедности. Међутим, евидентни су проблеми западних држава у наведеној употреби одбрамбене дипломатије, који се тичу њихове непринципијелности и ограничења конкурентским интересима.

Запад је, упркос завршетку Хладног рата, наставио са пружањем војне помоћи и подршке ауторитативним режимима широм света. Најбољи пример је однос САД према Саудијској Арабији због снабдевања нафтом, упркос чињеници да у њој влада слаба демократија и да су угрожена основна људска права. Слични примери се могу наћи након покретања глобалног рата против тероризма, када су учвршћени односи САД са Пакистаном, Филипинима, Алжиром и њеним другим савезницима, упркос slabим демократијама и нарушеним људским правима. Двоструки стандарди западне одбрамбене дипломатије, кроз истовремено потенцирање важности процеса демократизације држава и уједно блиска сарадња са ауторитативним режимима, имају бројне негативне ефекте у свету, где су нарочито били индикативни следећи:

- војна сарадња Запада са ауторитативним режимима чини њихове владе хипокритичним (присутно неповерење других држава у међународним телима попут УН);
- ризикује се антизападно расположење и стварају околности за пад режима који се подржава (нпр. Иран 1979. године, а данас Пакистан);
- конкретни циљеви западне одбрамбене дипломатије понекад подривају један други на најдиректнији начин (сарадња са ОС у борби против тероризма или пролиферације дроге може појачати њихов утицај и тиме потиснути идеју демократизације цивилно-војних односа).

С тим у вези, треба имати у виду да је употреба одбрамбене дипломатије за промоцију цивилно-војних односа веома зависна од контекста или околности.

²⁸³ Наведена хипотеза постављена је на основама теорије о демократском миру, која води порекло из 18. века и од аутора попут Канта (Immanuel Kant) и Пејна (Thomas Paine). Она је у новије време детаљније обрађена током 60 и 70-их година прошлог века, где су релевантни амерички аутори Смол (Melvin Small) и Сингер (David Singer), као и током 90-их година од различитих аутора.

Док је реални утицај одбрамбене дипломатије ограничен у државама са ауторитативним режимима, то је веома развијен у државама у транзицији где се реформске снаге могу подржати на разне начине кроз: политичку и материјалну подршку, притисак за спречавање повратка у прошлост, обезбеђење модела или најбоље праксе, практичну техничку и организациону помоћ за развој норми и демократских институција државе.

Искуства из активности одбрамбене дипломатије у периоду након завршетка Хладног рата говоре да оне могу значајно помоћи у промоцији цивилно-војних односа на различитим подручјима:

- *цивилна политичка контрола над оружаним снагама* – кључни изазови су у деполитизацији ОС; прилагођавању устава за прихват садржаја или принципа демократске – цивилне контроле; успостављању ланца командовања који ће недвосмислено одсликавати наведене принципе; реформи или успостављању контролно-управних институција (савет за националну безбедност, министарство одбране, сектори за политику одбране или међународну сарадњу итд.);
- *демократска цивилна контрола политике одбране* – реформа и прилагођавање државних институција за вођење политике одбране; развој система менаџмента и контроле буџета одбране и набавке; обука нових кадрова цивилних службеника;
- *законодавни и парламентарни надзор* – дефинисање законодавног оквира и улоге парламента у односу према ОС и политици одбране; успостављање парламентарног одбора за спољне послове, безбедност или одбрану; јачање законске улоге парламента у одобравању правне регулативе, постављења, буџета, ангажовања ОС у иностранству и земљи; обезбеђење несметаног приступа информацијама и по потреби интервјуисању припадника; као и публикавање извештаја о раду;
- *владавина права, људска права и правда* – суштинско потчињавање ОС и придржавање владавине права; реформа релевантног правног и судског система; развијање културе поштовања људских права у ОС; решавање проблематичних питања у погледу задовољења правде у односу на почињене злочине или злоупотребе;

- ангажовање цивилног друштва – транспарентност и слобода информисаности у односу на ОС и буџет одбране; развој независних истраживачких института, експертских група, лоби или група за јавну дипломатију; развој независних и слободних медија који су стручно специјализовани на пољу одбране и безбедности.²⁸⁴

Имајући у виду набројана подручја цивилно-војних односа, то су најбољи примери деловања западне одбрамбене дипломатије на пољу генерисања и ширења демократских процеса у посткомунистичкој Европи. Наведени процеси су тежишно реализовани кроз активности реформе сектора безбедности и професионализацију ОС.

4.2.2. НАТО, Партнерство за мир и демократски процеси у Европи

Промоција демократизације цивилно-војних односа у посткомунистичкој Европи је током 90-их година прошлог века постала централни циљ НАТО, нарочито кроз призму његовог програма ПзМ и проширење чланства. Иако је НАТО неформално важио за савез демократских држава, демократија није била централна тема у његовој улози према Хладном рату и одвраћању СССР, што је правдано вишим интересима (чланство Португала под аутократом Салазаром, те војних режима у Грчкој и Турској током 60 и 70-их година прошлог века).²⁸⁵

Међутим, НАТО се након Хладног рата усмерио на ширење демократије кроз промоцију цивилно-војних односа, а демократска и цивилна контрола ОС постала је главни предуслов за чланство. Тим поводом је 1994. године покренут специјализован цивилно-војни програм ПзМ и њему су приступиле све земље Европе. Државе чланице НАТО су кроз наведени програм иницијално пружале подршку за следеће области:

- уставни оквир за демократску контролу ОС;
- оперативни ланац командовања ради политичке контроле ОС;
- организовање и социјализацију војне индустрије;
- планирање и контрола коришћења буџета одбране;
- владавину права и парламентарни надзор над системом одбране.

²⁸⁴ Искуства наведена према: Edmunds T. and Malešič M., *Defence Transformation in Europe: Evolving Military Roles*, IOS Press, Amsterdam, 2004.

²⁸⁵ Видети шире о историјском развоју НАТО: www.nato.org

С тим у вези, главни облици сарадње у поменутиим областима између НАТО и држава-чланица програма ПзМ су били:

- конференције у вези демократске контроле ОС и политике одбране;
- саветовања кроз сусрете на различитим нивоима;
- позиционирање саветника у МО и ОС;
- учешће особља у политичким телима и командама НАТО;
- активно учешће у реализацији тзв. «процеса PARP»²⁸⁶;
- активно учешће у реализацији тзв. «програма MAP»²⁸⁷;
- учешће у заједничким међународним мисијама.

Искуства држава чланица НАТО из промоције цивилно-војних односа у посткомунистичкој Европи су различита. Упркос неким сумњама, ОС држава Централне и Источне Европе нису интервенисале на унутрашњем плану или се појављивале као препреке или претња процесу демократизације. Оне су током наведеног процеса постале аполитичне, јер је чак и у комунистичком друштву постојала доминација цивила у пословима одбране. Уз то је увек наглашавана лојалност ОС политичком систему, а јаке жеље држава за интеграције са Западом су се одразиле на формирање нове свести ОС.

Програм ПзМ је по мишљењу НАТО помогао државама чланицама да се појача и у пракси устали демократска и цивилна контрола ОС. Међутим, успостављање ефективног система демократске и цивилне контроле над политиком одбране се за НАТО показало нешто већим изазовом. Комунистички систем је у наслеђе оставио доминацију ОС над политиком, те слабу или непостојећу структуру за успостављање цивилне контроле. Због тога су посебно били појачани захтеви за: успостављање високих структура за политичко одлучивање (нпр. Савета за националну безбедност), публикавање стратегијског прегледа одбране, реформу и прилагођавање МО актуелним потребама, јасну подела рада између МО и ГШ, успостављање механизма за контролу и менаџмент буџетом, јачање правних капацитета за надзор система одбране (нарочито скупштинских одбора), као и јачање НВО сектора који има капацитете

²⁸⁶ PARP (Planning and Review Process), представља процес координације планирања националне одбране држава чланица ПзМ са НАТО савезом.

²⁸⁷ MAP (Membership Action Plan), представља програм НАТО савеза покренут 1999. године у циљу пружања помоћи државама које желе чланство.

за допринос дебати о политици одбране. Сарадња држава са НАТО у набројаним областима подразумева пружање спољне подршке њиховим владама кроз програм ПЗМ, како би се пребродиле тешке реформе и превазишли отпори у војним круговима, уз одговарајућу експертизу и савете.²⁸⁸

С тим у вези, различити су правци развоја цивилно-војних односа у државама које су биле део СССР и СФРЈ.²⁸⁹ За њих је био карактеристичан политички образац, где је јака и често, доминантна улога председника, са веома мало или нимало судске, парламентарне или икакве правне противтеже. У овом контексту, цивилна и извршна контрола ОС и служби безбедности била је у рукама председника, где су ОС ипак имале значајнију аутономију и утицај. Савез НАТО је имао мање утицаја у програму са Русијом, Украјином и другим бившим републикама СССР, у односу на утицај који је остварен са државама Централне и Источне Европе, посебно са републикама бивше СФРЈ. Програм ПЗМ је био услован за државе настале из бивше СФРЈ, где је посебан услов била сарадња са «Трибуналом за ратне злочине за државе бивше СФРЈ» и јер је кроз исти створена тачка притиска за утицај.²⁹⁰

Покретање рата против тероризма даје нову димензију НАТО, који је због војне интервенције у Авганистану успоставио војну сарадњу са Узбекистаном и Киргистаном.²⁹¹ Такође, био је евидентан пораст броја активности одбрамбене дипломатије НАТО на подручју Евроазије, нарочито према Грузији и Азејбердану у склопу проширења на Исток. У том погледу треба истаћи да су наведени потези у првом случају наишли на одобравање Руске Федерације, док је она чврсто против проширења НАТО на Исток.²⁹² Из наведених примера се, такође, уочава опречност циљева и начина вођења рата против тероризма, са прокламованим постулатима ширења демократских процеса и цивилно-војних односа као дела истих посредством активности одбрамбене дипломатије. Активности одбрамбене дипломатије САД су у овом смислу селективне и вођене у складу са њихових уским националним интересима.

²⁸⁸ Изазови реформи према: Edmunds T. and Malešič M., *Defence Transformation in Europe: Evolving Military Roles*, IOS Press, Amsterdam, 2004.

²⁸⁹ Детаљнији приказ цивилно-војних односа: Ankersen C., *Civil-Military Cooperation in Post-Conflict Operations*, Routledge, New York, 2007.

²⁹⁰ Изворни назив ове међународне институције «International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia». Интернет адреса: www.icty.org.

²⁹¹ Видети више о сарадњи САД са другим државама у борби против тероризма: Bensahel N., *The Counterterrorism Coalitions*, RAND Corporation, Santa Monica, USA, 2003.

²⁹² Више о томе: Ivanov I., *The New Russian Diplomacy*, The Nixon Center – Brookings Institution Press, Washington D.C., 2002.

4.3. Унапређење регионалних капацитета за мировне операције

Западна одбрамбена дипломатија је, поред активности војне сарадње и промоције цивилно-војних односа, након Хладног рата била у специфичној функцији пружања подршке партнерским државама за развој потребних војних капацитета за мировне операције. Потреба за развој наведених капацитета испољена је 80-их година прошлог века, када се поред структура УН у мировним операцијама почињу ангажовати регионалне организације и *ad hoc* створене војне коалиције заинтересованих држава.

У пракси је убрзо постао евидентан отклон од традиционалног начина УН за очување мира, који је суштински био надгледање прекида ватре, ка захтевнијим операцијама одржавања мира, где су сада снаге кориштене за наметање мира. Постконфликтне операције су у наведеној пракси укључиле широк спектар задатака за свеобухватну изградњу мира, попут надгледања изборних процеса или стања људских права, разоружања, демобилизације, те подршке друштвеној и економској обнови.²⁹³

Истовремено, упркос јакој иницијативи за развој одбрамбене дипломатије на пољу мировних операција, државе Запада су биле мање спремне учествовати у ризичним хуманитарним операцијама попут оне у Руанди 1994. године²⁹⁴, због чега су генерисале притисак на друге државе и регионалне организације да дају већи допринос. Регионалне организације попут НАТО, ЕУ, Организација Афричке Уније (ОАУ) и сличне, појачале су током 90-их година прошлог века напоре у правцу јачања капацитета за мировне операције. Подручје активности одбрамбене дипломатије у том смислу се односило на подстицање регионалне сарадње и поверења, а у контексту ширења демократије, добре владавине и људских права.

4.3.1. Јачање капацитета за мировне операције у Европи

Део шире одбрамбене дипломатије НАТО према посткомунистичкој Европи односио се на јачање капацитета за мировне операције.²⁹⁵ Сарадња у мировним операцијама постала је кључни елеменат програма ПзМ, а практичан допринос истим предуслов чланства у НАТО.

²⁹³ Durch W., *Twenty-first-century Peace Operations*, United States Institut of Peace, Washington, 2006.

²⁹⁴ Случај Руанде ће остати упамћен по почињеном геноциду над цивилним становништвом, али такође и по неупотребљивости снага УН које су биле ангажоване на терену и посебно пасивности међународне заједнице на спречавању истог.

²⁹⁵ Више о ангажовању НАТО у мировним операцијама: www.nato.org

Када је програм ПЗМ установљен током 1994. године његови циљеви су укључили одржавање капацитета и спремности за допринос мировним операцијама, и развој војне сарадње за предузимање очувања мира, трагања и спашавања, хуманитарних и других операција. Током 90-их година прошлог века НАТО је отпочео мировне операције на подручју БиХ, БЈР Македоније, Републике Србије (КиМ), а касније након 2001. године и на подручју Ирака и Авганистана. Индикативан податак у том смислу је да су махом све нове државе-чланице НАТО и програма ПЗМ, које су то постале након краја Хладног рата, дале значајан допринос у поменутих мировним операцијама.

Димензије НАТО/ПЗМ сарадње у мировним операцијама су бројне, а огледају се у следећим активностима:²⁹⁶

- Израда формално-правних оквира унутар НАТО/ПЗМ, концептуално-доктринарног оквира за мировне операције;
- Заједничко тело за координацију активности држава ПЗМ (ћелија или центар за међународну координацију);
- Мировне операције и све активности у вези њих су централне тачке међународних вежби које се планирају и изводе;
- Директна помоћ НАТО државама-чланицама програма ПЗМ за развој националних капацитета за мировне операције. Пружање савета за развој наведених капацитета и кризни менаџмент. Уступање центара за обуку у Турској, Украјини, Румунији, Швајцарској и Шведској;
- Проширење чланства у НАТО као кључни покретач за развој капацитета за мировне операције и пројекцију њихових снага.

Аналогно напорима НАТО на јачању капацитета за мировне операције постала је значајна и улога ЕУ на овом пољу. Активнија улога ЕУ почиње са спровођењем мањих операција кризног менаџмента у виду спровођења санкција против СР Југославије на Јадранском мору и реци Дунав, као и у погледу обуке полицијских снага Републике Албаније.²⁹⁷ С обзиром да је већина држава чланица ЕУ истовремено члан НАТО, то је развој капацитета за мировне операције постао важан услов и покретач за државе које желе чланство у ЕУ.

²⁹⁶ Morris J. and McCoubrey H., *Regional Peacekeeping in the Post-Cold War Era*, International Peacekeeping, vol. 6, no. 2, pp. 129-51.

²⁹⁷ Првобитне операције ЕУ на Балкану су биле везане за обуку полицијских јединица Републике Албаније на сузбијању илегалне миграције и шверца.

Хендикеп већине нових држава чланица ЕУ у погледу капацитета за мировне операције је у погледу њихових могућности за брзо распоређивање снага или ангажовања у већој мери на терену. Критичари наведених околности истичу да постоје тензије између развоја снага за пројекцију силе (мировне операције) и оних за очување националне територије, јер се фокусирајући на прво може поткопати снага другог. Међутим, континуиран захтев НАТО и ЕУ за развој капацитета за мировне операције и интервенције, као и ниска вероватноћа традиционалних војних претњи територијалном интегритету државе, подстицаће државе за развој пројекције силе ван својих граница. Стратегија европске безбедности и одбране потенцира спремност држава чланица да војно одговоре на претње, најпре у регионима који су им географски блиски, а потом и у другим регионима света. Европска унија се управо на принципима поменуте стратегије активно укључила у решавање оружаних сукоба у Африци и данас све гласније заговара укључивање у решавање оружаних сукоба на територији Сирије.

4.3.2. Јачање капацитета за мировне операције у Африци

Обе поменуте организације, НАТО и ЕУ, делују проактивно и чврсто подстичу изградњу регионалних капацитета за мировне операције на афричком континенту под слоганом: «Афричко решење за афричке проблеме!»²⁹⁸ Напори у том смислу постоје још од раних 90-их година прошлог века, нарочито од стране западних сила САД, Француске и Велике Британије.

Главни покретач за јачање регионалних капацитета за мировне операције у Африци је својевремени неуспех међународне заједнице да спречи геноцид у Руанди током 1994. године. Генерални секретар УН Бутрос Гали (Butros Butros Gali) је управо на последицама поменутог неуспеха током 1995. године упутио захтев међународној заједници за јачање афричких капацитета за мировне операције. Први одговор на исти је уследио у виду покретања америчке «Иницијативе за афрички одговор на кризне ситуације»²⁹⁹, која је била у циљу успостављања тренинг центара ОС афричких држава за мировне операције. Упоредо са наведеном иницијативом постао је актуелан већ помињани француски програм војне сарадње RECAMП и након њега британски програм «Програм пружања подршке обуци припадника афричких ОС за мировне операције».³⁰⁰

²⁹⁸ Слоган према: Bergman E. and Sams K., *Constructive Disengagement: Western Efforts to Develop African Peacekeeping*, Monograph, Institute for Security Studies, Pretoria, 1998.

²⁹⁹ Изворно: African Crisis Response Initiative – ACRI.

³⁰⁰ Изворно: African Peacekeeping Training Support Programme

Све три поменуте западне силе су током 1997. године покренуле нови и сада заједнички програм обуке под називом «ПЗ иницијатива».³⁰¹ Сама ЕУ је још од чувеног француско-британског самита у Сент Малоу 1998. године постала посвећена јачању афричких капацитета за мировне операције. Наведене примере су убрзо следиле нордијске државе и Канада, као и међународне организације попут Г8. Јачање афричких капацитета за мировне операције је спровођено кроз обуку и едукацију афричких ОС, организовање мултинационалних војних вежби и обезбеђење адекватне војне опреме и финансијске помоћи афричким државама.

Међутим, утицај свих напора за јачање афричких капацитета за мировне операције је остао ограничен. Од раних 90-их година прошлог века до данас није било значајног повећања могућности или расположења афричких држава да допринесу изградњи регионалног мира кроз заједничке мировне операције.³⁰² Чак ни државе које су иницијално биле значајни контрибутори мировних операција, попут Гане, Гвинеје, Кеније, Марока, Нигерије, Сенегала, Туниса и Замбије, нису повећавале своје капацитете. Данас је тек сваки трећи војник из неке од афричких ОС припадник мировних операција на континенту. Највећи контрибутор у том смислу је Нигерија, чије су снаге због националних интереса тежишно ангажоване у Западној Африци. Са транзицијом из апартхејда у демократски облик владавине, многи су очекивали да ће Јужна Африка, као највећа и најмногљуднија афричка држава, са можда најобученијим ОС, преузети лидерску позицију у вођењу регионалних мировних операција. Међутим, то се у пракси није догодило.

Ограничен утицај међународних напора да побољшају афричке капацитете за мировне операције се објашњава кроз више фактора.³⁰³ Први је урођени страх афричких држава да је међународна војна помоћ изговор западних држава у нови интервенционизам или мотив за неоколонијализам, чиме би се угрозио тешко стечени национални суверенитет. Други је виђен у раскораку између потребних капацитета за ефективно вођење мировних операција и реалности у којима битише већина афричких ОС попут скромне опремљености, инфраструктуре, ограничене обуке и недостатка професионалних стандарда у поређењу са својим западним партнерима. Трећи фактор јесте недостатак институција и доктрина које су потребне за командовање и контролу мировних операција на терену.

³⁰¹ Изворно: «P3 Initiative».

³⁰² Извор у виду табеларног прегледа афричких контрибутора мировним операцијама: *The Military Balance 1992-1993 and 2002-2003*, Oxford University Press for the IISS, 2002.

³⁰³ Berman E. and Sams K., *Peacekeeping in Africa – Capabilities and Culpabilities*, UNIDIR publishing, Geneva, 2000.

Имајући наведене факторе у виду, то ће изградња и јачање регионалних мировних капацитета у Африци вероватно и даље бити спор процес. Активности одбрамбене дипломатије у том смислу могу једино бити посматране као дугорочан пројекат. У сваком случају, постоје потенцијали и реална ограничења одбрамбене дипломатије у погледу изградње капацитета за мировне операције. Уопштено говорећи, свакако је важна промена обрасца међународне војне сарадње и помоћи, као својеврстан заокрет од старог ка новом. Две су посебне одлике новог обрасца, које суштински карактеришу одбрамбену дипломатију:

1. тежишна усмереност на промоцију сарадње између укључених држава, више него на спољног непријатеља како је некада било и
2. окренутост ка унутрашњим питањима држава, посебно на ширење демократских и цивилно-војних односа, добру владавину у сектору безбедности и поштовање људских права и слобода.

Активности одбрамбене дипломатије обрађене у овом делу рада биле су тежишне за период непосредно након завршетка Хладног рата, док ћемо у наредним поглављима посветити пажњу активностима које су тежишно вођене након терористичког напада на тло САД током 11. септембра 2001. године.

4.4. Транзиција од међудржавних ратова до унутрашњих ратова

Познат је став појединих аутора да је историја људског друштва заправо историја друштвених конфликта. Друштвени конфликти су се кроз историју манифестовали на различите начине, а најекстремнији вид испољавања међу њима је вођење рата. Ратови су чини се сталан пратилац људске историје, при чему су се и они сами мењали у складу са достигнућим нивоом цивилизацијског и технолошког развоја. Промена која је у погледу вођења ратова релевантна за овај рад тиче се померања тежишта са ратова између држава као основних субјеката међународних односа, на ратове који се сада генеришу и воде унутар њихове територије. Питање ратова унутар држава (у даљем тексту: унутрашњи рат) је постала централна тема савремених међународних односа и безбедности, а тиме и концепта одбрамбене дипломатије.³⁰⁴

³⁰⁴ Тема међудржавних и унутрашњих ратова је веома актуелна у западним академским круговима, посебно америчким, а тежишно се разматра према ставовима попут аутора: Holsti K., *The State, War and the State of War*, New York, Cambridge University Press, 1996, chs 1-2, 4-6.

Виђење унутрашњег рата ћемо покушати представити кроз разјашњење питања: Које су разлике између ратова између држава и рата унутар једне државе? и Како је теорија међународних односа узела у обзир наведене разлике? и Каква је улога одбрамбене дипломатије у односу на изазов унутрашњег рата?

4.4.1. Размишљања о рату

Размишљања о рату полазе од специфичног односа између савременог рата и међународних односа. Савремени рат се у том смислу може посматрати као надметање између суверених држава, са циљем наметања одређених политичких или војних услова. Савремени рат је суштински насупрот свим ранијим, традиционалним, разлозима за отпочињање рата. У том смислу је можда једино значајно виђење рата према Клаузевицу (Carl von Clausewitz), који истиче да је рат инструмент државне моћи и политике.³⁰⁵ Савремена виђења бројних аутора у вези рата данас, не разликују се много од његовог виђења, упркос бројним фундаменталним променама у међународним односима.

Међутим, да би разумели савремени рат није нам довољно поменуто виђење Клаузевица, већ би требали узети у обзир ставове француског мислиоца Русоа (Jean Jack Rousseau):³⁰⁶

- рат постоји због саме природе међународног система кога карактерише образац безбедносне дилеме;
- цена постојања система суверених држава је константна несигурност и повремени ратови;
- држава остаје централни субјекат, као што остаје и логика анархичног међународног система.

Имајући наведено у виду, можемо поставити питање: Да ли је рат нормално стање државе, па да га објашњавамо кад се мир наруши, или је рат изузетак, не правило, у свакодневном политичком животу, пошто је већина држава већину времена у миру? Такође, можемо додатно поставити питање: Да ли је аспект рата у погледу међународне безбедности уједно проблем и решење? Следећи контекст теме овог рада, постављамо и питање: Када неки унутрашњи рат постаје проблем међународне безбедности?

³⁰⁵ Цитат према: Група аутора, *Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981.

³⁰⁶ Ставови Жан Жак Русоа преузети из: Кокер К., *Филозофи варвари: Размишљања о природи рата од Хераклита до Хајзенберга*, Завод за уџбенике, Београд, 2012.

Суштински говорећи, можемо рећи да је вођење савременог рата засновано на ауторима попут Клаузевица, Русоа, систему равнотеже снага у Европи и искуствима из Хладног рата. Рат и његов исход су везани за политичке односе између држава, тумачења питања међународне безбедности и последице људских одлука. Већи део одговора на горе постављена питања тиче се кључних фактора (субјеката) међународних односа, односно њихових интереса и преференцијала, зарад којих су спремни употребити силу.

Рат такође може бити дефинисан као високо-организовано политичко насиље, које укључује дисциплину и лидерство, односно управљање ОС, а типично укључује јасно изражене друштвене групе, обично државе или поједине делове држава.

Да ли неки тако дефинисан рат може постати проблем међународне безбедности сагласан је у одређеном степену са три специфичне искуствене варијабле који га детерминишу:³⁰⁷

1. актуелна или потенцијална деструктивна скала;
2. уверења о узроцима и исходима рата;
3. цена предузимања акције за окончање рата.

С тим у вези, савремени ратови су деструктивнији неко икада до сада, где су оружја за масовна разарања подједнако опасна за сваки континент на Земљи.

Захваљујући глобализацији савремени ратови не познају стриктан географски или временски оквир, при чему су ратови између држава нужно прекогранични и директно утичу на међународну безбедност, док унутрашњи ратови могу трајати деценијама и изазивати дугорочну нестабилност. Предвиђање исхода или извесности савремених ратова је вероватно најтежи аналитички проблем у студијама међународне безбедности, што је посебно случај у погледу унутрашњег рата који ћемо касније детаљније обрадити. За ту сврху се користе различити индикатори ради предвиђања, при чему су најрелевантнији они који се тичу буџета одбране, ресурса или намера држава. У том смислу треба бити свестан циклуса рата и мира у међународним односима, који су последица глобалне равнотеже или различите пројекције моћи држава.

³⁰⁷ Smith M., *International Security: Politics, Policy and Prospects*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, chs. 3.

Рат скоро увек изискује велике и дугорочне трошкове, а тиме и напоре за опоравак. Што је већа скала деструкције, то су већи трошкови и опоравак. Међутим, све ово није довољно за објашњење савременог рата. Главни узрок савременог рата, према америчком аутору Холстију (Kalevi Holsti),³⁰⁸ није неслагање између држава. Рат је по њему пре исход унутрашње политике и природе политичке заједнице унутар државе. Проблем је у томе што држава и политичка заједница унутар ње нису исте, где се различите концепције државе и политичке заједнице решавају употребом силе и насиља.

4.4.2. Категоризација рата

Рат се према Холстију може суштински категоризовати у три основна типа, која су карактеристична за период након Другог светског рата.³⁰⁹

1. ратови државе против државе;
2. ратови државе против унутрашњих отпора, укључујући ту оружане отпоре религијских или етничких група и
3. унутрашњи ратови које воде различити идеолошки или покрети за национално ослобођење.

Већина оружаних сукоба током Хладног рата се према Холстију водила у последње две категорије, где је последња посебно добила своју манифестацију након његовог краја. Период након Хладног рата је фактички обележен бројним унутрашњим ратовима. Променљива локација унутрашњег рата је утицала на успостављање стратегије, тактике и правила за њихово вођење.

Холстијеве карактеристике унутрашњег рата подразумевају да он не познаје фронт, званичне војне кампање, униформе или не поштује територијална ограничења држава. Не постоје оквири или формалне стратегије и тактике. Тактике једино укључују спектар неконвенционалних и нерегуларних паравојних активности, које обухватају узимање таласа, атентате, криминалне активности и томе слично. У том смислу постоји драстична промена природе ратних циљева и жртава. Разлика између бораца или војника и цивила се фундаментално изменила. У унутрашњим ратовима сви постају борци и сваки дом, црква или школа постају део бојног поља. Због тога их западни аутори често називају ирегуларним.

³⁰⁸ Виђења природе рата према: Holsti K., *The State, War and the State of War*, New York, Cambridge University Press, 1996, chs 1-2, 4-6.

³⁰⁹ Исто.

Представа унутрашњег рата према Холстију изгледа овако:

- ратови из касних 90-их година прошлог века ће наставити добијати форму унутрашњег рата;
- унутрашњи рат ће надвладати због тога што је колонизација оставила проблеме иза себе у погледу дефинисања нација, заједница и народа, који се тек требају решавати;
- слабе државе су биле и биће у будућности, у погледу легитимитета, у самом средишту савременог рата.

Према британском војном историчару Кигану (John Keegan) „рат у наше време није био само средство решавања несугласица између држава, него и превозно средство посредством кога су потлачене, угњетаване и незадовољне масе настојале да изразе свој бес и посегну за употребом силе”.³¹⁰ Суштински, савремени рат је исход комплексне природе државе и њене унутрашње политике.

4.4.3. Природа државе

Ако је рат означен као унутрашњи и ако је као такав везан за унутрашњу политику, онда би требали испитати природу и одрживост држава.

Многе нове државе које су стекле независност након Другог светског рата су биле део колонијалних империја. Околности које су везане за наведено и које су релевантне за ову тему су следеће:

- сврха колонијализма није била у томе да створи одрживе државе;
- колонијалне јединице су у пракси биле социјално-политички ентитети;
- кључни изазов независности је био у питању како створити јединствен политички ентитет у високо подељеним територијама;
- нове државе су се, подједнако након Другог светског рата и Хладног рата, суочиле са изазовом легитимитета. Неуспех за успостављање пуног легитимитета је често водио у унутрашњи рат.

Овде је релевантно питање националног ослобођења, које је углавном везивано за међународно признање и легитимност. С тим у вези, треба имати у виду да национално ослобођење није исто као право на владање, иако су многи лидери покрета за независност тврдили како су заслужили то право.

³¹⁰ Цитат из књиге: Keegan J., *The Face of Battle*, Penguin Books, London, 1983.

Такође, признавање нових држава од стране УН је засновано на универзалном праву за самоопредељење, без обзира на спремност покрета за независност да влада.³¹¹ Сада се у том смислу поставља питање: Како се нове државе разликују од неких примера из прошлости, који су развијали свој национални идентитет у много дужем временском периоду?

Уз разматрање националног ослобођења веома је важно размотрити и њихову успешност, односно, карактеристике успешне државе. Холсти тврди да су успешне државе засноване на два чврста концепта легитимности, на заједничким или споразумним принципима и на јединственој дефиницији политичке заједнице.

Његове размере успешне државе укључују:

- капацитет и право на владање;
- изналагање потребних ресурса за обезбеђење услуга;
- очување суштинских елемената суверенитета;
- поседовање монопола над легитимитетом употребе силе;
- владање унутар консензусом засноване политичке заједнице.

Према Бузану, успешне државе имају три међусобно повезана елемента:³¹²

1. идеју или оквир заједничких политичких принципа;
2. дефинисан физички или географски простор и
3. институционални израз или структуру.

За успешну државу је важан легитимитет и он према Холстију може бити подељен на два елемента, на вертикалну и хоризонталну легитимност.

Вертикална легитимност се односи на ауторитет, сагласност и лојалност политичкој основи државе и њених институција. Ово су заједнички принципи који ауторизују право лидера да влада. Опет, право на владање се кроз историју значајно мењало. Тако је било заснивано на сили и моћи, религији, наследству, лидерским предиспозицијама и етницитету. У погледу савремене демократске државе право на владање је засновано на сагласности и уговору. Холсти упоређује вертикалну легитимност са правом на владање на основу моралног ауторитета

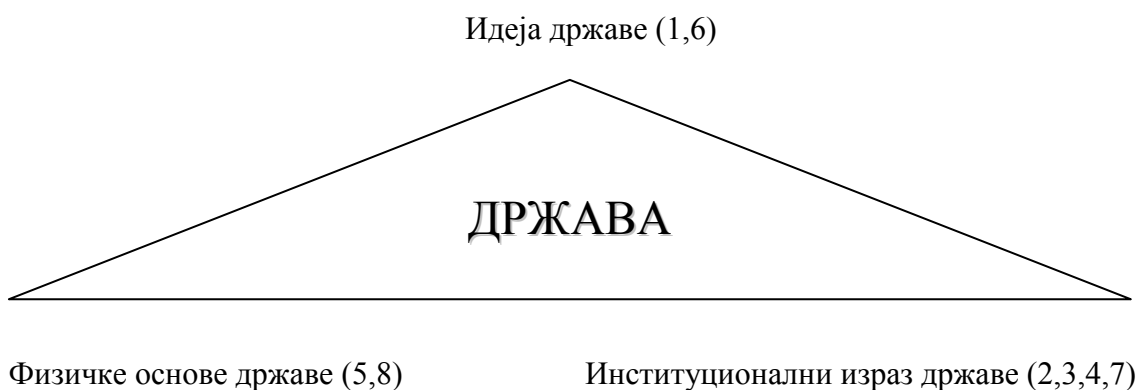
³¹¹ Повеља УН помиње самоопредељење као право на коме треба да се развијају пријатељски односи између држава. Наведено право је актуелизовано у време антиколонијалног таласа у свету.

³¹² Buzan B., *People, States and Fear*, Palgrave, London, 2001, chs 2-3.

који обезбеђује популација једне државе. Међутим, ту су кључна питања: Које га државе имају? и Да ли су то само демократије? и Да ли постоје неке друге?

Хоризонтална легитимност се односи на заједнички доживљај заједнице. Ту је интересантно питање: До које мере се сви групни идентитети у једној држави виде као део њене политичке заједнице? Хоризонтална легитимност даје предност природи заједнице над правом које формално постоји. Политичка заједница је интегрална и обухвата различите групне идентитете. Овде постоји висока прихватљивост свих њихових различитости. Недостатак хоризонталне легитимности често резултира искључивим политикама, које могу довести до ерозије лојалности према држави и захтевима за новим политичким аранжманима од стране појединих друштвених група.

Постоји варијабилна природа легитимности која би се могла посматрати у својеврсном континуитету. Државе које имају јак хоризонтални и вертикални легитимитет рефлектују укупно осам карактеристика, које се могу представити на приказаном дијаграму:

Вертикална и хоризонтална легитимност државе је заснована на:

1. Имплицитни друштвени уговор;
2. Консензус о политичким правилима игре;
3. Подједнак приступ одлукама и ресурсима;
4. Јасна разлика између приватне добити и јавних услуга;
5. Ефективан суверенитет;
6. Идеолошки консензус/прагматична политика;
7. Цивилна контрола оружаних снага/војске;
8. Међународни консензус о територији и легитимитету државе.

4.4.4. Слабе државе и унутрашњи рат

Настанак држава након Другог светског рата се не поклапа са теоријама класичног уговора, како је представљено у горе наведеном дијаграму. Бројне нове државе имају недостатке у односу на њихову основу. Идеје и праксе уставности, одговорности, цивилних слобода и политичке партиципације нису успостављене на једнаким основама. Чести су случајеви доделе специјалног третмана за лица одређене групе, како би се одржао ауторитет или одређени монопол.³¹³

Односи између државе и друштва чине битан сегмент за процену стања у држави, јер у slabим државама владајућа елита више доминира над друштвом него што га представља. Када је то случај у пракси, онда је национална безбедност дефинисана од стране владајуће елите и представља преобладајућу унутрашњу ствар државе. У тим ситуацијама се често појављује политичко насиље.

Холсти је идентификовао три кључне карактеристике слабе државе:³¹⁴

1. Слаба вертикална легитимност – већи делови популације нису лојални држави. Они који владају имају мало ауторитета, у смислу да њихове политике не добијају жељену подршку;
2. Лидерска или персонализована држава – они који владају често се понашају као да су они сами држава;
3. Слаба хоризонтална легитимност – не постоји излаз за заједницу чији су се чланови између себе сложили у погледу друштвеног уговора.

Такође, Холсти је истакао да када следећи услови постоје, онда је слаба држава скоро увек резултат:

- лична или људска безбедност нису обезбеђене;
- не постоји баланс између ресурса и услуга;
- не постоје политичка правила игре;
- преовладава корупција у друштву;
- држава је представљена од појединца или мале групе.

³¹³ Исто.

³¹⁴ Holsti K., *The State, War and the State of War*, New York, Cambridge University Press, 1996, chs 1-2, pp 4-6.

Имајући у виду набројане околности, може се поставити питање: Које могуће изборе имају они који су дискриминисани у тако slabим државама? Досадашња пракса показује да постоје четири следећа избора:

- издржљивост;
- излаз;
- глас;
- побуна.

Када државе не могу решити кризу легитимитета онда постану рањиве на оружани отпор, који у сваком моменту може узети форму унутрашњег рата.

4.4.5. Типови држава и унутрашњи рат

Један тип унутрашњег рата је сукоб између оружаних група унутар државе и државне власти. Ипак, оружане групе могу и често проширују подручје својих операција изван државе, подједнако на регионалном и локалном нивоу.

Доналд Сноу (Donald Snow) истиче да су унутрашњи ратови „резултат кризе ауторитета и легитимитета унутар државе”.³¹⁵ Такви ратови по Сноу почивају на нетолерантном политичком систему и конкурентним идејама у погледу будућности политичког система. Наведени став се потврдио посебно истинитим за време Хладног рата, али и након његовог завршетка на бројним примерима. Сноу је ради објашњења и поткрепљења својих ставова креирао образац ауторитета/легитимитета, којим је дефинисао концепте ауторитета (јака или слаба држава) и легитимитета (јако или слабо друштво).

ОБРАЗАЦ АУТОРИТЕТА-ЛЕГИТИМИТЕТА

	А у т о р и т е т		
Л е г и т и м и т е	Држава/Друштво	Јака држава (институције утицаја)	Слаба држава (институције утицаја)
	Јако друштво	Ћелија 1	Ћелија 2
	Слабо друштво	Ћелија 3	Ћелија 4

³¹⁵ Snow D., *Uncivil Wars*, Boulder CO, Lynne Rienner Publishers, 1996, chs. 2-4.

Посматрајући чисто политички концепт, ауторитет је својеврсно право и/или могућност за владање у смислу остварења утицаја на одређивање правила политичке игре. Право као такво може бити засновано на легитимитету или могућности примене силе.

Легитиман ауторитет се тиче легитимне владе, којој популација вољно одобрава право да влада. Она је заснована на заједничким уверењима у односу на то како влада треба да функционише и ко треба да је води. Кључна ствар у овом погледу је заједнички оквир политичких вредности.

Ауторитет силе је онај где је мало или уопште не постоји легитимитет, ауторитет који је заснован на моћи присиле. Такав ауторитет често прати насиље, који користи влада како би владала. У овом случају је право на власт изведено из постојеће моћи присиле. Снага државе директно произилази из монопола над институцијама које могу употребити силу.

У том смислу постоје два типа јаких држава:

1. Држава је заснована на јаким институцијама силе, које нису ограничене или регулисане законима. Наведене институције служе владарима да доминирају над моћи и државом;
2. Други тип јаке државе се тиче оне у којој популација дозвољава или се слаже да влада има потребу за јаким институцијама силе и ванредне моћи за владање.

Такође, у погледу класификације слабих држава можемо разликовати два типа истих према следећем:

1. Државе имају слабе или ограничене институције силе. Оне су углавном ограничене законима и правилима;
2. У другом типу држава је слаба јер јој институције силе одбијају послушност. Влада без легитимног ауторитета тим институцијама убрзо увиђа да њен капацитет за владање пропада.

Снажно друштво је оно друштво где постоји широк консензус и заједничке политичке вредности његове популације. Постоји прихватање права владе да врши власт на основу успостављене владавине права. Слабо друштво је оно где популација не прихвата ауторитет владе. У њему не постоји политички консензус или примењива владавина права.

Влада у таквом друштву није легитимна. Имајући у виду овако дефинисане концепте ауторитета и легитимитета, Сноу је извршио типологију држава према четири категорије/ћелије.³¹⁶

Државе ћелије број 1 – Оне имају јако друштво и јаку државу. У таквим ситуацијама постоји чврсто веровање грађана да је одређена форма стриктног наметања политичког поретка обавезна. Примери Сингапура, Израела, Тајвана, Јужне Кореје, Египта, Ирана. Можемо рећи да је то чест случај у демократским државама за време рата.

Државе ћелије број 2 – Постоји широка сагласност у погледу вредности и уверења политичког система, што не захтева велику потребу за институцијама силе. Сила се сматра обавезном једино у случајевима борбе против криминалних активности, а не против политика. Институције силе су овде ограничене законом. Интересантно је питање: Да ли само демократије чине ову категорију држава?

Државе ћелије број 3 – Ове државе су уопштено говорећи ауторитативни режими, у којима не постоји консензус у односу на сврху и циљеве политичког система. Пошто владајућем режиму недостаје легитимитет, онда само сила може задржати владајућу елиту на власти. Ирак и Сирија су типични примери за овај случај, док је то раније била Либија. Такве државе се обично карактеришу као диктаторске. У том смислу се може поставити питање: Да ли су оне рањиве на унутрашње изазове и на које?

Државе ћелије број 4 – Владарима у случају ових држава недостаје јавна подршка и моћ присиле. Такве државе данас називамо државе у паду или пале државе. Сомалија је у класичан пример пале државе. У њима је могућност оружаног отпора веома висока.

Постхладноратовски трендови су такви да се са почетком од 80-их година прошлог века и кроз цео период након Хладног рата велики број држава из ћелије број 3 преместио у ћелију број 4. Консеквентно, како су ауторитативни и диктаторски режими све више губили своју моћ да владају кроз институције силе, током 90-их година прошлог века до данас су се све више јављали интерни изазови у њиховим државама. Можемо поставити питање: Шта се десило са државама у транзицији? Оне су, такође, биле подложене интерним изазовима. Наведени процес је резултирао повећањем научне пажње на узроке пада држава.

³¹⁶ Исто.

Како нам образац Доналда Сноуа указује, унутрашњи сукоби и ратови су најпре последица кризе ауторитета и легитимитета унутар државе.

4.4.6. Међународна безбедност и унутрашњи рат

Унутрашњи ратови су постали посебно изражени након Хладног рата, са извориштем у слабир или палим државама. Због природе конфликта у њима често су у литератури називани као цивилни и домаћи, при чему су након екстерног уплитања страних држава одмах постајали међународни. Наука о међународним односима није испрва препознала важност унутрашњих ратова, да би их тек након терористичког напада на тлу САД почела темељније истраживати и примењивати одређена решења у пракси. Без обзира на сав напредак у тим истраживањима, још увек није дат одговор на питање: Када неки унутрашњи рат почиње бити међународни безбедносни проблем?

Наведено питање се природно наметнуло као централна тема одбрамбене дипломатије, која је са њим у пракси суочена од настанка концепта. Улога одбрамбене дипломатије у том смислу се примарно односи на активности у погледу својеврсне политичке анализе, а према следећим задацима:

- уочавање индикатора који указују на генерисање унутрашњег рата, који се тичу деструктивности, географског оквира и извесности,
- анализа свих субјеката, њихових интереса, фактора употребе силе и односа приватно/јавног домена у унутрашњем рату и
- разматрање унутрашњег рата у контексту међународног политичког проблема, кроз агенду интереса најутицајнијих субјеката, могуће политичке алтернативе, изборе и ефективност примене истих.

Једна од ранијих дефиниција унутрашњег рата је погодна за припрему одговора на постављено питање, где се под унутрашњим ратом подразумева било који оружани конфликт који укључује:³¹⁷

- војне акције унутар државних граница;
- активно учешће националних влада;
- ефикасан отпор обе стране у сукобу.

³¹⁷ Наведена дефиниција према: Small M. and Singer D., *Resort to Arms: International and Civil War 1816-1980*, Sage, Beverly Hills, 1982.

Имајући у виду наведену дефиницију најпре се поставља питање деструктивности у неком оружаном сукобу, што је први индикатор генерисања унутрашњег рата. Један од приступа подразумева утврђивање референтне скале деструктивности, која подразумева да унутрашњи рат има барем 1.000 мртвих на годишњем нивоу. За исту се може утврдити угроженост цивила, понашање владиних/невладиних снага, питање људских права итд. Такође, пракса показује да су најдеструктивнији били унутрашњи ратови који су имали етничке мотиве, као и они на бази религијских разлика.³¹⁸

Утврђивање географског оквира је важно због процене о ширењу рата, могућем преливању оружаног сукоба или избеглица, шверца, еколошких или других акцидената у околне државе. Уз географски оквир се обично утврђује и временски, којим се додатно потврђује постојање унутрашњег рата. Док ратови међу државама обично трају неко време и затим се званично закључују, то није случај код унутрашњих ратова код којих се не зна тачан почетак и крај.³¹⁹ Дуготрајни ратови временом постају безбедно уточиште за организовани криминал, јер владе тих држава не контролишу делове своје територије и временом се прилагођавају таквим околностима.³²⁰

Наведене околности су посебно отежавајуће за научна истраживања, јер не дају много простора за превиђања и тиме представљају посебан изазов. Извесност настанка унутрашњег рата се данас везује за слабе, пале и државе које пропадају, где је регистрован парцијалан или потпун колапс државног ауторитета над територијом. Америчка научна предвиђања у вези пада држава заснована су на моделу следећих релевантних варијабли:³²¹

1. укупни ниво демократије;
2. ефективност права/закона;
3. отвореност за трговину;
4. смртност деце;
5. војна популација;
6. популациони тренд/кретања.

³¹⁸ Око 80% унутрашњих ратова након Другог светског рата до данас су укључивали Ислам као религију (Kaldor M., *New Wars and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*, Stanford University Press, Stanford, California, 2001, pp. 13-13).

³¹⁹ Пример Шри Ланке где рат траје преко 25 година и до сада је однео преко 80.000 жртава (Исто).

³²⁰ Примери наведене тврдње данас у Колумбији, Етиопији и Судану.

³²¹ Модел заснован према пројекту америчке владе под називом: «State Failure Task Force».

Сумарно, амерички модел предвиђа пад неке државе када је: ниво демократије низак, законодавство не постоји или није ефектно, ниво трговине је низак или не постоји, велика смртност рађања, велика бројност војних снага у односу на број становника, као и велика популациона кретања. Исти модел може такође бити искоришћен и обрнуто, за утврђивање унутрашње стабилности неке државе. Наравно, поменути амерички модел није савршен, посебно ако узмемо у обзир да својевремено није предвидео случајеве Хаитија и БиХ, али свакако представља напредак у предвиђању унутрашњих ратова.

Упоредо са предвиђањем унутрашњих ратова потребно је анализирати све кључне субјекте који у њему имају интерес да учествују. Основним субјектима унутрашњег рата се сматрају национална влада, њен опонент и екстерни фактори попут других влада, међународних или невладиних организација, корпорација, неформалних група итд. Релевантан субјекат су и саме ОС, за које се поставља питање да ли се противе или подржавају националну владу у унутрашњем рату. У појединим случајевима је важна и улога приватног сектора. На врсте субјеката доста утичу идеологија, политичка култура, религија, политички и економски систем, лица која доносе политичке одлуке итд.

Истовремено, веома су важни интереси субјеката који су укључени у унутрашњи рат, при чему се анализира понашање националне владе у контексту да ли је склона договору или сукобу до крајњег исхода, а посебно интерес екстерних чинилаца који имају различите циљеве и пројекције. Примери за наведено се могу видети у погледу начина уплитања Француске и Велике Британије у унутрашњи рат у Либији, где имају веома изражене политичке, економске и безбедносне интересе. Слична је ситуација у читавој субсахарској Африци, али и Сирији која је тренутно у жижи међународног интересовања.

Питање употребе силе је можда најважнији аспект анализе унутрашњег рата, који се данас директно доводи у везу са изазовом међународној безбедности. Свака национална држава, односно њена влада, користиће монопол на употребу силе како би контролисала своју територију. Управо наведени моменат је нешто што опредељује уплитање екстерних фактора и одговара на питање када неки унутрашњи рат постаје међународни безбедносни проблем. У том смислу смо сведоци праксе спољног интервенционизма, која је узела маха након Хладног рата и која није довољно утемељена у међународном праву на коме почива актуелни систем међународних односа.

Интервенције се реализују на позив, самовољно, са или без међународног консензуса. Карактеристичан пример исте можемо видети на примеру интервенције на Југославију, која је бомбардована унилатерално од стране НАТО и мимо сагласности СБ УН као врховног међународног тела.³²² Повод за наведену интервенцију је била процена водећих држава чланица НАТО да се на подручју територије КиМ, као сувереном делу југословенске територије, употребљава прекомерна сила против својих грађана.

Такође, током рата уопште, а посебно унутрашњег, губи се разлика између приватног и јавног домена. Начелно, када је реч о рату између држава приватни домен често потпада под државни у циљу његовог вођења. Унутрашњи рат има извесне специфичности, које се суштински огледају у чињеницама да се национална влада званично или незванично може ослонити на приватне милиције, да опоненти (побуњеничке снаге) могу често бити организоване из приватних фондова или да у сваком моменту може доћи до екстерног утицаја приватног интереса из иностранства кроз нпр. хуманитарну помоћ, заштиту економских интереса, ангажовање приватних војних или безбедносних компанија итд.

У том смислу можемо поставити нова питања, попут односа међународног права и приватних војних компанија и уопште њиховог ангажовања у ратној зони, под цивилном или војном ингеренцијом. Сасвим друга питања су проблеми у погледу последица њиховог ангажовања, попут честог криминала у мировним операцијама (БиХ) или кршења људских права (Ирак), чиме би изашли из пројектованих оквира теме дисертације.³²³

У сваком случају, унутрашњи рат је суштински гледано међународни политички проблем. Наведени проблем се везује за питање начина на који међународна заједница треба одговорити на унутрашњи рат, јер се исти везује за питање опстанка државе, када се подржава национална влада, или њеног цепања, када се подржавају побуњеничке снаге. Главну реч у том случају скоро увек имају велике силе, поготово оне које као имају директно изражене интересе и намере да се укључе као екстерни фактори.

³²² Агресија држава-чланица НАТО на СР Југославију под називом «Племенити наковањ» трајала је у периоду од 24.03. до 10.06.1999. године. Извршена је под изговором спречавања «етничког чишћења» несрпског живља на подручју Косова и Метохије (КиМ). Последица исте је повлачење српске војске и полиције са КиМ и доношење резолуције 1244 СБ УН по којој СР Југославија (Република Србија) задржава суверенитет, али уз успостављање међународног протектората под управом администрације УНМИК и КФОР као дела снага НАТО.

³²³ Шира расправа о томе: www.icrc.org

С тим у вези, међународну агенду дипломатског третирања унутрашњег рата најчешће постављају међународне или регионалне безбедносне организације, појединачне велике државе, па чак и невладине организације ради остварења својих интереса. Слаба држава се након постављања исте налази у позицији да охрабрује или обесхрабрује исту, док се у њој анализирају евентуалне повреде људских права или међународних норми, анализира питање људске безбедности, што потом може бити повод за интервенционизам.³²⁴

Када је унутрашњи рат једном постао међународни политички проблем тада би одбрамбена дипломатија требала обликовати све потенцијалне политичке алтернативе, које би се могле применити у међународним односима. Једна од основних опција је остати по страни, а друга иницирати преговоре о прекиду рата ради поделе или распада државе. Политички избор у том смислу би се одредио према тим двама опцијама, али и обавезама у погледу чланства државе у међународним војним и политичким организацијама (УН, ЕУ, НАТО, ШОС итд). Постоји могућност укључивања у унутрашњи рат индиректно кроз пружање или слање хуманитарне или војне помоћи, али и директно кроз интервенционизам. Чест је и случај формирања коалиција држава за покретање војних интервенција.

Можемо рећи да је интервенционизам постао одлика времена у коме живимо, при чему још увек није јасно да ли је он решење или узрок нових проблема. Овде се отворено поставља питање ефективности интервенционизма. Да ли се интервенције у Ираку и Афганистану могу назвати ефективним, када се након истих упоредо са изградњом тих држава води унутрашњи рат против разних побуњеничких снага? Наравно да не могу, јер је након истих потребна много активнија улога међународне заједнице на паралелним процесима изградње мира и државе. Тенденција у том смислу је да иницијална мировна мисија прерасте у мисију обнове и изградње, кроз предузимање разних превентивних и проактивних мера. Такође, све је израженији регионални³²⁵ и мултилатерални приступ при решавању проблема унутрашњег рата, чиме се дели међународна одговорност, избегавају проблематичне унилатералне акције³²⁶ и шири круг заинтересованих међународних субјеката за новонастали проблем.

³²⁴ Пример актуелне инспекције тимова УН у вези употребе хемијског оружја у Сирији. Видети шире издања новинског листа «Политика» од 26. до. 29.08.2013. године на адреси: www.politika.rs

³²⁵ Пример наменског формирања тзв. «афричке команде» ОС САД од 2007, која је подређена одраније формираној тзв. «европској команди» ОС САД са седиштем у Немачкој. Више о наведеној команди и њеним регионалним задацима на адреси: www.africom.mil

³²⁶ Проблеми те врсте најбоље одсликавају последице некадашње тзв. "Бушове доктрине" у САД.

4.5. Борба против нарастајућег утицаја оружаних група

У савременим међународним односима евидентан је утицај разних оружаних група, њихова доминација у све актуелнијим унутрашњим ратовима и све већи капацитет да делују регионално или чак глобално. Оне се суштински кроз оружани отпор постављају као главни опоненти институцијама државе на чијој територији делују, обезвређују њихов утицај и представљају се као њихова једина алтернатива. Одбрана од изазова које оружане групе представљају је тиме добила на значају и потребу обраде кроз садржај овог рада.

4.5.1. Изазови деловања оружаних група

Оружане групе се разликују од државе и оне данас могу представљати озбиљан изазов не само слабим државама, него и великим силама. Оне данас могу генерисати капацитет да изврше насилне ударе који могу имати стратешки утицај и на најмоћније државе света.

Наведена чињеница представља нови фактор утицаја на савремене међународне односе, нарочито у оним случајевима када оружане групе делују транснационално и користе терористичку тактику. У том смислу се може рећи да је једна од таквих оружаних група, позната као «Ал Каида», током 90-их година прошлог века направила револуцију на пољу одбране и безбедности.³²⁷

Поменути револуција на пољу одбране и безбедности се односила на следеће релевантне чињенице:

- Вођење рата се значајно променило као резултат крупних промена националних држава у погледу војне организације, технологије, доктрине и/или лидерства;
- Ал Каида је променила начин ратовања н оружаних група, дајући им глобални карактер у смислу организације и операција. Ипак, већина оружаних група не рефлектује или нема капацитет да копира стратегију или начин вођења операција попут Ал Каиде.

Треба имати у виду да су током 90-их година прошлог века три фактора додатно побољшала сву потенцијалну моћ оружаних група: глобализација, технологија информационог доба и мрежни приступ моделовању организације.

³²⁷ Shultz R., *Global Insurgency Strategy and the Salafy Jihad Movement*, USAF Institute for National Security Studies, USAF Academy, Colorado, 2008.

Сваки од наведена три фактора је омогућио оружаним групама да делују на начине који им раније нису били могући или просто доступни. То се нарочито одразило на модалитете деловања међународног криминала и терористичких организација. Глобализација је обезвредила традиционалне границе националне државе. Она је дозволила људима, роби, информацијама, идејама, садржајима, вредностима и организацијама да се крећу у међународном окружењу без формалних прелазака државних граница. Свако је то сада могао учинити. Технологије информационог доба су данас постале централне тачке процеса глобализације. Оне су тако омогућиле комуникацијско, тренутно и глобално повезивање људи из било ког дела света. Сателитски или мобилни телефони, рачунари и интернет су постала неизбежна средства тих комуникација. Оружане групе су усвојиле нове организационе стратегије, које су сада искористиле предности глобализације и технологија информационог доба. Њихове организације су сада мање хијерархијске и више мрежно повезане. Више су равне, него што су по структури пирамидалне као раније. Мање су зависне од контроле својих централних штабова. Доношење одлука и вођење њихових операција је децентрализовано, са локалном аутономијом, флексибилношћу и иницијативом.

4.5.2. Разлике између оружаних група и националних држава

Оружане групе представљају све само не традиционалне изазове за обавештајне и безбедносне службе, које су навикле на конвенционалне изазове у виду оних које представља деловање страних држава.

Суштинске различитости се огледају у следећем:

- Држава представља формалну, физичку, правну и надасве бирократску инфраструктуру, док су оружане групе махом тајне организације;
- Државна политика и њене активности обично нису скривене, док су активности оружаних група углавном тајне, нарочито у погледу насилних операција унутар државе или транснационалним деловањем. Опет, оружане групе могу представљати и званичне организације;
- Држава настоји да успостави суштинске политичке вредности или принципе које ће њихови грађани прихватити. Поједине оружане групе имају за циљ да присвоје неке или све карактеристике државе. Друге пак само настоје да изазову државу кроз претњу или употребу силе како би лакше реализовале своје послове.

- Национална држава може прихватити демократски облик владавине. Оружане групе не могу бити демократске по свом етосу или својој организацији и њихово деловање се не поклапа са владавином права. Ипак, оне свакако теже да искористе предности демократског уређења и искористе све слабости које им се укажу. Транзиција оружаних група у званичну политичку организацију која се подудара са поменутиим етосом је за њих тиме главни изазов и томе ће свакако тежити.³²⁸

4.5.3. Категоризација оружаних група

Дефинисање оружаних група је кључни концептуални изазов у академским круговима и посебно у свету политике. У том смислу се постављају бројна питања. Шта конституише оружану групу? Која је разлика између побуњеника, гериле, терориста, милиције, криминалне организације, ирегуларних оружаних снага и дисидентске оружане снаге? Како би се оне требале разликовати једна од друге и како би их уопште требало категоризовати? Шта их мотивише? До којих нивоа оне међусобно сарађују, као и са којим државама и другим недржавним оружаним групама? Да ли се оне могу идентификовати и пребројати у свом настајном или развојном периоду постојања? Да ли оружане групе пружају извесне могућности подједнако као претњу за државну политику?

Професор Шулц је направио класификацију оружаних група на четири категорије: побуњеници, терористи, милиција и криминалне организације.³²⁹ Он је на бази научног истраживања искустава америчких ОС у ирегуларним ратовима, односно њихових сазнања у односу на противника са којим су се борили, извршио научну класификацију која је једина такве врсте у академским круговима.

Све наведене категорије оружаних група, према Шулцу, имају следеће заједничке атрибуте:

- Све оружане групе у одређеној мери представљају изазов ауторитету, моћи и легитимитету државе. Једне то чине свргавањем и заменом владе, док друге настоје да манипулишу, ослабе или кооптирају са институцијама државе;

³²⁸ Примери транзиције оружаних група у званичне политичке организације су разни, где је вероватно најбољи пример палестинских оружаних група «Фатах» и «Хамас». Шире о томе у књизи: Nasr V., *The Rise of Muslim Democracy*, Journal of Democracy, volume 16, No. 2, Boston, 2005.

³²⁹ Shultz R. and Dew A., *Insurgents, Terrorists and Militias: The Warriors of Contemporary Combat*, Columbia University Press, New York, 2006.

- Њихове организације користе насиље и силу. Неке могу имати и политичка крила, како би из чисто тактичких разлога могле рећи да се противе насиљу. Без обзира на све, насиље се користи као инструмент моћи ради постизања политичких и/или других циљева. Лидери свих оружаних група истински верују у ефективност насиља за постизање постављених циљева према којима се ангажују;
- Оружане групе користе насиље на неконвенционалан, асиметричан и све више дискриминишући начин;
- Оружане групе данас могу деловати локално, регионално и глобално, а захваљујући достигнућима информационог доба. Резултат свега тога је проширење бојишта, тако да оне могу изводити нападе у иностранству;
- Њихове организације нису демократски основане и тиме не теже примени владавине права ради решавања проблема;
- Све оружане групе имају тајну инфраструктуру, која може бити прилично комплексна и сложена за разумевање;
- Све оружане групе имају фракцијске и спољашње ривалитете који утичу на њихову способност извођења операција. Оне често настоје да их замаскирају ради сопственог очувања.

Упркос свему, постоје важне разлике између и међу организацијама побуњеника, терориста, милиција и организованог криминала. Треба истаћи да не постоји генерисан или идеалан тип поменутих категорија оружаних група. Оне се начелно могу разликовати према седам варијабли:³³⁰

1. лидерство;
2. рангирање и начин чланства;
3. организациона структура и функције;
4. идеолошки/политички кодекс уверења и циљева;
5. стратегија и тактика;
6. стратегијске комуникације и информационе операције;
7. повезаност са другим државним и недржавним актерима.

³³⁰ Исто.

Свака од горе поменутих варијабли је подложна засебном истраживању, које у овом раду нећемо спроводити ради концизности и усмерености на тему.

4.5.3.1. Побуњеничке оружане групе³³¹

Дефиниција

Побуњеници су можда најкомплекснија категорија од свих категорија оружаних група. Они могу представљати безбедносну претњу држави кроз комплексну политичку и војну организацију, и на начин на који су организовани и на који делују. Побуњеници изводе проактивне политичке и војне активности, са делимичним или потпуним циљем успостављања потпуне контроле над територијом државе, кроз употребу ирегуларних војних снага и политичких организација које контролишу.

Инструменти и циљеви

Инструменти којима се служе побуњеници у ирегуларном рату укључују борбено ангажовање од герилских операција, тероризма и саботаже, до политичке мобилизације, политичке акције, субверзивних и обавештајних активности и пропаганде/психолошког рата.

Сви њихови инструменти су употребљени са циљем да се ослаби или уништи моћ и легитимитет државне власти. Они се уз то истовремено симултано користе за повећање легитимитета и контроле оружаних група међу популацијом, нарочито на територијама државе које се контролишу.

Организација³³²

Класични побуњенички модел је организован ради мобилизације подршке и успостављања алтернативног политичког ауторитета у односу на постојећу владу, кроз употребу обавештајних и војних средстава за нападе, те слабљење државе са порастом насиља. С друге стране, више узак конспиративни модел се ексклузивно усмерава на употребу насиља ради подривања воље владе да трпи губитке, а не на контролисање посебне територије или изградњу паралелног политичког апарата. Данас се све више говори о глобалном побуњеничком покрету, који настоји да међусобно повеже велики број група и индивидуалаца на националном нивоу.

³³¹ Тежишно према: Beckett I., *Insurgency in Iraq: A Historical Perspective*, Strategic Studies Institute of the US Army War College, 2005.

³³² Hoffman B., *Insurgency and Counterinsurgency in Iraq*, Studies in Conflict and Terrorism, Fletcher School, Tuft University Press, Boston, 2006.

Подручје/терен

Подручје или терен где побуњеници изводе своје активности додатно утиче на њихову организацију, идеологију, мотивацију, лидерство и околности пријема чланова. Врсте терена у пракси укључују рурална, урбана, сива (које не покрива ниједна влада) и/или транснационална подручја. Практично, све оне делове територије где државна власт нема или има слабу контролу, односно, где је фактички утицај побуњеничких снага међу популацијом доминантнији од државног утицаја.

Стратегија и екстерна подршка³³³

Побуњеничка стратегија се примарно обликује према географском подручју деловања, циљевима који се теже испунити и организационом приступу.

У погледу класичног побуњеничког модела постоје четири нивоа стратегије који могу потрајати дуже време:

1. припремна побуњеничка дејства;
2. организациони/инфраструктурни развој;
3. герилско ратовање;
4. мобилно конвенционално ратовање.

Треба имати у виду да не теже сви побуњеници проласку кроз поменуте нивое стратегије. Овде се пре свега мисли на начин употребе неконвенционалне паравојне тактике, укључујући герилско ратовање, тероризам и саботажу.

Екстерна подршка побуњеницима се односи на све већу спољну помоћ различитих државних и недржавних чинилаца, који тиме утичу на њихов организациони и операциони профил. Побуњеници на тај начин могу бити подржани од стране националне владе или неког другог субјекта.

Циљеви

Основни циљеви побуњеничких оружаних група су:

1. Левичарски револуционарни и национално-ослободилачки покрети су употребљавали побуњеничке стратегије током Хладног рата. Њихов главни циљ је био да збаце државни режим и спроведу радикалне политичке и социјалне промене у држави;

³³³Исто.

2. Међутим, након Хладног рата се појављују нови типови побуњеничких покрета, који су засновани на етничким и религијским идентитетима. То је имало велики утицај на постављање њихових крајњих циљева.

Примери

1. Етнички идентитет – Демократска партија Курдистана; Патриотска унија Курдистана; Северна алијанса Авганистана; Тамилски тигрови; оружане групе које се боре против Руске Федерације у Чеченији; разни национални елементи код ирачких побуњеника данас.
2. Религијски идентитет – Народна ослободилачка армија Судана; различите фракције Сика и других религија у Кашмиру; Хезболах у Либану; Ал Каида у Ираку, Талибани у Авганистану.

Индикатори

Индикатори постоје за идентификовање настанка оружаних група, што укључује и побуњеничке оружане групе као најкарактеристичније данас. Они су најпотребнији обавештајним и безбедносним службама, како би се уз помоћ њих откриле оружане групе у најранијој фази и према њима деловало превентивно.

У том смислу можемо узети у обзир следеће индикаторе:

1. одлазак одређеног броја лица од куће на обуку и индоктринацију;
2. напуштање утицајних чланова умерених политичких партија;
3. појачано радикално и политичко ангажовање чланова до сада непознате политичке групе;
4. извештаји о лицима која су на политичкој и паравојној обуци или идентификовање невладиних објеката за обуку који се шире у земљи или непосредно у близини државне границе;
5. откривање малих и све већих количина оружја и других материјала који су потребни за побуњеничке оружане групе;
6. различите активности на прикупљању новца за потребе финансирања активности побуњеника;
7. докази о везама између настајуће побуњеничке организације и политичких партија, радничких синдиката и других друштвених група;
8. спорадично насиље у континуитету.

4.5.3.2. Терористичке оружане групе³³⁴

Питања у вези дефинисања

Терористи и све оне оружане групе које примењују терористичке тактике су дефинисани на различите начине. Веома често се тенденциозно дефинишу пејоративно како би се дискредитовала или делегитимизовала лица или групе. Оперативније дефиниције су се усмериле на њихове акције/операције и мете.

Дефиниција

Тероризам је намерно стварање и кориштење страха од стране оружане групе кроз претњу и/или употребу различите силе ради остварења политичких циљева, за потребе или против државне власти. Активност која је обликована тако да постигне далекосежан психолошки ефекат и наметне страх што широј јавности. Мете терориста су углавном цивилна лица која према међународним нормама имају статус појединаца или група.

Побуњеници насупрот терористима

Како се терористи разликују од побуњеника? Основна разлика између њих је у метама и тактици коју примењују. Побуњеници користе различите политичке и паравојне тактике, од којих тероризам може бити и често јесте једна од њих. Терористичке групе имају ужи оперативни приступ деловања, који је углавном усмерен на цивиле и уопште на неборбене мете.

Остале важне разлике између побуњеника и данашњих терористичких група су следеће:³³⁵

- Терористи успостављају широке везе, кооперативне аранжмане и финансијске мреже. На пример, Ал Каида је развила софистицирану финансијску мрежу за прикупљање и трансфер новца за потребе своје организације и операција које изводе широм света.
- Терористичке групе могу настојати да креирају мултинационални савез за значајним бројем себи блиских група. Ал Каида је то, према западним обавештајним проценама, успела да учини са оружаним групама у више од 60 држава света.

³³⁴ Садржај наслова је тежишно обрађен према: Hoffman B., *Terrorism and Counterterrorism: Understanding the New Security Environment Readings and Interpretations*, Second Edition, McGraw-Hill/Dushkin, New York, 2006, pp. 2-23.

³³⁵ Ganor B., *Defining Terrorism: Is one Man's Terrorist another Man's Freedom's Fighter*, International Institute for Counterterrorism, Tel Aviv, 2002.

4.5.3.3. Оружане групе милиције

Приказ и карактеристике³³⁶

Милиције су најсиромашније дефинисан тип оружане групе. Постоје веома широке варијације начина њиховог организовања, регрутовања, деловања и вођења. Милиције су типичне за подручја држава која нису контролисана званичним институцијама, са јаком подршком локалног становништва. Њихове основне карактеристике су: циљеви, локација, тактике и влада.

Дефиниција

Милиција је препознатљива, ирегуларна оружана сила која оперише унутар територије слабе и/или пале државе.

Карактеристике чланства:

- долазе из доњих слојева становништва и претежно млађе популације;
- ступили су у милицију примарно због приступа новцу, ресурсима, моћи и безбедности;
- неретко су приморани да приступе милицији;
- чланови у другим случајевима виде могућност или дужност.

Идентитет:

- Милиција може представљати специфичну етничку, религиозну, племенску, клановску или другу комуналну групу.

Лидерство:

- Може деловати под окриљем фактичке, клановске или етничке групе;
- Може деловати самостално након одвајања од државних снага;
- Може бити директно или индиректно у служби државе.

Обука:

- Генерално гледајући немају формалну војну обуку;
- Понекад поседују вештине неконвенционалне борбе;
- Могу бити донекле везане за насилне банде.

³³⁶ Видети шире о деловању милиција у публикацији: Marten K., *Warlordism in Comparative Perspective*, International Security, Winter 2006-2007, Washington, pp. 41-73.

4.5.3.4. Криминалне организације

Дефиниција³³⁷

Криминалну организацију начелно чини:

- три или више особа које су активностима међусобно повезане у дужем временском периоду;
- удружено деловање са циљем чињења једног или више озбиљних кривичних дела или повреда;
- настојање за остварење финансијске или друге користи.

Криминална група поседује прикривену или тајну хијерархијску структуру и вођство, чија је основна улога да делује изван закона у посебној криминалној структури. Такве групе често практикују више од једне криминалне активности и могу деловати на ширим регионалним подручјима или глобално. Такође, такве групе имају породичну или етничку основу која доприноси њиховој кохезији и безбедности њених чланова.

Ове оружане групе типично одржавају своју позицију кроз претњу или употребу силе, корупцију јавних службеника или изнуду. Глобалне политичке, економске, друштвене и технолошке промене у свету су данас омогућиле организованим криминалним групама да остваре своје циљеве, да зараде што више новца из илегалних активности и то на начин на који њихови претходници кроз криминалне активности раније нису могли.

Карактеристике

Карактеристике криминалних организација: циљ, локација и еволуција.

Организација

Стандардна, регионална или кластер организација, језгровите криминалне групе и криминалне мреже.

Претње

Криминалне организације представљају следеће групе претњи:

- Економске: одвраћају сва легитимна улагања, директно подривају кредибилитет финансијског система, радну продуктивност, економску стабилност и одрживост;

³³⁷ Godson R and Olson W., *International Organized Crime*, New Brunswick, New York, 2003.

- Политичке: корупција, подрива ауторитет владе, еродира подршку државној политици, институцијама;
- Друштвене: повећава зависност од дроге, подстиче антидруштвено понашање, улични криминал итд.

4.5.4. Пролиферација оружаних група

Након Хладног рата политичко насиље, конфликт и рат усмерили су државе против оружаних група. Наведени актери су пролиферовали у различитом броју и важности. Све то су документовале светске истраживачке организације.

База података о оружаним конфликтима «Међународног института за стратегијске студије»³³⁸ прати око 70 таквих конфликта, који су се десили од средине 90-их година прошлог века. Њихова база података има податке и линкове за око 270 побуњеника, припадника милиција и терористичких организација.

Такође, «Федерација америчких научника»³³⁹ системски прати криминалне организације у својој бази података, од којих је регистровала око 400 недржавних оружаних група. Ови субјекти су пролиферовали по броју и важности, што је документовано у неколико истраживачких организација. Испитивања тих организација говоре да оружане групе оперишу на унилатералној основи, у сарадњи са другим оружаним групама, кроз колаборацију са старијим политичким, војним и обавештајним службеницима, у својим или другим државама. Такође, оне делују и уз помоћ других недржавних субјеката.

4.5.5. Изазови оружаних група за САД³⁴⁰

Оружане групе имају капацитет да ударе на највеће америчке вредности и стратегијске циљеве широм планете. Кључни фактори који им то омогућавају су глобализација, информационе технологије и мрежно организована организација. Сваки побољшан капацитет Ал Каиде на стратегијском нивоу, попут оног од терористичком напада 11/09, утиче на радикалне промене политике САД.

Оружане групе могу такође постићи стратегијски утицај кроз нападе на регионалном нивоу, кроз форму тероризма и побуњеничког насиља. Типичан пример таквог деловања су побуњеници и терористи у Ираку, који теже

³³⁸ International Institute for Strategic Studies – Armed Conflict Database, www.iiss.org

³³⁹ Federation of American Scientists' Intelligence Resource Program, www.fas.org/irp

³⁴⁰ Садржај наслова је обрађен из дела научног интервјуа са професором Ричардом Шулцом у САД (Richard Shultz – Director of the International Security Studies Program of Tufts University's Fletcher School of Law and Diplomacy, Medford, Boston, Massachusetts, USA), који је реализован новембра 2010. године у његовој канцеларији и користи се уз његову сагласност за потребе дисертације.

стратегијском поразу САД. Оружане групе могу такође употребити индиректна средства за дестабилизацију држава и региона који су важни за САД. Афганистан је типичан пример за овај случај. Слично наведеном примеру, колаборација криминалних организација и побуњеника у Колумбији и посебно Мексику прети стабилности читавог региона у суседству САД.

Треба имати у виду да оружане групе нису увек претња за САД и да могу некада представљати позитиван изазов, у виду могућности за позитиван допринос реализацији спољнополитичких циљева САД. Типичан пример за то је деловање ОВК на подручју КиМ у Републици Србији или побуњеника у Сирији.

4.5.6. Оружане групе и међународна безбедност

Оружане групе су током последње две деценије увећале своју моћ и могућности чак и за нападе на најмоћније државе. Државе тиме више не поседују искључиви монопол на употребу силе унутар или дуж својих граница.

Претње које оружане групе представљају нису привремени феномен. Оне ће, по мишљењу бројних аутора на овом пољу, током 21. века наставити бити озбиљан и опасан изазов за државе.

Следећи индикатори потврђују овакву тврдњу:

- слабе државе ће представљати хроничан међународни проблем;
- територије којима не управљају државе ће пружити безбедно уточиште за оружане групе;
- унутрашњи ратови, многи са транснационалном димензијом, остаће велики узрочник насиља и нестабилности бројних регија у свету;
- радикални Ислам и салафијски покрет за свети рат «Џихад»³⁴¹, иако значајно ослабљен након терористичког напада 11/09, наставља да функционише и угрожава многе делове света;
- одређене оружане групе ће упорно настојати да набаве и употребе оружје за масовно уништење;
- комплексна шаховска табла: државни и недржавни субјекти, наоружани терористи, побуњеници, милиција и криминалне групе.

³⁴¹ Више о ширењу салафијског учења и посебно о његовом утицају на муслиманско друштво у међународним односима: Nasr V., *The Islamic Levitian: Islam and Making of the State*, U.S. Naval Postgraduate School, Monterey, California, 2001.

Нарастајући утицај оружаних група појачао је специфичне изазове и претње међународној безбедности у погледу пролиферације оружја, глобалног утицаја тероризма и међународног криминала.

4.5.6.1. Пролиферација оружја

Питање пролиферације оружја у свету све више заокупља пажњу међународних академских и посебно политичких кругова. Често се поставља питање њене контроле. Наравно, пролиферација је примарно активност људи и ту се поставља питање ко је погодан, а ко није за поседовање или трансфер знања, оружја и савремених технологија.

Пролиферација оружја је тиме међународни политички проблем високог приоритета.³⁴² Тренутно су у том смислу актуелне дебате у погледу начина пролиферације оружја према следећем:

- вертикална – раст броја и врста оружја, као и војних технологија;
- хоризонтална – експанзија субјеката који то оружје поседују и
- односи – државних и недржавних субјеката у погледу пролиферације.

Највећа претња међународној безбедности се односи на пролиферацију оружја за масовно уништење, нуклеарног и биолошко-хемијског оружја, чија је деструктивност највећа. Наведена оружја су глобална претња, чија дистрибуција, продаја или поседовање изазива највећу пажњу међународне јавности. Посебан проблем представља пролиферација малог и лаког наоружања, који је директно везан за оружане групе које смо претходно обрадили.

Који су главни субјекти у пролиферацији оружја:

- државе – имају водећу улогу у развоју, размештају и дистрибуцији;
- одбрамбена индустрија – утицајан индустријски комплекс који ради профита продаје своју робу за «цивилне и војне» потребе;
- глобална заједница за контролу оружја – чине је научници, разне међународне и невладине организације, специјалне интересне групе за разоружање итд;
- нови пролифератори – државе или недржавни субјекти (оружане групе), који су успели да дођу у посед или чак развијају оружје.

³⁴² Више о наведеној тврдњи: Graham A., *Nuclear Terrorism*, Constable&Robinson, London, 2006.

Интереси тих субјеката су различити, а тичу се политичких, економских и војних циљева који се настоје остварити. Већини је примарни интерес спречавање ширења оружја за масовно уништење, по цену употребе силе у међународним односима. Државе попут САД, Велике Британије и Израела отворено изражавају спремност за примену силе ради спречавања ширења тог оружја, док су друге државе и посебно међународне организације наклоњене дипломатским решењима и успостављању механизма контроле. Мање државе су више оријентисане на спречавање ширења и употребе конвенционалног оружја, попут касетних бомби или мина. Међутим, контрола је услед дуалне употребе одбрамбених технологија за «цивилне и војне потребе» веома отежана. У Европи је већ неко време практикована кроз споразуме о контроли конвенционалних снага, као и кроз европски споразум у вези атомске енергије.³⁴³

Бројни су безбедносни изазови на пољу пролиферације оружја: трка у наоружавању, спирала конфликта, различите врсте ратова, индустријски акциденти, загађење животне околине, уцене употребом нуклеарног оружја, терористичке претње итд. У том смислу је евидентан страх од нуклеарног рата, али је он истовремено и повод за одржавање мира. Интересантно је да постоје државе које признају да поседују нуклеарно оружје и на које међународна заједница има утицај у погледу ограничења (Кина, САД, Руска Федерација), затим државе на које нема утицаја у том погледу (Индија, Пакистан и Северна Кореја), те оне које га највероватније поседују и то званично не признају (Израел и Јужна Африка), али и оне које имају капацитете за његову производњу и још увек нису изразиле тежњу да га производе у војне сврхе (Иран и Бразил).

4.5.6.2. Међународни тероризам

Иако је тероризам служио као својеврсна политичка тактика вековима уназад, његов актуелни статус главног проблема међународне безбедности је сасвим скорашњи тренд и везује се за догађај 11/09 у САД. Војне интервенције у Ираку и Авганистану изведене су на последицама политичких одлука које су узроковане наведеним проблемом, које су потом пропраћене кроз покретање и интензивирање студија о тероризму. Међутим, наведене студије су чини се више тренд, него одговор на појаву тероризма и са бројним питањима. Како дефинисати тероризам, шта га узрокује, да ли је то претња или криминална активност која захтева правни или судски одговор, или је то асиметрични рат?

³⁴³ Изворно: «Euratom Treaty» (www.europa.eu/treaties/treaties_euratom)

Не постоји универзална дефиниција тероризма. Наведени појам се у међународним споразумима због тога веома често замењује еуфемизмима попут: криминала, сукоба ниског интензитета, нестабилности, асиметричног рата, герилских напада итд. Најшира гледишта у вези дефинисања тероризма се могу наћи у САД, Израелу и Великој Британији, односно, у оним државама за које смо већ раније истакли да су спремне употребити неопходну оружану силу ради очувања међународне безбедности.

У сваком случају, постоје најмање четири заједничке црте свих дебата о дефинисању тероризма:³⁴⁴

1. Методе или тактике – подразумевају се насилне активности у одређеној мери. Уочено је да шест тактика чини скоро 95% свих терористичких напада: подметање бомбе, убиства, оружани напад, киднаповање, талачка ситуација и отмице.
2. Природа терориста – да ли они укључују државне или недржавне субјекте, или њихову комбинацију, једну или вишенационалну групу.
3. Природу мета – цивилне, неборбене или борбене мете, што је сасвим дискутабилно у зависности од самог приступа.
4. Циљеви терориста – специфични, тактички или шири стратегијски.

Такође, већина дефиниција о тероризму настоји да укључи следеће елементе: организовано и усмерено насиље против цивила са циљем изазивања страха, ради постизања политичких циљева (политичка тактика).³⁴⁵

Оно што је релевантно за међународну безбедност у погледу тероризма тиче се деструктивне скале, географског деловања, предвидљивости и последица. У том смислу можемо поуздано рећи да је тероризам, осим изузетка напада на САД и тадашњих око 3.000 жртава, веома ниско на деструктивној скали. Постојећа перцепција да терористи могу ударити на било кога, било где и било када, без упозорења или могућности за предузимање контрамера је можда већа него што је реално стање ствари. Истина је да тероризам представља реалну претњу по безбедност сиромашних и слабих држава, где је већ индуковано деловање оружаних група, али према јаким и богатим ретко.

³⁴⁴ Smith M., *International Security: Politics, Policy and Prospects*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, pp. 151-178.

³⁴⁵ Интересантно је да се гледишта значајних субјеката међународних односа попут САД, Велике Британије, Израела, УН, ЕУ или Арапске лиге подударају у погледу наведених елемената.

Терористичка претња је тиме углавном локални или регионални проблем, у мање развијеним регионима света. Већина терористичких група је окренута ка националним, а мање ка глобалним политичким циљевима, а њихови напади су тежишно усмерени ка територији коју желе контролисати (Ал Каида је можда једини изузетак у томе, јер делује глобално и за циљ има генерисање сукоба на релацији Запад-Ислам). Терористички напади су тешко предвидљиви, због чега је порастао значај деловања обавештајних служби у борби против њих. Међутим, тероризам је прецењен као претња међународној безбедности и неоправдано је изнад неких других које су непосредније.

Суштинска претња тероризма се односи на легитимитет и ауторитет држава, који је изазван деловањем оружаних група. Како се борити против такве претње? Држава најпре мора поставити агенду борбе против тероризма, која би иницијално требала обухватити:

- идентификовање терористичких организација (састављање листе) и
- идентификовање субјеката које их финансирају и имају везу са њима.

Наведено је свакако политичко питање и захтева интегралан приступ, који је могућ кроз активности одбрамбене дипломатије. Политичке опције у том смислу могу бити следеће:³⁴⁶

- унилатерални или мултилатерални одговор на проблем;
- употреба оружаних снага, легалних или илегалних метода;
- формирање преговарачке стратегије као меке опције;
- међународна сарадња за обликовање заједничке агенде.

С тим у вези, треба имати у виду да је ефективност борбе против тероризма тешко мерљива, али се може огледати у престанку постојања оружаних група које га тренутно практикују. Могући разлози за престанак неке оружане групе (терористичке организације) и тиме начини за борбу против њих су:³⁴⁷

- хватање или смрт лидера;
- неуспех транзиције на следећу генерацију;
- достигнућа циљева групе;

³⁴⁶ Clarke R., *Against All Enemies: Inside America's War on Terror*, Free Press, New York, 2004.

³⁴⁷ Подела према: Troy T. and Casebeer W., *Violent Systems: Defeating Terrorists, Insurgents and Other Nonstate Adversaries*, INSS, USAF Academy, Colorado Springs, 2004. (www.usaf.mil/df/inss)

- транзиција у легитимне политичке процесе;
- репресија унутар групе;
- транзиција од терористичке на друге врсте насиља (криминал и сл.);
- смањен интензитет деловања;
- губитак или подривање подршке чланова.

Актуелни тренд у борби против тероризма је агресивна употреба војних снага, које су на последицама интервенционизма у свету преузеле примат у истој.

4.5.6.3. Међународни криминал

Када говоримо о криминалу у међународним оквирима онда мислимо на организовани криминал који не познаје границе само једне државе. У свету нема спорења о томе да је он постао међународни безбедносни проблем, али постоје несугласице о томе која врста организованог криминала заслужује већу пажњу.

У погледу међународног криминала можемо издвојити основне трендове:

- проста демографија – пораст урбанизације креира концентрисаније и вредније тржиште за криминалне активности, као што растуће генерације младих људи постају мете или циљана група за њихову практичну реализацију;
- канали за вођење криминалних активности – исте или сличне елементе глобализације које данас користе транснационалне компаније сада експлоатишу и криминалци, при чему је тешко направити разлику између легалног и илегалног.

Какве криминалне радње данас можемо третирати као међународне: разне врсте трафикинга (наркотици, оружје, нуклеарни или неки други отпадни материјал, људи), проституција, порнографија, илегални трансфери технологија, коцка, рекетирање, преваре (компјутерске и крађа идентитета), корупција, пиратерија, шверц (илегално копирање и продаја маркиране робе), илегалне имиграционе шеме итд. Све набројане радње могу додатно бити повезане са транснационалним организованим криминалом, slabим или палим државама, оружанним групама или коруптивним режимима.³⁴⁸

³⁴⁸ Пример деловања организованог криминала у Авганистану видети у чланку часописа «Janes» под насловом: «The Afghanistan: The Organized Narco-State», од 24. јануара 2007. године.

Деструктивна скала међународног криминала је велика. Његови највећи приходи су код прања новца, корупције и глобалне трговине наркотицима, при чему криминалне активности чине између 5 и 10% светског БДП.³⁴⁹ С тим у вези, перцепција трговине дрогом у САД је више везана за пад продуктивности на послу него за здравље, што указује на њен утицај на економску безбедност, пре него на социјалну или егзистенцијалну. Такође, пиратерија код обала Сомалије је оцењена од стране УН као међународна претња, јер се на том подручју креће око 20% укупне трговачке флоте.³⁵⁰ Упоредо са трговином дрогом и пиратеријом, трафикинг људима и сајбер криминал су оцењени као претње међународној безбедности које су у порасту.

Географски гледано криминалне активности имају широк опсег, који се простире са социјалним и политичким проблемима држава. Временски оквир је на њиховој страни, што је чињеница у погледу константног пораста. Пораст је везан за процесе глобализације, нарочито у погледу комуникација и саобраћаја, што је утицало на обим и интензитет криминалних радњи у последњих неколико деценија. На пораст су додатно утицали постојање слабих држава, распад СССР, ширење тржишта у Источној Европи итд.

Предвидљивост кретања међународног криминала је веома отежана, како због чињенице да га поједине државе стимулишу (Авганистан и Бурма), тако и због чињенице да га неке настоје контролисати.³⁵¹ Једно је сигурно, последице су лакше и опоравак држава у односу на међународни криминал је бржи, него на пример код грађанског рата, јер се исти може ставити под контролу, уз услов да постоји политичка воља.

Управо моменат политичке воље нас доводи до питања субјеката и њихових интереса у погледу међународног криминала. Основни субјекти су разне криминалне организације и њихове различито организоване структуре, које су често у директној спречи са политичким елитама држава у којима делују.

³⁴⁹ Наведени податак према: Godson R., *Menace to Society: Political-Criminal Collaboration around the World*, New Brunswick, New York, 2003.

³⁵⁰ ЕУ је због пиратерије у Аденом заливу код обала Сомалије и њене штетности за економије држава чланица током децембра 2008. године покренула поморску војну операцију под називом «Atalanta». Наведена операција има међународни значај, имајући у виду важност поморских рута које повезују Медитеран са Индијским океаном, односно, Европу и Азију.

³⁵¹ Светска здравствена организација је својевремено имала извештај да су цигарете и алкохол штетније по здравље светског становништва од кокаина који се користи у мањим количинама, да би га убрзо потом повукла под претњом државне администрације САД да ће уколико то не учини прекинути са финансирањем исте.

Најчешћи типови криминалних организација су «предаторски» као потпуно изоловани (Талибани у Авганистану или Револуционарни ослободилачки фронт у Сијера Леонеу), «паразитски» (италијанска и руска мафија) и «симбиотски» који су остварили приступ државним структурама (балканске криминалне групе, посебно ОВК).³⁵² У том смислу су важни и посредници, који посредно профитирају из криминалних активности. Политичка воља је важна приликом покретања судских процеса против истих, посебно код паразитских и симбиотских где је важно обухватање државних службеника у исте ради јачања ауторитета државе.

Сасвим друга врста политичке воље тиче се питања приоритетизације криминала као претње по међународну безбедност од стране великих сила и њихов међународни утицај у том погледу.

Борбу против међународног криминала компликује различитост интереса, врста криминала, као и одсуство сагласности великих сила у погледу одређења шта је претња. Исту реализују у основи правне и полицијске снаге држава, док је у последње време евидентна употреба војних снага у борби против носилаца криминала. Ангажовање војних ефектива отвара питања њихове стварне ефективности, могућих повреда људских права, колатералне штете и уопште губљење границе између цивилно-војних односа. Поменути однос отвара засебно питање надлежности, које се додатно компликује са нејасном границом између државних и недржавних субјеката у борби против криминала. Ту се мисли на ангажовање приватних војних или безбедносних компанија³⁵³ у борби против криминала, што данас редовно практикују међународне корпорације, јер се криминал сматра «меком» безбедносном претњом. Ту се опет отвара питање легимитета у контексту међународног права, а нарочито у погледу свих последица по ауторитет држава као њихових основних субјеката.

Велика истина у погледу третирања и борбе против међународног криминала је у томе што агенду постављају велике силе. Оне то чине кроз домаћа законодавства, а потом је експортују на међународне односе. Некада је то било карактеристично за Велику Британију када је она била империја, док то од 80-их година прошлог века интензивно чине САД.

³⁵² Типови криминалних организација према: Cockayne J. and Lupel A., *Rethinking the Relationship between Peace Operations and Organized Crime*, International Peacekeeping, November 16, New York, 2009, pp. 4-19.

³⁵³ Видети шире о приватним војним компанијама: Chesterman S. and Lehnardt C., *From Mercenaries to Market: The Rise and Regulation of PMC*, Oxford University Press, Oxford, 2007.

С тим у вези, САД су ангажоване на следећим активностима:³⁵⁴

- јачање комуналних заједница, система правосуђа и полиције слабих држава кроз наметање билатералних аранжмана одбрамбене сарадње;
- побољшање стратегије и метода борбе против међународног криминала, са циљем премештања тежишта на узрок (корен), а не на његове последице;
- оснивање транснационалних полицијских и обавештајних академија ради боље координације у борби против међународног криминала;
- идентификовање држава које подржавају криминалне активности, односно њихова класификација и приоритетизација;³⁵⁵
- имиграциону контролу и депортације имиграната са криминалним досијеом, са циљем контроле популационих кретања;
- подржавање међународних конвенција УН, ЕУ и ОЕБС, који се тичу борбе против свих врста међународног криминала;
- војни одговор на поједине врсте међународног криминала попут пиратерије на обалама Сомалије;
- предузимање агресивних и често унилатералних метода попут оружаних интервенција у Колумбији, али и билатералне сарадње када је у питању Мексико.³⁵⁶

Такође, поред наведених активности САД, тренутно је веома актуелан дипломатски притисак на тзв. «међународне пореске рајеве» попут Швајцарске, Луксембурга, Сејшелских или Бахамских острва, за измену њихових унутрашњих законодавстава. Наведене државе се често појављују као легални посредници за своје клијенте у трансферу (прања) новца, при чему су ти клијенти неретко криминалне организације или појединци који су укључени у међународни криминал. Сада су под притиском њихова законодавства, која омогућавају прање новца посредством тзв. «оф шор» компанија, банака и неких других финансијских институција које су тамо легализоване.

³⁵⁴ Активности набројане према: Glenny M., *A Journey Through the Global Criminal Underworld*, Knopf, New York, 2008.

³⁵⁵ За САД су државе произвођачи дроге оне државе које производе опијум или коку на површини 1.000 Ха, као и канабиса на 5.000 Ха. (Manwaring M, *Nonstate Actors in Columbia: Threats and Response*, Strategic Studies Institute of the Army War College, Carlisle, 2002)

³⁵⁶ Cook C., *Mexico Drug Cartels*, CRS Report for Congress, 2008.

4.5.7. Профилисање оружаних група

Потреба за новим приступом

Традиционални војни метод за обавештајну процену борбеног капацитета непријатеља коришћен је за утврђивање квантитативних и квалитативних могућности модерних ОС.³⁵⁷ Он је суштински обухватао разматрање следећих елемената: састав, размештај, тактику, обуку, логистику, борбену спремност, електронске и техничке могућности. Међутим, шта ако се непријатељ не уклапа у традиционалне аналитичке методе процене? Шта ако уопште нема поменутих елемената за обавештајну процену? Како га онда проценити?

С тим у вези, треба имати у виду да се традиционалним методама фактички претпоставља нека стандардна номенклатура, војне снаге неке државе, уопштене и постепене промене у њима, тежиште на тренутним претњама, што иначе користе војне команде и обавештајна заједница. Међутим, пролиферација оружаних група је са собом донела недржавне субјекте, проблем њиховог квантитативног мерења, брзе промене састава, важност изазова једнаког изазову државе, нове изазове не само за ОС, него и за невладине и међународне организације. Зато је требало прилагодити начин обавештајне процене, односно варијабле према којима се она заснива.

Профилисање оружаних група је евентуално могуће уз помоћ обрасца следећих релевантних варијабли:³⁵⁸

- лидерство;
- положај чланства;
- организациона структура и функције;
- идеолошки и политички основ уверења;
- стратегија и тактика;
- стратегијска комуникација и информационе операције;
- везе за осталим недржавним и државним субјектима.

³⁵⁷ Наведени метод је карактеристичан за све ОС света, а користе га обавештајни органи на свим нивоима командовања јединица. Познавање набројаних елемената је битан предуслов у процесу доношења одлука о употреби тактике на бојном пољу.

³⁵⁸ Варијабле наведене према: Shultz R, Farah D. and Lochard I., *Armed Groups: A Tier-One Security Priority*, USAF Academy, Colorado Springs, INSS, 2004, pp. 45-52.

Свака од наведених варијабли је важна за успех оружане групе. Такође, свака од њих је дубоко садржајна. Оне заједно обезбеђују оперативни профил. Варијабле представљају суштинске елементе који нам као такви омогућавају да профилишемо неку оружану групу унутар типолошког спектрума. Оне се тако примењују на латентне и манифестационе претње подједнако.

4.6. Идентификовање будућих изазова међународне безбедности

Протеклу деценију историје међународних односа обележио је глобални рат против тероризма, који је до недавно сматран главним изазовом међународне безбедности. Међутим, безбедносна парадигма се значајно изменила и сада су у тежишту међународног интересовања изазови у виду слабих и палих држава.

Велика истина о стању савремених међународних односа је та да постоји подела између богатог, безбедног и стабилног Севера, у односу на сиромашни, насилни и нестабилни Југ. Такође, сматра се да је око 4/5 светског становништва сиромашно, а да су њихове државе тиме нестабилне, слабе и потенцијално пале. Постојање оружаних група у таквим државама је редовна појава, чије деловање је генерисало нове изазове међународне безбедности.

Будући изазови међународне безбедности су идентификовани у виду нарушене економске и енергетске безбедности, животне средине и ресурса, јавног здравља и популационих трендова светског становништва. Наведени безбедносни изазови у ранијем периоду нису били у средишту међународног интересовања, јер агендом великих сила нису имали за њих потребан значај у међународним односима. Ипак, они су неизбежни и будућност ће бити обележена управо са њима. Стога смо им у овом раду посветили потребну пажњу.

4.6.1. Међународна економска безбедност

Глобализација је примарно везана за економски прогрес, проток робе, услуга и људи, који могу бити под одређеном безбедносном претњом. Актуелна економска криза у свету је у том смислу посебна безбедносна претња.³⁵⁹ Међутим, следећи наведени контекст постављају се питања: Који економски чиниоци или референтни објекти требају бити штићени и од којих претњи? и Ко доноси одлуку о томе који су то економски чиниоци или референтни објекти?

³⁵⁹ Актуелна светска економска криза почела је на бази хипотекарне кризе у САД, која се по систему спојених посуда прелила на економије остатка света.

Либерално виђење међународне економске безбедности подразумева одржање функционисања постојећег глобалног економског поретка. С тим у вези, треба имати у виду да је међународна економија у кризи од 70-их година прошлог века од када се циклично смењују економске рецесије или кризе, до специфичних, монетарних или финансијских криза. Сада на врхунцу тријумфа капитализма над комунизмом криза се посебно појачала. Најугроженији су глобални монетарни систем, који златне резерве или амерички долар нису више у стању довољно чврсто подржавати.

Такође, капиталистички економски поредак има своје цикличне заокрете, успоне и падове, као и повремене шокове за систем. Они не погађају све државе подједнако, а могу бити на локалном, регионалном или глобалном нивоу, од краткотрајне тржишне панике до дугогодишње финансијске кризе. Суштински проблем у томе је недостатак једног међународног економског регулатора на пољу светске економије.³⁶⁰

Управо због тога је тешко предвидети глобална економска кретања, иако је то могуће на основу одређених искуствених показатеља. Тако се до сада показало да се на сваких 3 до 5 година од Другог светског рата смењују циклични периоди експанзије и опадања светске економије, што је сматрано нормалном динамиком. Опет, дерегулисан светски економски систем не даје превише простора за неку детаљнију предвидљивост. Оно што се додатно искуствено показало је то што се економски проблеми који су изазвали шокове превазилазе и то на најпростији начин по принципу «не правити додатну штету».

Који су фактори од интереса у погледу међународне економске безбедности? То су у најширем смислу сви људи на планети, који су потрошачи, произвођачи, запослени или некако учествују у економској активности. Међутим, уређење међународног економског поретка је у надлежности држава, међународних финансијских институција и великих приватних компанија, нарочито мултинационалних компанија које се баве банкарством, инвестицијама и осигурањем. Најугађеније државе у том смислу данас поседују око 85% светског богатства и окупљене су према индикаторима БДП у организације Г7, Г8 и Г20. Најважније међународне финансијске институције су ММФ, СБ, Организација за економску сарадњу и развој, као и различита тела УН која се баве глобалним финансијским кретањима.

³⁶⁰ Виђење према економском консултанту Небојши Катићу (www.makroekonomija.org)

Треба имати у виду да већина субјеката међународног економског поретка који су у власништву значајне финансијске моћи желе *status quo*. То је посебно случај са САД и Великом Британијом, које не желе потпуну регулацију глобалних економских токова или било какву промену постојећег међународног економског поретка. С друге стране, континентална Европа (читај: ЕУ) жели више регулације глобалних економских токова, док државе БРИК желе промену поретка и све већи утицај на исти у будућности. Засебан случај представљају државе тзв. «Азијски тигрови» попут Хонг Конга, Јужне Кореје, Сингапура и Тајвана, чија је улога уз Јапан у међународној економији тек специфична.

Јасно је да постоје опречни интереси међу субјектима међународног економског поретка, где се уочава да је ЕУ постала потенцијални глобални супарник САД. Већ из тога се може закључити да извори међународних економских криза не морају нужно бити само слабе или пале државе, него и оне јаке, најразвијеније у међународним односима. Државе тако имају различите економске политике, али и различит ниво рањивости у погледу економске безбедности. Додатне проблеме у том смислу подстичу дупли стандарди актуелног међународног економског поретка, где, на пример, САД и Велика Британија могу правити рекордне дефиците, проглашавати банкроте великих банака или додатно штампати новац, док је то за друге државе потпуно немогуће.

Како повећати међународну економску безбедност? Одговор на ово питање су покушали дати бројни економски експерти, кроз разне идеје, од успостављања светске валуте, фиксне рате промене монета, до успостављања светске владе. Међутим, чини се да је глобална економија под утицајем спектра хроничних менаџерских проблема, које је тешко решити постојећим *ad hoc* тржиштем. Пословање је усмерено на економски раст по цену једнакости и стабилности.

Треба имати у виду да САД немају потпуну моћ да се самостално заштите или да намећу своје регулаторне жеље другим државама. Јачање држава БРИК и ЕУ свакако утиче на то, али и на понашање међународних финансијских институција. Стога је регулација међународних економских токова примарно мултилатерална одговорност, јер је немогуће појединачно контролисати све токове процеса глобализације. Овде је уочен простор за ангажовање одбрамбене дипломатије, која би могла бити средство и начин очувања међународне економске безбедности. Наведена улога би посебно дошла до изражаја кроз ширење или регулисање међународне војноекономске сарадње.

Истинска либерална глобална економија би требала обезбедити слободан проток роба и услуга, али и свих фактора производње (људи, финансије). Међутим, док се финансијски капитал данас може кретати слободно, дотле, људски још увек не може. Због тога глобализација подстиче миграције људи, што за собом повлачи нова питања у погледу безбедносних изазова у погледу животне средине, природних ресурса, јавног здравља и популације наше планете.

4.6.2. Безбедност животне средине и природних ресурса

Однос између међународне безбедности и заштите животне средине постаје све више компликована тема у светској политици. Ако је међународна безбедност суштински везана за заштиту одређених референтних објеката и ако у средиште својих истраживања ставља људска бића, да ли у физичком или симболично - институционалном смислу, онда је животна средина свакако део проблема. Такође, ако се физички ресурс попут одређене територије може третирати као објекат који треба штитити или може бити пред изазовом одређених политичких субјеката, онда се иста сматра саставним делом животне средине физичких средина на Земљи.

Ипак, традиционална виђења међународне безбедности не узимају превише у обзир заштиту животне средине, осим у изолованим случајевима које ћемо касније размотрити. Супротно њима, нова виђења међународне безбедности у први план стављају људску безбедност и на тај начин сматрају релевантним све проблеме у вези безбедности животне средине и природних ресурса. Сама чињеница да постоје два опречна приступа проблему утицала је на то да данас имамо слаба или недовољна научна сазнања о безбедности животне средине и природних ресурса. Опет, постоји одређена сагласност међународних политичких кругова око питања оштећења озонског омотача и глобалног загревања, где је признат њихов глобални утицај на безбедност планете.

Глобално загревање је фактички можда највећа претња међународној безбедности, ако се узму у обзир његова деструктивна скала, географски опсег, предвидљивост и потешкоће опоравка од његових последица. Уз заштиту животне средине повезано се разматра и питање природних ресурса, јер се недостатак истих може третирати као посебан проблем међународне безбедности, где су најкарактеристичнији примери фосилних горива и воде. У свим тим случајевима транснационална природа проблема захтева проналажење мултилатералног решења, где је највише потребна политичка воља најутицајнијих субјеката.

Треба имати у виду да је глобализација појачала безбедносне претње, што је посебно случај у погледу оних које су везане за животну средину и природне ресурсе. На то су утицали либерално тржиште, нове индустријализоване државе, демографска кретања, ограниченост природних ресурса и посебно урбанизација. Пошто ће глобализација и међународни развој наставити своје процесе, то ће питања безбедности животне средине и природних ресурса добијати на значају.

Такође, треба истаћи да истраживања тих питања већ сада имају ужи и шири приступ безбедности.³⁶¹ Под ужим приступом се подразумевају проблеми у вези загађивања животне средине, где су за садржај овог рада интересантни проблеми који настају услед проба нуклеарног или других оружја, али и проблеми из природних непогода попут земљотреса или поплава, које суштински не изазива човек и које се догађају повремено. Шири приступ се тежишно усмерио према питањима безбедности великих еколошких система и природних ресурса, чијим се нарушавањем угрожава безбедност живота на Земљи. Сам шири приступ истраживању се често везује за деструктивни потенцијал различитих проблема у вези животне средине или природних ресурса, који могу утицати на генерисање друштвених сукоба (читај ратова).

Без обзира на ширину приступа у истраживању безбедности животне средине и природних ресурса издвајају се четири већ поменута проблема (оштећење озонског омотача, глобално загревање, фосилна горива и вода), а због своје глобалне важности за живот људи и специфичне везе са ратом као традиционалним друштвеним сукобом. На пример, наука је у погледу оштећења озонског омотача веома прецизна и истиче да смањење за 1% слоја озонског омотача истовремено повећава за 2% више УВ зрака према планети Земљи. Познато је да висок степен УВ зрака штетно утиче на сва створења на Земљи, где код људи изазива болести рака и нарушава имуни систем.³⁶²

Проблем глобалног загревања се тиче испуштања карбон-диоксида (CO₂) и других штетних гасова у атмосферу, који углавном настају под утицајем активности људи и који изазивају повећање топлоте на површини Земље, односно тзв. «Ефекат стаклене баште».

³⁶¹ Zurn M., *The Rise of International Environmental Politics: A Review of the Current Research*, World Politics 50, New York, pp. 617-49.

³⁶² Подаци према: World Meteorological Organization, Scientific Assessment of Ozone Depletion, Global Ozone Research and Monitoring Project, Report No. 50, Geneva, Switzerland, 2007.

На пример, само сагоревање фосилних горива ослобађа у атмосферу више од 6 милијарди тона CO₂ и других штетних гасова сваке године, док сеча шума томе доприноси са додатних 2 милијарде тона CO₂ на годишњем нивоу. Ако узмемо да глобална температура на Земљи расте под утицајем ових и других активности, онда су последице исте веома непријатељске за живот људи, јер узрокују несташице воде, подизање нивоа мора, ерозије морских обала, смањење пољопривредних приноса, нестанак бројних животињских и биљних врста, непријатељске временске прилике, пустошења и друге. Тврди се да климатске промене већ данас убијају око 300.000 људи, док су светски економски губици узроковани њима преко 125 милијарди долара на годишњем нивоу.³⁶³

Када је реч о природним ресурсима у виду фосилних горива и воде безбедносни проблем је нешто специфичнији. Фосилна горива (нафта, угаљ и природни гас) још увек чине око 86% светских енергетских извора³⁶⁴ и веома су важна за развој и функционисање модерних економија, док се вода може обезбедити кроз коришћење атмосферских појава или употребом савремених технологија за прераду. Безбедносни проблем код природних ресурса се тиче њихове распоређености на планети, као и дистрибуције међу државама као основним субјектима међународних односа. Управо наведени проблем је повод за повећану бригу држава о својој енергетској безбедности, која је данас један од главних приоритета њихових међународних активности.³⁶⁵

Треба истаћи да безбедносни изазови у погледу животне средине и природних ресурса нису једнаки за све државе, а томе у прилог доста иде њихов географски положај и временски оквир његовог деловања. Пораст глобалног загревања је главна претња за мале острвске државе, које су директно угрожене подизањем нивоа мора, док ће људи који живе у државама екваторијалног појаса (скоро пола светске популације) највероватније бити суочени са несташицом хране услед суша. Фосилна горива имају у том смислу посебну тежину, јер нису само важна за економски развој, већ су као роба са око 10% удела предмет међународне трговине у свету.

³⁶³ Подаци према: Global Humanitarian Forum, Geneva, Switzerland (www.ghf.ge.org)

³⁶⁴ Државна администрација САД процењује да светске енергетске изворе чини 36,8% нафта, 26,6% угаљ, 22,9% природни гас, 6,3% хидроелектрични, 6,0% нуклеарни и 0,9% остали извори ветар, сунце, геотерме. (US Energy Information Administration - www.eia.gov)

³⁶⁵ Видети шире: Billon P., *Fuelling War: Natural Resources and Armed Conflict*, Adelphi Paper No. 373, IISS, London, 2004.

Због тога постоје бројне контраверзе у погледу цене фосилних горива, као и све већа настојања држава да се ослањају на алтернативне изворе енергије. Француска се тако међу првима окренула нуклеарној енергији, док је широм света све израженији тренд у стварању и коришћењу тзв. «зелене енергије» од снаге искоришћења ветра, воде и сунца (Шведска данас у томе предњачи).

Предвидљивост безбедносних изазова за животну средину и природне ресурсе је проблематична због људског фактора који је њихов главни узрочник, док је са друге стране сасвим могућа уз помоћ савремених технолошких достигнућа. Праћењем земљине географије и атмосфере може се са сигурношћу утврдити динамика оштећења озонског омотача, као и природа глобалног загревања.³⁶⁶ Основна научна сазнања у том смислу се тичу чињенице да се ослобађањем хлорофлоркарбона у атмосферу постепено уништава озонски омотач, који штити земљину површину од штетних УВ зрака.³⁶⁷ Међутим, за предвиђање изазова у погледу природних ресурса није довољна технологија, јер се за њихову експлоатацију питају субјекти са различитим интересима, а тиме и различитим подацима научних истраживања. Једно је сигурно, они се непрестано троше, са њима се манипулише у међународној трговини и често представљају повод за ратове. Такође, вода као ресурс је засигурно већ сада безбедносни изазов у пустињским регионима света и ту није потребно спроводити неко посебно истраживање да би се то потврдило.

Како заштитити животну средину и сачувати земаљске природне ресурсе? Одговор на ово питање је сложен и превазилази оквире истраживања овог рада. Међутим, можемо навести да заштита креће од промена људског понашања и одговорнијег односа према планети. Оштећење озонског омотача се може зауставити управо тим променама, док се глобално загревање не може тако лако зауставити и директно је условљено динамиком економског развоја у свету. Одговор у погледу фосилних горива је једноставнији, јер ће залихе истог највероватније до краја овог века нестати и потребно је већ сада размишљати о алтернативних решењима. Међутим, вода је суштинска за живот људи и не може бити замењена нечим другим, али ће право питање бити у погледу приступа и обезбеђења пијаће воде за нарастајуће светско становништво.

³⁶⁶ Detraz N. and Betsil M., *Climate Change and Environmental Security: For Whom the Discourse Shifts*, International Studies Perspectives No. 10, 2009, pp. 303-20.

³⁶⁷ Наведено сазнање је у међународним научним круговима познато као «Rowland-Molina hypothesis», зашта су поменути аутори добили Нобелову награду за достигнућа из хемије.

Наравно, агенда безбедности животне средине и природних ресурса је у рукама најмоћнијих држава у међународним односима, нарочито оних индустријализованих и оних које томе теже крупним корацима. Када је реч о глобалном загревању САД су као највише индустријализована држава потпуно незаинтересоване за водећу улогу у заштити од истог, док су евидентни напори држава ЕУ и Јапана.³⁶⁸ Такође, државе БРИК не желе успоравање развоја својих економија и наметање било каквих међународних ограничења. Ситуација у погледу заштите природних ресурса је драматичнија и тиче се постојања регионалних или интересних форума попут ОПЕС³⁶⁹, који контролише 40% производње и трговине, као и 78% резерви светске нафте. У том смислу су релевантне и појединачне државе попут Руске Федерације, која је највећи произвођач и дистрибутер природног гаса.

4.6.3. Енергетска безбедност

Зависност света од природних ресурса, нарочито од фосилних горива (нафте и гаса), поставило је питање енергетске безбедности на врх агенде међународне безбедности већине држава. И овде се, као и код већине проблема везаних за људску безбедност, кључним субјектима посматрају напредно индустријализоване државе у односу на мање развијене државе или оне државе које су још увек у процесу индустријализације.

У погледу фосилних горива издвајају се две велике коалиције држава: велики енергетски корисници са једне и велики енергетски снабдевачи (произвођачи нафте и гаса) са друге стране. Државе које су највећи енергетски корисници имају најразвијеније индустрије и највеће економије, док су велики снабдевачи подједнако лоцирани у развијеним државама и државама које су у развоју. Наведено је посебно индикативно у погледу држава великих снабдевача нафтом, које су махом лоциране у једном од безбедносно најизазовнијих региона света, на Блиском истоку. Такође, у смислу утицаја подједнако су релевантне мултинационалне корпорације или читаве индустрије појединих држава у вези прераде нафте или производње аутомобила на глобалном нивоу. Немачка је свакако најбољи пример државе која није велики енергетски снабдевач или можда највећи корисник, али је свакако држава чију економију увелико покреће аутомобилска индустрија која је највећа на свету.

³⁶⁸ Евидентна је њихова посвећеност ограничењу емисије издувних гасова ради смањења ефекта «стаклене баште», кроз чврсто подржавање тзв. «Кјото протокола» о климатским променама.

³⁶⁹ ОПЕС – Organization of the Petroleum Exporting Countries, www.opec.org

Проблем енергетске безбедности се данас најчешће везује за глобални размештај фосилних горива као природних ресурса, интересе великих држава, као и нестабилност цена њихове набавке на светском тржишту. Својеврстан монопол у производњи нафте још од 1859. године имају САД, када је прорадила прва нафтна бушотина у Западној Пенсилванији. Уствари, тада је америчка компанија „John D. Rockefeller's Standard Oil Company“ постала прва мултинационална корпорација, а њен власник Дејвид Рокфелер (David Rockefeller) је већ током 1916. године постао први милијардер на свету. То је био случај све док нафта (касније и гас) није откривена у Русији, Ирану, Ираку, Мексику, Венецуели и Саудијској Арабији. Наведене државе испрва нису имале технологију за коришћење и продају својих резерви на светском тржишту, те су уместо тога давале концесије државама које су за то биле способне. За то су свакако прве биле способне САД, Велика Британија и донекле Холандија, које су преузеле контролу над резервама нових снабдевача посредством њихових сестринских компанија: British Petroleum (сада под називом BP), Gulf Oil (сада део компаније Shell), Royal Dutch/Shell, Socony-Vacuum (сада компанија Exxon-Mobil), Standard Oil of California (сада је то компанија Chevron), Standard Oil of New Jersey (сада је то компанија Exxon-Mobil). Међутим, водећи произвођачи нафте из света у развоју су се удружили против монопола и тако формирали картел снабдевача нафтом познат као ОПЕС. Чланови наведеног картела су: Иран, Ирак, Кувајт, Саудијска Арабија, Венецуела (као оснивачи током 1960. године); Катар (1961); Индонезија и Либија (1962); Уједињени Арапски Емирати (1967); Алжир (1969) и Нигерија (1971); док су Еквадор (1973-1992) и Габон (1975-1994) напустиле чланство.

Цена нафте на светском тржишту данас је највећим делом диктирана од стране држава чланица ОПЕС, али и појединачних великих произвођача попут САД и Мексика, кроз њихов договор о квотама производње на годишњем нивоу. Ако би се десило да нека од држава чланица ОПЕС, САД или Мексико, производе и продају нафту мимо договорених квота, онда аутоматски долази до промена цена нафте на светском тржишту. У погледу производње гаса Руска Федерација је најважнији играч који одређује његову цену, јер је њен интерес тај који одређује комодитет производње. Руска влада тај интерес пласира на светско тржиште посредством националне гасне компаније „Газпром“, која је највећи произвођач природног гаса на свету. Управо ових дана је актуелан покушај ЕУ да ограничи монопол наведене компаније на њеном тржишту, кроз ограничење испорука количина гаса и регулисање тржишта у смислу понуде и потражње.

За енергетску безбедност је подједнако важан интерес великих корисника фосилних горива (посебно нафте). Највећи корисници су САД са око 25% и ЕУ са око 20% светске потрошње. С обзиром на количину потрошње на светском нивоу, САД и ЕУ имају највећи интерес за обезбеђење стабилног снабдевања и надасве стабилних цена фосилних горива. Све друге државе света су далеко испод њиховог нивоа потрошње, где на пример Кина има једва 5% светске потрошње, упркос чињеници да има скоро једну шестину светске популације.

Међутим, наведена ситуација ће се временом променити због јачања кинеске и економија других држава у развоју, којима ће све више бити потребна енергија. Управо наведена чињеница је подстакла кинеске инвестиције на страна енергетска тржишта Блиског истока и Африке, што може бити повод сукоба са највећим корисницима САД и ЕУ. Употреба силе у међународним односима ради испуњења циљева енергетске безбедности није страна светској јавности, посебно када је реч о војном интервенционизму САД и Велике Британије. Наведене државе су на примерима Ирана, Ирака и Либије показале да су спремне учинити све како би одржали монопол раније поменутих сестринских компанија.

Фосилна горива нису неисцрпан ресурс и као такав су сходно поменути интересима снабдевача и корисника посебно важна. Поједини су попут САД образовали енергетску политику прављења стратегијских залиха, док су други попут ЕУ посебним правилима интензивирали развој обновљиве енергије. У том смислу постоје и мултилатерални напори, од којих је можда најважнији образовање Међународне агенције за енергију (International Energy Agency - IEA). Наведена агенција је иницијално образована да парира нафтном картелу ОПЕКС, али исто као он нема регулаторну моћ на глобалном тржишту. Њена главна функција је да прати енергетске изворе и њихово коришћење, обезбеди хитно снабдевање из расположивих извора и нафту за све државе чланица у свако време (државе чланице IEA су Аустралија, Аустрија, Белгија, Канада, Данска, Финска, Француска, Немачка, Грчка, Мађарска, Ирска, Италија, Јапан, Луксембург, Холандија, Нови Зеланд, Норвешка, Португал, Шпанија, Шведска, Швајцарска, Турска, САД и Велика Британија). Практично, IEA се као организација стара о енергетској безбедности својих чланица у случају несташица или варирања цена, без обзира на узрок наведених проблема на светском тржишту. С тим у вези, индикативна је чињеница да је већина држава-чланица IEA у протеклим годинама била спремна подржати или учествовати у војним интервенцијама.

Због свега наведеног питање енергетске безбедности је данас у средишту међународне безбедности и светске политике уопште. Енергија је данас моћно политичко оружје за велике снабдеваче, док је важан спољнополитички покретач за велике кориснике. Зависност од фосилних горива ће највероватније остати још изван период, јер енергетско тржиште неће скоро бити засновано на чистој и јефтинијој алтернативној енергији (гориве хелије, нуклеарна, соларна, енергија ветра и мора, електрична и друге). Управо због тога енергетска безбедност ће у годинама пред нама свакако заокупљати међународну пажњу и утицаће на обликовање међународне агенде у светској политици.

4.6.4. Међународно јавно здравље

Разматрање везе између јавног здравља и међународне безбедности је слично као у претходним поглављима, јер се јавно здравље не доживљава једнако као неке друге претње и не придаје му се потребан научни значај. Традиционални приступ овој теми би подразумевао разматрање безбедносних претњи са уског становишта, на пример, у виду непосредне угрожености међународне безбедности од великих заразних болести. Шири становишта се дотичу агенде људске безбедности, где се разматрају здравствени проблеми као што су висок ниво смртности деце у слабиим или палим државама. Такође, шири дискусија о томе истиче да је то нешто што подрива стабилност или ауторитет једне владе или државе, а тиме и саме међународне заједнице.

Бројни су фактори који су утицали на то да се јавно здравље од Другог светског рата до данас конзистентно намеће као претња међународној безбедности. Наведени фактори укључују разне глобалне пандемије заразних болести; развој нових технологија и медицине; јаз између здравствене заштите у развијеним и државама у развоју; забринутост у вези безбедности хране и медицинске опреме којом се тргује, као и претње употребе хемијско-биолошких средстава за терористичке нападе. Међудржавни и унутрашњи ратови су у том смислу посебан фактор утицаја, док га глобализација и њени релевантни фактори попут урбанизације директно појачавају.

Међутим, горе набројани фактори сами по себи не објашњавају како је неко питање јавног здравља претња међународној безбедности.

Постоји више начина на који се проблеми јавног здравља могу третирали као претње по међународну безбедност.³⁷⁰ Први је најједноставнији и односи се на бројање људских жртава које су настале на последицама неког глобалног проблема јавног здравља. Други начин има шири приступ и третира остале утицаје на људе, који нису искључиво везани за смртни исход, а тичу се проблема јавног здравља попут слабе хигијене, исхране, одговарајуће здравствене неге, недовољног образовања итд. Овде се најпре мисли на хронична обољења, губитак економских могућности, репродуктивних проблема, стварања сирочади, повећање нивоа сиромаштва и криминалних активности, као и других проблема који су директно везани за здравствене стандарде. Коначно, трећи начин би обухватио најтрадиционалнији и најужи приступ у виду мерења безбедносних претњи проблема јавног здравља у односу на њихов специфичан утицај на стабилност или моћ државе. Неспособност неке државе да се адекватно носи са проблемом јавног здравља чини је подложнијом традиционалним претњама, где су претње од унутрашњег рата или биолошког тероризма неке које су већа сада релевантне за међународну безбедност.

Подједнако битан фактор обликовања проблема јавног здравља као претње по међународну безбедност, поред деструктивности, јесте њихов потенцијал да се преливају из државе у државу и да се одрже у дужем временском периоду. У том смислу можемо говорити о њиховом локалном, регионалном или глобалном утицају, али и посебностима појединих проблема који су карактеристични само за одређене регије. На пример, већина заразних болести и људских жртава од њих везана је за субсахарски регион у Африци, који је у том погледу глобално извориште претњи међународној безбедности. Такође, сасвим засебан проблем међународне безбедности је конципирање одговора на поменуто извориште, који се крећу од спречавања ширења до регионалног карантина. Конципирање одговора међународне заједнице на проблеме јавног здравља везано је за процену њихове појаве и природе проблема, као и степена могућег ширења. Опет, наведена процена је данас везана за интересе највећих субјеката међународне заједнице, односно пословне интересе њихових фармацеутских компанија, што нас поново доводи на терен политике.

Који су интереси у погледу обликовања проблема јавног здравља у виду претње међународној безбедности? Проблеми везани за јавно здравље често могу

³⁷⁰ Peterson S., *Epidemic Disease and National Security*, Security Studies Vol No 12, 2002/2003.

бити техничке природе, која омогућава креирање политичких могућности за различите научне експерте да имају своју улогу у креирању међународног одговора на њих. Поменути експерти могу бити физичари, епидемиолози, нутриционисти, фармацеути, као и хуманитарни радници са специјализованим знањем.³⁷¹ Поред њих релевантне су и међународне институције које су специјализоване за решавање наведених проблема, где су најважније оне из мреже институција УН (WHO, FAO, UNAIDS).³⁷² Поред међународних експерата и институција, директан интерес у решавању безбедносних проблема од јавног здравља имају локални представници држава или регионалних организација, који са њима могу сарађивати или им опонирати у погледу њихових ставова. У сваком случају, обликовање тих ставова је ствар политичких интереса, који су на последицама пословних циљева приватних или државних мултинационалних корпорација чија је делатност везана за здравство.³⁷³

Имајући наведене чињенице у виду можемо рећи да је предвиђање настанка безбедносних проблема јавног здравља веома изазовно. Томе доприноси неједнак развој здравствене заштите код сиромашних и богатих држава, њихова неједнака рањивост на претњу, као и већ познати јаз између држава на Северу и Југу земљине лопте. Треба имати у виду да је предвиђање проблема јавног здравља посебно отежано у slabим и палим државама, услед фактичког не постојања легитимитета и ауторитета њихових институција за креирање одговора на појаву и праћење претње.

Светска здравствена организација има систем за праћење и упозорење, на који се ослања већина држава данас, као што и поједине националне државе попут САД имају своје такве системе.³⁷⁴ Међутим, постојање признања заједничког проблема не води данас до заједничког решења, јер су различити политички интереси ти који одређују како треба обликовати одговор међународне заједнице. Карактеристичан пример у том смислу је однос према карантину, као потенцијалном решењу за спречавање ширења заразних болести из неке државе или регије. Херметичко затварање границе је данас ретка појава, али су рестрикције у погледу прекограничног кретања људи сасвим уобичајена.

³⁷¹ Пример деловања организације «Лекари без граница» (видети шире на адреси: www.msf.org).

³⁷² Видети шире о њима на интернет адреси: www.un.org

³⁷³ У том смислу се највише уважавају интереси фармацеутских мултинационалних компанија.

³⁷⁴ Министарство одбране САД има свој систем праћења преко мреже од 400 база широм света.

Избор начина примене карантина је на свакој држави понаособ. Контрола кретања људи се подразумева као мера безбедности државе, што нас доводи до питања у вези међународних популационих трендова.

4.6.5. Међународни популациони трендови

Разматрање популационих трендова у овом раду односи се на аспект међународне безбедности који је заснован на променама у њиховој величини, саставу, локацији или кретању. Питање људске популације је предмет демографских истраживања, али га кроз специфичне везе истражујемо у контексту међународне безбедности. Наведене везе су најочигледније кроз дуалну природу одређених демографских трендова: популација може бити посматрана као претња по безбедност или као референтни објекат заштите. За међународну безбедност су у том смислу најважнија масовна популациона кретања, где се поставља питање: Да ли те људе треба посматрати као жртве и указати им помоћ или као претњу по безбедност државе? Управо наведено питање се дотиче људске безбедности, али и политичког контекста који дефинише да ли су људи ресурси, жртве или претња.

За међународну безбедност су посебно релевантне две теме везане за популационе трендове. Једна тема се тиче раста и састава популације, а друга масовних популационих кретања изван или унутар државе. Питање раста популације се примарно односи на две врсте специфичних предвиђања:³⁷⁵

1. Глобални раст популације људи на Земљи за генерацију или две (од 25 до 50 година) и негативан утицај таквог раста по живот. Поједина истраживања говоре да ће 2050. године бити око 9 милијарди људи;³⁷⁶
2. Дистрибуција светске популације између развијених и држава у развоју, као и њен састав у погледу старости, места боравка (град или село), зараде и других фактора релевантних за процену одрживости.

Дистрибуција и састав светске популације су можда релевантнија питања за међународну безбедност, него само њено бројно стање и предвиђени степен раста. Она може негативно утицати на генерисање потенцијалних конфликта око ресурса попут земљишта, смештаја, хране, посла, енергије и других ствари које су суштинске за живот.

³⁷⁵ Koslowski R., *Human Migration and the Conceptualization of Pre-Modern World Politics*, *International Studies Quarterly* 46, 2002, pp. 375-99.

³⁷⁶ Предвиђање према: Robert McNamara, World Bank, 1992. (архива листа «Политика»)

Ако узмемо у обзир предвиђања за 2050. годину, увидећемо да ће око 85% светске популације живети у слабо развијеним државама и да ће вероватно бити под претњом унутрашњих ратова, криминала, економске нестабилности, ерозије животне средине и ресурса, заразних болести итд.³⁷⁷ Масовна популациона кретања ће бити везана управо за поменуте безбедносне проблеме, што ће изазвати њихова премештања из слабо развијених у развијене државе. Развијене државе их у том смислу већ сад посматрају као претњу по сопствену безбедност, због чега се упркос глобализацији и слободном кретању робе и капитала, кретање људи и даље ограничава оштрим миграционим политикама (пример Италије).

Такође, индикативан је популациони тренд смањења наталитета у развијеним и његовог константног повећања у државама у развоју, при чему је просек година старости у њима испод 24 године. У том смислу имамо ситуацију где развијене државе покреће све старије радно способно становништво и граница одласка у пензију се стално помера, док државе у развоју бележе све већи број незапослених и тиме увећавају притисак на јавне службе и уопште на ауторитет државних институција. Други значајан популациони тренд се односи на груписање светске популације у градовима, где већ сада знамо да више од половине светског становништва живи у урбаним срединама.³⁷⁸ Урбанизација света може представљати посебну претњу по међународну безбедност, јер се са истом интензивирају проблеми које смо у овом поглављу раније обрађивали. Сасвим засебан популациони тренд представља илегална миграција, која је често подстицана из својих матичних држава и данас обично везана за муслиманску вероисповест. Наведени тренд изазива највише пажње у ЕУ, која је забринута не само за утицај истог на њену економију, него и на основне вредности европског друштва и културног идентитета.³⁷⁹

На основу поменутог примера можемо закључити да су субјекти заинтересовани за питања популационих трендова различити. Једни су тако институционално организовани на међународном, други на нивоу регионалних, локалних група, невладиних, приватних или неких других организација за заштиту људских права и слобода итд.³⁸⁰

³⁷⁷ Neumayer E., *Bogus Refugees: The Determinants of Asylum Migration to Western Europe*, *International Studies Quarterly* 49, 2005, pp. 389-409.

³⁷⁸ Изражена тенденција образовања тзв. мега градова (енглески израз: «Urban Millennium»).

³⁷⁹ Пораст десничарских политичких партија, организација, покрета и удружења су најбољи доказ наведене забринутости. Примери политичких партија у Аустрији, Холандији и Мађарској.

³⁸⁰ Организације попут: WHO, IOM, UNHCR, CARE, Amnesty International.

Са овако бројним субјектима тешко је очекивати међународни консензус у погледу обликовања одговора на одређени популациони тренд или проблеме који су за њих везани. Имајући у виду популационе трендове поставља се питање оправданости употребе силе за њихово обуздавање или контролисање. Наравно, одговор на ово питање је поново везан за интересе најмоћнијих држава у међународним односима. Већина држава тежи употреби ненасилних метода, попут повећања такси, административних критеријума или квота за стицање држављанства, хуманитарни рад у иностранству итд. Употреба силе у том смислу је скоро увек контраверза за међународну јавност и ређе се примењује. Кина је на пример кроз законодавни систем и економске мере ограничила стопу наталитета, како би обуздала раст и тиме увела механизам контроле популационог тренда.³⁸¹ Употреба силе, која је чест начин наметања ауторитета кинеске владе по разним питањима, у овом случају није требала.

Међутим, када у пракси имамо случај великих миграционих кретања на последицама ратова онда је употреба силе веома извесна и увелико оправдана за међународну јавност. Неки аналитичари сугеришу пет војних опција за решавање избегличке кризе која је настала на последицама рата: кажњавање нападача; креирање безбедних зона на простору где избеглице живе; креирање безбедних уточишта где су се избеглице или интерно расељена лица привремено изместила; наметање примирја између зарађених страна кроз мировне операције и офанзивни рат за пораз нападача или чак промену режима. Ипак, политички контекст за употребу силе је свакако дискутабилан.³⁸²

У сваком случају, безбедносни проблеми узроковани популационим трендовима су, подједнако са унутрашњим ратовима, обележили период међународних односа након Хладног рата. Суштински говорећи, крај Хладног рата је директно утицао на повећање диспаритета миграторних кретања у различитим деловима света, док су дугорочни економски трендови одговорни за повећање диспаритета у расту популације и њихове старосне доби између развијеног и света у развоју.

³⁸¹ Hudson V. and Den Bor A., *A Surplus of Men, a Deficit of Peace: Security and Sex Ratios in Asia's Largest States*, *International Security Quarterly* 26, 2002, pp. 5-38.

³⁸² Наведено најбоље одсликавају примери из Руанде, БиХ (Сребреница), Источног Тимора или данас Сирије, где се међународна заједница под капом УН показала као неспособна да заштити избеглице, што је дало простора појединим западним владама да предузимају унилатералне војне операције и намећу решења под плаштом хуманитарних интервенција. У том смислу је могуће поставити питање: Да ли су хуманитарне интервенције побољшале стабилност држава?

Јединствен међународни одговор на поменуте проблеме још увек не постоји, док су исти подстакли државе да демографска кретања посматрају као безбедносну претњу по свој суверенитет и тим поводом креирају унилатералне одговоре на раст популације, социјалну стабилност или миграције. Томе је свакако допринео систем међународних односа са државама као главним субјектима. Међутим шта ако дође до урушавања државног ауторитета или ако он под одређеним околностима једноставно падне? Ко је надлежан за решавање таквих ситуација и на који начин? Просто говорећи, то су до сада биле најмоћније државе света, које прибегавају *ad hoc* интервенцијама и тиме проблеме тек привремено решавају. Дугорочно гледано, наведене интервенције генеришу нове безбедносне проблеме и суштински не заустављају тренд раста популације Земље и све друге проблеме који са поменутиим растом долазе.

5. МОДЕЛ ПЛАНИРАЊА ОДБРАМБЕНЕ ДИПЛОМАТИЈЕ

У току обраде садржаја претходних глава могли смо увидети неколико непобитних чињеница. Савремени међународни односи егзистирају на принципу међузависности држава. Државе су још увек основни субјекти међународних односа. Безбедност у 21. веку је одговорност међународне заједнице. Одбрана и безбедност су основни стубови спољне политике државе. Имајући наведене чињенице у виду појавила се потреба за интегрисаним приступом према новим безбедносним ризицима и претњама, као и заједничким иницијативама.

Суштинско за сваку активност владе неке државе је интегрални приступ, односно, организовање свих њених расположивих средстава и механизма са циљем обезбеђења координираног одговора током спољнополитичке акције у међународним односима. То се једино може постићи кроз квалитетно планирање наведених активности, те њихову координацију. Улога одбрамбене дипломатије је управо у томе, да креира интегрални приступ, обједини напоре министарстава одбране и спољних послова државе кроз координиран план активности, те њихове спољнополитичке акције учини ефективнијим.

У средишту интересовања одбрамбене дипломатије су разна питања из области међународне безбедности, за која смо у претходном поглављу навели главне токове. Сва она се суштински тичу друштвених и посебно ратних конфликта, који се кроз активности одбрамбене дипломатије настоје избећи, пратити или припремати се за исте. С тим у вези, треба имати у виду да данас постоји тек неколико конвенционалних и великих ратних конфликта, док неконвенционални и сукоби ниског интензитета континуирано расту. Планирање активности одбрамбене дипломатије би данас требало бити засновано на тим чињеницама, уз јасне принципе, циљеве и инструменте за њихову реализацију.

5.1. Општи аспекти планирања

5.1.1. Основе

Употреба ОС за подршку дипломатије се практикује од настанка првих нација, кроз наметање својих или одвраћање туђих интереса. Међународна војна сарадња је у том смислу бележила константан развој. Након Хладног рата примарни циљ је био успостављање новог безбедносног окружења у Европи, а посебно одржавање глобалног мира и безбедности, када долази до појаве првих концепата одбрамбене дипломатије.

Концепт одбрамбене дипломатије, који укључује међународну војну сарадњу, разликује се од традиционалне војне дипломатије и повезан је са спољном политиком. Он обухвата различите активности, које нису искључиво војне природе, ради постизања мирног и стабилног безбедносног окружења.

5.1.2. Дефинисање

Одбрамбена дипломатија представља различите међународне активности, углавном засноване на дијалогу и сарадњи, реализоване билатерално од стране министарстава одбране и спољних послова државе, са савезницима, партнерима и другим пријатељским државама, ради промоције постављених циљева који су у складу са државном спољном политиком.

Међународне активности одбрамбене дипломатије могу бити:

- превентива конфликта кроз активну и текућу интеракцију у области одбране, кроз транспарентност, развој поверења и дефинисање заједничких интереса;
- охрабрење реформи у сектору одбране и безбедности, посебно на пољу цивилне контроле политике одбране и оружаних снага, парламентарне контроле, владавине права, поштовању људских права и друштвену посвећеност националној одбрани;
- пружање помоћи у јачању капацитета система одбране и безбедности држава и регионалних организација, како би се обезбедио њихов ауторитет на ефективан начин према сфери њиховог суверенитета и јурисдикције.

5.1.3. Циљеви

Одређују се према горе наведеној дефиницији и спољнополитичким активностима државе у међународним односима.

Основни циљеви одбрамбене дипломатије могу бити:

- одржавање дијалога са државама које су важне за наше пројекције у међународним односима, билатералне и мултилатералне контакте, али на бази реципроцитета разумевања, знања и поверења;
- пружање помоћи да се изгради и консолидује стабилан светски поредак кроз сарадњу у области одбране и безбедности, а посебно на пољу ангажовања оружаних снага у међународним мировним операцијама;

- подршка напорима других држава на пољу одбране и безбедности, у циљу консолидовања њихових демократских структура и владавине закона, као допринос превенцији и контроли конфликта;
- обезбеђење одговарајућег правног оквира који подржава и регулише развој у области одбране и безбедности, билатералних односа, политичког дијалога и сарадње са нацијама које деле историјске и културне везе са нашом државом;
- подршка домаћој индустрији у њиховом наступу према иностраним тржиштима, посебно држава од интересовања, како би се побољшали технолошки и комерцијални капацитети.

5.1.4. Елементи

Иако активности одбрамбене дипломатије нису новина за оружане снаге или министарства одбране и спољних послова, оне никада до сада нису биле свеобухватно третиране, како би се објединили сви њихових циљеви, инструменти и приоритети, те како би се на најефикаснији могући начин искористили сви њихови ресурси. Концепт одбрамбене дипломатије се сада појављује као референтни оквир за све учеснике.

С обзиром да говоримо о референтном оквиру, то је битно прецизирати његове фундаменталне елементе, који би за одбрамбену дипломатију могли бити следећи:

- систематизација и стандардизација појмова и концепата одбрамбене дипломатије, како би се одговорни за њено креирање, менаџмент, планирање, имплементацију и координацију правилно разумели, што доводи до координације и рационализације активности на пољу одбрамбене дипломатије;
- дефинисање главних циљева одбрамбене дипломатије, који могу бити променљиви и подложни променама и не обавезно примењени на сва географска подручја или подручја реализације активности;
- утврђивање принципа за децентрализацију активности одбрамбене дипломатије;
- идентификација и класификација свих инструмената одбрамбене дипломатије, ради превођења њених циљева у специфичне акције.

С тим у вези, када се једном дефинише референти оквир одбрамбене дипломатије, израђује се «План одбрамбене дипломатије», који мора јасно рефлектовати тренутне и жељене ситуације и организме истих кроз систем министарстава одбране, спољних послова или других институција.

У том смислу је потребно:

- одредити јасне циљеве плана, који би требали дати предност ефикасности;
- утврдити географске, операционе или неке друге типове критеријума за потребе приоритетизације активности система одбране, а на основу циљева и директива политике одбране и кроз координацију државних институција;
- идентификовати дуално тежиште према финансијским и људским ресурсима, функционално према различитим и расположеним инструментима одбрамбене дипломатије, а географски посматрано према подручјима од националног интереса.

Када се анализира тренутна ситуација и могућности одбрамбене дипломатије, дефинише жељено тежиште, политика одбране потом може ићи даље са постављањем општих смерница за покретање активности у институцијама који су за њих задужене.

Главни циљеви наведене акције су:

- уређивање напора или активности у различитим подручјима интересовања;
- уређивање активности на имплементацији инструмената доступних одбрамбеној дипломатији.

Коначно, сваки план захтева одређени мониторинг како би се осигурала његова ефективност. Одређена страна искуства говоре да се исти осмишљава у виду двогодишњег програма надгледања реализације плана одбрамбене дипломатије. Наведени програм би требао да обезбеди напредак у активностима према жељеној ситуацији и уједно омогући исправке смерница за имплементацију ако је то у пракси потребно.

5.2. Оперативни принципи

Активности одбрамбене дипломатије државе би требале бити вођене на основу оперативних принципа, који су важни у процесу планирања и посебно реализације. Основни оперативни принципи би били јединство акција у спољној политици, поштовање споразума и обавеза према међународним организацијама, интеграција и координација активности, ефективност и економичност средстава.

5.2.1. Јединство акција у спољној политици

Све активности министарства одбране морају бити усаглашене или ограничене општим оквиром спољне политике, те примењене у координацији са министарством спољних послова по принципу заједничке спољнополитичке акције. Наведено се односи и на друге институције државе које учествују у реализацији циљева спољне политике.

5.2.2. Поштовање међународних споразума и обавеза

Билатералне активности министарстава одбране и спољних послова државе морају бити усаглашене са основним принципима и захтевима УН и ОЕБС, као и у контексту посвећености резултата од чланства у другим међународним организацијама које су релевантне за одбрану и безбедност, нарочито војне и друге политичке организације.

5.2.3. Интеграција и координација активности

Све активности морају бити у складу са општим смерницама, циљевима и приоритетима министарстава одбране и спољних послова. У том смислу је потребан висок ниво интеграције и координације активности, због чега држава мора имати посебно тело (биро, комисија, секретаријат или дирекција) које би се искључиво бавило координацијом међународних активности.

5.2.4. Ефективност и економичност средстава

У околностима где су ресурси увек ограничени, финансијска средства морају бити додељена најважнијим активностима према приоритетизованим циљевима, што укључује оптимизацију менаџмента и евалуацију резултата. Овде је ефективност и постигнути резултати нешто што примарно утиче на добијање финансијских средстава.

5.3. Основни инструменти

5.3.1. Споразуми о сарадњи

Развој билатералних активности на различитим нивоима, кроз унапређење сарадње у по разним питањима из области одбране и безбедности.

5.3.2. Представљање и размена

Представљање на различитом степену сталности и нивоа делегације. Овде се примарно мисли на традиционални систем употребе војних изасланика.

5.3.3. Посете

Посете се практикују на свим нивоима, при чему су најважније: посете званичника на високом нивоу, бродова и авиона или војних јединица.

5.3.4. Реформа сектора безбедности

Наведена активност је тренд одбрамбене дипломатије у свету, који подразумева концепт реформе сектора безбедности у циљу јачања свеобухватније заштите грађана и њихових права. Функција оружаних снага као државне институције је повезана са аспектима планирања, менаџмента буџета за одбрану, организације људства и модела партиципације у државним активностима на свим нивоима. Реформа сектора безбедности је дефинисана као сет мера које треба да омогуће држави капацитет да упозна свој сектор безбедности и одбране, његове потребе, на начин који је усаглашен са демократским стандардима и на принципима добре владавине, транспарентности и поштовању људских права. Следећи наведени контекст, учешће у реформи сектора безбедности и одбране неке државе од интереса, чини важан инструмент одбрамбене дипломатије, дајући допринос превенцији и решавању конфликта и одрживом развоју.

5.3.5. Изградња капацитета

Обезбеђење ресурса, опреме или обуке представља значајан инструмент за остварење циљева одбрамбене дипломатије, као део проширеног програма реформе сектора безбедности или независно од тога за појачавање капацитета државе од интереса да одговори на заједничке изазове безбедности и одбране.

Такође, јачање капацитета држава са којима гајимо блиске односе могу унапредити њихову организацију, припрему, развој доктрине и процедура, резултирајући општем квалитативном побољшању њихове одбране, оружаних снага, као и њихове спремности да учествују у мировним операцијама у свету.

5.3.6. Образовање и обука

Сарадња на овим пољима је важан инструмент одбрамбене дипломатије и значи јачање присуства државе у свету, са потенцијалним резултатима на дуге стазе. Високе војне школе образују будуће националне лидере, приближавају их државним интересима и отварају врата блиске билатералне сарадње у будућности.

5.3.7. Учесће у војним вежбама

Ове активности одбрамбене дипломатије повећавају транспарентност и охрабрују изградњу односа поверења међу државама. Подстиче се њихово међусобно разумевање, повећава интероперабилност у области одбране и безбедности и промовише међународна војна сарадња.

5.3.8. Билатерални сусрети

Посебно су значајни са суседним државама, као и онима са којима се не деле мултинационалне безбедносне структуре. Њихов циљ је продубљивање односа на пољу одбране, усаглашавање активности и размена информација, мишљења и идеја. Могу имати различите форме, на високом нивоу, кроз рад заједничких комитета, радних група, окупљање експерата, размену војних службеника, изложбе или сајмове наоружања.

5.3.9. Индустијска и технолошка сарадња

Даје допринос развоју и консолидацији стратегијских индустријских грана, а изводи се кроз програме наоружања и војне опреме, као и друге индустријске активности. Наведени програми су специфични и одговарају исто тако специфичним потребама државе у одређено време. У том смислу се обично потписују споразуми о сарадњи, који су настали на последицама ширих билатералних аранжмана.

5.3.10. Сарадња обавештајних и безбедносних служби

Остварује се у циљу борбе против заједничких изазова безбедности на локалном, регионалном или глобалном нивоу. Резултат највишег степена поверења међу државама, њиховог савезништва, партнерства или тренутног интереса. Сарадња је специфична и није потпуно транспарентна у односу на неке друге активности одбрамбене дипломатије, а обично је дефинисана посебним споразумима о сарадњи. Наведени споразуми обично могу обухватити размену поверљивих информација, планирање и реализовање заједничких операција.

5.4. Корелација између циљева и инструмената

Корелација између постављених циљева и расположивих инструмената мора бити успостављена како би се каналисале активности свих одговорних субјеката за реализацију активности одбрамбене дипломатије. Она треба да дефинише односе између тих субјеката кроз јасне одговоре на питања: Ко? Шта? Када? Како? и Зашто? За те потребе се израђују различите табеле координације активности између свих субјеката који су укључени у њихову реализацију.

5.5. План одбрамбене дипломатије

Након дефинисања циљева и елемената, утврђивања оперативних принципа и основних инструмената, те корелације између циљева и инструмената, приступа се изради конкретног документа – плана одбрамбене дипломатије. Његова сврха је да се оптимизују и рационализују активности доступних ресурса одбрамбене дипломатије министарства одбране и спољних послова према приоритетима.

5.5.1. Суштина и циљеви

Планом одбрамбене дипломатије се истовремено идентификује жељено тежиште активности министарства одбране и спољних послова, као и то где су ресурси тренутно ангажовани. Исти се представља у виду двогодишњег (или дугогодишњег) водича или програма активности одбрамбене дипломатије.

План се односи на активности министарства одбране и спољних послова, које су у циљу успостављања билатералних односа са државама интересовања, а на основу дефинисаних критеријума. Тежиште плана је на успостављању сарадње са државама где су изражени национални интереси или се може утицати на унапређење стабилног међународног поретка. План се не односи на међународне организације чији је држава члан, као и на засебну сарадњу са великим силама попут САД. Такође, план не третира текуће активности оружаних снага.

План одбрамбене дипломатије суштински треба да обухвати:

- планирање и развој свих активности одбрамбене дипломатије у свету;
- припреме, преговоре и предлоге споразума, договора, конвенција и међународних конференција релевантних за националну одбрану и безбедност, а у координацији са одговарајућим телима за менаџмент и управљање истим;

- мониторинг и евалуацију међународних околности у односу на безбедносну и одбрамбену политику.

Припрема наведеног плана би требала бити под ингеренцијом посебног тела (биро, комисија, секретаријат или дирекција), који је под подељеним ауторитетом министара одбране и спољних послова.

5.5.2. Приоритети

Приоритети се начелно одређују према географском или оперативном захтеву, али и националним интересима у погледу наоружања, војне индустрије и одбрамбене технологије.

Географски приоритет подразумева периодично састављање или обнављање листе држава према којима постоји национални интерес, а по регионалном, језичком или културном принципу. Оперативни приоритети су привремене природе и примењиви су само током периода ангажовања у некој операцији. Њихов циљ је да допринесу успеху мисија и операција у којима су оружане снаге државе укључене, али нису забрањене за друге државе са којима оне на терену оперативно сарађују. Приоритети наоружавања, индустрије и технологије се односе на укључивање свих државних или приватних учесника на овом пољу, који могу допринети националним интересима. Планом треба предвидети јасну координацију њихових активности, која може бити веома комплексна услед њихових различитих пословних интереса.

5.5.3. Тренутне тежишне активности

Планом треба обухватити приказ тренутних тежишних активности одбрамбене дипломатије у свету, који се у виду одговарајућих прегледа требају представити кроз: тежишне активности по географским подручјима и по примењеним инструментима.

5.5.4. Опште смернице за реализацију

Дају се због усмеравања активности одбрамбене дипломатије, као и усклађивања расположивих ресурса са приоритетима и циљевима. Начелно се дају такве смернице за усклађивање активности према географским подручјима и према инструментима.

5.5.5. Програм надгледања

Наведени програм представља посебан документ за мониторинг, који предвиђа надгледање активности одбрамбене дипломатије за планирани период (двогодишњи или други).

Програм треба да истакне следеће чињенице:

- повећање транспарентности и изводљивости активности;
- већу координацију билатералних активности;
- схватање активности и финансијских ресурса који су посебно за њих опредељени;
- бољу имплементацију дефинисаних приоритета.

Двогодишњи програм надгледања би требао обухватити извештај о достигнућима одбрамбене дипломатије из протекле године и сумарни извештај о употреби ресурса министарстава одбране и спољних послова према географским подручјима, циљевима и активностима. Он би, такође, требао додатно обезбедити прерађен водич за будуће активности према следећем:

- класификација држава од интереса за одбрамбену дипломатију и опште циљеве за сваку од њих понаособ;
- нове споразуме о сарадњи о којима би тек требало преговарати;
- упућивање представника у иностранство на различите активности;
- преглед заједничких сусрета и других активности које треба одржати;
- процену активности које се предвиђају у наредне две године за субјекте који су одговорни за њихову реализацију.

Наведени програм израђује раније поменуто тело (биро, комисија, секретаријат или дирекција), а у координацији са другим органима.

Програм треба да посебно узме у обзир:

- географске приоритете по регионима и државама од интереса;
- оперативне приоритете;
- приоритете сарадње на индустријској и технолошкој сарадњи;
- историјске, културне и друштвене приоритете.

С тим у вези, тело које израђује програм би истим требало предвидети који органи, према којим питањима и са којим роковима израђују анализе реализације садржаја програма. За појединачне анализе су суштински одговорни они органи који реализују појединачне активности одбрамбене дипломатије, док се обједињавање њихових искустава у заједничку анализу реализује у том телу.

5.5.6. База података

Планирање одбрамбене дипломатије треба да обухвати формирање јединствене базе података о тренутним и пројектованим активностима или програмима. Иста би требала бити доступна свима који учествују у њима.

Формирањем базе података постиже се обједињавање искуствене евиденције, тренутно праћење активности и боља координација међу свим учесницима активности одбрамбене дипломатије.

5.5.7. Финансирање, контрола и анализа

За активности одбрамбене дипломатије би требала бити опредељена посебна буџетска средства у оквиру владе (министарстава одбране и спољних послова). Она би у том смислу требала бити предвиђена кроз посебне аналитичке моделе за рачуноводство, са циљем утврђивања видљивих и коначних трошкова. Управо на бази тих модела би потом требало вршити мониторинг и анализу трошења буџетских средстава.

Такође, потребно је предвидети начин кофинансирања са другим државним институцијама и начин координације на том пољу. Ово је посебно важно због заједничких акција у спољној политици и уопште подршке интегралном приступу приликом њихове реализације.

Треба имати у виду да је реализација међународне сарадње између обавештајних и безбедносних служби потпуно засебна, да је њено финансирање, мониторинг и анализа обично потпуно у њиховим рукама. То свакако не значи да су наведене службе отуђени центри моћи, него просто ексклузивне институције које не трпе превише транспарентности као неке друге.

ЗАКЉУЧАК

Основни проблем међународне безбедности је суштински везан за спашавање човечанства од самог себе. Ако се сложимо са наведеном тврдњом, онда су напори у том смислу вечита борба са сваким од појединачних проблема међународне безбедности, од превенције конфликта, преко унутрашњих ратова или деловања различитих оружаних група, до климатских промена или глобалних популационих кретања. Само у једном дану у штампи можемо прочитати више наслова у којима доминирају проблеми међународне безбедности, као што су терористички напади, светска економска криза, криминалне делатности или неке пандемијске болести. Већ из читања тих новинских наслова уочава се проблем одређивања приоритета који ће нам прво привући пажњу. С друге стране, која од наведених тема истински заслужује нашу пажњу као проблем међународне безбедности који је потребно хитно решавати? Чињеница је и да живимо у свету ограничених политичких и материјалних ресурса, који су супротстављени листи међународних проблема које треба решавати. Имајући све то у виду, како онда међународна заједница одређује и решава приоритете међународне безбедности? Одговор на постављена питања нужно нас доводи до политичке анализе субјеката и њихових интереса у међународним односима, без које је немогуће проучавати текуће безбедносне проблеме и предвидети које врсте питања ће највероватније постати проблеми међународне безбедности у будућности.

Управо због постојања различитих субјеката и њихових, често опречних, интереса у међународним односима, унутар академских и политичких кругова не постоји довољно висок степен сагласности у погледу приоритетизације проблема међународне безбедности. Академски кругови су испуњени дебатама и сукобима мишљења заснованих на основу реалистичких, либералних и алтернативних теорија међународних односа, који имају специфичну тежину због свог утицаја на доносиоце политичких одлука. Такође, наведени утицај је и реверзибилан, где доносиоци политичких одлука често, из различитих интереса, диктирају динамику и смер тих академских дебата. Пролиферација теорија, концепата и парадигми везаних за међународну безбедност је посебно изражена након Хладног рата, што је утицало на неконтролисано ширење студија безбедности и слабо учвршћивање њихових фундаменталних основа у погледу искуствене евиденције, дефинисања поља истраживања, базичних теорија и концепата, методологије и основних организационих претпоставки за систематичан развој.

Резултат неконтролисаног и несистематичног ширења студија безбедности је била какофонија различитих мишљења и тема за истраживање, која је посебно карактеристична за данашње време. Имајући наведено у виду, савремене студије безбедности су за већину истраживача биле више фрустрирајуће него стимулишуће, што је био случај и током овог истраживања. Истовремено, студије безбедности и недовољна истраженост проблема истраживања у њима, биле су полазна основа за обликовање начина истраживања у овом раду. Истраживање је било засновано на проучавању структуре, односа и веза између два основна чиниоца истраживања, одбрамбене дипломатије и савремених међународних односа. Циљеви истраживања су постављени у погледу научне дескрипције улоге одбрамбене дипломатије у условима савремених међународних односа, као и скретања пажње јавности на њен практичан и друштвени значај.

Зато је проучавање релевантних теорија о међународним односима и безбедности било неопходно, како би се изградио одговарајући теоријски приступ проблему истраживања и како би се исти позиционирао у оквирима постојеће искуствене евиденције. Од мноштва теорија одмах су се својом кохерентношћу издвојили реалистички и либерални приступи проблемима безбедности. Реалисти суштински базирају своје ставове на још увек актуелном систему држава као главних субјеката међународних односа, где заступају идеје «закона џунгле» као приступ у проучавању међународне безбедности. Субјекти који по њима немају довољно моћи да се заштите ризикују доминацију или потискивање од стране јачег играча. Лидери држава који игноришу овакво стање међународних односа и његов утицај на међународну безбедност, неће имати могућност да утичу на креирање агенде и приоритета међународне безбедности. Садржај истраживања нам је на више места указао да су најмоћније државе они субјекти међународних односа који највише или искључиво имају такву могућност, чиме се реализам потврдио као крајње релевантан приступ за тематику међународне безбедности. Либерални приступ је суштински супростављен реализму, а у основи подразумева активно учешће људи у функционалним и демократским државама, где они уживају висок степен друштвене и економске интеракције међу њима, уз подршку међународног права и институција за уређивање њихових заједничких проблема. Међународна безбедност је за либерале постигнута кроз наведене интеракцијске факторе, који се њиховим речником називају «комплексна међузависност» или «заједнице демократија» или «либералне зоне», а на супрот реалистичкој логици значаја појединачне моћи у међународним односима.

Међутим, већ из грубо изведене компарације ставова између реалиста и либерала, уочава се парадокс у њиховим приступима међународној безбедности. Људи као појединци су у корену либералних теорија, где се скоро све либералне претпоставке о позитивном утицају норми, правила, институција, трговине, демократије и сличних фактора свODE на веома оптимистично виђење људског понашања. Другим речима, све наведене претпоставке највише зависе од добре воље и личне безбедности људи, која није унапред загарантована. Безбедносне претње са којима се свет данас суочава то свакако потврђују. Наведено потврђује и реалност у којој живимо, где је лична безбедност људи у различитим регионима света другачија и тиме потпуно другачије схваћена.

Реализам и либерализам, као две велике теорије о међународним односима и о међународној безбедности, додатно су доведене у питање са трендовима у савременим међународним односима у виду проширења агенде међународне безбедности и броја субјеката међународних односа. Проширење агенде у области међународне безбедности се доводи у везу са појавом нетрадиционалних безбедносних претњи, које су појачане процесима глобализације, револуцијом у области транспорта и комуникације и проблемима слабих или палих држава. Ово је имало за последицу интернационализацију проблема који су раније сматрани унутрашњим питањем држава, као што је, на пример, организовани криминал. Уз наведено је индикативна пролиферација нових субјеката међународних односа, који сада у контексту међународне безбедности нису биле искључиво државе, нити су увек захтевали политичку моћ у форми материјалних или војних ресурса, као што су реалисти чврсто претпостављали. Фактори од утицаја на међународну безбедност су, на тај начин, постале приватне војне компаније, мултинационалне корпорације, невладине организације, медијски провајдери, оружане групе и други субјекти који су релевантни за токове међународних односа. Велике теорије су са појавом нових претњи и пролиферацијом нових субјеката међународне безбедности постале превише уопштене, превише државно-центричне и тиме неадекватне за истраживање нових проблема. Најбољи пример за ову тврдњу је постојање унутрашњих ратова, који могу обухватити веома комплексну интеракцију између државе и недржавних субјеката међународних односа. Имајући наведено у виду, постојећи теоријски фонд студија безбедности је био недовољан, због чега је теоријски приступ проблему истраживања у овом раду био интердисциплинаран, уз употребу искустава из различитих теоријских праваца како би се попуниле празнине великих теорија.

Улога одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима је на тај начин истраживана кроз шири приступ политичких и наука о безбедности, где је тежиште било на утврђивању савремених токова одбрамбене дипломатије. Истраживање је у том смислу било засновано на генералној хипотези да је одбрамбена дипломатија развојни концепт понашања држава у савременим међународним односима, којим се кроз различите активности сарадње у области одбране настоји унапредити национална и међународна безбедност. Верификација генералне хипотезе је добијена кроз потврду појединачних хипотеза, које су анализирани кроз засебне и међусобно повезане сегменте истраживања.

Савремени међународни односи су обликовани на последицама завршетка периода Хладног рата и промена које су њима изазване. Последице у том смислу су биле бројне, али су поједине имале изразито значајан утицај на будуће токове међународних односа. Једна од првих таквих последица је била превладавање идеја капитализма, које су промовисале глобално тржиште кроз слободан проток људи, роба и услуга. Наведене идеје су потом подржане глобализацијом свих сегмената друштвеног живота, њиховим комуникацијским повезивањем и све већом међузависношћу. Истовремено, дошло је до пролиферације активности и интереса нових субјеката међународних односа, са којима су се међународни послови умножили и постали комплекснији. Такође, међународне односе након периода Хладног рата су додатно обележили паралелни процеси интеграције и дезинтеграције држава у Европи, који су на глобалном нивоу били праћени позиционирањем САД на лидерској позицији у свету.

Наведене промене у међународним односима имале су специфичан утицај на питања из области међународне безбедности. Крај Хладног рата узроковао је укидање дотадашњег блоковског поретка, донео примат глобалном утицају НАТО савеза, генерисао захтеве у погледу реформе система одбране европских држава, актуелизовао старе и промовисао нове безбедносне изазове, ризике и претње, те легитимизовао војни интервенционизам као начин њиховог решавања. Свет није више био у страху од глобалног рата, још увек је стрепио од регионалних или међудржавних ратова, али се почео прибојавати све чешћих ратова унутар слабих или палих, нефункционалних држава. Наведене околности подстакле су промене начина у практиковању међународне безбедности, где је некадашњи реалистички систем колективне безбедности држава замењен неолибералним концептом кооперативне безбедности међу њима.

Ранији циљ у погледу заштите националне територије држава из система колективне безбедности сада је супституисан са циљем заштите заједничких вредности, кроз развијање односа међусобне сарадње и поверења са бившим непријатељима. Превенција конфликта, ширење демократије и заштита људских права постали су доминантни циљеви савремене агенде међународне безбедности. Одбрамбени капацитети држава данас су, у складу са поменутом агендом, пројектовани за одбрану националне територије, развијање међународне војне сарадње, вођење експедиционог ратовања, ангажовање у мировним операцијама и пружање помоћи цивилним властима.

Упоредо са свим променама у међународним односима и међународној безбедности мењала се и сама пракса дипломатских односа између држава. Томе је допринео пораст значаја међународних организација, процес глобализације, појава нових учесника у дипломатији, њихов специфичан интеракцијски однос са унутрашњом политиком и потреба за приоритетизацијом дипломатских односа. Тежиште успостављања и развијања дипломатских односа се тако померило са билатералне на мултилатералну дипломатију, са професионалних дипломатских институција на утицајне појединце, са сталних на привремена дипломатско-конзуларна представништва и са реалполитичких на либералне спољнополитичке циљеве држава. Уопштено говорећи, дипломатија се прилагођавала свету који се мењао, односно, међународним околностима у којима је требала деловати.

С обзиром да су питања из области међународне безбедности доминирала у међународним односима након Хладног рата, а посебно након терористичког напада на тлу САД, реализација одбрамбених активности је постала један од спољнополитичких приоритета већине држава у свету. Дипломатске активности су просто преплављене решавањем питања из области одбране и безбедности, на различитим нивоима друштва и са различитим институционалним капацитетима. Томе је допринео поменути концепт кооперативне безбедности, који је подстицао сваки облик сарадње и изградње поверења између држава. Комплексност нових послова из области одбране и безбедности превазишла је објективне могућности традиционалне војне дипломатије, која их кроз своју организацију, функције и задатке није више могла самостално испуњавати. Управо је наведена околност узроковала појаву одбрамбене дипломатије у Великој Британији и Француској, које су је прве почеле практиковати, као интегрални дипломатски приступ у решавању питања из области одбране и безбедности у међународним односима.

Суштина деловања одбрамбене дипломатије наведених држава је била у координацији спољнополитичких акција у међународним односима, посебно оних активности које су биле у ексклузивној надлежности ресора одбране и спољних послова. Међународна војна сарадња је одмах виђена као одлично дипломатско средство за ширење утицаја у свету. Одбрамбена дипломатија је у том смислу данас тежишно оријентисана на интензивирање међународне сарадње на подручју превенције конфликта, промоције демократских начела, унапређења мировних капацитета, борбе против тероризма, праћења транзиције од међудржавних до унутрашњих ратова, борбу против нарастајућег утицаја оружаних група и идентификовање будућих изазова међународне безбедности.

Имајући у виду наведено, можемо рећи да је интензивирање различитих облика одбрамбене сарадње између држава и/или међународних организација главни задатак одбрамбене дипломатије. Њена улога у савременим међународним односима је везана управо за наведени задатак, чијим се испуњавањем настоји унапредити национална и међународна безбедност. Већ из наведених тврдњи се уочавају чињенице да је унапређење националне и међународне безбедности циљ који се жели достићи, да је развијање различитих облика сарадње међу државама заправо средство за достизање наведеног циља, док је држава субјекат који тежи његовом достизању. Одбрамбена дипломатија је тиме спољнополитичко средство држава у савременим међународним односима, којим се реализују њихови циљеви у погледу националне и међународне безбедности.

С обзиром да се одбрамбена дипломатија везује за делатност државе, то је планирање њених активности у ингеренцији релевантних државних институција. Наведене институције су обично министарства одбране или спољних послова, или пак посебно формирана тела која се баве координацијом спољнополитичких активности државе у међународним односима. Савремена пракса показује да поједине државе у потпуности имају развијену организацију, структуру, кадрове и моделе планирања одбрамбене дипломатије, док друге тек почињу прихватати њен концепт и практиковати активности које је карактеришу. У сваком случају, свака држава треба да има сопствени модел планирања одбрамбене дипломатије, на основу кога може оптимално планирати употребу расположивих средстава према пројектованим спољнополитичким циљевима. Модел би морао предвидети оперативне принципе и основне инструменте, који требају бити међусобно усаглашени, као и јасан план одбрамбене дипломатије за његову примену.

Треба истаћи да је одбрамбена дипломатија још увек развојни концепт, који је настао на основама либералних идеја сарадње у безбедности и који се развија се на последицама глобалних трендова у међународним односима након Хладног рата. Такође, концепт одбрамбене дипломатије представља отклон од традиционалне војне дипломатије, која је била карактеристична за практиковање војнодипломатских односа и реалполитичке потребе ранијег периода. Наведени отклон се огледа у различитом приступу садржајима војне сарадње, која се у погледу одбрамбене дипломатије практикује са ширим циљевима и са већим бројем партнера него што је то био случај у прошлости. Војна сарадња се сада користи ради уостављања односа поверења са бившим непријатељима, док је раније то био случај само у погледу јачања савезништава. Њени садржаји су сада проширени са питањима која се тичу унутрашњег поретка држава, нарочито у погледу промоције демократских и цивилно-војних односа, људских права и уређивања сектора безбедности, што је у прошлости било немогуће. Одбрамбена дипломатија на овај начин настоји претворити бивше непријатеље у партнере и пружити помоћ унутрашњој транзицији њихових друштава у жељеном смеру, чиме се остварују шири спољнополитички циљеви од превенције конфликта.

Међутим, одбрамбена дипломатија се данас још увек развија паралелно уз садржаје традиционалне војне дипломатије, што суштински спутава њено чвршће обликовање и ширење у међународним односима. Она је, ипак, за многе државе и регионе света остала примарно средство пружања подршке савезницима против заједничког непријатеља. Томе иде у прилог чињеница да западне демократије, које су биле креатори концепта одбрамбене дипломатије, воде спољну политику дуплих стандарда. Њихова подршка ауторитативним режимима у свету, која је постала нарочито изражена покретањем борбе против тероризма, свакако потиरे циљеве одбрамбене дипломатије у погледу људских права. Пракса је показала да утицајне западне државе практикују одбрамбену сарадњу на различит начин, са различитим државама и у различитим регионима света. С једне стране се јачају војна савезништва у виду различитих коалиција, док се на другој страни интензивирају активности ширења демократије и изградње мира. Релативно успешна демократска транзиција у државама Централне и Источне Европе је одличан пример делотворности концепта одбрамбене дипломатије, док је веома ограничен или слаб успех на пољу војне сарадње у Африци супротан случај. Интеракција између садржаја одбрамбене и традиционалне војне дипломатије је управо на наведеним примерима посебно видљива.

Експанзија различитих активности и циљева одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима изазвала је разне дилеме у креирању спољне политике држава. Наведене дилеме се углавном тичу питања кондиционалности одбрамбене дипломатије, у смислу да ли ће бити настављен њен развој или је могућ њен повратак у реалполитичке оквире, те да ли је она заправо образац регионалне безбедносне сарадње карактеристичан само за Европу или се као такав може применити на било који регион света. У том смислу су интересантне критике одбрамбене дипломатије. Поједине истичу да су њени циљеви развијања међународне сарадње и «меких» одбрамбених активности наивни и нереални, у најбољем случају непримењиви, а у најгорем веома штетни по способност ОС у погледу реализације основне функције вођења рата и трансфера знања, техничко-технолошких достигнућа и обуке потенцијалних непријатеља. Друге истичу да експанзија одбрамбене дипломатије подстиче утицај ОС над креаторима спољне политике, милитаризује спољнополитичке односе и јача дугу традицију војне сарадње са ауторитативним режимима који крше људска права.

С друге стране, док у наведеним тврдњама има основа за критику, дотле се са њима претерује. Не постоји ниједан чврст доказ који би указао на то да су активности одбрамбене дипломатије умањиле борбену способност ОС. Ризик трансфера знања и способности потенцијалним непријатељима је ограничен и може се уредити. Државе које практикују одбрамбену сарадњу са ауторитативним режимима то чине на одлукама њихових лидера који су демократски изабрани, а не на последицама извршног утицаја из редова ОС. У том смислу треба очекивати даљи развој одбрамбене дипломатије, јер ће одбрамбена сарадња између држава бити један од начина борбе против заједничких безбедносних претњи. То је посебно карактеристично за Европу, као географском простору који се политички, економски и војно интегрисао у ЕУ као јединствени субјекат међународних односа. Међутим, слични обрасци одбрамбене дипломатије се већ сада називају на примеру деловања АУ на афричком или ШОС на подручју азијског континента. Наведене организације су за сада тек одбрамбено-политички форуми, али се у будућности очекује њихово кохерентније повезивање у јединствене одбрамбене структуре. У том смислу, одбрамбену дипломатију треба посматрати као спољнополитичко средство за остварење дугорочних циљева, чије се достизање очекује за више година или чак деценија. Резултати садржаја одбрамбене дипломатије тиме нису мерљиви «преко ноћи» и за њихово достизање је потребно стрпљење и дугорочна подршка политичких руководстава држава.

Такође, треба отворено указати на чињеницу да ће на будући развој и улогу одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима важан утицај имати САД, као тренутно неприкосновени лидер и креатор свих светских токова. С тим у вези, наведени утицај САД се већ сада огледа кроз активности њених академских кругова и реализацију садржаја спољне политике актуелне државне администрације. Амерички академски кругови, чија су научна истраживања по правилу изразито емпиријског карактера, указују да ће природу сукоба у 21. веку нужно обележити сукоби са извориштем унутар слабих или палих држава. Свет, по њиховом мишљењу, треба да се припреми за тзв. «ирегуларне сукобе» са недржавним противницима и њиховим неконвенционалним ратним стратегијама. Управо су амерички академски кругови, на бази наведених научних предвиђања, подстакли државну администрацију САД да дефинише одбрамбене потребе за вођење ирегуларних сукоба и према истим прилагоди спољнополитичке акције. Њихово тежиште данас је у унутрашњим ратовима на северу Африке и Блиског истока, те деловању оружаних група и њиховим последицама на међународну безбедност у погледу пролиферације оружја, тероризма и криминала. Развој одбрамбене дипломатије је у том смислу веома предвидив, јер САД настоје проширити своје одбрамбене способности кроз ширење одбрамбене сарадње са регионалним и локалним партнерима у свету. Актуелна, а највероватније и будуће државне администрације САД, неће потезати за унилатералним војним акцијама и настојаће да пажљиво одређују приоритете у погледу проблема међународне безбедности. Такође, за очекивати је да ће при решавању истих више уважавати мишљења својих глобалних партнера, нарочито ЕУ, Руске Федерације и Кине.

Имајући наведено у виду то ће одбрамбена дипломатија послужити као средство за приоритетизацију проблема међународне безбедности, као и један од начина њиховог решавања. За очекивати је да ће се текуће активности и циљеви одбрамбене дипломатије проширити на будуће изазове попут међународне економске безбедности, заштите животне средине и природних ресурса, енергетске безбедности, међународног јавног здравља и популационих трендова. Њена улога ће се, највероватније, огледати и у уређивању новог светског поретка, чије је одсуство видљиво у међународним односима. Наведена улога би могла бити у јачању мултилатералних дипломатских односа, организација и форума из области одбране и безбедности, који би на мултиполарној основи били субјекти од регулаторног утицаја на савремене међународне односе.

У сваком случају, упркос експанзији одбрамбене дипломатије у последњим деценијама и очекивањима у погледу њеног развоја у будућности, веома је мало компаративних анализа реализованих активности, покушаја одређења њене ефективности и још мање било каквих научних предвиђања. Због тога је научни циљ овог истраживања био скроман и утврђен на нивоу научне дескрипције њених тежишних активности, у јасно дефинисаним просторним и временским оквирима. Друштвени циљ је, сходно томе, био на привлачењу пажње јавности на тему која може имати практичан значај у креирању и вођењу спољне политике.

Научно предвиђање развоја и конкретније дефинисање улоге одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима ће зависити од развоја самих студија безбедности. Студије безбедности би се, на бази стечених искустава из овог истраживања, могле кретати у следећим правцима:

- усмеравање систематичније и ригорозније пажње на нетрадиционалне претње међународне безбедности;
- анализа варијабли политичких последица у односу на проблеме међународне безбедности изазване нетрадиционалним претњама;
- менаџмент перцепције одређења претње за међународну безбедност, кроз разне колективне акције у виду војних коалиција, међународних организација, академских заједница или утицајних појединаца;
- проучавање концепта «регионалних безбедносних архитектура», пошто не постоје валидни индикатори формирања светске владе у будућности;
- разматрање идеја улоге појединца у пословима безбедности и одбране, кроз његову одговорност или активност, са позиције субјекта који се штити, доноси одлуке и доприноси општој безбедности (могућа ревизија концепта «цивилне одбране»).

Коначно, концепт одбрамбене дипломатије у први план истиче идеју да одбрамбени капацитети држава имају потенцијал за допринос националној и међународној безбедности, не само кроз одвраћање или вођење ратова, него и кроз општу промоцију кооперативнијег и стабилнијег међународног окружења. Наведени концепт тиме није алтернатива традиционалној улози ОС или другим спољнополитичким средствима државе, већ њихов логичан додатак у савременим међународним односима.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге:

1. Аврамов, С. и Крећа, М., *Међународно јавно право*, Службени гласник РС, Београд, 2007.
2. Аврамов, С., *Безбедност у XXI веку*, Зборник радова, СИМВОН, Београд, 2001.
3. Аћимовић, Љ., *Наука о међународним односима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1987.
4. Ankersen, C., *Civil-Military Cooperation in Post-Conflict Operations*, Routledge, New York, 2007.
5. Baldwin, A., *The Concept of Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
6. Bates, G., *Rising Star – China's New Security Diplomacy*, Brookings Institution Press, Washington D.C, 2007.
7. Brown, C. and Kirsten, A., *Understanding International Relations*, Palgrave Macmillan, London, 2005.
8. Berridge, G., *Дипломација – теорија и пракса*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2004.
9. Bensahel, N., *The Counterterror Coalitions*, RAND Corp, Santa Monica, 2003.
10. Bergman, E. and Sams, S., *Peacekeeping in Africa – Capabilities and Culpabilities*, UNIDIR, Geneva, 2000.
11. Beckett, I., *Insurgency in Iraq: A Historical Perspective*, Strategic Studies Institute of the US Army War College, Carlisle, 2005.
12. Buzan, B., *People, States and Fear*, Palgrave Macmillan, London, 2001.
13. Vagts, A., *The Military Attaché*, Princetown University Press, New Jersey, 1967.
14. Вилијамс, П., *Увод у студије безбедности*, Службени гласник, 2012, Београд.
15. Вукадиновић, Р., *Политика и дипломација*, Политичка култура, Загреб, 2004.
16. Вукадиновић, Р., *Основе теорије вањске политике*, Центар за културну дјелатност, Загреб, 1981.
17. Ganor, B., *Defining Terrorism: Is one Man's Terrorist another Man's Freedom's Fighter*, International Institute for Counterterrorism, Tel Aviv, 2002.
18. Godson, R. and Olson, W., *International Organized Crime*, New Brunswick, New York, 2003
19. Graham, A., *Nuclear Terrorism*, Constable&Robinson, London, 2006.

20. Godson, R., *Menace to Society: Political-Criminal Collaboration around the World*, New Brunswick, New York, 2003.
21. Glenny, M., *A Journey Through the Global Criminal Underworld*, A. A. Knopf, New York, 2008.
22. Група аутора, *Мала енциклопедија*, Просвета, Београд, 1978.
23. Глишић, В., *Бонтон и Протокол: Практикум о лепом понашању*, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 2007.
24. Дамјановић, Д., *Војна дипломатија у функцији безбедности државе*, магистарски рад, Факултет Безбедности, Универзитет у Београду, 2008.
25. Димитријевић, В. и Стојановић, Р., *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
26. Dannreuther, R., *International Security: The Contemporary Agenda*, Cambridge Polity Press, London, 2007.
27. Делић, М., *Обавештајна делатност*, МУП Републике Србије, Београд, 1996.
28. Durch, W., *Twenty-first-century Peace Operations*, United States Institut of Peace, Washington, 2006.
29. Ђукић, С., *Време енергије – више од дипломатије*, Службени гласник РС, Београд, 2009.
30. Ђорђевић, М. и Гудац, Ж., *Савремена политичка историја*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2006.
31. Ђорђевић, О., *Шта је то шпијунажа*, Политика, Београд, 1978.
32. Edmunds, T. and Malešič, M., *The Challenge of Defense Transformation in Europe*, IOS Press, Ljubljana, 2005.
33. Zakaria, F., *The Post-American World*, W.W. Norton, New York, 2008.
34. Зорин, А., *Основи дипломатическоу служби*, Москва, 1977.
35. Зечевић, М., *Војна дипломатија*, ВИНЦ, Београд, 1990.
36. Иваниш, Ж. и Субашић, Д., *Безбедносно преговарање*, ФЦО, Београд, 2006.
37. Ivanov, I., *The New Russian Diplomacy*, The Nixon Center – Brookings Institution Press, Washington D.C, 2002.
38. Johnson, L. And Wirtz, J., *Strategic Intelligence: Windows into a Secret World*, Roxbury Publishing, Los Angeles, 2004.
39. Kaplan, R., *Coming Anarchy*, Vintage, New York, 2001.
40. Кисинџер, Х., *Дипломатија*, Клуб плус, Београд, 2008.
41. Кисинџер, Х., *Да ли је Америци потребна спољна политика*, БМГ, Београд, 2003.

42. Kegley, C. and Wittkopf, E., *World Politics Trends and Transformations*, Wadsworth, Belmont, 2004.
43. Кризман, Б., *Постанак модерне дипломације*, ИБИ, Загреб, 1957.
44. Kagan, P., *Paradise and Power: America and Europe in the NWO*, Atlantic Books, London, 2004.
45. Kaldor, M., *New Wars and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*, Stanfrod University Press, Stanford, 2001.
46. Kugler, R., *New Directions in U.S. National Security Strategy, Defense Plans and Diplomacy*, National Defense University Press, Washington D.C, 2011.
47. Кокер, К., *Филозофи варвари: Размишљања о природи рата од Хераклита до Хајзенберга*, Завод за уџбенике, Београд, 2012.
48. Keegan, J., *The Face of Battle*, Penguin Biiks, London, 1983.
49. Kennedy, P., *Grand Strategies in War and Peace*, Yale Univeristy Press, New Haven, 1991.
50. Лучић, Д. и Живојиновић, Д., *Варварство у име Христа*, Екопрес, Зрењанин, 2002.
51. Lowenthal, M., *Intelligence: From Secrets to Policy*, CQ Press, Washington, 2003.
52. Mearsheimer, J., *Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York, 2001.
53. Mittelman, J., *The Globalisation Syndrome*, Princeton University Press, Princeton, 2000.
54. Милашиновић, Р., Милашиновић, С. и Путник, Н., *Теорије конфликта*, Чигоја штампа, 2012. Београд.
55. Митровић, Д., *Кинеско економско чудо – прва декада реформи*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
56. Митић, М., *Дипломатија: делатност, организација, вештина и професија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
57. Mortenghau, H., *Politics among Nations*, A. A. Knopf, New York, 1968.
58. Manwaring, M., *Nonstate Actors in Columbia: Threats and Response*, Strategic Studies Institute of the Army War College, Carlisle, 2002
59. Nasr, W., *The Islamic Levitian: Islam and Making of the State*, U.S. Naval Postgraduate School, Monterey, 2001.
60. Нај, Џ., *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.
61. Ник, С., *Дипломација*, Методе и технике, Загреб, 1997.
62. Огорец, М., *Војнодипломатска пракса*, Голден маркетинг, Загреб, 2005.

63. Петровић, С., *Дипломатски практикум*, Д.Т.А. Трејд, Београд, 2004.
64. Петковић, М., *ВОС и УДБА нису исто*, Златни пресек, Београд, 2005.
65. Peterson, J. & Pollack, M., *Europa, America, Bush – Transatlantic Relations in Twenty-First Century*, Routledge, 2003.
66. Рачић, О. и Димитријевић, В., *Међународне организације*, Београд, Службени лист СФРЈ, 1988.
67. Rapoport, D., *Inside Terrorist Organisations*, Frank Cass, London, 2001.
68. Rosenau, J., *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princetown, 1990.
69. Савић, С., *Европска безбедност и односи северноатлантских савезника на почетку XXI века*, магистарски рад, ФПН, Београд, 2006.
70. Seyom, B., *The Illusion of Control: Force and Foreign Policy in Twenty-First Century*, Brookings Institution Press, Washington D.C, 2003.
71. Симић, Д., *Наука о безбедности - савремени приступи безбедности*, СЛ СРЈ, Београд, 2002.
72. Smith, S. and Baylis, E., *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, New York, 2005.
73. Smith, M., *International Security – Politics, Policy, Prospects*, Palgrave Macmillan, New York, USA, 2010.
74. Shultz, R. & Godson, R., *Adapting America's Security Paradigm and Security Agenda*, National Strategy Information Center, Washington D.C, 2010.
75. Shultz, R. & Drew, A., *Insurgents, Terrorists and Militias: The Warriors of Contemporary Combat*, Columbia University Press, New York, 2009.
76. Shultz, R., *Global Insurgency Strategy and the Salafy Jihad Movement*, USAF Academy, Colorado, 2008.
77. Shultz, R. and Dew, A., *Insurgents, Terrorists and Militias: The Warriors of Contemporary Combat*, Columbia University Press, New York, 2006.
78. Shultz, R., Farah, D. and Lochard, I., *Armed Groups: A Tier-One Security Priority*, USAF Academy, Colorado Springs, 2004.
79. Smith, R., *The Utility of Force – The Art of War in Modern World*, Penguin Books, London, 2006
80. Smith, M., *Europe's Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
81. Shambaugh, D., *Modernizing China's Military: Progress, Problems and Prospects*, University of California Press, London, 2002.

82. Snow, D., *Uncivil Wars*, Lynne Rienner Publishers, London, 1996.
83. Small, M. and Singer, D., *Resort to Arms: International and Civil War 1816-1980*, Beverly Hills, 1982.
84. Terriff, T., Croft, S., James, L. and Morgan, P., *Security Studies Today*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
85. Victor, D., *The Collapse of the Kyoto Protocol and the Struggle to Slow Global Warming*, Princeton University Press, Princeton, 2001.
86. Vasconcelos, A. & Zaborowski, M., *The Obama Moment: European and American Perspectives*, EUISS, Paris, November 2009.
87. Fukuyama, F., *The End of History and the last Men*, Columbia University Press, New York, 1992.
88. Friedman, T., *The World is Flat: A Brief History of Twenty-First Century*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2005.
89. Huntington, S., *The Clash of Civilisations and Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1996.
90. Haass, R., *The Age of Nonpolarity - What Will Follow U.S. Dominance*, Oxford University Press, New York, 2004.
91. Holsti, K., *The State, War and the State of War*, Cambridge University Press, New York, 1996.
92. Hoffman, B., *Terrorism and Counterterrorism: Understanding the New Security Environment Readings and Interpretations*, McGraw-Hill/Dushkin, New York, 2006.
93. Hoffman, B., *Insurgency and Counterinsurgency in Iraq*, Studies in Conflict and Terrorism, Fletcher School, Tuft University Press, Boston, 2006.
94. Carreno, G., *La Diplomatie de Defense – Thématiques N°6*, Institut d'Etudes Politiques de Lille, Lille, 2006.
95. Cox, M., *International History Since 1989*, LSE Press, London, 2002.
96. Cox, R., *International Political Economy: Understanding Global Disorder*, Zed Books, New York, 2005.
97. Cottey, A., *Security in the New Europe*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007.
98. Cottey, A. and Forster, A., *Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for Military Cooperation and Assistance*, Oxford University Press, New York, 2004.
99. Clark, I., *Hierarchy of States: Reform and Resistance in the International Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
100. Clarke, A., *Against All Enemies: Inside America's War on Terror*, Free Press, New York, 2004.

101. Chesterman, S. and Lehnardt, C., *From Mercenaries to Market: The Rise and Regulation of PMC*, Oxford University Press, Oxford, 2007.
102. Чехулић, Л., *НАТО и нови међународни односи*, Политичка култура, Загреб, 2004.
103. Wendt, A., *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
104. Waltz, K., *Theory of International Politics*, Waveland, New York, 2010.
105. Wolf, M., *Fixing Global Finance: How to Curb Financial Crises in the 21st Century*, Yale University Press, New haven, 2008.

Чланци и публикације:

1. Armitage, R. & Nye, J., *CSIS Commission on Smart Power – A Smarter, More Secure America*, CSIS / Bipartisan Commission Paper on Smart Power, 2007.
2. Billon, P., *Fuelling War: Natural Resources and Armed Conflict*, Adelphi Paper No. 373, IISS, London, 2004.
3. Bergman, E. and Sams, K., *Constructive Disengagement: Western Efforts to Develop African Peacekeeping*, Monograph, Institute for Security Studies, Pretoria, 1998.
4. Buzan, B., *Rethinking Security After the Cold War*, Cooperation and Conflict 32, London, 1997.
5. Bumiller, C. & Drew, C., *Military Budget Reflects a shift in US Strategy*, The New York Times, New York, 7 April 2009.
6. Димитријевић, В., *Безбедност и политичка заједница*, Зборник радова школе реформе сектора безбедности, Институт Г17+, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2003.
7. Deutsch, K. and Singe, D., *Multipolar Systems and International Stability*, World Politics 16, New York, 1964.
8. Митић, М., *Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера - Четврта кодификација дипломатског права*, Међународни проблеми бр. 2/1975.
9. Здравковић, М., *Функције војне дипломатије*, Војно дело, 1/2007.
10. Zurn, M., *The Rise of International Environmental Politics: A Review of the Current Research*, World Politics 50.
11. Koslowski, R., *Human Migration and the Conceptualization of Pre-Modern World Politics*, International Studies Quarterly 46, 2002.

12. Kupchan, C., *After Pax Americana: Benign Power, Regional Integration and the Sources of a Stable Multipolarity*, *International Security* 23, 1998.
13. Kupchan, C., *The Promise of Collective Security*, *International Security* 20, 1995.
14. Marten, K., *Warlordism in Comparative Perspective*, *International Security*, winter 2006-2007, Washington.
15. Mearsheimer, J., *Back to the Future*, *International Security* 15, No 1, 1990.
16. Morris, J. and McCoubrey, H., *Regional Peacekeeping in the Post-Cold War Era*, *International Peacekeeping*, vol. 6, no. 2.
17. Nasr, V., *The Rise of Muslim Democracy*, *Journal of Democracy*, volume 16, No. 2, Boston, 2005.
18. Neumayer, E., *Bogus Refugees: The Determinants of Asylum Migration to Western Europe*, *International Studies Quarterly* 49, 2005.
19. Nye, J., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004, pp. 5 - 10.
20. Nye, J., *The Decline of America's Soft Power*, *Foreign Affairs*, vol. 83, no. 3, New York, May – June 2004.
21. Nye, J., *The US Can Reclaim Smart Power*, *Los Angeles Times*, 21 January 2009.
22. Nossel, S., *Smart Power*, *Foreign Affairs*, vol. 83, no. 2, Washington, March – April 2004.
23. Patrick, S. & Brown, K., *The Pentagon and Global Development: Making Sense of the DoD's Expanding Role*, Center for Global Development – Working Paper, no. 131, Washington, 2007.
24. Peterson, S., *Epidemic Disease and National Security*, *Security Studies* Vol No 12, 2002/2003.
25. Rosenau, J., *The Dynamics of Globalization: Toward an Operational Formulation*, *Security Dialogue* 27, New York, 1996.
26. Snyder, J., *One World - Rival Theories*, *Foreign Policy*, New York, 2004.
27. Sanger, D., *A Handpicked Team for a Sweeping Shift in Foreign Policy*, Article, *The New York Times*, Issue of 1 December 2008.
28. Serafino, N., *Peacekeeping and Related Stability Operations: Issues of US Military Involvement*, Congressional Research Service Paper, 24 January 2007.
29. Fabiani, H., *Diplomatie de Défense et Diplomatie Préventive*, article autorisé, EMA, 2000, Paris.

30. Хаџић, М., *Зборник текстова школе реформе сектора безбедности*, Институт Г17+, Центар за цивилно- војне односе, Београд, 2003.
31. Holmes, J., *Where Are the Civilians? How to Rebuild the US Foreign Service*, *Foreign Affairs*, vol. 88, no. 1, January – February 2009.
32. Hudson, V. and Den Bor, A., *A Surplus of Men, a Deficit of Peace: Security and Sex Ratios in Asia's Largest States*, *International Security Quarterly* 26, 2002.
33. Cockayne, J. and Lupel, A., *Rethinking the Relationship between Peace Operations and Organized Crime*, *International Peacekeeping*, Number 16, New York, 2009, pp. 4-19.
34. Coen, R. and Mihalka, M., *Cooperative security: New Horizons for International Order*, *The Marshal Center Papers*, No 3, Garmisch-Partenkirchen, 2001.
35. Wright, R., *An American Foreign Policy that both Realist and Idealist Should Fall in Love With*, *The New York Times*, 16 July 2006.
36. Walt, S., *International Relations: One World, Many Theories*, *Foreign Policy*, New York, 1998.

Архивска грађа:

- Дипломатски архив МСП, Београд
- Војни архив, Београд

Интернет адресе:

- www.geneva.ch; www.amnesty.org; www.3dinitiative.org; www.ifimes.org;
- www.defense.gouv.fr; www.dcaf.ch; www.globalsecurity.com; www.fao.org;
- www.vienna.convention.at; www.gcsp.ch; www.state.gov; www.dtic.mil;
- www.politika.rs; www.elysee.fr; www.journal-officiel.gouv.fr; www.morh.hr;
- www.europa.eu; www.mod.uk; www.icty.org; www.fco.gov.uk; www.mzv.cz;
- www.mo.gov.sl; www.arneesd'aujourd'hui.fr; www.nato.org; www.un.org;
- www.consilium.europa.eu; www.washingtonpost.com; www.strategycenter.org;
- www.etan.org; www.defenselink.mil; www.ghf.ge.org; www.janes.com;
- www.opec.org; www.icrc.org; www.iiss.org; www.eia.gov.

СКРАЋЕНИЦЕ

САД – Сједињене Америчке Државе
СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република
ЕУ – Европска унија
УН – Уједињене нације
СБ УН – Савет безбедности УН
НАТО – Северноатлантски безбедносни савез
ПзМ – Партнерство за мир
ОЕБС – Организација за сарадњу и безбедност у Европи
БРИК – Бразил, Руска Федерација, Индија и Кина
ШОС – Шангајска организација за сарадњу
АСЕАН – Удружење држава Југоисточне Азије
ММФ – Међународни монетарни фонд
СБ – Светска банка
СТО – Светска трговинска организација
МСП – Министарство спољних послова
ДКП – Дипломатско-конзуларно представништво
МО – Министарство одбране
ОС – Оружане снаге
ГШ – Генералштаб
ВДМ – Војнодипломатска мисија
ВДП – Војнодипломатско представништво
ВИ – Војни изасланик
МВС – Међународна војна сарадња
БВС – Билатерална војна сарадња
СВП – Страни војни представници
НВО – Невладине организације

БИОГРАФИЈА

Душко Дамјановић је рођен 12. септембра 1978. године у општини Тузла, Република Босна и Херцеговина. Током 1997. године завршио је Војну гимназију у Београду, а током 2001. године дипломирао на Војној академији у Београду. Усавршавао се на магистарским студијама Факултета безбедности Универзитета у Београду, где је у током 2008. године одбранио рад на тему: «Војна дипломатија у функцији безбедности државе».

По занимању је професионално војно лице и од 2001. године је стално запослен у Министарству одбране Републике Србије. До сада је службовао у гарнизонима Кумбор, Нови Сад и Београд. Обављао је различите дужности у саставу специјалних поморских снага, обавештајно-извиђачких органа и војно-дипломатске службе.

Током професионалне каријере учествовао је у научно-истраживачким пројектима који су везани за међународну војну сарадњу, нарочито у погледу рада Групе за реформу одбране, регионалне безбедносне иницијативе RACVIAC и Канцеларије за везу и протокол. Присуствовао је стручним семинарима, округлим столовима и предавањима у организацији домаћих и страних владиних и невладиних институција.

Захваљујући досадашњем професионалном искуству, као и спроведеном истраживању на последипломским студијама, припрема публикацију за штампу у виду монографије на тему савремене војне дипломатије. Такође, припремио је и за публикавање доставио чланке редакцији «Војног дела», под следећим насловима: «Савремени мултилатерални војнодипломатски односи» и «Концепт одбрамбене дипломатије: појава, развој и перспективе».

1. Изјава о ауторству

Потписани _____ Душко Дамјановић _____
број уписа _____ 169 _____

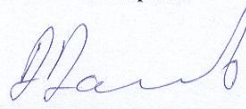
Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом
Улога одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду, 28. 10. 2013. год.

Потпис докторанда

2. Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Душко Дамјановић

Број уписа: 169

Студијски програм: Науке о безбедности.

Наслов рада: Улога одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима

Ментор: Др Жељко Иваниш, ванредни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности.

Потписани: Душко Дамјановић

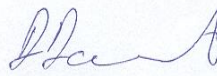
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 28. 10. 2013. год

3. Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Улога одбрамбене дипломатије у савременим
међународним односима

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 28. 10. 2013. год.

Потпис докторанда

